Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE ročník XVI 1 • 2020 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
01
9 771336 629708

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

NEZREALIZOVANÝ PRÍPAD KAROL ŠMIDKE A SPOL.

ŠTÁTNA KATOLÍCKA AKCIA NA ORAVE

ŽIVOT OPERNÉHO SPEVÁKA V TIENI ŠTB

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA
KOMUNISTICKÉ STRANY V SOVIETSKOM BLOKU 1956 – 1968.
OD DESTALINIZÁCIE K EKONOMICKÝM REFORMÁM

Miesto konania: Bratislava
Predbežný termín: 4. – 5. november 2020 (v závislosti od vývoja situácie epidémie COVID-19)
Organizátori: Ústav pamäti národa v spolupráci so zahraničnými partnermi

Cieľom medzinárodnej vedeckej konferencie *Komunistické strany v sovietskom bloku 1956 – 1968. Od destalinizácie k ekonomickým reformám* je analyzovať činnosť a vývoj jednotlivých komunistických strán v bývalom sovietskom bloku od XX. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) v roku 1956 do násilného potlačenia reformného procesu v Československu v auguste 1968.
Vývoj v sovietskom bloku a v jednotlivých komunistických stranách po roku 1956 najvýraznejším spôsobom ovplyvnil XX. zjazd KSSZ. Tajná kritika Stalinových zločinov, ktorá na zjazde odznela, odštartovala v celom sovietskom bloku proces tzv. destalinizácie. Ten sa najvýraznejšie prejavil už v roku 1956 v Maďarsku a Poľsku. Potlačenie maďarskej revolúcie však fakticky ukončilo jeho prvú etapu. Druhú etapu tzv. destalinizácie odštartoval v roku 1961 XXII. zjazd KSSZ a niesla sa hlavne v znamení nevyhnutných ekonomických reforiem. Po mocenských zmenách v Sovietskom zväze v roku 1964 sa však tento proces opäť zastavil. Všeobecný rámec fungovania sovietskeho bloku nakoniec definovala tzv. Brežnevova doktrína. Symbolickou bodkou za vývojom v sovietskom bloku po roku 1956 bol nakoniec československý reformný experiment, ktorý vyvrcholil v roku 1968.

Podujatie sa bude venovať nasledovným tematickým okruhom:

- XX. a XXII. zjazd KSSZ a problematika destalinizácie sovietskeho bloku;
- Špecifiká destalinizácie v krajinách sovietskeho bloku a ich vplyv na vnútorný vývoj komunistických strán – dogmatizmus vs. reformizmus;
- Spolupráca komunistických strán po oficiálnom ukončení činnosti Kominformy, resp. Informbyra;
- Reakcie komunistických strán na maďarskú revolúciu 1956;
- Komunistické strany a krízy 60. rokov – Berlín a Kuba;
- Mocenské zmeny v ZSSR (1964) a dopad tzv. Brežnevovej doktríny na vývoj v komunistických stranách;
- Komunistické strany a riešenie ekonomických kríz 60. rokov;

Výstupom konferencie bude recenzovaná publikácia. Názov a abstrakt svojho príspevku (max. 2 400 znakov), ako aj stručný profesijný životopis vrátane aktuálneho pracoviska zasielajte do 30. júna 2020 na e-mailovú adresu: branislav.kincok@upn.gov.sk.

Radoslav Ragač
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,
veľmi si vážim, že aj v dnešnej uponáhľanej a často povrchnej dobe beriete do rúk časopis Pamäť národa. Chýbajú v ňom síce napríklad módne (keto) diéty, či vysmiate tváre mediálnych celebrít, na svojich stránkach však už roky prináša niečo omnoho hodnotnejšie – autentické príbehy silných ľudí, ktorí sa nikdy nezmierili s totalitnými režimami, ktoré v 20. storočí v dvoch vlnách devastovali Slovensko.

Blíži sa 75. výročie ukončenia druhej svetovej vojny v Európe a definitívnej porážky nacistického Nemecka, ktoré si s poslednými priamymi účastníkmi bojov slávnostne pripomenieme 8. mája. Za odvahu im patrí naša veľká úcta a pozornosť. Pre nás mladších je totiž svetová vojna len sprostredkovaná a často idealizovaná hrdinská minulosť, a nie reálna spomienka na prežité hrôzy. Vojna totiž zdevastovala celé krajiny a okrem obrovských ľudských a materiálnych obetí priniesla dovtedy nepoznaný úpadok ľudskosti a už krátko po jej skončení začala rásť železná opona. Nenávistná nacistická ideológia sa snažila zničiť korene európskej civilizácie a nahradiť ju „novým poriadkom", postaveným na rasových základoch a popieraní demokracie. Na jeho presadenie samozrejme potrebovala aj „nového človeka", ľahko ovládateľného a odosobneného od podobných zbytočností ako morálne zábrany. Je potrebné si rovnako neustále pripomínať, že na postupnú likvidáciu odsúdila milióny svojich nepriateľov – Židov, Rómov, z jej pohľadu menejcenné slovanské národy, politických a vojenských oponentov, zdravotne postihnuté a inak sexuálne orientované osoby. Jednou z jej prvých obetí bolo aj nacistami nenávidené demokratické Československo.

V dnešnom kontexte je veľmi aktuálne pripomínať si aj dôvody rozpútania druhej svetovej vojny. Nebola to len ťaživa ekonomická kríza, ktorá prerástla do sociálnej a politickej roviny a plazivej systémovej krízy demokratických krajín. Výdatne k jej vzniku prispelo aj rozšírené vnímanie liberálnej demokracie ako neefektívneho prežitku, z čoho profitoval extrémny nacionalizmus a politický radikalizmus. Smutným symbolom hľadania „rýchlych" riešení, sebectva európskych veľmocí a ich krátkozrakého ustupovania zlu namiesto presadzovania kolektívnej bezpečnosti bol Mníchov 1938, ktorý namiesto sľubovaného mieru zakrátko otvoril dvere otvorenej nenávisti a masovému vraždeniu. Pevne verím, že sme sa z toho poučili.

ŠTÚDIE

3 BRANISLAV KINČOK

Nezrealizovaný prípad. Protistranícka skupina Karol Šmidke a spol.

25 MARTIN GAREK

Štátna katolícka akcia na Orave – vzbury a nepokoje v roku 1949

DOKUMENTY

44 ONDREJ PODOLEC

Bude vojna? Reakcie občanov Československa na stavbu Berlínskeho múru

V SLUŽBÁCH REŽIMU

69 VLADIMÍR PALKO

Antonín Brázdil. „Eso v rukáve“ spravodajskej skupiny Malacky 11. brigády Pohraničnej stráže

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

90 JURAJ HURNÝ

Život v tieni Štátnej bezpečnosti. Operný spevák a jeho rodičia 40 rokov v hľadáčiku komunistickej tajnej polície

108 RECENZIE

114 ÚPN INTERNE

117 SPOMÍNAME

120 PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2019

Pamäť národa

1 • 2020
ročník XVI
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA
Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA
Šéfredaktor
Mgr. Branislav Kinčok, PhD.
Redaktori
Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA
Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigeľ, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA
Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA
Fabian Chupáč

TLAČ
Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE
Defilé účastníkov odboja na 1. zjazde slovenských partizánov 2. – 4. augusta 1946 v Bratislave (Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2020
všetky práva vyhradené

Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
24. apríla 2020

NEZREALIZOVANÝ PRÍPAD
PROTISTRANÍCKA SKUPINA KAROL ŠMIDKE A SPOL.

BRANISLAV KINČOK

Mašinériu vykonštruovaných politických procesov v rokoch 1948 – 1954 charakterizovali viaceré zákonitosti. V prvom rade aj v tomto prípade platilo známe konštatovanie, že *„revolúcia požiera svoje deti“*. Medzi jej obeťami sa totiž ocitli aj významní slovenskí a českí komunistickí funkcionári, z ktorých viacerí vo väčšej či menšej miere pomáhali zavádzať masové perzekúcie do každodennej praxe. V druhom rade aj priebeh politického a životného pádu takýchto funkcionárov sa riadil istými pravidlami. Väčšinou boli najskôr podrobení straníckej kritike a museli prijať rozsiahlu sebakritiku, čo viedlo k ich politickej degradácii – preradeniu na menej významné stranícke a štátne funkcie. Potom už podľa nepísaných zákonitostí nasledovalo ich zatknutie, vyšetrovanie a odsúdenie. Aj tu však existovali výnimky. Jednou z nich bol aj prípad skupiny Karol Šmidke a spol., alternatívne nazývaný aj prípad Šmidke – Hagara a spol., ktorý do vykonštruovaného politického procesu nakoniec nevyústil. Prípad, naopak, skončil prepustením väčšiny členov skupiny z vyšetrovacej väzby na slobodu.

Karola Šmidkeho[1] môžeme zaradiť medzi najvýznamnejších slovenských komunistických funkcionárov povojnového obdobia, ktorého postava však v posledných dvoch desaťročiach upadla do zabudnutia. A to úplne neprávom, pretože jeho vplyv na politický a spoločenský život na Slovensku v rokoch 1944 – 1950 je porovnateľný s jeho kolegami z povstaleckého vedenia Komunistickej strany Slovenska (KSS) – Gustávom Husákom a Ladislavom Novomeským.

K. Šmidke, pôvodom český robotník, sa narodil 21. januára 1897 vo Vítkoviciach (dnes súčasť Ostravy) v rodine baníka, ktorá sa o dva roky neskôr presťahovala do bosnianskeho banského mesta Krek. Tu strávil detstvo a vyučil sa za banského stolára. Zúčastnil sa bojov v prvej svetovej vojne a v roku 1919 sa s rodičmi vrátil do Československa. Usadil sa v Banskej Štiavnici a vstúpil do sociálnodemokratickej strany. V roku 1921 sa stal zakladajúcim členom Komunistickej strany Československa (KSČ), neskôr jej miestnym a regionálnym funkcionárom. V roku 1930 odcestoval na polročné politické školenie do Moskvy a po návrate domov sa stal profesionálnym revolucionárom – v rokoch 1930 až 1938 bol členom Krajského vedenia KSČ na Slovensku, od roku 1935 zastával funkciu poslanca Národného zhromaždenia (NZ) a taktiež pôsobil v Červených odboroch. V roku 1938 odišiel s rodinou do Prahy a neskôr cez Poľsko do Sovietskeho zväzu. Tu v rokoch 1941 – 1942 absolvoval ďalšie politické a spravodajské školenie a v roku 1943 ho Sovieti vyslali spolu s Karolom Bacílkom na Slovensko organizovať protifašistický odboj a komunistickú stranu. V auguste 1943 vytvoril spolu s G. Husákom a L. Novomeským V. ilegálne ústredné vedenie KSS a neskôr sa stal členom ilegálnej Slovenskej národnej rady (SNR). Začiatkom augusta 1944 odletel do Moskvy, z ktorej sa vrátil už na povstalecké územie. Stal sa spolupredsedom SNR, predsedom Hlavného štábu partizánskych oddielov, členom Rady na obranu Slovenska a 17. septembra bol zvolený do funkcie predsedu KSS. Po porážke povstania odišiel do hôr a neskôr v ilegalite organizoval odboj

1 Bližšie k osobe K. Šmidkeho pozri ČERNÁK, Tomáš, MOCKO, Martin. *Husák v odboji a SNP 1938 – 1944*. Bratislava: Marenčin PT, 2016, s. 230 – 241; KAMENEC, Ivan. Karol Šmidke. Spolutvorca i obeť komunistického režimu. In: MICHÁLEK, Slavomír, KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 571 – 574; KOVÁČIKOVÁ, Terézia. *Karol Šmidke*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1979; PEŠEK, Jan. Šmidke Karol. In: ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj, eds. *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*. Praha: Academia; Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 396 – 399; PEŠEK, Jan. Šmidke Karol. In: PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 327 – 330.

Predseda SNR Karol Šmidke (1949)
(Zdroj: TASR)

a pomoc partizánom. Po príchode do oslobodených Košíc sa stal predsedom SNR a KSS. Po vojne taktiež pôsobil vo funkciách predsedu Zboru poverenícov (ZP), predsedu Zväzu slovenských partizánov (ZSP) a bol členom ústredných výborov KSS a KSČ. Po februári 1948 sa vďaka pôsobeniu vo vrcholových straníckych a štátnych funkciách aj on stal obeťou hľadania nepriateľov vo vnútri KSČ a KSS.

POLITICKÉ POZADIE PRÍPADU

Na konštruovanie prípadu K. Šmidke a spol. vplývalo viacero zahraničnopolitických a vnútropolitických aspektov. Politický vývoj v sovietskeho bloku po roku 1948 zásadným spôsobom ovplyvnili najmä dve zasadnutia Kominformy.[2] Výsledkom v poradí druhého zasadnutia v júni 1948 v Bukurešti bola *Rezolúcia Informačného byra o situácii v Komunistickej strane Juhoslávie*. Okrem iného sa v nej konštatovalo, že vodcovia Komunistickej strany Juhoslávie sa postavili proti komunistickým stranám, ktoré sú členmi Kominformy, odštiepili sa od jednotného socialistického frontu proti imperializmu, dali sa na cestu zrady veci medzinárodnej solidarity pracujúceho ľudu a prechodu na pozície nacionalizmu. V konečnom dôsledku bola Juhoslávia vylúčená zo socialistického bloku, aj keď v rezolúcii takáto formulácia chýbala. Obsahovala aj niekoľko postulátov, ktoré sa stali záväzné pre všetky komunistické strany v sovietskom bloku. V súvislosti s ďalším vývojom v Československu bola rozhodujúca teória o buržoáznom nacionalizme ako o hlavnom nebezpečenstve. Najväčší hriech juhoslovanských komunistov totiž spočíval v tom, že *„sa domnievali, že môžu zachovať nezávislosť Juhoslávie a vybudovať socializmus* [...] *bez podpory Sovietskeho zväzu* [...] *pričom mlčky vychádzajú zo známej buržoázno nacionalistickej tézy, podľa ktorej kapitalistické štáty predstavujú menšie nebezpečenstvo pre nezávislosť Juhoslávie ako Sovietsky zväz*“. Z hľadiska budúceho aplikovania záverov rezolúcie na vedenia jednotlivých komunistických strán bola v texte veľmi dôležitá zmienka o tom, že vo vedení Komunistickej strany Juhoslávie získali rozhodujúci vplyv tzv. nacionalistické živly, ktoré sa v nej dlhodobo ukrývali.[3] Na treťom zasadnutí Kominformy v Budapešti v novembri 1949 sa prijala druhá rezolúcia o Juhoslávii s výstižným názvom *Juhoslovanská komunistická strana v moci vrahov a špiónov*, ktorá ešte viac posilňovala boj proti buržoáznemu nacionalizmu, a tým mala rozhodujúci ideologický a politický vplyv na hľadanie triednych nepriateľov vo vnútri komunistickej strany. Rezolúcia konštatovala, že *„Titova a Rankovičova banda stala sa priamou agentúrou imperializmu a pomáhačom podnecovateľov vojny*“. Podľa nej jednou z najdôležitejších úloh komunistických a robotníckych strán bolo *„odhaľovať a odstrániť z vlastných radov buržoázne-nacionalistické živly a všetkých agentov imperializmu, nech sa kryjú akoukoľvek zástavou*“. Na základe tejto rezolúcie boli „buržoáznonacionalistické živly“ v komunistických stranách stotožnené s agentmi imperializmu.[4] Obe rezolúcie odštartovali v celom sovietskom bloku politicko-ideologické kampane, ktoré sa vzájomne prekrývali, resp. spájali – boli to kampane proti buržoáznemu nacionalizmu a titoizmu.[5] Dôvodom ich splývania bol fakt, že aj titoizmus možno čiastočne vnímať ako prejav „nacionalizmu“ – neochoty podriaďovať sa Sovietskemu zväzu z nacionálnych dôvodov. Obe politicko-ideologické kampane sa stali prostriedkom hľadania „nepriateľov“ v jednotlivých komunistických stranách krajín sovietskeho bloku.

Po prijatí oboch rezolúcii sa akékoľvek predchádzajúce vzťahy a kontakty s juhoslovanskými politickými predstaviteľmi, prípadne aj s bežnými juhoslovanskými občanmi, stali pre československých komunistických funkcionárov potenciálnym nebezpečenstvom, ktoré mohlo zapríčiniť ich budúce stranícke vyšetrovanie. V ohrození sa ocitli aj viacerí slovenskí komunisti, pre ktorých bola Juhoslávia do roku 1948 vzorom a týkalo sa to najmä povstaleckej

2 Kominforma (Informačné byro komunistických a robotníckych strán) bola založená v septembri 1947 v Szklarskej Porębe (Poľsko) a nadväzovala na činnosť bývalej Kominterny. Svoju činnosť ukončila v apríli 1956. Bližšie k jej činnosti pozri VAŠ, Karel. *Sborník dokumentů k činnosti Informačního byra 1947 – 1956*. Praha: Vojenské informační středisko společenských věd – VPAKG, 1968.

3 Bližšie pozri Rezolúcia Informačného byra o situácii v Komunistickej strane Juhoslávie. *Pravda*, 1948, roč. 5, č. 150, s. 3.

4 Bližšie pozri Juhoslovanská komunistická strana v moci vrahov a špiónov. *Pravda*, 1949, roč. 6, č. 292, s. 8 – 15.

5 Pojem buržoázny nacionalizmus je produktom marxisticko-leninskej ideológie, ktorá ho chápala ako nadraďovanie záujmov vlastného socialistického štátu nad záujmy celého socialistického spoločenstva, najmä však nad záujmy Sovietskeho zväzu ako vedúcej sily celého komunistického hnutia. Ako titoizmus (názov odvodený od mena juhoslovanského komunistického vodcu Josipa B. Tita) sa označovala v prvom rade nezávislá politika Juhoslávie po roku 1948. Zo sovietskeho pohľadu sa chápal ako ťažký prehrešok a v rámci sovietskeho bloku sa ním označovali niektoré odchýlky od línie diktovanej Sovietskym zväzom. Oba pojmy by sa podľa správnosti mali uvádzať v úvodzovkách alebo s prívlastkom takzvaný. Pre ich časté používanie v texte však od takéhoto postupu upustíme.

garnitúry. Juhoslovanskí partizáni im boli vzorom už počas Povstania a obdiv k nim si preniesli aj do povojnového obdobia.[6] V tomto smere hral prím práve K. Šmidke (zdatne mu však sekundoval aj G. Husák), ktorý svoje detstvo a mladosť strávil v Juhoslávii. O jeho vrúcnom vzťahu k tejto krajine svedčí aj to, že svojmu synovi dal meno Dragutin.[7]

V prípade Československa však hľadanie „nepriateľov" v komunistickej strane neakcelerovali len rezolúcie Kominformy, ale naň vplývalo aj maďarské stranícke vyšetrovanie, ktoré vyústilo do politického procesu s Lászlom Rajkom a spol. Už od samého začiatku vyšetrovania maďarské bezpečnostné orgány úzko spolupracovali s československou Štátnou bezpečnosťou (ŠtB). V máji 1949 ŠtB najskôr zatkla amerického ľavicového novinára Noela Fielda a po ňom aj predvojnového komunistického funkcionára a vtedajšieho riaditeľa Čedoku Gejzu Pavlíka (spolu s ním aj jeho manželku Charlottu).[8] Všetkých troch si následne prevzala maďarská tajná polícia a za použitia brutálneho fyzického násilia a psychického nátlaku ich prinútila vypovedať podľa jej predstáv. Na základe takto zostavených výpovedí maďarská bezpečnosť vypracovala zoznam približne šesťdesiatich vysokých československých straníckych funkcionárov, ktorých mená sa objavili pri vyšetrovaní. Všetci boli podozriví z rôznej protistraníckej činnosti.[9] Tento zoznam maďarskí komunisti odovzdali prezidentovi Klementovi Gottwaldovi, ktorý koncom júna 1949 zriadil zvláštnu komisiu T na prešetrenie prípadu Field – Pavlík a na preverenie osôb uvedených v maďarskom zozname. Vyšetrovanie však neprinieslo žiadané výsledky.[10] Dôležité závery (pre Československo) však priniesol samotný politický proces s L. Rajkom

Podpredseda SNR K. Šmidke na stretnutí s juhoslovanskými novinármi 28. marca 1947
(Zdroj: TASR)

6 ČERNÁK, Tomáš, SYRNÝ, Marek. *Husák vrcholy a pády 1945 – 1951*. Bratislava: Marenčin PT, 2018, s. 218.

7 Podľa spomienok Antona Rašlu sa Šmidke do roku 1948 *„stýkal s pracovníkmi juhoslovanského generálneho konzulátu v Bratislave. Zbadal som z rozhovorov s ním, že aj jemu, ako nám všetkým, imponovala politika juhoslovanských komunistov"*. RAŠLA, Anton. *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica: VIDAS, 1998, s. 69.

8 Gejza Pavlík (1894 – 1964), predvojnový komunistický funkcionár, ktorý žil v rokoch druhej svetovej vojny vo švajčiarskom exile. Tu sa zoznámil s N. Fieldom, ktorý bol vtedy vedúcim charitatívnej organizácie pomáhajúcej obetiam fašistickej perzekúcie. S vedomím vedúcich funkcionárov KSČ po vojne v tejto organizácii pracoval. Neskôr sa stal riaditeľom dopravnej kancelárie Čedok. Bol poslancom Národného zhromaždenia a tajomníkom Klubu poslancov KSS. Po zatknutí N. Fielda bol v máji 1949 ako jeho spolupracovník spolu so svojou manželkou Charlottou zatknutý. V Maďarsku a neskôr aj vo väznici ŠtB v Mladej Boleslavi bol brutálne vypočúvaný. V júni 1950 bol odsúdený na 15 rokov a manželka na 10 rokov odňatia slobody. V roku 1956 mu bol trest prerušený a v roku 1963 bol rehabilitovaný. VOREL, Jaroslav, ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, s. 227.

9 Z významných slovenských komunistov sa v zozname objavili napríklad: Gustáv Husák, Vladimír Clementis, Eugen Löbl, Vavro Hajdů, Koloman Moško(vič), Eduard Friš, Július Horváth, Michal Falťan, Ladislav Holdoš, František Zupka, Július Bránik Ervín Polák a ďalší. Maďarskí vyšetrovatelia tieto osoby automaticky označovali za trockistov, nepriateľov a špiónov alebo v miernejšej forme ich považovali za osoby, ktoré chcú trockisti využiť pri svojich plánoch. KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 54 – 55.

10 PELIKÁN, Jiří, ed. *O procesech a rehabilitacích. (Zpráva „Pillerovy komise" o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968). (I.)*. Praha: Florenc, 1990, s. 48 – 50; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2007, s. 153.

a spol., ktorý sa konal v Budapešti v dňoch 16. – 24. septembra 1949. V rámci výpovede bývalého chargé d'affaires juhoslovanského vyslanectva v Budapešti Lázára Brankova sa v ňom objavila aj otázka údajnej juhoslovanskej špionáže v Československu. Brankov tvrdil, že členovia juhoslovanského diplomatického zboru vykonávali špionážnu činnosť okrem Maďarska aj v Albánsku, Bulharsku, Rumunsku, Poľsku a v Československu. V rámci Československa to mal byť istý Drndič, ktorý bol *„v Prahe námestníkom vojenského atašé a súčasne hlavným rezidentom UDB* [...] *s Drndičom som sa raz stretol v roku 1947 v Belehrade. Spýtal som sa ho, ako pracuje v Československu. Povedal, že mal najväčšie úspechy na Slovensku, že sa tam opieral o slovenských nacionalistov a Hlinkových gardistov*".[11] Pre ďalší vývoj v Československu bol dôležitý aj fakt, že práve v čase konania procesu s L. Rajkom a spol. sa definitívne rozhodlo o príchode sovietskych bezpečnostných poradcov do Československa.[12]

Z vnútropolitického hľadiska zohrávali (nielen) v kauze K. Šmidkeho kľúčovú úlohu vnútrostranícke vzťahy – v tomto prípade najmä jeho vzťah k vodcovi slovenských komunistov Viliamovi Širokému. KSS síce vystupovala po roku 1945 navonok ako jednotný monolit, no v skutočnosti v jej vedení existovali vnútorné napätia, konflikty a spory. Tie mali svoje korene už v predvojnovom období a boli badateľné najmä po línii komunisti-intelektuáli – komunisti-robotníci.[13] Názorové spory však prebiehali aj vo vnútri týchto skupín, o čom svedčia najmä vzťahy dvoch komunistov-robotníkov – Šmidkeho a Širokého, ktoré boli už v medzivojnovom období značne komplikované.[14] K udalostiam, ktoré viedli po roku 1945 k ešte vážnejšiemu naštrbeniu vnútrostraníckych vzťahov, však došlo až v čase druhej svetovej vojny, najmä v období príprav Povstania. Na jar roku 1943 bolo stranícke vedenie kompletne rozbité a prakticky aj bez poverených náhradníkov. Vo väzení skončili najvýznamnejšie garnitúry ilegálnej KSS – V. Široký, Július Ďuriš, Ján Osoha, Ľudovít Benada a ďalší. Na slobode zostali iba ľudia, ktorí boli len veľmi okrajovo zapojení do ilegálnych štruktúr. Po príchode K. Šmidkeho na Slovensko v júli 1943 sa práve v tomto prostredí vytvorilo piate ilegálne (povstalecké) vedenie KSS, ktoré okrem Šmidkeho tvorili aj G. Husák a L. Novomeský. V čase vrcholiacich príprav ozbrojeného vystúpenia proti vládnucemu režimu na Slovensku, organizovali členovia tohto vedenia aj oslobodenie väznených funkcionárov KSS. Na viacerých miestach sa politických väzňov podarilo oslobodiť, avšak v Nitre, kde boli väznení V. Široký, J. Ďuriš a Ľ. Benada, akcia skončila neúspechom.[15] Práve neúspech oslobodzovacej akcie v Nitre výrazným spôsobom naštrbil povojnové vzťahy medzi neoslobodenými komunistickými funkcionármi a povstaleckým vedením KSS. Nitrianski väzni znášali svoju neúčasť v Povstaní len veľmi ťažko, pričom za najviac poškodeného sa považoval V. Široký, ktorý bol presvedčený, že práve on mal byť vedúcou komunistickou osobnosťou Povstania. Postupne sa u nich objavil pocit nevraživosti až animozity, akýsi „protipovstalecký komplex", ktorý neskôr prerástol do obviňovania zo zrady a úmyslu znemožniť im účasť na Povstaní, a to vo vedúcich funkciách. Aj keď hneď po vojne s takýmto obviňovaním nemohli otvorene vystúpiť, ich správanie tým bolo výrazne ovplyvnené.[16] Nevraživosť Širokého a jeho stúpencov sa prejavovala najmä voči G. Husákovi, ktorého vinili zo zlyhania oslobodzovacej akcie v Nitre, no v úzadí nezostali ani ostatní členovia povstaleckého vedenia KSS – K. Šmidke a L. Novomeský. Dôsledkom toho sa v KSS po roku 1945 vytvorili dve antagonistické a konkurenčné skupiny (frakcie) – jednu reprezentoval V. Široký a druhú G. Husák. Antipatie medzi ich príslušníkmi boli vzájomné. Po roku 1945 sa ešte vážnejšie skomplikoval aj vzájomný vzťah medzi Širokým a Šmidkem, ktorému sa nepáčilo, že predseda KSS do Bratislavy prenášal úlohy vedenia KSČ, sám rozhodoval o najzávažnejších otázkach a Predsedníctvo ÚV KSS často staval pred hotovú vec. Práve na pôde predsedníctva dochádzalo k najčastejším konfrontáciám, pričom Široký priamo

11 *László Rajk a spoločníci pred ľudovým súdom*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1949, s. 161 – 162.

12 Podrobnejšie k problematike sovietskych poradcov v Československu pozri: KAPLAN, Karel. *Sovětští poradci v Československu 1949–1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

13 Mnohí komunisti-robotníci, teda funkcionári, ktorí vzišli a pracovali v robotníckom prostredí, už v medzivojnovom období pozerali trochu cez prsty na komunistov typu Vladimír Clementis – vždy uhladeného „pánskeho komunistu", intelektuála a advokáta – ktorý sa oženil s dcérou riaditeľa banky. ČERNÁK, Tomáš, MOCKO, Martin. *Husák v odboji a SNP 1938 – 1944*. Bratislava: Marenčin PT, 2016, s. 18.

14 Príčinou bol údajne Šmidkeho veľmi kritický postoj k osobe Širokého a taktiež k jeho riadiacim metódam. Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, fond (ďalej f.) Zbierka rôznych písomností, S 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranícku rehabilitáciu z 1. 5. 1963, s. 25.

15 Bližšie k problematike (ne)oslobodenia väzňov z Nitry pozri ČERNÁK, T., MOCKO, M. *Husák v odboji a SNP 1938 – 1944*, s. 271 – 274; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legiend*. Bratislava: Obzor, 1990, s. 260 – 266; JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 173 – 182; RAŠLA, Anton. *Civilista v armáde. Spomienky na roky 1938 – 1945*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1967, s. 133 – 141.

16 PEŠEK, Jan. Konflikty a spory vo vedení KSS v rokoch 1945 – 1950. In: KALOUS, Jan, KOCIAN, Jiří, eds. *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. a Ústav pro studijum totalitních režimů, 2012, s. 94 – 95.

K. Šmidke pri prejave na zasadnutí ÚV KSS na Sliači 24. januára 1949 (Zdroj: TASR)

nereagoval na Šmidkeho vystúpenia, ale posielal „do boja" svojich stúpencov – najčastejšie Štefana Bašťovanského, Júliusa Bránika, K. Bacílka a ďalších.[17] Na takéto postupy sa Šmidke sťažoval sovietskym predstaviteľom už v roku 1947. Keď ho v tejto súvislosti požiadal jeden z pracovníkov sovietskeho konzulátu v Bratislave o rozhovor, kde by mu svoje sťažnosti vysvetlil podrobnejšie, Šmidke k rozhovoru pozval aj G. Husáka a L. Novomeského, ktorí však o jeho obsahu nič netušili. Šmidke pred sovietskym predstaviteľom Širokého kritizoval až do takej miery, že prekvapení zostali aj Husák s Novomeským a museli kritiku mierniť. Keď sa o rozhovore dozvedel Široký, zúril, považoval to za osobný útok, a tak sa jeho averzia voči „povstalcom" ešte viac znásobovala.[18] Komplikované vzťahy medzi Šmidkem a Širokým pokračovali aj v nasledujúcom období, pričom Šmidke značnú iniciatívu proti predsedovi KSS vyvíjal začiatkom roku 1950, teda už počas štátnobezpečnostného vyšetrovania jeho osoby. Koncom februára informoval sovietskeho generálneho konzula v Bratislave N. G. Novikova o existencii kompromitujúcich materiálov na V. Širokého z obdobia vojny, pričom vyslovil obavu, aby sa tieto písomnosti nedostali do rúk anglo-americkej rozviedky, ktorá by na ich základe mohla získať svojich agentov. Šmidke taktiež podrobne rozprával Novikovi o Širokom, že počas vojny prezradil gestapu tajné šifry Moskvy a ďalšie informácie. Zároveň Širokého charakterizoval ako márnomyseľného a ambicióznego človeka, ktorý *„nemá rád, pokiaľ niekto iný je na Slovensku populárny"*.[19] Spory medzi skupinami Široký a povstalecké vedenie KSS však nemali základ len vo vzájomnej nevraživosti, ale mali aj generačnú, štátoprávnu a nacionálnu podobu.[20]

Vzťahy medzi vysokými funkcionármi KSS po roku 1945 ešte viac komplikovali aj rôzne pohľady na politické problémy Slovenska. Od jesene roku 1949 sa predchádzajúce politické názory ostrakizovaných komunistov začali považovať za politické chyby a úchylky, neskôr za kriminálne činy. V prípade K. Šmidkeho mohla mať vplyv na jeho budúce obvinenia výrazná aktivita v otázke Národného frontu (NF) a jeho organizačnej štruktúry. Šmidkeho angažovanosť súvisela najmä s výkonom funkcie predsedu ZSP, ktorý sa aj vďaka svojmu predsedovi spolu s ostatnými odbojovými organizáciami dlhodobo dožadoval zastúpenia v NF. Šmidke sa v tomto prípade inšpiroval juhoslovanským a čiastočne aj bulharským modelom a *„nebál sa všade, na všetkých schôdzkach, aj v SNR propagovať zintenzívnenie činnosti Národného frontu a zdôrazňovať, že vedúcim elementom v ňom by mali*

17 Podľa G. Husáka títo funkcionári Šmidkeho na zasadnutiach Predsedníctva ÚV KSS *„zosmiešňovali, ponižovali a v zákulisí robili z neho obyčajného hlupáka"*. ABS Praha, f. Zbierka rôznych písomností, S 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranícku rehabilitáciu z 1. 5. 1963, s. 26.

18 ABS Praha, f. Zbierka rôznych písomností, S 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranícku rehabilitáciu z 1. 5. 1963, s. 26 – 27.

19 MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 261 – 262.

20 Myslíme tu najmä aspekt národného cítenia. Povstalecké vedenie KSS vzišlo z národnooslobodzovacieho zápasu, a preto bolo viac národne orientované. Líšilo sa tak od V. Širokého, ktorý bol pôvodom Maďar. Na základe toho viacerí funkcionári KSS predpokladali, že je „národnostne vlažný", a preto sa dostatočne nezrástol so slovenským národným prostredím, jeho potrebami a oprávnenými požiadavkami. PEŠEK, J. Konflikty a spory vo vedení KSS v rokoch 1945 – 1950, s. 102.

byť odbojári".[21] Dňa 21. septembra 1947 síce došlo k praktickému vstupu odbojových organizácií a s nimi aj Jednotného zväzu slovenských roľníkov a Slovenskej odborovej rady do NF, no tento problém zostal naďalej nedoriešený a masové organizácie ho naďalej čoraz väčšmi kritizovali. Na čele tejto kritiky, ktorá bola v podstate verejným spochybňovaním správnosti politickej línie KSS, spočívajúcej v rešpektovaní politiky NF, stál K. Šmidke. Ten na zasadnutí ÚV ZSP 31. októbra 1947 konštatoval, že „*Slovenský národný front nesplnil všetky očakávania do neho vkladané*" a následne zdôraznil, že „*zásadná platforma, na ktorej musí NF stáť, musí rešpektovať Košický vládny program a uplatňovať výdobytky Povstania*". Šmidke tak vyjadroval a oživoval pôvodné predstavy o NF ešte z čias pred príchodom vlády do Košíc v apríli 1945, keď sa predpokladalo budovanie NF za spoločnej účasti masových organizácií. O takomto budovaní NF na Slovensku sa síce hovorilo aj na žilinskej konferencii KSS v auguste 1945, no k realizácii týchto plánov nedošlo. Verejne prednesená kritika štruktúry NF vyvolala rozpory medzi Šmidkem a Širokým, ktoré vyvrcholili na pléne ÚV KSS 4. – 5. decembra 1947.[22] Šmidke tu predniesol diskusný príspevok, v ktorom hodnotil priebeh a riešenie politickej krízy na pôde NF a kritizoval uskutočňovanie politiky NF na Slovensku. Jesennú politickú krízu považoval za nedoriešenú, pretože skončila kompromisom. Takýto výsledok bol podľa neho dôsledkom „slabosti" dovtedajšej politiky NF. Dôvodom bol aj fakt, že politický vývoj na Slovensku bol „*budovaný na systéme politických strán, a nie na širokej ľudovej základni Národného frontu, ako to bolo v časoch boja za slobodu*". NF nemal byť podľa neho iba „*špičkovou reprezentáciou dvoch politických strán*", ale mal byť „*budovaný na širokej masovej základni zdola*". Kritizoval, že po roku 1945 sa politickým stranám priznalo „*výlučné právo zasahovať do osudov štátu, avšak celonárodné nadstranícke organizácie boli ponechané bokom...*".[23] Jeho príspevok vyvolal rozsiahlu polemiku. Najostrejšie zareagoval generálny tajomník KSS Štefan Bašťovanský, ktorý príspevok označil za „nepochopiteľný" a „*namierený proti záujmom strany*". Šmidke Bašťovanského argumenty následne označil za „*ponižujúce, urážajúce a generálneho tajomníka nedôstojné*". Nesúhlas so Šmidkeho príspevkom vyjadril v záverečnom hodnotení priebehu pléna ÚV KSS aj V. Široký. Šmidkeho názory zdieľalo na tomto zasadnutí len niekoľko jednotlivcov a vcelku boli odmietnuté ako nevhodné kopírovanie Ľudového frontu v Juhoslávii a Vlasteneckého frontu v Bulharsku. Výsledkom tejto ostrej výmeny názorov bolo uznesenie Sekretariátu ÚV KSS zo 6. decembra 1947, ktoré uložilo V. Širokému, G. Husákovi a Karolovi Bacílkovi pohovoriť „*so súdruhom Šmidkem v súvislosti s jeho vystúpením na ÚV KSS*". Šmidke mal zároveň „*prijať uznesenie sekretariátu, aby napísal pod svojim menom do ‚Pravdy' článok o Národnom fronte*".[24] Väčší konflikt

K. Šmidke vyznamenáva partizánov počas I. zjazdu slovenských partizánov v Bratislave v dňoch 2. – 4. augusta 1946 (Zdroj: TASR)

21 RAŠLA, A. *Spomienky spoza mreží*, s. 69.

22 FALŤAN, Samo. *Z bojov do budovania. Odbojové zväzy v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Práca, 1989, s. 160 – 161.

23 VARTÍKOVÁ, Marta, ed. *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1971, s. 668 – 670.

24 VARTÍKOVÁ, M., ed. *Komunistická strana Slovenska*, s. 674 – 685.

však z toho nakoniec nevznikol, pretože udalosti februára 1948 urobili Šmidkeho názory neaktuálne. Neuplynuli však ani dva roky a Šmidkeho predchádzajúca snaha o reorganizáciu NF po vzore Juhoslávie sa stala predmetom záujmu štátnobezpečnostného vyšetrovania.

KAROL ŠMIDKE A BURŽOÁZNY NACIONALIZMUS

Vykonštruovaný prípad skupiny okolo K. Šmidkeho má veľmi širokú genézu, pretože samotné vyšetrovanie sa viedlo po viacerých líniách, vykonávali ho centrálne (pražské) i slovenské vyšetrovacie zložky a venovali sa mu viaceré sektory, oddelenia a referáty ministerstva vnútra a povereníctva vnútra. Stranícke vyšetrovanie K. Šmidkeho sa viedlo po dvoch základných líniách – celoštátnej, ktorú vykonávali centrálne vyšetrovacie zložky v Prahe, a slovenskej, ktorú zabezpečovali bezpečnostné zložky povereníctva vnútra. Na celoštátnej úrovni bol K. Šmidke vyšetrovaný v rámci problematík buržoázny nacionalizmus a titoizmus. Na slovenskej úrovni sa už jeho vyšetrovanie viedlo takmer výlučne po línii titoizmu, resp. Zväzu slovenských partizánov. Ako prvé si priblížime celoštátne stranícke vyšetrovanie K. Šmidkeho.

Existuje viacero dôvodov, prečo sa osoba K. Šmidkeho dostala do pozornosti československej ŠtB, resp. sovietskych bezpečnostných poradcov, ktorí od jesene 1949 koordinovali hľadanie „nepriateľov“ medzi československými komunistami. V prvom rade sa K. Šmidke mohol stať cieľom nového straníckeho vyšetrovania z veľmi pro-

K. Šmidke na politickom školení odbojárov 29. apríla 1949 (Zdroj: TASR)

zaického dôvodu – jeho osoba bola predmetom straníckeho vyšetrovania už v roku 1948.[25] Sovietski bezpečnostní poradcovia mohli po svojom príchode k československým bezpečnostným zložkám materiály z tohto vyšetrovania jednoducho oprášiť, pretože to boli často jediné materiály, ktoré im ŠtB vedela k tejto problematike poskytnúť, a na ich základe na jeseň 1949 začať nové stranícke vyšetrovanie.

Otázne je, akú úlohu pri zaradení K. Šmidkeho do tohto celoštátneho vyšetrovania zohral jeho politický rival V. Široký. Ten sa totiž už v rokoch 1948 a 1949 pokúšal obrátiť pozornosť slovenských bezpečnostných zložiek na hlavných predstaviteľov povstaleckého vedenia KSS, čo mohlo byť prejavom pokračujúceho vnútrostraníckeho boja v KSS. Už vtedy Široký označil K. Šmidkeho, G. Husáka a L. Novomeského za buržoáznych nacionalistov.[26] Po príchode sovietskych bezpečnostných poradcov k ŠtB sa však situácia z pohľadu Širokého zmenila, pretože hlavnú časť nového straníckeho

25 Meno K. Šmidkeho sa objavilo už v rámci „Akcie H“, ktorej ústrednou postavou bola bývalá členka pražskej redakcie *Pravdy* Viera Hložková. Už v roku 1948 v negatívnom svetle vypovedala o skupine buržoáznych nacionalistov – G. Husák, L. Novomeský, Vladimír Clementis, K. Šmidke a ďalší. Túto informáciu sprostredkoval G. Husákovi v roku 1953 jeho vyšetrovateľ Vladimír Kohoutek. K rovnakému názoru sa dospelo aj v roku 1963 pri prešetrovaní prípadu G. Husák a spol. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 352.

26 Podľa Teodora Baláža, veliteľa skupiny BA a povereníctva vnútra a zástupcu veliteľa ŠtB na Slovensku, predseda slovenských komunistov už v roku 1948 vyhlásil, že reprezentantmi buržoázneho nacionalizmu v KSS sú G. Husák, L. Novomeský a K. Šmidke. Národní archiv České republiky (ďalej NA) Praha, f. Barnabitská komise-03/10 (ďalej 03/10), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 26, archívna jednotka (ďalej a. j.) 252. Rozhovor s T. Balážom a O. Valáškom z 27. 8. 1963, s. 2 a 4. Podobne aj v polovici roku 1949 sa V. Široký snažil T. Baláža *„naviesť proti tzv. buržoáznym nacionalistom* (Husák, Novomeský a Šmidke – pozn. B. K.)“. NA Praha, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 293. Rozhovor s T. Balážom a R. Viktorínom z 1. 10. 1963, s. 18.

vyšetrovania vykonávali ústredné vyšetrovacie zložky ŠtB v Prahe. Všetky získané poznatky sa zhromažďovali u Karela Švába na Sektore IIa (BAa-IIa) ministerstva vnútra, ktorý sa zameriaval na odhaľovanie nepriateľov v strane.[27] Môžeme predpokladať, že aspoň v prvotnej fáze celoštátneho straníckeho vyšetrovania nedokázal V. Široký priamo ovplyvňovať činnosť týchto bezpečnostných zložiek. Podľa všetkého ju však vedel ovplyvniť aspoň nepriamo, a to cez podobne zameraný útvar, ktorý vznikol na porade K. Švába, V. Širokého a Ladislava Kopřivu 10. októbra 1949.[28] Útvar fungoval v prísnom utajení v rámci štruktúry povereníctva vnútra v Bratislave a jeho vedením bol poverený Teodor Baláž, ktorý bol s V. Široký vo veľmi úzkom kontakte (dokonca býval u Širokého v podnájme). Už organizačné prípravy prebiehali pod priamym dozorom predsedu KSS, ktorý *„bol o tom informovaný, ja* [T. Baláž – pozn. B. K.] *som najprv jemu dal plán práce, takže v plnom kontakte s ním, s jeho udávaním línie sme začínali"*.[29] K tomuto útvaru neskôr putovali všetky informácie týkajúce sa vedúcich straníckych činiteľov na Slovensku, pričom Baláž ich ihneď podával priamo (a výlučne) V. Širokému a K. Švábovi.[30]

Na rozdiel od obdobia do jesene roku 1949 nemožno vylúčiť, že prípadná Širokého snaha o ovplyvňovanie smerovania celoštátneho straníckeho vyšetrovania už nebola motivovaná výlučne vnútrostraníckym bojom v KSS, ale išlo skôr o pud sebazáchovy.

Juhoslovanský veľvyslanec Darko Černej na rozlúčkovej návšteve u predsedu SNR K. Šmidkeho 11. mája 1948 (Zdroj: TASR)

Široký sa totiž po príchode sovietskych bezpečnostných poradcov do Československa sám ocitol v okruhu „podozrivých" straníkov, a preto sa upozornením na iných, pravdepodobne snažil odvrátiť pozornosť od svojej osoby.[31]

Každopádne, koncom roka 1949 sa v štruktúrach Sektoru IIa ministerstva vnútra a jeho slovenskej obdoby na povereníctve vnútra začalo s hľadaním tzv. československého Rajka, resp. s rozpracovávaním tzv. protistraníckej frakcie v KSS, ktorej boli pripisované buržoáznonacionalistické a titoistické tendencie. Túto činnosť možno považovať za celoštátnu líniu straníckeho vyšetrovania, ktorú mal v rámci centrálneho Sektoru IIa na starosti referát 46d – buržoázni nacionalisti. Viedol ho Oldřich Burian a jeho prvoradou úlohou bolo odhaliť buržoáznych nacionalistov v KSS, ktorých mali reprezentovať najmä

27 Bol to špeciálny vyšetrovací sektor „pre stranícke a politické delikty" zriadený v októbri roku 1949. PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 56 – 57.

28 NA Praha, f. Predsedníctvo ÚV KSČ-02/1, 1962 – 1966 (ďalej 02/1, 1962 – 1966), šk. č. 11 – 12, a. j. 14, bod číslo (ďalej b. č.) 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. Opis záznamu o pohovore medzi V. Širokým, L. Kopřivom a K. Švábom z 10. 10. 1949, s. 70.

29 NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 293. Rozhovor s T. Balážom a R. Viktorínom z 1. 10. 1963, s. 18.

30 PEŠEK, Jan. *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1999, s. 68.

31 Krátko po svojom príchode do Československa zavítali sovietski bezpečnostní poradcovia – Michail T. Lichačev a Nikolaj I. Makarov aj na Slovensko, konkrétne do Bratislavy. Ich pobyt zabezpečoval jeden z vedúcich činiteľov ŠtB na Slovensku Teodor Baláž. Počas jeho trojdňových rozhovorov so sovietskymi poradcami zaznelo aj meno predsedu KSS: *„... Lichačev sa ma pýtal na Širokého: – A čo tento? Kopneme aj tohto? /rusky doslova: v zadnicu/."* Keď prekvapený Baláž začal namietať, že Široký je predsa dlhoročný pracovník v robotníckom hnutí a má dôveru „robotníckej triedy", Lichačev mu odpovedal, že *„to nie je celkom tak, ako ja hovorím"*. NA Praha, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 17.

G. Husák, L. Novomeský, K. Šmidke a Vladimír Clementis.[32] Vyšetrovatelia ŠtB vedení sovietskymi bezpečnostnými poradcami zo začiatku disponovali najmä materiálmi z predchádzajúceho straníckeho vyšetrovania, udaniami maďarskej strany a pravdepodobne už aj podkladmi z prostredia Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a sovietskych tajných služieb. K týmto materiálom začali od konca roka 1949 pribúdať i výsluchové protokoly prvých významnejších domácich komunistov. Najdôležitejšiu úlohu pri konštruovaní prípadu buržoáznych nacionalistov zohrali najmä výpovede Ernesta Otta,[33] Eugena Löbla[34] a Viléma Nového.[35] Aby vyšetrovanci vypovedali podľa očakávanej schémy, ŠtB už voči nim používala v plnej miere brutálne fyzické a psychické násilie.[36]

Meno K. Šmidkeho sa v súvislosti s buržoáznym nacionalizmom objavilo najmä vo výpovediach E. Otta a E. Löbla. Ako prvý začal v decembri 1949 o vysokých funkcionároch KSS obšírnejšie vypovedať E. Otto. Vo výpovediach sa o. i. zmienil aj o tom, že pracovníci juhoslovanského konzulátu v Bratislave mu prezradili, že „nacionalistickému zmýšľaniu" podliehajú K. Šmidke, Michal Falťan, Ondrej Pavlík, L. Novomeský a Samuel Takáč.[37] V januári 1950 k tejto skupine funkcionárov vypovedal aj E. Löbl, ktorý vyšetrovateľom ŠtB podal podrobné charakteristiky 13 funkcionárov KSS – V. Clementisa, G. Husáka, K. Šmidkeho, L. Novomeského, Daniela Okáliho, Michala Falťana, Kazimíra Bezeka, Antona Rašlu, Jozefa Šoltésza, J. Bránika, Jána Púlla, Jána Poničana a Eduarda Friša.[38]

Získavanie materiálov na K. Šmidkeho v rámci problematiky buržoázneho nacionalizmu, ktorou sa zaoberal referát 46d, môžeme považovať len za jednu z dvoch línií celoštátneho straníckeho vyšetrovania jeho osoby. Dôvodom tejto dvojkoľajnosti bola odlišná aplikácia buržoázneho nacionalizmu v Československu, ktorý namiesto protisovietskej podoby (československý buržoázny nacionalizmus) čoraz viac získal podobu protičeskú (slovenský buržoázny nacionalizmus).[39] To spôsobilo, že označenie K. Šmidkeho za (slovenského) buržoázneho nacionalistu bolo nanajvýš problematické. K. Šmidke síce bol, podobne ako G. Husák a L. Novomeský, bývalým členom povstaleckého vedenia KSS a stál na čele slovenských národných orgánov, no na rozdiel od nich mal český a robotnícky pôvod, a preto sa mu akýkoľvek protičeský nacionalizmus a protistranícka činnosť len veľmi ťažko dokazovali.

32 K. Šváb a ďalšia pracovníčka sektoru Hedvika Sládková-Synková O. Burianovi hneď na začiatku zdôraznili politický význam celého prípadu, pretože oň mali záujem Klement Gottwald a Viliam Široký. NA Praha, f. Komise II., šk. č. 1, a. j. 1. List O. Buriana ministrovi vnútra R. Barákovi z 2. 11. 1956, s. 2.

33 Ernest Otto (1917 – 1962), v období 1. SR ilegálny pracovník KSS. Po vojne sa stal osobným tajomníkom povereníka školstva L. Novomeského. Koncom novembra 1949 zatknutý ako juhoslovanský agent a v roku 1950 odsúdený v procese so Š. Kevičom a spol. na trest smrti. K. Gottwald trest zmenil na doživotie. Trest mu bol prerušený v roku 1960. O dva roky neskôr zahynul za záhadných okolností.

34 Eugen Löbl (1907 – 1987), slovenský národohospodár a komunistický funkcionár. Od 20. rokov aktívny v komunistickom hnutí. Patril ku skupine DAV. V rokoch 1944 – 1945 vedúci pracovník v exilovom ministerstve hospodárskej obnovy v Londýne. Po vojne (1945 – 1949) prednosta odboru na ministerstve zahraničného obchodu, neskôr námestník ministra. Člen národohospodárskej komisie ÚV KSČ. V novembri 1949 zatknutý a obvinený z velezrady a špionáže. V procese s Rudolfom Slánskym a spol. odsúdený na doživotie. V roku 1955 mu bol trest znížený na 25 rokov. V roku 1960 amnestovaný a v roku 1963 rehabilitovaný. Riaditeľ Štátnej banky československej v Bratislave (1963 – 1968). Po roku 1968 emigroval do Rakúska a neskôr do USA.

35 Vilém Nový (1904 – 1987), novinár a predvojnový funkcionár KSČ. Počas vojny bol v anglickom exile. Po vojne sa stal šéfredaktorom *Rudého práva*. Koncom novembra 1949 zatknutý a v roku 1953 odsúdený na 7 rokov väzenia. Už v nasledujúcom roku bol však prepustený a v roku 1963 rehabilitovaný.

36 Bližšie k vyšetrovacím metódam ŠtB pri konštruovaní skupiny buržoáznych nacionalistov pozri KINČOK, Branislav. Činnosť Štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948 – 1950. In: KINČOK, Branislav a kol. Gustáv Husák a jeho doba. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 210 – 211.

37 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ďalej ÚV KSS) – Gustáv Husák, šk. č. 2 404. Zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu z 5. 12. 1963, obdobie 1948 – 1954 (ďalej Zpráva komise, 1948 – 1954), s. 45.

38 NA Praha, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály Ministerstva vnútra o Gustávovi Husákovi (ďalej nezaradené materiály MV o G. Husákovi), Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Čtvrtý dodatek k zápisu o výpovědi zajištěného E. Löbla z 11. 1. 1950.

39 Po roku 1945 došlo v Sovietskom zväze k čiastočnej modifikácii pojmu buržoázny nacionalizmus a aj k jeho aplikácii. Moskva už neovládala iba územie Sovietskeho zväzu, ale svoj vplyv rozšírila aj do krajín strednej a juhovýchodnej Európy. Akékoľvek presadzovanie celonárodných záujmov sa preto chápalo ako nadraďovanie vlastného socialistického štátu potrebám celého socialistického spoločenstva; nesmierne dôležité však bolo podriadiť sa najmä potrebám Sovietskeho zväzu ako vedúcej sily celého komunistického hnutia. Z tohto pohľadu išlo o protisovietsky buržoázny nacionalizmus. V Československu sa však aplikoval neaktuálny a provinčný výklad pojmu buržoázny nacionalizmus – nezačalo sa s hľadaním buržoázneho nacionalizmus protisovietskeho, ale vedenie KSČ svoju pozornosť obrátilo na Slovensko (do radov KSS) a hľadalo slovenský buržoázny nacionalizmus, zameraný protičesky.

Vzhľadom na Šmidkeho politickú i osobnú minulosť – detstvo a mladosť strávené v Juhoslávii, neskrývaný obdiv k jej povojnovému vodcovi a politickému systému a pôsobeniu vo funkcii predsedu ZSP – ho bolo omnoho jednoduchšie označiť nálepkou titoistu. Preto neprekvapuje, že rôzne druhy štátnobezpečnostných materiálov sa k osobe K. Šmidkeho začali objavovať aj pri celoštátnom straníckom vyšetrovaní po juhoslovanskej línii, ktorú mal od októbra 1949 na starosti referát 22 (Juhoslávia) 3. oddelenia Sektoru BAa-I (obranné spravodajstvo) ministerstva vnútra.[40] Na prelome rokov 1949/1950 sa zameriaval najmä na rozsiahle vyšetrovanie zamestnancov a spolupracovníkov juhoslovanského konzulátu v Bratislave, ktoré nakoniec vyústilo do vykonštruovania skupiny Šefik Kevič[41] a spol.

Výsledkom tejto fázy celoštátneho straníckeho vyšetrovania významných funkcionárov KSS bol dokument z dielne ŠtB s názvom *Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku*, ktorý postupne vypracovali a 8. marca 1950 dokončili sovietski bezpečnostní poradcovia M. T. Lichačev, N. I. Makarov a K. Šváb.[42] Správa popisuje činnosť „protistraníckej skupiny" v KSS, ktorú mali reprezentovať najmä V. Clementis, L. Novomeský, G. Husák a K. Šmidke.[43] Správa je koncipovaná na základe jednoznačne stanovenej línii vyšetrovania, ktorou bolo vzájomné prepojenie buržoázneho nacionalizmu a titoizmu. Za hlavných nositeľov buržoázneho nacionalizmu, no čiastočne i titoizmu, považovali autori správy V. Clementisa, L. Novomeského a G. Husáka. Veľmi dôležitý a zároveň i potrebný juhoslovanský faktor mal do skupiny vnášať K. Šmidke, ktorý bol, vzhľadom na vyššie spomenuté okolnosti, nakoniec ako jediný zo skupiny obviňovaný „len" z titoistických tendencií. Jeho meno sa preto objavilo len v časti správy s názvom „*Prenikanie titovskej agentúry*", v ktorej sa vyšetrovatelia ŠtB snažili dokázať „vrelý" vzťah členov skupiny k tzv. titovskej Juhoslávii. Celú skupinu obviňovali, že vďaka jej činnosti bola na Slovensku vytvorená „najpriaznivejšia" pôda pre „podvratnú" činnosť juhoslovanskej agentúry. K. Šmidke mal byť zodpovedný za to, že „živnú pôdu" našli „juhoslovanskí špióni" najmä vo ZSP: „[...] *nejenže nedovedl* [Šmidke – pozn. B. K.] *čelit straně nepřátelským tendencím v SSP, nýbrž dokonce sám osobně má nemalý podíl na protitovských náladách v SSP.*" Šmidkeho predchádzajúce odlišné

Zasadnutie pléna SNR 12. júla 1950, na ktorom oznámili odvolanie K. Šmidkeho z funkcie predsedu SNR a vzdanie sa jeho poslaneckého mandátu (Zdroj: TASR)

40 BÁRTA, Milan. Akce Jugoslávie. Státní bezpečnost v boji proti „agentům titoismu" v letech 1948 – 1955. In: *Paměť a dějiny*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 69; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953. (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2007, s. 136.

41 Šefik Kevič (27. 8. 1917, Mostar, Bosna a Hercegovina) pôsobil vo funkcii vicekonzula juhoslovanského konzulátu v Bratislave. Pre podozrenie z vyzvedačstva ho ŠtB zatkla 24. 3. 1950. Rozsudkom Štátneho súdu v Prahe z 2. 9. 1950 bol odsúdený na doživotný trest odňatia slobody. Dňa 18. 4. 1955 bol z Československa vyhostený. V roku 1964 bol tento rozsudok v celom rozsahu zrušený a trestné stíhanie Š. Keviča zastavené. ABS Praha, f. Zvláštní agenturní svazky (ďalej ZA), archívne číslo (ďalej a. č.) 5852 MV, zväzok číslo (zv. č.) 1. V. dodatek seznamu osob nezákonně stíhaných a odsouzených v době porušování socialistické zákonnosti, s. 5.

42 KAPLAN, Karel. *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Druhé, upravené vydanie. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002, s. 58.

43 V správe sa protistranícka činnosť pripisovala aj D. Okálimu, Jánovi Poničanovi, Jánovi Púllovi a čiastočne aj Ladislavovi Holdošovi.

politické názory boli v tejto časti správy už prezentované ako chyby. Obviňovali ho zo snáh popierať úlohu komunistickej strany v odboji a v „budovaní socialistickej spoločnosti", ktorého sa mal dopustiť „nesprávnym vystúpením" v belehradskom rozhlase 29. septembra 1947 pri príležitosti II. kongresu Národného frontu Juhoslávie a presadzovania koncepcie tzv. Vlasteneckej fronty – masovej organizácie s miestnymi základnými organizáciami, ktoré by volili vyššie orgány (mala nahradiť existujúcu NF) – ktorú predniesol na zasadnutí pléna ÚV KSS 4. a 5. decembra 1947. Vyčítala sa mu aj snaha po vzore Juhoslávie zriadiť federáciu aj v Československu. Aby vyšetrovatelia ešte viac zvýraznili juhoslovanský faktor, vykonštruovali spojenie skupiny na skupinu „titovských špiónov a agentov" Šefik Kevič a spol., a to cez osobu E. Ottu, ktorý sa mal údajne pravidelne stýkať o. i. aj so Šmidkem. Všetky obvinenia proti K. Šmidkemu boli v správe podložené najmä výpoveďami zatknutých osôb – bývalých partizánskych veliteľov Viliama Žingora, Josefa Trojana[44] a bývalého redaktora spravodajskej agentúry Slovenska (balkánske oddelenie) Eugena Fülöpa.[45] Okrem toho použili aj výpoveď T. Baláža, bezpečnostného referenta ÚV KSS Oskara Valáška a články uverejnené v časopise *Partizán*.[46]

Uvedená správa ŠtB mala závažné politické, resp. stranícke dôsledky. Najskôr vyvolala ostrú stranícku kritiku V. Clementisa v ÚV KSČ (marec 1950), neskôr aj G. Husáka a L. Novomeského v ÚV KSS (apríl 1950). Medzi kritizovanými však chýbal K. Šmidke, ku ktorého kritike došlo až na IX. zjazde KSS 24. – 27. mája 1950, kde bol spolu s ostatnými členmi skupiny nútený vystúpiť s rozsiahlou sebakritikou.[47] V jeho prípade (podobne ako v prípade V. Clementisa) však zjazd sebakritiku neprijal. To sa stalo zámienkou na jeho nezvolenie za člena ÚV KSS.[48] Po zjazde bol odvolaný z funkcie predsedu SNR a zároveň sa musel vzdať aj poslaneckého mandátu. Zostal však členom ÚV KSČ a poslancom Národného zhromaždenia.[49] K. Šmidke tak stratil všetky stranícke a štátnické pozície na Slovensku a 24. júna 1950 ho predsedníctvo ÚV KSS ustanovilo za riaditeľa n. p. Tesla.[50]

KONŠTRUOVANIE SAMOSTATNÉHO PRÍPADU KAROL ŠMIDKE A SPOL.

Obsah správy ŠtB z 8. marca 1950 dokazuje, že centrálne vyšetrovacie zložky ŠtB v Prahe sa počas vyšetrovania tzv. protistraníckej frakcie v KSS dopracovali k poznaniu, že stranícke vyšetrovanie K. Šmidkeho je možné viesť jedine po línii titoizmu. Nemôžeme preto vylúčiť, že už krátko po zostavení tejto správy uvažovali vyšetrovatelia ŠtB o využití K. Šmidkeho v iných prípadoch. Na politickej scéne bol síce naďalej obviňovaný z buržoázneho nacionalizmu, no v prostredí ŠtB už boli vytvorené podmienky na realizáciu samostatného prípadu K. Šmidke a spol., do ktorého by vyústila slovenská línia jeho straníckeho vyšetrovania.

Korene tohto prípadu siahajú až do augusta roku 1949, teda do obdobia pred začiatkom straníckeho vyšetrovania K. Šmidkeho na celoštátnej úrovni.

44 Josef Trojan (1906 – 1953), sa v roku 1938 sa s manželkou presťahoval z Čiech na Slovensko. Bol zakladateľom a veliteľom partizánskeho oddielu Paviel, ktorý sa v októbri 1944 stal súčasťou 2. československej paradesantnej brigády. V roku 1944 vstúpil do KSS. Od roku 1945 generálny riaditeľ Baťových závodov v Baťovanoch, neskôr oblastný riaditeľ kožiarskeho a gumárenského priemyslu, poslanec Národného zhromaždenia v Prahe. Dňa 21. 12. 1949 zatknutý, obvinený zo sabotáže, titoizmu a navádzania na vraždu. V roku 1953 odsúdený na smrť a popravený.

45 Eugen Fülöp (9. 11. 1918, Vrútky) ešte pred začiatkom vojny začal študovať v Čechách na akadémii vied a umení. Začiatkom roku 1940 odcestoval do Juhoslávie, kde plánoval v štúdiu pokračovať. Od polovice roku 1941 pracoval ako prekladateľ pre slovenského chargé d'affaires v Záhrebe Karola Murgaša. Bol v kontakte s ilegálnym komunistickým hnutím v Chorvátsku. V roku 1944 bol za ilegálnu činnosť zatknutý a odsúdený na smrť. Po zákroku slovenského veľvyslanectva ho odovzdali na Slovensko, kde ho následne prepustili na slobodu. Zúčastnil sa Povstania a po vojne krátko pracoval v bezpečnostných zložkách. Neskôr na vlastnú žiadosť odišiel a stal sa redaktorom spravodajskej agentúry Slovenska v balkánskom oddelení. Z tohto dôvodu sa často stýkal s občanmi Juhoslávie a taktiež s príslušníkmi jej diplomatického zboru na Slovensku. Dňa 5. 12. 1949 ho ŠtB zatkla v súvislosti s vyšetrovaním prípadu Š. Kevič a spol. Začiatkom septembra 1950 ho v rámci tejto skupiny odsúdili na doživotný trest odňatia slobody. V roku 1964 bol tento rozsudok v celom rozsahu zrušený a trestné stíhanie E. Fülöp zastavené. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 9, inventárna jednotka (ďalej inv. j.) 1 222. Protokol o výpovědi sepsaný s Eugenem Fülöpen 4. 10. 1963; ABS Praha, f. ZA, a. č. 5852 MV, zv. č. 1. V. dodatek seznamu osob nezákonně stíhaných a odsouzených v době porušování socialistické zákonnosti, s. 2.

46 ABS Praha, f. Zbierka rôznych písomností, S-552-2. Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku z 8. 3. 1950,s. 36 – 50.

47 Hlavnými kritikmi K. Šmidkeho na IX. zjazde KSS boli Antonín Zápotocký a V. Široký. Ich kritika však bola vedená len po línii buržoázneho nacionalizmu. *Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska v Bratislave v dňoch 24. – 27. mája 1950*. Bratislava: Ústredný výbor KSS, 1950, s. 361 – 364, 369 – 371.

48 SNA Bratislava, f. Zjazdy a konferencie KSS, šk. č. 22. Protokol IX. zjazdu KSS 24. – 27. mája 1950, s. 431.

49 NA Praha, f. Predsedníctvo ÚV KSČ–02/1, 1945 – 1954 (ďalej 02/1, 1945 – 1954), šk. č. 19, a. j. 227. Zápis ze schůze předsednictva ÚV KSČ dne 12. 6. 1950, s. 3.

50 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 796, a. j. 16. Zápis zo zasadnutia predsedníctva ÚV KSS z 24. 6. 1950, s. 7.

Všetko odštartoval tzv. zjazd Hornonitrianskej partizánskej brigády[51] (28. augusta 1949), ktorý zvolalo jej bývalé vedenie na čele s významným príslušníkom ŠtB Františkom Hagarom,[52] jeho bratom Jozefom[53] a ďalším vysokopostavený príslušníkom ŠtB Františkom Mišejem.[54] Zjazd im posvätil predseda SNR K. Šmidke a údajne aj generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský. Proti jeho konaniu protestoval predseda Krajského národného výboru (KNV) v Nitre Jozef Lietavec, ktorý považoval zvolanie zjazdu mimo termínu osláv 5. výročia SNP za „separatistickú činnosť" a z pohľadu KSS za „úchylkárstvo". Mnohí partizáni dávali na zjazde otvorene najavo svoju nespokojnosť s tým, že K. Šmidke (v podstate však celé bývalé povstalecké vedenie KSS), ktorého považovali za svojho vedúceho, bol vytlačený z politického rozhodovania. Kritizovali vtedajšieho predsedu KSS V. Širokého a navrhli, že pred konaním IX. zjazdu KSS vystúpi ich brigáda na manifestácii s požiadavkou, aby sa predsedom KSS stal K. Šmidke.[55]

51 Hornonitrianska partizánska brigáda sa sformovala na jeseň roku 1944 (jej názov sa zaužíval až neskôr). Jej veliteľom bol František Hagara, politickým komisárom František Mišeje a náčelníkom štábu František Konečný. Brigáda vykonávala najmä diverzné akcie a pôsobila v pohorí Vtáčnik. Po spojení s Červenou armádou bola brigáda 20. 4. 1945 rozpustená. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok. Encyklopédia odboja a SNP*, heslo Hornonitrianska partizánska brigáda. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1984, s. 168 – 169.

52 František Hagara (20. 11. 1914 – 10. 5. 1983) sa narodil v Novákoch v rodine robotníka. Po skončení základnej školskej dochádzky pracoval ako pomocný robotník v Novákoch a vo Francúzsku, pričom sa angažoval v robotníckom hnutí. V roku 1939 vstúpil do KSS a od roku 1943 bol v ilegalite. Stal sa zakladateľom a veliteľom partizánskej skupiny (neskôr oddielu) na Vtáčniku. Počas Povstania velil Hornonitrianskej partizánskej brigáde. Po vojne pôsobil ako tajomník okresného výboru (OV) KSS a neskôr ako oblastný tajomník KSS v Trenčíne. V roku 1945 vstúpil do štátnobezpečnostných zložiek Povereníctva vnútra a do februára 1948 sa podieľal na „rozpracovávaní" Demokratickej strany a katolíckych kruhov. Po prevrate vo februári 1948 pôsobil v ŠtB ako veliteľ pátracieho oddelenia (tzv. sledovačka) a dosiahol hodnosť štábneho kapitána. V rámci kampane proti titoizmu ho 29. 3. 1950 zatkla ŠtB. Po piatich mesiacoch vyšetrovania ho prepustili na slobodu. Na vlastnú žiadosť požiadal o odchod z bezpečnosti a nastúpil na Oblastné riaditeľstvo Štátnych lesov v Bratislave. V druhej polovici 50. rokov pôsobil ako riaditeľ Karpatského lesného priemyslu v Pezinku a neskôr ako riaditeľ Krajskej správy Štátnych lesov. V roku 1964 sa vrátil do „veľkej politiky" – stal sa členom ÚV KSS a povereníkom pre financie. V rokoch 1967 – 1968 pôsobil ako poverenik pre lesné a vodné hospodárstvo. V období spoločenskej reformy v roku 1968 patril ku konzervatívnemu krídlu a spolupracoval s okupačnými silami. V roku 1969 ho kooptovali do ÚV KSS a v rokoch 1969 – 1976 pôsobil ako minister SSR pre lesné a vodné hospodárstvo. Od roku 1976 zastával funkciu podpredsedu SNR. Zomrel 10. 5. 1983 v Bratislave. PEŠEK, Jan. Hagara František. In: PEŠEK, J. a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989*, s. 122 – 124.

53 Jozef Hagara (29. 4. 1917 – 20. 3. 1964) sa narodil v Novákoch a po absolvovaní štúdia na gymnáziu v Prievidzi študoval na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a Slovenskej univerzity v Bratislave. V rokoch 1942 – 1943 bol profesorom na obchodnej akadémii v Banskej Bystrici. V roku 1936 sa stal členom KSČ a neskôr bol aktívny v ilegálnej KSS. V apríli 1943 ho UŠB zatkla, no vo februári 1944 sa mu podarilo z väzenia utiecť. Odišiel do hôr za svojim bratom Františkom, s ktorým spoluzaložil partizánsku skupinu Vtáčnik. Neskôr sa stal veliteľom oddielu Vtáčnik. Po vypuknutí Povstania odišiel do Banskej Bystrice, kde pôsobil spolu s K. Šmidkem v Hlavnom štábe partizánskych oddielov na Slovensku. Po porážke Povstania bol príslušníkom 2. československej paradesantnej brigády. V rokoch 1945 – 1947 bol profesorom na obchodnej akadémii v Bratislave a následne absolvoval ročný študijný pobyt na parížskej Sorbone. Po návrate sa stal riaditeľom gymnázia v Bratislave no v marci 1950 ho ŠtB zatkla a po piatich mesiacoch prepustila. Od roku 1951 pôsobil ako riaditeľ na gymnáziách v Zlatých Moravciach a Prievidzi a od roku 1959 ako riaditeľ Pedagogického inštitútu v Banskej Bystrici. Od roku 1962 bol pracovníkom Katedry marxizmu-leninizmu Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Zomrel 20. 3. 1964 v Bratislave. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). Zv. 2. E – J, heslo Hagara Jozef. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 259 – 260.

54 František Mišeje (8. 2. 1921 – 16. 3. 2009) sa narodil v Diviackej Novej Vsi v robotníckej rodine. Vyštudoval gymnázium v Prievidzi a po roku 1939 sa zapojil do odbojového hnutia. Do KSS vstúpil v roku 1940 a spolupracoval s jeho 4. ilegálnym vedením. V roku 1943 ho väznili v Bratislave a Ilave. Po prepustení odišiel do ilegality a pripojil sa k vznikajúcej partizánskej skupine Vtáčnik a neskôr sa stal politickým komisárom Hornonitrianskej partizánskej brigády. Po roku 1945 vstúpil do štátnobezpečnostných zložiek Povereníctva vnútra a stal sa veliteľom oddelenia zahraničného spravodajstva odboru BA. Podieľal sa na rozpracovávaní povojnovej a pofebruárovej politickej emigrácie a dosiahol hodnosť štábneho kapitána. V marci 1950 ho paradoxne v dôsledku boja proti titoizmu zatkli a päť mesiacov vyšetrovali. Po prepustení na slobodu nastúpil do vedúcej funkcie na Povereníctve práce a sociálnej starostlivosti, resp. Povereníctve pracovných síl (1950 – 1952). Od roku 1952 pôsobil vo vedúcich funkciách v Československej štátnej banke – najskôr ako riaditeľ Krajskej pobočky v Nitre a v rokoch 1960 – 1970 ako oblastný riaditeľ Československej štátnej banky v Bratislave. V období spoločenskej reformy v roku 1968 patril ku konzervatívnemu krídlu, vďaka čomu získal dôveru sovietskych predstaviteľov. V roku 1969 ho kooptovali do ÚV KSS a ako poslanec SNR pôsobil až do roku 1990. V rokoch 1970 – 1989 bol ministrom financií SSR. Po roku 1989 odišiel z verejného života. Zomrel 16. 3. 2009 v Bratislave. MIŠEJE, František. *Revolučnou cestou. Spomienky na roky 1938 – 1948*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1988; PEŠEK, Jan. Mišeje František. In: PEŠEK, J. a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989*, s. 233 – 234.

55 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), a. č. 466. Výpoveď K. Študenca z 20. 4. 1950.

Partizánsky oddiel Major, ktorý bol súčasťou Hornonitrianskej partizánskej brigády nad obcou Cigeľ (zima 1944/1945) (Zdroj: TASR)

Na zjazde boli prítomní aj tajomník ÚV KSS Koloman Moškovič (Moško) a J. Lietavec, ktorí už počas zjazdu pohrozili F. Hagarovi a F. Mišejemu, že za *„takúto frakčnú činnosť budú pohnaní na zodpovednosť"*. Následne informovali V. Širokého o priebehu zjazdu a pláne partizánov zorganizovať pred IX. zjazdom KSS manifestáciu na podporu K. Šmidkeho. J. Lietavec zároveň Širokého informoval, že F. Hagara a F. Mišeje sa v Bratislave stretávajú s „reakčnou spoločnosťou" a istým Ljubenom Patorčevom, ktorý mal podľa neho túto spoločnosť riadiť.[56]

Krátko na to mal V. Široký spolu s K. Švábom vydať T. Balážovi príkaz na prešetrenie týchto informácií – mali sa zatknúť osoby, ktoré neboli členmi KSS a na základe ich výpovedí sa mali preveriť podozrenia voči F. Hagarovi a F. Mišejemu.[57] K takémuto postupu síce došlo, ale až vo februári a marci roku 1950. Napriek tomu je pravdepodobné, že viacero osôb z prípadu K. Šmidke a spol. sa pod drobnohľadom slovenskej ŠtB ocitlo už na jeseň 1949.

Medzitým sa však na centrálnej úrovni ŠtB (na prípade však úzko participovali aj slovenské bezpečnostné zložky) začalo s rozsiahlym vyšetrovaním zamestnancov a spolupracovníkov juhoslovanského konzulátu v Bratislave, ktoré nakoniec vyústilo do politického procesu Š. Kevič a spol. S juhoslovanským konzulátom mali do roku 1948 veľmi čulé styky aj bývalí významní slovenskí partizáni, medzi nimi aj príslušníci Hornonitrianskej partizánskej brigády. V okruhu podozrivých sa tak ocitli aj oni.

V úvode celého prípadu K. Šmidke a spol. stála výpoveď už spomínaného redaktora E. Fülöpa, ktorého ŠtB zatkla 5. decembra 1949 v súvislosti s vyšetrovaním prípadu Š. Kevič a spol.[58]

56 NA Praha, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 23 – 24.

57 NA Praha, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 24.

58 ABS Praha, f. ZA, a. č. 5852 MV, zv. č. 1. V. dodatek seznamu osob nezákonně stíhaných a odsouzených v době porušování socialistické zákonnosti, s. 2.

Jeho vypočúvanie viedli centrálne vyšetrovacie zložky ŠtB v Prahe a už v prvých výpovediach sa objavovali mená osôb, ktoré boli nakoniec zaradené do Šmidkeho skupiny. Išlo najmä o troch príslušníkov Hornonitrianskej partizánskej brigády – bývalého šéfredaktora časopisu *Partizán* a redaktora spravodajskej agentúry Slovenska Karola Študenca,[59] o ktorom E. Fülöp pomerne rozsiahlo vypovedal a popri ňom sa tu objavili aj krátke zmienky o Františkovi a Jozefovi Hagarovi.[60] Fülöpova výpoveď bola zaslaná (pravdepodobne začiatkom roka 1950) aj na odbor BA Povereníctva vnútra v Bratislave a dostala sa do rúk T. Baláža.[61]

Tento moment bol pre vývoj prípadu Šmidke a spol. kľúčový. T. Baláž s výpoveďou zaiste oboznámil aj V. Širokého a ten pravdepodobne až v tomto momente (nie na jeseň 1949) vydal príkaz na vyšetrenie stúpencov K. Šmidkeho z Hornonitrianskej partizánskej brigády. Dôvodov na začatie realizácie prípadu Šmidke a spol. bolo viac, pričom boli povahy politickej i osobnej. V prvom rade mal Široký týmto postupom na zreteli definitívne vyriešenie vnútrostraníckeho boja v KSS a posilnenie svojho mocenského postavenia na Slovensku – teda prípad Šmidke a spol. a prípad buržoáznych nacionalistov mali prispieť k politickému pádu jeho konkurentov. Za druhé, vyšetrovanie Šmidkeho stúpencov malo zároveň viesť k eliminácii a zastrašeniu nespokojných partizánov pred blížiacim sa zjazdom KSS. K takýmto motívom vzniku prípadu Šmidke a spol. sa prikláňa český historik Karel Kaplan, ktorý tvrdí, že hlavnými politickými dôvodmi vytvorenia tejto skupiny boli rozpory a priame nepriateľstvo medzi účastníkmi domáceho odboja a skupinou okolo V. Širokého, ktorí sa povstania nemohli zúčastniť.[62]

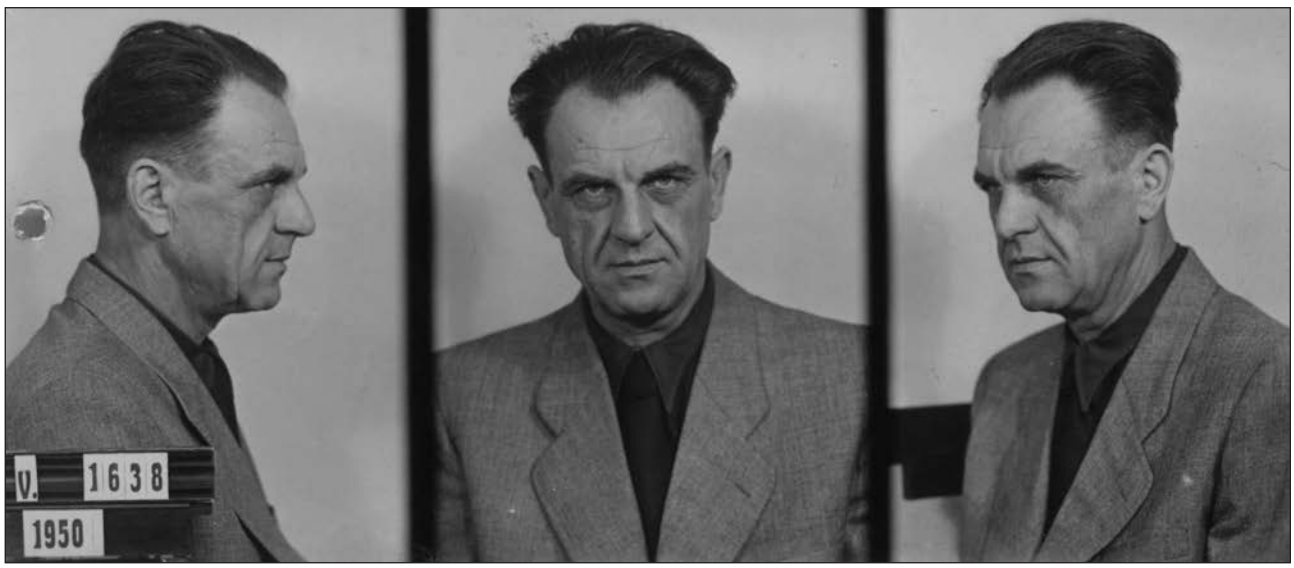

Karol Študenc po zatknutí ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

59 Karol Študenc (16. 8. 1909) sa narodil v Smolenickej Novej Vsi (dnes súčasť obce Smolenice). Po vyštudovaní gymnázia pracoval v rokoch 1927 – 1933 ako daňový úradník. V roku 1933 precestoval viaceré balkánske krajiny a po návrate na Slovensko pôsobil na niekoľkých miestach ako tajomník Československej strany ľudovej na Slovensku. Po vzniku 1. SR bol príslušníkom odpočúvacej služby pri MNO v Bratislave, od roku 1941 pracoval na úrade propagandy a bol redaktorom časopisu *Stráž vlasti* a korešpondentom záhrebského časopisu *Nové Chorvátsko*. Z tohto dôvodu často cestoval na Balkán, kde mal z poverenia Alexandra Macha a ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša plniť aj spravodajské úlohy. Časť informácií však odovzdával ilegálnym pracovníkom KSS. Zúčastnil sa Povstania, pričom pôsobil v Hornonitrianskej partizánskej brigáde. Po vojne pracoval ako šéfredaktor časopisu *Partizán* a redaktor spravodajskej agentúry Slovenska. Vo februári 1950 bol ŠtB zatknutý a obvinený z trestného činu velezrady a vyzvedačstva. Štátny súd v Bratislave ho však spod tejto obžaloby oslobodil, no odsúdil ho na dva roky odňatia slobody pre neoznámenie trestného činu. Po odpykaní trestu bol ešte na pol roka umiestnený do TNP. V apríli roku 1954 bol na základe kompromitujúcich materiálov získaný pre spoluprácu s ŠtB (Krajská správa MV Nitra), ktorá trvala s prestávkou v rokoch 1969 – 1971 až do roku 1973. V roku 1959 bol rehabilitovaný. A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 4, inv. j. 715. Zpráva o prošetření stížnosti občana Karola Študence z 11. 11. 1958, s. 1 – 2; A ÚPN Bratislava, Rozhodnutie o skartácii agentúrneho zväzku a. č. 89 149.

60 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466, Podzväzok I. Výpis z výpovede Eugena Fülöpa.

61 ABS Praha, f. Ministerstvo národní bezpečnosti (ďalej MNB), a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke“ a návrh na konečné vyřešení celého případu, s. 5.

62 KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001, s. 103.

Zachované archívne dokumenty však naznačujú, že dôležitú úlohu pri konštruovaní tohto prípadu mohol zohrať aj iný motív.

V slovenskej ŠtB totiž už od povojnových rokov prebiehal kontinuálny mocenský boj. T. Balážovi sa po roku 1948 postupne darilo odstraňovať svojich konkurentov a tak monopolizovať moc v rámci slovenských štátnobezpečnostných zložiek.[63] Jednu z jeho konkurenčných skupín na odbore BA povereníctva vnútra reprezentovali práve F. Hagara a F. Mišeje. Z tohto dôvodu nemožno vylúčiť, že osobný záujem na vyšetrovaní svojich kolegov z ŠtB mohol mať aj T. Baláž. Podľa F. Hagaru sa mal z tohto účelovo spojiť s O. Valáškom, Viktorom Sedmíkom a Matejom Bélom a začať konštruovať prípad K. Šmidke a spol., v ktorom by vystupovali aj jeho rivali.[64]

Každopádne, slovenské bezpečnostné zložky sa najskôr zamerali na K. Študenca, ktorého sledovali už od konca decembra 1949 z dôvodu podozrenia z kontaktov s juhoslovanskými štátnymi príslušníkmi. Najskôr na neho zbierali rôzne informácie a 28. februára 1950 ho zatkli a umiestnili do vyšetrovacej väzby v Leopoldove.[65] Jeho vyšetrovanie tu viedli O. Valášek a T. Baláž.[66]

Podľa neskoršej výpovede K. Študenca leopoldovskí vyšetrovatelia proti nemu v prvých dňoch väzby použili celú plejádu brutálnych vyšetrovacích metód – od kopania a bitia pelendrekom až po pravidelné prerušovanie spánku. Po takomto úvode ho vyzvali, aby povedal všetko, čo vie, pričom mu celkom jasne naznačili, aby vypovedal proti „Hagarovcom", čo budú považovať za poľahčujúcu okolnosť.[67] Pod vplyvom brutálneho fyzického a psychického nátlaku začal K. Študenc vypovedať presne podľa očakávaní vyšetrovateľov. V takomto duchu sa niesla celá leopoldovská fáza jeho vyšetrovania.

Jej výsledkom bola viac ako 200-stranová výpoveď oficiálne spísaná 6. marca 1950.[68] V nej sa naplno odrazil vnútorný mocenský zápas v rámci slovenskej ŠtB. Jej autori tu vykreslili súboj dvoch skupín: na jednej strane tej „správnej" na čele s T. Balážom, ktorého podporuje V. Široký a druhej „nesprávnej" zloženej z F. Hagaru a F. Mišejeho. Jednou z najdôležitejších častí výpovede je pasáž, kde vyšetrovatelia ŠtB okolo osoby K. Šmidkeho zostavili skupinu, ktorú mal už v roku 1945 založiť Jozef Hagara s cieľom *„podporovať s. Šmidkeho v jeho ambícii, aby sa stal predsedom KSS, ako aj vzhľadom na osobné ambície Joža Hagaru a jeho brata Fera, v dôsledku úzkej dlhoročnej spolupráce so s. Šmidkem"*. Hlavnými členmi skupiny mali byť J. Hagara, F. Hagara, F. Mišeje, K. Študenc, E. Fülöp, Juraj Špitzer, Ljuben Patorčev, E. Otto, Gabriel Kukureli, Vladimír Vestenický a Ján Flimel.[69] K. Šmidke mal voči skupine vystupovať v úlohe akéhosi „nadriadeného" a jej členovia *„sa v každom prípade budú riadiť len podľa jeho rozhodnutia a pokynov"*.[70] V tomto prípade išlo v celku o reálny fakt, pretože bratia Hagarovci skutočne podporovali politické ambície K. Šmidkeho. Zásadný rozdiel bol však v tom, že takémuto konaniu dali tentoraz vyšetrovatelia ŠtB protištátny rozmer. Skupinu preto vykreslili jednoznačne proti V. Širokému a za K. Šmidkeho, pričom mala mať tri základné úlohy – cez Hornonitriansku partizánsku brigádu ovplyvňovať slovenských partizánov v prospech K. Šmidkeho; prostredníctvom F. Hagaru získavať správy z okolia V. Širokého, opäť v prospech K. Šmidkeho; pomocou E. Ottu udržiavať kontakty s juhoslovanským konzulátom v Bratislave.[71]

O výsledkoch tohto vyšetrovania informoval T. Baláž centrálne vyšetrovacie zložky ŠtB v Prahe, konkrétne vyšetrovaciu skupinu Sektoru IIa ministerstva vnútra pod vedením Bohumila Doubka.[72] Tu sa nakoniec rozhodlo, že prípad sa dokončí v rámci referátu 46d Sektoru IIa. Je však otázne, nakoľko pražskí vyšetrovatelia ŠtB dôverovali výsledkom slovenského vyšetrovania. Ich následné vyšetrovacie postupy v skutočnosti nemuseli znamenať stotožnenie sa s naznačenou koncepciou prípadu K. Šmidke a spol., ale boli krokmi, ktorými si overovali výpovede zo slovenského vyšetrovania. Dôvodom takéhoto postupu mohol byť fakt, že napriek značnému úsiliu sa sovietskym bezpečnostným poradcom, ktorí upravovali všetky výpovede E. Otta

63 MEDVECKÝ, Matej, SIVOŠ, Jerguš, JAŠEK, Peter. *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989.* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 50.

64 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 2.

65 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Správa o zadržaní a zatknutí K. Študenca z 28. 2. 1950.

66 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 4, inv. j. 715. Úřední záznam z 5. 11. 1958.

67 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Výpoveď K. Študenca z 18. 4. 1950.

68 Podľa F. Hagaru túto výpoveď vykonštruovali O. Valášek a T. Baláž a samotný K. Študenc ju dokonca ani nepoznal. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 2.

69 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Výpoveď K. Študenca zo 6. 3. 1950, s. 158.

70 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Výpoveď K. Študenca zo 6. 3. 1950, s. 85.

71 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Výpoveď K. Študenca zo 6. 3. 1950, s. 161 – 162.

72 ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke" a návrh na konečné vyřešení celého případu, s. 2.

František Hagara ako poverenik SNR pre financie (1964) (Zdroj: TASR)

a J. Trojana, nepodarilo vykonštruovať prepojenie „protistraníckej skupiny", resp. skupiny buržoáznych nacionalistov v KSS s juhoslovanskou špionážou (so skupinou Š. Kevič a spol.), čo spôsobovalo nemalé problémy v konštrukcii celého prípadu.[73] Zaradenie K. Šmidkeho do skupiny buržoáznych nacionalistov tak stratilo akékoľvek opodstatnenie a vyšetrovatelia ŠtB spolu so sovietskymi bezpečnostnými poradcami stáli pred dilemou, ako a či v jeho vyšetrovaní pokračovať. Prípad K. Šmidke a spol., tak ako ho rozpracovali slovenské vyšetrovacie zložky v Leopoldove, mohla byť pre nich istým alternatívnym riešením.

Po prevzatí prípadu centrálnymi vyšetrovacími zložkami ministerstva vnútra nasledovalo postupné zatýkanie osôb, ktoré sa objavili vo výpovedi K. Študenca. Ako prvého zatkli 23. marca 1950 L. Patorčeva[74] a začali ho brutálnym spôsobom vyšetrovať v Leopoldove.[75] Po jeho zatknutí si F. Hagara a F. Mišeje uvedomili, že sa okolo nich uzatvára kruh a ďalšími zatknutými budú práve oni. Svoje obavy predniesli K. Šmidkemu, ktorý im odporučil, aby o nich informovali V. Širokého. Ten však nebol v Bratislave prítomný, a tak ich prijal generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský, ktorý ich uistil, že *„strana nikdy nepripustí, aby sme boli zaistení, keď sme nevinní"*. Napriek jeho slovám boli F. Hagara, F. Mišeje a spolu s nimi i ďalší členovia skupiny J. Hagara a V. Vestenický 29. marca 1950 zatknutí.[76] Prví traja menovaní boli ihneď po zatknutí eskortovaní do vyšetrovacej väzby v pražskej Ruzyni a z Leopoldova tam 31. marca 1950 premiestnili aj L. Patorčeva.[77] V. Vestenického umiestnili ku K. Študencovi a I. Rudašovi do Leopoldova.

Vyšetrovatelia pražskej centrály podrobili nových vyšetrovancov niekoľkotýždňovému brutálnemu vyšetrovaniu s využitím fyzického násilia a psychického nátlaku.[78] Obviňovali ich najmä z titoizmu, buržoázneho nacionalizmu a F. Hagaru a F. Mišejeho aj z antisemitizmu.[79] Celé vyšetrovanie smerovalo v prvom rade po línii titoizmu. Napríklad F. Hagaru žiadali, aby podpísal vyhlásenie, že K. Šmidke *„chcel nastoliť titovskú politiku v ČSR a že je nepriateľ strany, že je proti s. Širokému a že s. Šmidke ako predseda Sväzu Slovenských partizánov chcel partizánov využiť proti KSČ a nastoliť titovský režim"*. Taktiež ho nútili, aby potvrdil, že v KSS existujú dve frakcie – jedna reprezentovaná najmä K. Šmidkem, G. Husákom a L. Novomeským, druhá V. Širokým, Š. Bašťovanským a K. Moškovičom. Po línii buržoázneho nacionalizmu vyšetrovancov obviňovali z protičeského zamerania a praktizovania protičeskej politiky.[80]

Už 7. apríla 1950 vytvoril Sektor IIa ministerstva vnútra informatívnu správu o stave vyšetrovania tejto skupiny, ktorú pracovne nazvala skupina Šmidke – Hagara a spol. V tomto štádiu vyšetrovania mali byť jej hlavnými „činiteľmi" juhoslovanský konzulát v Bratislave a Karol Šmidke a samotnú „protištátnu skupinu" mali tvoriť hlavne F. Hagara, J. Hagara, F. Mišeje, K. Študenc, E. Otto a L. Patorčev. Táto

73 KAPLAN, K. *StB o sobě*, s. 63.

74 Úplne prvou osobou z budúcej skupiny K. Šmidke a spol., ktorá sa dostala do vyšetrovacej väzby ŠtB bol v skutočnosti Imrich Rudaš, ktorého zatkli už 2. 2. 1950 avšak v súvislosti s inými prípadmi. Do prípadu K. Šmidke a spol. sa dostal až dodatočne. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 1 387. Správa vo veci Imrich Rudaš zo 4. 11. 1950.

75 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 13, inv. j. 1 443. Informace ve věci L. Patorčeva z 13. 4. 1964; Zpráva o prošetření stížnosti V. Patorčevové z 23. 4. 1964, s. 2.

76 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 1 – 2; SMRČOK, Ľubomír. „Nepriateľa" sme hľadali v našich radoch. In: ČERNOGOROV, Jurij, FIŠ, Teodor, zost. *Dnešná tvár bojovníkov. Črty o účastníkoch SNP*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964, s. 171 – 186. Podľa T. Baláža F. Mišejeho a F. Hagaru zatkli na priamy príkaz V. Širokého a K. Švába. NA Praha, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 24.

77 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 13, inv. j. 1 443. Záznam zo 6. 5. 1968.

78 K metódam týchto výsluchov pozri bližšie SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 4 – 5.

79 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 3; ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Zpráva o protistátní a protistranické činnosti skupiny Šmidke – Hagara a spol. zo 7. 4. 1950, s. 1.

80 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 5 – 7.

správa zatiaľ nezohľadňovala vyšetrovanie nedávno zatknutých osôb a vychádzala najmä z výpovedí E. Fülöpa a K. Študenca.

Vyšetrovanie skupiny sa ešte viac zintenzívnilo v polovici apríla 1950. Najskôr 15. apríla 1950 premiestnili z Leopoldova do Ruzyně K. Študenca[81] a následne zatkli posledné dve osoby, ktoré nakoniec personálne dotvorili skupinu K. Šmidke a spol. – 18. apríla 1950 Jána Flimela[82] a na druhý deň Ivana Marčuka.[83]

UKONČENIE PRÍPADU

Paradoxne po zintenzívnení vyšetrovania a sústredení hlavných členov skupiny v Prahe sa začal celý prípad K. Šmidke a spol. rúcať. Dôvodom bol K. Študenc, ktorého začali pražskí vyšetrovatelia ŠtB znovu systematicky vyšetrovať. Už na výsluchu 18. apríla 1950 odvolal celú výpoveď z Leopoldova a označil ju za nepravdivú a vynútenú fyzickým a psychickým nátlakom.[84] Tvrdil, že jeho výroky mu boli „vkladané do úst", a keďže sa chcel vyhnúť ďalšiemu fyzickému a psychickému násiliu a „vycítil" záujem vyšetrovateľov o K. Šmidkeho a bratov Hagarovcov, začal si k týmto osobám kombinovať a vymýšľať rôzne veci. Ruzynskí vyšetrovatelia preto pozvali do Prahy slovenských vyšetrovateľov, ktorí viedli výsluchy K. Študenca v Leopoldove. Pri vzájomnej konfrontácii sa Študenc opäť vrátil k svojej výpovedi z marca 1950, no pri opakovaných výsluchoch opäť tvrdil, že si niektoré veci, týkajúce sa K. Šmidkeho a F. Hagaru vymyslel.[85] Navyše aj E. Fülöp už v nových výpovediach nevedel uviesť nič k Študencovej údajnej protištátnej činnosti.[86] Pod vplyvom takéhoto vývoja K. Šváb poradil V. Širokému, aby do Bratislavy vyslal zvláštnu skupinu ŠtB z Prahy, ktorá by ukončila záležitosť „frakcie Šmidke". V. Široký s takýmto postupom súhlasil a 17. mája 1950 požiadal K. Švába, aby ho o výsledku tohto vyšetrovania informoval ešte pred začiatkom IX. zjazdu KSS.[87] Výsledky činnosti zvláštnej skupiny ŠtB v Bratislave priniesla správa z 22. mája 1950 (správa sa nezachovala). Vyšetrovatelia ŠtB dospeli k záveru, že prípad vznikol z nepotvrdených výpovedí E. Fülöpa, ktoré boli následne zaslané do Bratislavy a ovplyvnili vyšetrovateľov vyšetrujúcich K. Študenca.[88] Dokonca sa podľa svedectva B. Doubka už v tejto správe navrhovalo prepustenie L. Patorčeva, avšak nadriadené zložky tento návrh zamietli.[89] V. Široký tak najnovšie poznatky ŠtB nemohol využiť na IX. zjazde KSS pri plánovanej kritike K. Šmidkeho, kde o činnosti „frakcie Šmidke" nepadlo ani slovo.

Po návrate do Prahy si vyšetrovatelia opäť začali overovať Fülöpove výpovede a dospeli k záveru, že viaceré osoby zo skupiny Šmidke a spol. pozná len povrchne a jeho výpovede k nim neboli založené na faktoch, ale

81 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 4, inv. j. 715. Zpráva o prošetření stížnosti občana Karola Študence z 11. 11. 1958, s. 2.

82 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 262, Osobný vyšetrovací zväzok proti J. Fimelovi. Výňatok zo zápisnice Jána Flimela z 21. 5. 1950, s. 1. Ján Flimel (5. 5. 1908) sa narodil v obci Poluvsie (okres Prievidza). Po absolvovaní ľudovej školy študoval dva roky na gymnáziu v Prievidzi. Potom odišiel študovať do Talianska (k saleziánom), kde v roku 1925 aj zmaturoval. Po ukončení stredoškolského štúdia odišiel do USA študovať filozofiu a teológiu. Štúdiá úspešne ukončil v roku 1930, no kňazskú vysviacku z vlastného rozhodnutia neabsolvoval a v roku 1930 sa vrátil na Slovensko. Zamestnal sa v bratislavskej pobočke Čedoku, po vojne sa stal jej riaditeľom, no po februári 1948 bol premiestnený do Prahy, kde pôsobil vo funkcii vedúceho slovenskej oblasti. V januári 1949 však bol prepustený a v nasledujúcich mesiacoch vystriedal niekoľko zamestnaní. V marci 1950 sa zamestnal v Stavprojekte Bratislava. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 1 262. Zápisnica z vypočúvania J. Flimela z 18. 4. 1950.

83 Ivan Marčuk (12. 10. 1910) sa narodil v poľskej obci Radoshyn (dnes súčasť Ukrajiny). Vyštudoval zememeračstvo. V auguste 1939 mobilizoval do poľskej armády a po napadnutí Poľska Nemeckom padol do zajatia, z ktorého sa (vďaka svojej ukrajinskej národnosti) vrátil v polovici roku 1940. Dva roky pracoval v Berlíne a po návrate domov sa zamestnal najskôr v tlačiarni v Kovle, neskôr v tlačiarni v Lubline. Tu prišiel do kontaktu s príslušníkmi Sicherheitsdients a podpísal s nimi spoluprácu. Pred príchodom Červenej armády do Lublinu evakuoval a začiatkom augusta sa dostal na Slovensko, kde získal povolenie k dočasnému pobytu v okolí Revúcej. Zúčastnil sa Povstania ako člen 1. československej partizánskej brigády J. V. Stalina. Na jar 1945 vstúpil do ČA. Koncom roku 1945 získal ako optant československé štátne občianstvo. V marci 1946 sa stal vedúcim mäsopriemyslu Manderla. Dňa 19. 4. 1950 bol zatknutý pre podozrenie z protištátnej činnosti, spolupráce s gestapom a zatajenia skutočnej totožnosti. Vyšetrovanie však tieto podozrenia nepotvrdilo a preto bol 27. 4. 1951 prepustený na slobodu. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Karol Bacílek, šk. č. 23. Správa o I. Marčukovi z 25. 10. 1954.

84 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Výpoveď K. Študenca z 18. 4. 1950, s. 1.

85 ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke" a návrh na konečné vyřešení celého případu, s. 3.

86 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466, Podzväzok I. Svodky z výsluchov K. Študenca od 11. 8. do 18. 8. 1950.

87 KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 219.

88 ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke" a návrh na konečné vyřešení celého případu, s. 5.

89 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 13, inv. j. 1 443. Zpráva o prošetření stížnosti V. Patorčevové z 23. 4. 1964, s. 2.

František Mišeje ako minister financií SSR (1970) (Zdroj: TASR)

na nepotvrdených domnienkach.[90] Tieto zistenia spochybnili celú konštrukciu prípadu Šmidke a spol., a preto sa s vyšetrovaním po tejto línii viac nepokračovalo.[91] Už 7. júna 1950 boli z Leopoldova prepustení prví dvaja vyšetrovanci – V. Vestenický[92] a J. Flimel.[93] O necelý mesiac, 1. júla 1950, bol z tej istej väznice prepustený na slobodu aj I. Rudaš.[94] Ostatní vyšetrovanci síce zostali vo vyšetrovacej väzbe a boli aj naďalej vypočúvaní, no už len k iným osobám. Zvrat vo vývoji vyšetrovania však vyšetrovancom v Ruzyni ich referenti neoznámili, čo malo tragické následky, pretože v ranných hodinách 4. júla 1950 spáchal L. Patorčev vo svojej cele údajnú samovraždu obesením.[95] Celé vyšetrovanie prípadu ukončila správa z názvom *Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke" a návrh na konečné vyřešení celého případu*, ktorú vyšetrovatelia zostavili v priebehu júla 1950. Keďže tvrdenia z výpovede K. Študenca sa potvrdiť nepodarilo, ŠtB navrhovala prepustiť na slobodu F. Hagaru, J. Hagaru, F. Mišejeho (v návrhu na prepustenie sú uvedené aj mená už prepusteného V. Vestenického a aj zosnulého L. Patorčeva). Pred samotným prepustením mali byť so všetkými vykonané pohovory, kde by boli upozornení na „chyby", ktorých sa dopustili. Rovnako sa im mali z politického hľadiska vysvetliť všetky okolnosti, pre ktoré boli *„drženy ve vazbě, aby se tak nedostaly na cestu odcizování se straně a lidově-demokratickému zřízení"*. Vo vyšetrovacej väzbe mali zostať len dve osoby – K. Študenca navrhovali obviniť zo špionáže a odsúdiť v skupine „titovských agentov" a v prípade I. Marčuka sa mala prešetriť jeho totožnosť. V správe sa však navrhovali aj opatrenia voči prepusteným osobám – J. Flimel mal byť odsúdený za ohováranie československých vládnych predstaviteľov a I. Rudaš za nedovolené finančné manipulácie (žiaden z týchto dvoch návrhov sa napokon nerealizoval). K. Šváb túto správu v posledný júlový deň odsúhlasil a prikázal svojim podriadeným čakať na ďalšie pokyny.[96] Tie prišli pravdepodobne priamo od V. Širokého, ktorý odsúhlasil prepustenie F. Hagaru, J. Hagaru a F. Mišejeho.[97]

Začiatkom augusta sa tak postavenie vyšetrovancov navrhnutých na prepustenie na slobodu začalo výrazne zlepšovať. Podľa svedectva F. Hagaru ho začali doslova „prikrmovať".[98] Ešte pred samotným prepustením však museli všetci spísať sebakritiku. Napríklad F. Hagara musel napísať, že bol pod vplyvom K. Šmidkeho, vo všetkom veril partizánom a nevhodným spôsobom kritizoval Židov. Následne sa všetci traja stretli s vedúcim vyšetrovacej

90 ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke" a návrh na konečné vyřešení celého případu, s. 5 – 6.

91 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466, Podzväzok I. Správa Bohumila Doubka k osobe K. Študenca.

92 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 1 391. Príkaz na prepustenie V. Vestenického na slobodu zo 7. 6. 1950.

93 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 1 262. Prehlásenie zo 7. 6. 1950.

94 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 1 387. Správa o I. Rudašovi zo 4. 11. 1950.

95 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 13, inv. j. 1 443. Správa o samovražde L. Patorčeva zo 4. 7. 1950. Úmrtie L. Patorčeva prešetrovala inšpekcia MV v rokoch 1957 a 1963 a generálna prokuratúra v roku 1968. Zakaždým dospeli k záveru, že príčinou smrti L. Patorčeva bolo udusenie v dôsledku samovraždy obesením. A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 13, inv. j. 1 443. Informace pro ministra vnitra Josefa Pavla z 25. 6. 1968. Túto verziu však spochybnil F. Hagara, ktorý už v roku 1955 tvrdil, že Patorčev bol v Leopoldove vypočúvaný takým brutálnym spôsobom, že po jeho prevoze do Ruzyne pri vyšetrovaní zomrel. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 2. Nejasnosť do Patorčevovho úmrtia vnáša aj fakt, že jeho manželke neukázali jeho mŕtvolu a nemohla sa zúčastniť ani jeho pohrebu. Navyše neskôr aj samo MV priznalo, že v Leopoldove proti Patorčevovi používali vyšetrovatelia fyzické násilie a vo vyšetrovacej väzbe v Prahe mal problémy s obličkami. A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia Ministerstva vnútra ČSSR Praha, A 8, šk. č. 13, inv. j. 1 443. Prešetrenie prípadu L. Patorčeva z 10. 6. 1957; Zpráva o prošetění stížnosti V. Patorčevové z 23. 4. 1964, s. 2; Úřední záznam z 5. 7. 1950.

96 ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke" a návrh na konečné vyřešení celého případu, s. 10 – 14.

97 KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 219.

98 Podľa F. Hagaru za týmto zlepšením a nakoniec i prepustením na slobodu bola aj intervencia jeho manželky a manželky F. Mišejeho priamo u prezidenta republiky K. Gottwalda. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 9.

skupiny Milanom Moučkom,[99] ktorý im zdôvodnil ich zatknutie a vyšetrovanie. Podľa neho ich *„dala strana zavrieť, lebo chceli vedieť, aká je situácia na Slovensku, a to že môžu zistiť len tak, keď nás dajú zavrieť"*. M. Moučka ich zároveň ubezpečil, že všetok materiál z vyšetrovania dajú spáliť.[100] F. Hagaru, J. Hagaru a F. Mišejeho prepustili z vyšetrovacej väzby 29. augusta 1950,[101] čím bol prípad protistraníckej frakcie Šmidke a spol. fakticky ukončený.[102]

Vo vyšetrovacej väzbe na jeseň roku 1950 zostali z pôvodnej skupiny K. Šmidke a spol. len I. Marčuk a K. Štedenc. Prvého menovaného prepustili na slobodu 27. apríla 1951.[103] Horšie dopadol K. Študenc, ktorého vyšetrovatelia ŠtB navrhli 24. augusta 1950 umiestniť na dva roky do tábora nútenej práce (TNP), keďže sa mu nepodarilo dokázať žiadnu protištátnu činnosť.[104] Tento zámer sa však nezrealizoval a jeho prípad prevzalo KV ŠtB v Bratislave, ktoré na neho 14. decembra 1950 podalo trestné oznámenie pre trestný čin velezrady a vyzvedačstva.[105] Obžalobu na K. Študenca podala Štátna prokuratúra 25. júna 1951,[106] no Štátny súd v Bratislave ho spod tejto obžaloby 12. novembra 1951 oslobodil. Odsúdil ho však na dva roky odňatia slobody pre neoznámenie trestného činu.[107] Po odpykaní trestu bol ešte na pol roka umiestnený do tábora nútenej práce.

Jozef Hagara ako riaditeľ gymnázia v Bratislave, február 1949 (Zdroj: TASR)

Za zmienku ešte stojí osud E. Fülöpa, ktorého výpoveď stála na začiatku konštrukcie prípadu K. Šmidke a spol. Vyšetrovatelia ŠtB ho nakoniec zaradili do významného politického procesu, ktorý dostal názov *Proces proti titovským špiónom*

99 Milan Moučka (1922 – 2009), pôvodným povolaním truhlár. V roku 1945 vstúpil do KSČ a do služieb ZNB. Na jar 1949 bol vymenovaný za veliteľa ŠtB v Uherskom Hradišti a na jeseň 1949 preložený k vyšetrovacej skupine v Ruzyni. Vo februári 1951 bol vymenovaný za veliteľa sektoru VI/B a v apríli 1953 do funkcie náčelníka Správy vyšetrovania, v ktorej pôsobil až do roku 1956. Viacerými podriadenými bol označený ako iniciátor používania násilia pri vyšetrovaní. Viedol prípad M. Horákovej a spol. a zúčastnil sa vyšetrovania prípadov R. Slánsky a spol. a Osvald Závodský a spol. BLAŽEK, Petr, BÁRTA, Milan, KALOUS, Jan, SVOBODA, Libor, ŽÁČEK, Pavel. Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. *Paměť a dějiny*. 2012, roč. 6, č. 4, s. 73.

100 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 10. K zničeniu vyšetrovacích materiálov podľa všetkého skutočne došlo, pretože tie sa v archívoch spravujúcich dokumenty z proveniencie ŠtB nenachádzajú.

101 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 260. Správa F. Hagaru o jeho zatknutí v roku 1950 z 9. 5. 1955, s. 1.

102 S Jozefom Hagarom krátko po prepustení z vyšetrovacej väzby hovoril A. Rašla, ktorý sa chcel dozvedieť detaily o pomeroch vo väzniciach. J. Hagara mu nadšene oznámil: *„Kam sa na nás hrabú reakcionári a imperialisti! My máme takú väznicu, že v nej nijaký špión nevydrží dlho zapierať. Tí úešbáci boli somári, my to máme perfektné. Nijakému reakcionárovi sa nepodarí vyšmyknúť sa z našej moci."* RAŠLA, A. *Spomienky spoza mreží*, s. 134.

103 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Karol Bacílek, šk. č. 23. Správa o I. Marčukovi z 25. 10. 1954, s. 2.

104 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466, Podzväzok I. Řešení případu Karola Študence z 24. 8. 1950.

105 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Trestné oznámenie na K. Študenca zo 14. 12. 1950.

106 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Obžaloba na K. Študenca z 25. 6. 1951.

107 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 466. Rozsudok Štátneho súdu, oddelenie v Bratislave z 12. 11. 1951.

Prejav predsedu SNR a SĽUBu K. Šmidkeho na slávnostnom zasadnutí ÚV SĽUBu v Bratislave 5. marca 1950 (Zdroj: TASR)

a rozvratníkom v Československu, no viac je známy pod označením proces proti Šefikovi Kevičovi a spol. E. Fülöp sa ocitol medzi 16 obžalovanými, ktorých Štátny súd v Prahe súdil v dňoch 30. augusta až 2. septembra 1950. Z úst sudcov si napokon vypočul rozsudok doživotného odňatia slobody.[108]

Vďaka relatívne rýchlemu ukončeniu prípadu nebola uväznená jeho hlava – K. Šmidke, ktorý si po IX. zjazde KSS niesol so sebou biľag „úchylkára". V žiadnom prípade si však nemohol byť istý, či nakoniec predsa len neskončí za mrežami. Potvrdzujú to aj zachované dokumenty ŠtB, podľa ktorých mu boli od augusta do decembra 1950 odpočúvané telefonické rozhovory (tak ako desiatkam ďalších významných komunistických funkcionárov). Ich prepisy však neobsahovali takmer žiadne informácie, ktoré by bezpečnostné zložky mohli proti nemu použiť.[109] Vďaka neúspechu pri konštruovaní prípadu K. Šmidke a spol. ho vo februári 1951 nepostihol osud jeho kolegov z povstaleckého vedenia KSS – G. Husáka a L. Novomeského, ktorí boli zatknutí. Namiesto toho bol po referáte Š. Bašťovanského, ktorý odznel na zasadnutí ÚV KSČ 21. – 24 februára 1951, „len" zbavený funkcie člena ÚV KSČ.[110] ŠtB sa o K. Šmidkeho začala opäť zaujímať na jeseň roku 1952, teda v období vrcholiacich príprav na proces s Rudolfom Slánským a spol. – Hlavná správa ŠtB (II. sektor, 1. oddelenie) k jeho osobe 23. septembra 1952 zložila neznámy druh zväzku. Dôvodom takéhoto postupu bola „nepreverená" výpoveď Šefika Keviča a podozrenie z „nepriateľskej buržoáznonacionalistickej činnosti"

108 *Proces proti titovským špiónům a rozvratníkům v Československu*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1950, s. 55.

109 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Husák Gustáv. Telefónne rozhovory.

110 KAPLAN, Karel. *K politickým procesům v Československu 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 84 – 85.

K. Šmidkeho v súvislosti s G. Husákom a L. Novomeským.[111] Do ďalších osudov K. Šmidkeho však 15. decembra 1952 náhle a nečakane zasiahla smrť, ktorej okolnosti nie sú dodnes vyjasnené. Oficiálne zahynul pri automobilovej nehode. Lenže existuje viacero svedectiev, ktoré túto verziu vyvracajú a nasvedčujú tomu, že išlo o naplánovanú vraždu.[112] Podľa Anny Šmidkeovej, nevesty K. Šmidkeho, bol otrávený.[113] So zaujímavým, no v skutočnosti nereálnym svedectvom prišiel aj Ladislav Holdoš, odsúdený v politickom procese s G. Husákom a spol. Podľa jeho tvrdenia ho krátko pred procesom referent informoval, že na pojednávaní zo skupiny slovenských buržoáznych nacionalistov nebude jedine Karol Šmidke, ktorý *„nám tu pri vyšetrovaní zomrel. Ranila ho mŕtvica“*.[114] Každopádne z dochovaných lekárskych záznamov nemožno určiť jednoznačnú príčinu smrti, ktorá tak naďalej zostáva záhadou.[115]

K. Šmidke počas partizánskej slávnosti na Jankovom vŕšku pri Uhrovci 20. novembra 1949
(Zdroj: TASR)

ZÁVER

Na záver sa pokúsime odpovedať na otázku, čo všetko mohlo stáť za rozhodnutím ukončiť prípad K. Šmidke a spol. bez toho, aby bol niektorý z podozrivých obžalovaný a postavený pred súd. V prvom rade je otázne, či v pražskom straníckom a bezpečnostnom prostredí vôbec existovala vôľa na jeho realizáciu. Keďže K. Šmidke patril k špičkovým komunistickým funkcionárom na Slovensku a o jeho prípadnom trestnoprávnom postihu nerozhodoval V. Široký, ale na návrh sovietskych bezpečnostných poradcov priamo K. Gottwald. Navyše, ako ďalej s prípadom K. Šmidke a spol. sa v straníckom a bezpečnostnom prostredí uvažovalo v období po IX. zjazde KSS, kedy vrcholila kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu. V tom istom období však došlo k personálnym zmenám v skupine sovietskych bezpečnostných poradcov. Ich príčinou bola nespokojnosť Moskvy s tým, akým smerom sa pokračovalo v hľadaní československého Rajka. Keďže na IX. zjazde KSS podrobili kritike hlavne G. Husáka, L. Novomeského a K. Šmidkeho, kritika buržoázneho nacionalizmu vyznela až príliš protičesky a nebola v súlade so snahou odhaliť československého Rajka, ktorým sa mal stať V. Clementis. Jej zameranie tak nebolo z pohľadu Moskvy dostatočne významné a z propagandistického hľadiska neplnilo úlohy, ktoré vyplývali zo záverov rezolúcie Kominformy z novembra 1949. V lete 1950 preto z Československa odvolali poradcov Lichačeva a Makarova, ktorí nesplnili svoje poslanie a nevyrobili veľký proces s československým Rajkom. Po nich prišla k československej ŠtB nová skupina poradcov, ktorá zmenila koncepciu straníckeho vyšetrovania. Postupne bola opustená teória, že československým Rajkom

111 Tento zväzok však bol v 60. rokoch zničený. ABS Praha, f. ZA, a. č. 5852 MV, zv. č. 6. Zoznam prehodnotených archívnych spisov, Príloha č. 1, s. 24.

112 PEŠEK, J. Šmidke Karol, s. 330.

113 MACHÁČEK, M. *Gustáv Husák*, s. 290.

114 NA Praha, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. č. 11 – 12, a. j. 14, b. č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol., s. 32.

115 MACHÁČEK, M. *Gustáv Husák*, s. 290.

je V. Clementis. Hlavnou úlohou nových poradcov bolo vyrobiť proces celoštátneho a medzinárodného významu so skupinou straníckych funkcionárov, ktorých hlava by sedela priamo v najvyššom vedení KSČ.[116] Význam slovenských komunistických funkcionárov v pripravovanom procese tak výrazne poklesol a bol dôvodom prečo K. Šmidkeho a jeho ďalších kritizovaných spolustraníkov v tomto období nezatkli. Z tohto dôvodu môžeme predpokladať, že sa prerušením realizácie prípadu K. Šmidke a spol. nemusela byť nepravdivá výpoveď K. Študenca, ale absentujúca politická vôľa pokračovať v tejto línii vyšetrovania.

Na uzavretie prípadu Šmidke a spol. však čiastočne mohol pôsobiť ďalší aspekt, ktorý sa týkal najmä F. Hagaru a F. Mišejeho. Títo bývalí vysokí funkcionári slovenskej ŠtB mohli byť bez vzneseného obvinenia prepustení aj z dôvodu, že jeden z hlavných konštruktérov ich prípadu sa sám začal dostávať do nemilosti organizátorov politických procesov. Po vytvorení ministerstva národnej bezpečnosti (MNB) poveril minister Ladislav Kopřiva T. Baláža prevzatím všetkých záležitostí, ktoré súviseli s pôsobením Štátnej a Verejnej bezpečnosti na Slovensku. Súčasťou tohto procesu bolo „očistiť" bezpečnostný aparát na Slovensku od príslušníkov bývalých zborov žandárov a polície a likvidovať odbor BA Povereníctva vnútra. Po splnení tejto úlohy odmietol v auguste 1950 ponuku na vymenovanie do funkcie 1. námestníka ministra národnej bezpečnosti a odišiel do dvojročnej politickej školy do Prahy. Tým stratil prehľad, kontakty a mocenský vplyv v rámci ŠtB a taktiež väzby na niektorých vedúcich funkcionárov KSS. V tom čase už ŠtB disponovala množstvom svedectiev, ktoré mali dokazovať jeho „nepriateľskú" činnosť (boli to svedectvá J. Trojana, Š. Keviča, Rudolfa Lančariča, F. Hagaru, F. Mišejeho a ďalších).[117]

Úplne na záver si ešte dovelíme uviesť aj najtriviálnejšie vysvetlenie dôvodov, ktoré mohli viesť k uzavretiu prípadu K. Šmidke a spol. Centrálne vyšetrovacie zložky ŠtB v Prahe si mohli po prešetrení výsledkov slovenského vyšetrovania tohto prípadu jednoducho uvedomiť, že prípad je len výsledkom vnútrostranníckych a vnútrobezpečnostných bojov jednotlivých frakcií a odmietli sa na ňom ďalej podieľať, pretože nevyhovoval ich vlastným záujmom.

Branislav Kinčok • Case That Did Not Turn to a Trial. Anti-Party Group Karol Šmidke et al.
The machinery of show political trials in the years 1948 to 1954 did not pass around even significant Slovak and Czech communist functionaries, although many of them helped, more or less, implementing mass persecutions in daily practice. One of them was Karol Šmidke, former chairman of the Communist Party of Slovakia and chairman of the Slovak National Council, who called the attention of State Security in 1949. Gradually the case called Karol Šmidke et al. was fabricated around his person, but it did not lead to a political trial. Just the contrary, the case was closed by releasing members of the group from the pre-trial detention, whereas Karol Šmidke had not been arrested at all. The author has been analysing main development phases of that, till now untreated case; at the beginning he deals with its political background and gradually he presents the efforts of investigators to accuse Karol Šmidke and his companions from so-called bourgeois nationalism and Titoism.

Mgr. Branislav Kinčok, PhD. (1979)
Vyštudoval históriu na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Postgraduálne štúdium absolvoval na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V súčasnosti pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti Štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je autorom študijnej pomôcky *Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954* (2019) a spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013), *Gustáv Husák a jeho doba* (2015) a autorom desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov.

116 KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 87.

117 Kruh okolo T. Baláža sa postupne uzavrel a 7. 3. 1951 ho ŠtB zatkla a v procese s Oskarom Valáškom a spol., ktorý sa konal koncom roka 1953, ho odsúdili na trest odňatia slobody na 25 rokov. PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert. *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 136 – 137.

ŠTÁTNA KATOLÍCKA AKCIA NA ORAVE – VZBURY A NEPOKOJE V ROKU 1949

MARTIN GAREK

Katolícka cirkev predstavovala pre nový komunistický režim, vytvorený vo februári 1948, hlavného vnútorného ideologického nepriateľa. Cirkvi všeobecne boli pre komunistický režim *„bytostne cudzím elementom, de facto jedinou organizovanou silou, ktorá mohla a skutočne aj stála v ceste uskutočňovania jeho zámerov na ovládnutie celej spoločnosti“*.[1] Najkomplikovanejšie vzťahy panovali medzi katolíckou cirkvou a štátnou mocou, pričom na Slovensku to bolo ešte zreteľnejšie ako v českých krajinách. Vyplývalo to zo skutočnosti, že kým v Česku počas vojny bol katolicizmus prenasledovaný a cirkev aktívne podporovala protinacistickú rezistenciu, na Slovensku katolíci neboli prenasledovaní a zastávali lojálny postoj k režimu.[2] Katolícka cirkev na Slovensku predstavovala pre strojcov ľudovodemokratického Československa dvojitého nepriateľa: *„Ideologického oponenta oveľa silnejšieho, než bol český katolicizmus, a vďaka tradičnej spätosti slovenskej národnej a náboženskej identity aj najvážnejšiu prekážku pre duchovno-kultúrne splynutie oboch národov a ohrozenie celistvosti štátu.“*[3]

Spočiatku sa mala novoetablovaná komunistická moc záujem vyhnúť konfliktu s cirkvami, vzhľadom na potrebu upevniť a stabilizovať svoj režim. Snažila sa, aby jej cirkvi, ako spoločensky vplyvné organizácie, vyslovili svoju podporu, resp. nezaujali otvorene negatívne stanovisko. Cirkevná hierarchia, na požiadavku, aby katolícka cirkev verejne prejavila lojalitu novému režimu, reagovala 4. marca 1948 na konferencii v Brne. Odmietla vydať nejaké zvláštne podporné vyhlásenie, resp. biskupské stanovisko, keďže *„cirkev katolícka sa neviaže na žiadnu politickú alebo štátnu formu“*. Zároveň si ale katolícka hierarchia želala vyhnúť sa konfrontácii s komunistami a dosiahnuť dohodu.[4] Túto alternatívu, vzdorovať komunistickému režimu, čo vychádzalo z presvedčenia o jeho prechodnosti a krátkodobom trvaní, zároveň viesť rokovania, získavať ústupky a taktizovať, ale v žiadnom prípade sa s ním neviazať, presadzoval predovšetkým pražský arcibiskup Josef Beran.[5] Na Slovensku najintenzívnejší odpor vyjadroval spišský biskup Ján Vojtaššák, ktorý bol skeptický v otázke možnej dohody episkopátu s predstaviteľmi režimu. V proticirkevnom boji protestoval proti každému zásahu do práv cirkvi.[6] Jeho nekompromisný postoj voči komunizmu sa samozrejme od obnovenia Československa stával nepohodlným pre komunistickú reprezentáciu Československa. Preto už v prechodnom období rokov 1945 – 1948 pripravovali proti nemu proces, ktorý sa ale v danom období ešte neuskutočnil.[7]

Napriek snahám o nájdenie spoločnej cesty, rozpory narastali aj naďalej.[8] Komunisti si uvedomovali nestabilitu

1 PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 31.

2 LETZ, Róbert. Prenasledovanie Cirkvi na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom. In: HRABOVEC, Emília, BRUGNOTTO, Giuliano, JURČAGA, Peter, eds. *Umlčaná Cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965*. Bratislava: PostScriptum, 2018, s. 310.

3 HRABOVEC, Emília. Svätá Stolica a Československo 1945 – 1965. In: HRABOVEC, E., BRUGNOTTO, G., JURČAGA, P., eds. *Umlčaná Cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965*, s. 275.

4 BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokrace a kultury, 2007, s. 21 – 22.

5 PEŠEK, Jan. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949. *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 1, s. 47 – 48.

6 LETZ, Róbert. Vzťah Jána Vojtaššáka k totalitným ideológiám komunizmu, fašizmu a nacizmu. In: LETZ, Róbert, JURČAGA, Peter. *Ján Vojtaššák. Biskup v dejinách 20. storočia.* Bratislava: PostScriptum, 2018, s. 325.

7 LETZ, R. Prenasledovanie Cirkvi na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom, s. 311.

8 Podrobne k rokovaniam a hľadaniu prípadnej dohody medzi Cirkvou a štátnou komunistickou mocou do vyhlásenia Katolíckej akcie pozri LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 75 – 90.

svojej čerstvo nadobudnutej moci a obávali sa ohrozenia svojho postavenia. Síce už nemali politického oponenta, ale zápas o myseľ a svedomie národa ešte len začínal. Vzhľadom na Oravu sa to prejavilo práve pri voľbách do Národného zhromaždenia, konaných 30. mája 1948. Podľa oficiálnych údajov na Slovensku volili jednotnú kandidátku Národného frontu 85,57 % zúčastnených voličov. Tie boli sfalšované, čo si uvedomovalo aj vedenie Komunistickej strany Slovenska (KSS). Napriek tomu bolo na Orave v okrese Dolný Kubín podľa oficiálnych údajov odovzdaných 39,02 % bielych lístkov, v okrese Trstená 39,26 % a v okrese Námestovo dokonca až 72,74 %.[9] Títo voliči vyjadrili takýmto spôsobom nedôveru a odpor voči komunistickej moci. V rámci celého Slovenska to boli práve voliči hornej Oravy, teda okresov Trstená a Námestovo, ktorí sa najpočetnejšie vyslovili proti diktatúre komunistickej strany.[10]

Už od začiatku roka 1949 sa v niektorých silne religióznych oblastiach vytvárala nepokojná atmosféra, keď sa očakávala konfrontácia, zásah štátnej moci, perzekvovanie a zatýkanie kňazov. Najvýraznejšie sa takéto chýry šírili v severných častiach Slovenska, s tradične najsilnejším vplyvom katolíckej cirkvi.[11] Hlásenie Okresného akčného výboru Národného frontu

Spišský biskup Ján Vojtaššák
(Zdroj: Biskupský úrad Spišské Podhradie)

(OAV NF) v Dolnom Kubíne za mesiac marec mimo iného uvádzalo, že *„boli sledovaní farári v kostoloch, či v kázňach nenápadne nepodrývajú socialistický režim, avšak nepodarilo sa dosiaľ žiadneho farára prichytiť, aby mohol byť zaistený* [...] *Nepodarilo sa nám zistiť, či medzi farármi existuje spiknutie proti štátnej činnosti alebo nie* [...] *Celkovo možno povedať, že politická vyspelosť ľudu na Orave je ešte veľmi slabá. Ľud tu počúva ešte farárov a je príliš nábožný.“*[12] Správa teda potvrdzovala silnú religiozitu obyvateľstva Oravy.

Politická príprava budúcej štátnej Katolíckej akcie (KA) začala 28. apríla 1949 na stretnutí vedúcich predstaviteľov strany a štátu vo sfére cirkevnej politiky s tzv. pokrokovými kňazmi.[13] Porady sa zúčastnilo päť kňazov.[14] Názov nadväzoval na Katolícku akciu,[15] ktorá tu už dlhodobo pôsobila a existovala aj po februári 1948. Komunistickí predstavitelia sa rozhodli prevziať jej názov a spraviť z akcie nástoj svojej politiky, samozrejme s novým vedením a diametrálne protikladným zameraním.[16] Posledným impulzom pre prijatie názvu Katolícka akcia mala byť aj snaha biskupov o oživenie pravej „Katolíckej akcie“, na ktorom sa dohodli počas biskupskej konferencie v Dolnom Smokovci. Tieto plány boli pre komunistických predstaviteľov absolútne neprijateľné, a tak prevzatie názvu „Katolícka akcia“ pre ich rozkolnícku akciu poskytovalo jednak eliminácu snáh biskupov o oživenie prvej akcie, a jednak maskovalo všeobecne známym názvom ich snahy.[17]

Plán štátnej Katolíckej akcie predpokladal: *„a) oživit a posílit cyrilometodějskou tradici, b) postupem doby vytyčit požadavek slovanských bohoslužeb, c) systematickou kampaní odhalit a znemožnit Vatikán jakožto činitele mezinárodní politiky – nikoliv teda*

9 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 40.

10 FREMAL, Karol. KSČ vo svetle výsledkov parlamentných volieb v rokoch 1925, 1929, 1935 a 1946 na strednom Slovensku. In: ŠMIGEĽ, Michal a kol. *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici; Historický ústav SAV v Bratislave, 2007, s. 75.

11 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953,* s. 57.

12 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu (ďalej ÚAV SNF), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 48, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 49, číslo jednania (ďalej č. j.) 19/49. Mesačné hlásenie o činnosti OAV Dolný Kubín za mesiac marec 1949.

13 *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) Duben 1949 – březen 1950*. Brno: Doplněk, 1994, dokument číslo (ďalej dok. č.) 1.9, s. 89 – 94.

14 KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 77.

15 Katolícka akcia – vyhlásil ju v decembri 1922 pápež Pius XI. v doktrinálnej encyklike *Ubi arcano* ako laický apoštolát pod vedením biskupov, ktorý má zapájať do cirkevného života laikov a pomáhať cirkvi plniť jej poslanie. Bližšie kontúry dostala ž po vyjdení druhej vieroučnej encykliky *Quas primas* v roku 1925 a následne sa začala formovať v jednotlivých štátoch. Na Slovensku to bolo v druhej polovici dvadsiatych rokov, v kompetencii biskupa Michala Buzalku. V roku 1945 vznikla Ústredná katolícka kancelária, pod ktorej vedenie patrila aj Katolícka akcia.

16 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 49.

17 HAĽKO, Jozef. *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia*. Bratislava: Lúč, 2004, s. 79.

náboženský!“[18] Na začiatku júna 1949 mala cirkevná komisia pri Ústrednom akčnom výbore Národného frontu (ÚAV NF) konštatovať, *„že sa vytvára hnutie, ktoré vyjadruje pravé zmýšľanie katolíkov*“, nasledovalo by vytvorenie organizačnej štruktúry, prijatie programového vyhlásenia a začiatok praktickej činnosti.[19] Podľa Alexeja Čepičku *„tím sledujeme jeden cíl: chceme jim vzít vše, co dosud mají*“.[20] Celá akcia mala vyzerať ako spontánne hnutie veriacich. V ústredí o nej rokovala cirkevná šestka Komunistickej strany Československa (KSČ) i predsedníctvo ústredného výboru (ÚV) KSČ, na Slovensku predsedníctvo i sekretariát ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS). Príprave štátnej Katolíckej akcie sa venovali štyri schôdze cirkevnej šestky KSČ. Na prvej schôdzi schválila šestka plán jej založenia a najbližšiu úlohu – pripraviť veľké národné púte na Velehrade a Devíne, ktoré by zorganizovali tzv. pokroková kňazi, ktorí by slúžili aj omše. Tento postup plánovali použiť aj u všetkých ostatných pútí, a to domnienkou: *„Až uvidí, že jim do toho jdeme, přestanou sami poutě pořádat a to bude velký úspěch.“* Zdôrazňovala sa potreba vyzdvihovať slovanskú líniu katolicizmu v protiklade k *„pangermánské politiky papežovy, který sa právě chystá ke zvláštním aktům milosti vůči Němcům v západním Německu*“.[21] Posledná schôdza šestky sa konala 1. júna a rozhodla urýchliť zakladajúce zhromaždenie štátnej KA a schválila hlavné body programového vyhlásenia. Kritizovala zároveň nedostatočnú aktivitu na Slovensku a tendenciu upravovať si celoštátnu politickú líniu.[22] Šestka preto navrhovala, aby sa na Slovensku ihneď ustanovila cirkevná komisia, zadržalo sa vydanie spoločného vestníka pre katolíckych i evanjelických duchovných, a naopak, aby sa do 6. júna 1949 vydali urýchlene prvé dva preložené *Vestníky katolíckeho duchovenstva*.[23] V priebehu mája začalo zbieranie podpisov duchovných a veriacich pod budúce vyhlásenie štátnej KA. Kňazov ubezpečovali, že *„ide len o prianie obnoviť rokovanie medzi vládou a katolíckou cirkevnou hierarchiou*“.[24] Do prípravy plánovanej štátnej KA zapadali aj dokumenty IX. zjazdu KSČ z 28. mája 1949, ktoré označili biskupov a kňazov verných Vatikánu ako vlastizradcov, ktorí *„trpení a šetrení nebudú*“. Na druhej strane vyzdvihovali *„dobrých katolíckych kňazov*“, nesúhlasiacich s vysokou cirkevnou hierarchiou.[25] V máji 1949 Okresný akčný výbor (OAV) NF v Dolnom Kubíne zaslal štyri rezolúcie na ÚAV v Prahe, *„kde katolícki veriaci sa vyjadrili, že žiadajú svojich duchovných pastierov, aby sa zapojili do budovateľských úloh nášho štátu, a kde súčasne dávajú im najavo, že nesúhlasia s vatikánskou politikou*“. Rezolúcie boli zaslané z obcí Dolný Kubín, Krivá, Podzámok, Dlhá a Sedliacka Dubová.[26] Išlo ale zjavne o iniciatívu funkcionárov KSS, keďže v neskoršom období aj v týchto farnostiach prebiehali nepokoje veriacich.

Predseda cirkevnej komisie ÚV KSČ Alexej Čepička (Zdroj: TASR)

Katolícki biskupi, samozrejme, reagovali na prípravu štátnej KA a už 7. júna 1949 v Olomouci vydali obežník, v ktorom varovali pred účasťou na tejto rozkolníckej akcii, hroziac aj cirkevnými trestami.[27] Upozorňovali, že štátna KA je *„hnutie schizmatické a bude stíhané cirkevnými trestami* [...] *Nedajte sa strhnúť do nejakej nenáboženskej a najmä politickej činnosti!* [...] *Nezabúdajte nikdy na to, že pápež a biskupi sú vašou riadnou cirkevnou vrchnosťou a že i podľa platných zákonov nikto nesmie zasahovať do ich výkonu jurisdikcie vo veciach cirkevného a náboženského života*“.[28] Tlaku štátnej Katolíckej akcie sa malo čeliť aj prostredníctvom vhodných kázní a oboznamovaním veriacich

18 *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, dok. č. 1, s. 26.
19 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 63.
20 KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 77.
21 *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951,* dok. č. 1, s. 26 – 33.
22 KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 78.
23 *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951,* dok. č. 4, s. 138.
24 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 63.
25 DLUGOŠ, František. *Prenasledovanie veriacich Spišskej diecézy v rokoch 1948 – 1989*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2002, s. 164.
26 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 48, inv. č. 49, č. j. 294/1949. Situačná správa za mesiac máj 1949.
27 KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 79. PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku v roku 1949, s. 50.
28 VNUK, František. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950.* Bratislava: Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, 1996, s. 14 – 15.

počas sviatkov Božieho Tela, Božského Srdca Ježišovho, sv. Petra a Pavla a sv. Cyrila a Metoda. Taktiež počas tradičných pútí sa mali kázne zamerať na *„pápežský primát a napojenie na Rím“*.[29]

Dňa 10. júna 1949 sa v Prahe konala ustanovujúca konferencia štátnej KA. Podľa oficiálnych údajov sa jej zúčastnilo 283 osôb, z toho 68 kňazov.[30] Na stretnutí bol prijatý *Ohlas slovenských a českých katolíkov k veriacim v republike*, ktorý bol začiatkom júna 1949 vypracovaný v Prahe. Formálne hlásal vernosť katolíckej cirkvi a poslušnosť pápežovi a biskupom, ale súčasne odmietal *„akékoľvek príkazy zo zahraničia“*. „Ohlas“ oznamoval šesť programových aktivít, ktorým mala KA napomôcť: 1. zintenzívnenie náboženského a mravného života v cirkvi; 2. zabezpečenie náboženskej výchovy detí; 3. rozširovanie katolíckej tlače; 4. hmotné zabezpečenie činnosti cirkvi štátom; 5. rozširovanie činnosti katolíckej Charity; 6. riešenie vzťahu štátu a cirkvi v zmysle spolužitia a spolupráce.[31] V noci z 9. na 10. júna zlikvidovali komunisti aj pravú Katolícku akciu, keď zatkli generálneho tajomníka Mandla a dňa 10. júna 1949 prevzali násilným spôsobom za pomoci príslušníkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) kľúče od administratívnych budov a spisový materiál.[32]

Tlačovým orgánom štátnej KA sa stali Katolícke noviny. Vedúce stranícke orgány uvádzali už pri publikovaní *Ohlasu*, že sa k nemu pripojili tisíce kňazov, čo bolo zavádzajúce. Do polovice júna podpísalo na Slovensku *Ohlas* okolo 214 kňazov z celkového počtu 2 128 svetských a 408 rehoľných kňazov, pričom v Čechách to malo byť cca 1 400.[33] Komunistické vedenie to pokladalo za nedostatočné a zahájilo ešte aktívnejšiu kampaň na získanie podpisov kňazov. Dňa 22. júna 1949 bol ustanovený Ústredný výbor Katolíckej akcii na Slovensku. Vytvárala sa hierarchická štruktúra štátnej KA, od ústredného výboru v Bratislave, cez krajské a okresné výbory až po miestne výbory. Ich personálne obsadenie bolo ale problematické, keďže o členstvo v nich bol malý záujem, a tak jadro tvorili členovia KSS.[34] Do krajského výboru KA Žilina bol navrhnutý aj Ondrej Doránsky, rímskokatolícky kaplán v Rabči. Jeho hodnotenie bolo, že je *„mladý, agilný, čiastočne až prudký voči reakčnej politike k hierarchie a Vatikánu* [...] *vo voľbách v roku 1948 chcel prijať poslanecký mandát, ale na nátlak biskupa Vojtaššáka s hrozbou že bude suspendovaný bol donútený odvolať kandidatúru. Plne sa stotožňuje so socializačným procesom u nás* [...] *Jeho kázne sú zamerané podľa zásad ľudovej demokracie a podľa nášho zistenia z rôznych smerov sú tieto kázne zamerané v každom smere k potrebám dneška. Je ochotný pracovať v katolíckej akcii ako jeden z čelných funkcionárov, nepartajný*“. V Krajskom výbore KA nakoniec nefiguroval.[35]

Voči štátnej KA sa prirodzene vymedzili aj biskupi. Na celoštátnej konferencii v Prahe dňa 15. júna 1949 vydali pastiersky list s názvom *Hlas československých biskupov a ordinárov v hodine veľkej skúšky*.[36] Odsudzovali v ňom štátnu KA ako nezákonnú a rozvratnícku, apelovali na jednotu cirkvi a žiadali podporu svojho konania. Zároveň vydali aj *Obežník katolíckemu duchovenstvu a veriacemu ľudu*, v ktorom informovali o priebehu rokovaní medzi nimi a štátnou mocou, poukazovali na diskriminačné opatrenia štátnej moci a protestovali voči nim.[37] Biskupi a ordinári sa neobmedzili len na písomné prejavy, a napríklad Ján Vojtaššák cestoval po jednotlivých dekanátoch a farách svojej diecézy, kde prezentoval svoj postoj ku štátnej KA. Podľa jeho slov *„nepriateľ si tu vymyslel nový druh klamstva, aby pod maskou katolíctva zvádzal neopatrných* [...] *Rozkolná ‚Katolícka akcia‘ berie do ochrany, uprednostňuje kňazov a veriacich, ktorí sa stavajú proti zákonitej cirkevnej vrchnosti a odopierajú jej poslušnosť*“.[38]

Do tohto zápasu sa zapojil aj Vatikán. Pápež Pius XII., v snahe jasne vymedziť hranice medzi katolíckym a marxistickým myslením, siahol aj po právnych nástrojoch. Na štátnu KA reagoval prostredníctvom dekrétu Svätého ofícia z 20. júna 1949, v ktorom upozorňoval, že *„všetci katolíci, ktorí sa angažovali v týchto aktivitách, upadali do exkomunikácie“*. Nasledoval dekrét z 1. júla 1949, nazývaný ako exkomunikačný, ktorý *„však nikoho neexkomunikoval, iba konštatoval, že katolíci, ktorí vyznávali a šírili materialistickú a protikresťanskú komunistickú ideológiu, upadali do exkomunikácie*

29 LETZ, R. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom, s. 91.

30 Podľa Jozefa Haľka to bolo 67 kňazov, z toho 39 zo Slovenska. HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 136.

31 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 50 – 51. Dôkladný rozbor *Ohlasu* je publikovaný v HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 139 – 143.

32 HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 135.

33 LETZ, R. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom, s. 93.

34 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 66 – 67.

35 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90.

36 BALÍK, S., HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 22. HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 154. Na stranách 154 – 164 aj dôkladný rozbor.

37 KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 83 – 84. PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 54.

38 DLUGOŠ, F. *Prenasledovanie veriacich Spišskej diecézy v rokoch 1948 – 1989*, s. 169 – 170.

osobitne rezervovanej Svätej stolici".[39] Svätá stolica reagovala na štátnu KA aj zostrením diplomatických postojov voči Československu a myšlienkou povýšiť biskupa Vojtaššáka na arcibiskupa, aby získal väčšiu autoritu voči režimu, ale aj vo vzťahu k ostatným slovenským biskupom. Nakoniec z tejto alternatívy vo Vatikáne upustili, aby nedali zámienku režimu na odsúdenie Vojtaššáka, ale naďalej pevne stáli za Vojtaššákom a odmietali čo i len myšlienku na jeho demisiu.[40]

Väčšina podpísaných duchovných následne svoj súhlas s touto akciou odvolala.[41] K 22. júnu 1949 podpísalo *Ohlas* zo Žilinského kraja, kam patrila aj Orava, najmenej osôb zo všetkých krajov Slovenska, len 39.[42]

Pastiersky list československých biskupov a ordinárov sa mal pôvodne čítať v kostoloch 26. júna 1949, ale nakoniec bol termín posunutý o týždeň skôr na 19. júna 1949. Štátna moc sa tomu prirodzene snažila zabrániť a bezpečnostné orgány dostali príkaz, aby 19. júna 1949 v skorých ranných hodinách navštívili všetky farské úrady a zabavili list. Farárov upozorňovali, že čítanie listu bude posudzované ako vážne porušenie zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.[43] Väčšina farárov mala list v dvoch exemplároch, z ktorých jeden odovzdali a druhý prečítali veriacim.[44] Snahy bezpečnostných úradov o prekazenie čítania listu sprevádzali rozsiahle nepokoje, ktoré v niektorých prípadoch boli klasifikované dokonca ako vzbury. Tieto nepokoje boli zvlášť závažné v severných okresoch Slovenska.[45]

Slovenskí biskupi na spoločnom stretnutí v roku 1946 (Zdroj: TASR)

Pastiersky list čítalo 19. júna 1949 na Slovensku asi 20 – 25 % farárov. Niektorí kňazi ho síce nečítali, ale oboznámili veriacich s jeho obsahom a okomentovali ho.[46]

Dňa 20. júna 1949 bola generálnemu tajomníkovi KSS Štefanovi Bašťovanskému predložená správa o pastierskom liste. Bezpečnostné orgány konštatovali, že „*v kraji banskobystrickom odovzdalo asi 80 % farárov pastierske listy a 20 % tieto pastierske listy prečítalo. V kraji bratislavskom čítalo pastiersky list asi 25 % farárov a ostatní odovzdali. V kraji žilinskom čítalo pastiersky list asi 15 % duchovných a zbytok pastiersky list odovzdali. V kraji prešovskom pastiersky list čítalo asi 10 % farárov, ktorí obdržali pastiersky list a zbytok farárov pastiersky list odovzdalo. V kraji nitrianskom a košickom čítalo pastiersky list duchovenstvo asi na 15 % a ostatní duchovní listy odovzdali*". Už v tejto správe sa spomínajú štyri najvypuklejšie prípady

39 HRABOVEC, E. Svätá Stolica a Československo 1945 – 1965, s. 294 – 295.

40 HRABOVEC, Emília. Biskup Ján Vojtaššák a Svätá stolica. In: LETZ, R., JURČAGA, P. *Ján Vojtaššák. Biskup v dejinách 20. storočia*, s. 272 – 273; HRABOVEC, E. Svätá Stolica a Československo 1945 – 1965, s. 291.

41 BALÍK, S., HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 23.

42 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. Na porovnanie Bratislava 68, Nitra 72, Banská Bystrica 98, Košice 93 a Prešov 58 osôb. „Ohlas" stav ku dňu 22. 6. 1949 17.00 hod.

43 VNUK, F. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*, s. 58.

44 PEŠEK, J. „Katolícka akcia" na Slovensku roku 1949, s. 55.

45 KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 90 – 91.

46 PEŠEK, J. „Katolícka akcia" na Slovensku roku 1949, s. 55.

násilia „proti orgánom násilia“. Spomína sa Ždiar, Bacúch, Pusté Čemerné a pre nás najzaujímavejší prípad na Orave v Liesku.[47]

Komunisti vyhlasovali, že list bol čítaný len 289 duchovnými, hoci podľa ordinárov čítalo list okolo 90 % kňazov. Toto číslo sa vzťahuje aj na nedeľu 26. júna 1949. Rozdiel v počte je vysvetľovaný tým, že komunisti do svojho odhadu zahrnuli len priame čítanie pastierskeho listu, kým ordinári započítali každý spôsob prezentácie, keď došlo k informovaniu veriacich.[48] Samotné predsedníctvo ÚV KSČ na svojej schôdzi 27. júna 1949 konštatovalo, že v nedeľu 26. júna bol pastiersky list čítaný už v dvoch tretinách kostolov. Trúfalosť kňazov teda podľa funkcionárov narastala. Na druhej strane *„se však ukázalo, že odezva čtení nebyla zdaleka tak veliká, jak se původně čekalo“*.[49]

Štátne orgány vypracovali zoznamy kňazov, podľa ich hodnotenia a vzťahu k štátnej moci. V zozname spoľahlivých kňazov z Oravy figurovali títo rímskokatolícki kňazi: Ondrej Doranský a František Irha, kapláni z Rabče; Kornel Brtko, farár v Oravskom Veselom; Štefan Kofrit, farár z Habovky; Jozef Slanicay, dekan z Čimhovej.[50] V ďalšom zozname kňazov s kladným postojom k režimu, *„avšak v rozhodnom okamžiku poslušní cirkvi“* figurujú z Oravy títo rímskokatolícki kňazi: Štefan Žákovič, farár v Chlebniciach; Ignác Grebáč, farár vo Veličnej; Ján Pienčák, farár v Zázrivej, a Ján Maslančík, administrátor v Ústí nad Oravou.[51] Zoznam nepolitických duchovných z Oravy neobsahoval ani jedno meno.[52] V zozname reakčných rímskokatolíckych kňazov z Oravy boli nasledujúce mená: Mikuláš Fitt, farár z Hladovky; Ján Kajan, kaplán z Námestova; Ján Harkabúzik, farár

Dolný Kubín (1949) (Zdroj: TASR)

47 SNA Bratislava, f. Ústredný výbor KSS – Generálny tajomník (ďalej ÚV KSS – GT), šk. č. 2 159, inv. č. 256/1, č. j. BA/a-29000/52-49.

48 HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev,* s. 176.

49 *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951,* dok. č. 7.2, s. 201.

50 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 91, inv. č. 90. Soznam spoľahlivých kňazov.

51 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 91, inv. č. 90. Soznam kňazov s kladným postojom k režimu, avšak v rozhodnom okamžiku poslušní cirkvi.

52 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 91, inv. č. 90. Soznam nepolitických duchovných.

z Lokce; Viktor Trstenský v Dolnom Kubíne; Michal Mrkva, farár v Krivej nad Oravou; Karol Uhlárik, farár v Bzinách.[53] Ako však ukázali udalosti s čítaním pastierskeho listu, situácia sa u niektorých kňazov menila.

K najrozsiahlejšej vlne nepokojov v súvislosti so štátnou KA došlo na Slovensku koncom júna a začiatkom júla 1949. Miestami nepokoje prerástli do otvoreného odporu. Veriaci v mnohých farnostiach strážili svojich duchovných,[54] stavali hliadky, obmedzovali prístup pracovníkom štátnej správy na fary, dokonca ich vyháňali za použitia násilia. Nepokoje mali zvládnuť jednotky bezpečnosti či armády, prípadne oddiely Ľudových milícií (ĽM). V troch prípadoch bol nasadený aj osobitný oddiel ŠtB Jánošík.[55]

Výrazné nepokoje, v niektorých prípadoch klasifikované ako vzbury, sa odohrali aj na Orave. Okresný výbor štátnej KA v Námestove bol založený 30. júna 1949. Predsedom sa stal Roman Grigeľ, kultúrny referent okresného národného výboru (ONV) a tajomníkom Viktor Janeček, úradník ONV Námestovo. Jedenásti radoví členovia pochádzali väčšinou z Námestova a pracovali v rámci ONV. V Dolnom Kubíne bol založený okresný výbor štátnej KA 25. júna 1949. Predsedom sa stal František Fedor – robotník z Dolného Kubína, podpredsedom František Sukaný – staviteľ z Dolného Kubína a tajomníkom Martin Mura – učiteľ z Malatinej. Členmi sa stalo ďalších 22 osôb. Zaujímavou skutočnosťou je, že samotný predseda Fedor sa svojej funkcie predbežne vzdal. V Trstenej stál na čele OV KA ako predseda Jozef Muška – člen ÚV KA v Prahe, podpredsedom bol Ervín Pasovský z Trstenej a tajomníkom Rudolf Kolesár – referent ONV Trstená. Výbor mal ďalších 12 členov, prevažne pracovníkov ONV. Tento OV KA vznikol 23. júla 1949.[56]

Už v máji 1949 prebehla v Dolnom Kubíne udalosť, ktorá bola klasifikovaná štátnymi úradmi ako vzbura. Išlo o zaistenie a vypočúvanie tamojšieho kňaza, Viktora Trstenského, na stanici Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) v Dolnom Kubíne dňa 24. mája 1949. Viktor Trstenský bol obvinený, že v rokoch 1948 a 1949 zneužil svoj úrad duchovného *„na vykonávanie vplyvu na veci politického života v smere nepriaznivom ľudovodemokratickému poriadku republiky“*,[57] pričom *„rozširoval poplašnú správu, hoci vedel, že zpráva ním rozširovaná bola nepravdivá a hoci si mohol uvedomiť, že jej rozširovaním je spôsobilé vážne znepokojiť aspoň časť obyvateľstva niektorého miesta“*.[58] Dôvodov na obžalovanie Trstenského bolo hneď niekoľko. Bol to napríklad list z 28. apríla 1949, ktorý Trstenský adresoval biskupskému Ordinariátu v Spišskej Kapitule, v ktorom informoval o úmysle Miestneho akčného výboru *„zbaviť Kubín, istým kruhom nepohodlných ctihodných sestričiek, zhabaním ich domu“*,[59] ktorý mal byť údajne prerobený na sociálny ústav. Trstenský zároveň žiadal, aby Ordinariát vydal tzv. tacitum concosum, prostredníctvom ktorého sa malo veriacim, príslušným v jednotlivých výboroch, oznámiť, že pokiaľ budú súhlasiť s podobnými návrhmi, nebudú môcť prijať žiadne zo sviatostí.[60] Dôvodom na obžalovanie sa stala taktiež kázeň 21. mája 1949, v ktorej Trstenský hovoril o znemožňovaní slobodného katolíckeho vierovyznania a taktiež o sťažovaní práce tamojšej saleziánskej komunite.[61] Spornou bola taktiež Trstenského kázeň 20. júna 1948 pri príležitosti pripomenutia Lidíc. Vo svojej kázni totiž spomenul nielen udalosti spojené so samotnými Lidicami, ale taktiež upozornil veriacich na to, že *„isté kruhy v Dolnom Kubíne totiž chcely by z Dolného Kubína urobiť duševné Lidice“*.[62] Trstenský mal na mysli plánované preloženie asi 45 štátnych úradníkov na ich vlastné náklady, pričom dôvodom mala byť ich katolícka viera.

Keď sa o zaistení dozvedeli farníci, tak sa v počte približne 500 osôb zhlukli a pri prevážaní Trstenského na stanicu niektorí z nich fyzicky napadli príslušníkov ZNB a zabránili zaisteniu Trstenského, ktorý bol následne v sprievode veriacich odvedený do rímskokatolíckeho kostola v Dolnom Kubíne, kde spievali slávnostnú pieseň *Te Deum*. Trinásť osôb bolo obvinených zo zhlukovania sa viacerých osôb za úmyslom zabránenia výkonu právomoci verejného funkcionára podľa § 20 ods. 1. zák. č. 231/48 Zb., pričom v tom čase mladistvý Milan Skyčák bol obvinený z previnenia vzbúrenia podľa § 20 ods. 1. z. č. 231/48 Zb. vzhľadom na § 3 zák. č. 48/1931 Zb. zákonov a nariadení (zoznam obvinených – pozri tabuľku č. 1).

53 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 91, inv. č. 90. Soznam reakčných kňazov.

54 V poslednej júnovej dekáde vo viac ako sto prípadoch boli strážené fary veriacimi. HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev,* s. 167.

55 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 58.

56 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90.

57 SNA Bratislava, f. Poverenictvo spravodlivosti (ďalej PS), šk. č. 558, č. j. 12/05-1949. Akcia Dolný Kubín.

58 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. St 421/49. Akcia Dolný Kubín.

59 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 111/1948. Akcia Dolný Kubín.

60 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 111/1948. Akcia Dolný Kubín.

61 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4. Akcia Dolný Kubín. Opis vyhlášky na druhú nedeľu po Veľkej noci z 21. 5. 1949.

62 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4. Akcia Dolný Kubín. Opis vyhlášky na piatu nedeľu po Sv. Duchu zo dňa 20. 6. 1949.

Tab. č. 1

Meno	Dátum narodenia	Trest[63]
Jozef Maretta	16. apríl 1909	14 mesiacov väzenia nepodmienečne
Dominik Blaho	15. apríl 1905	oslobodený
Karol Šránek	10. január 1920	6 mesiacov väzenia nepodmienečne
Ľudovít Rázga	25. november 1924	6 mesiacov väzenia nepodmienečne
Eugen Duda	21. február 1910	oslobodený
Augustín Taraba	2. september 1896	oslobodený
Cyril Lupták	25. máj 1899	oslobodený
Štefan Lezo	15. júl 1910	oslobodený
Ondrej Kristofčák	1. november 1896	1 rok väzenia nepodmienečne
Ján Kvietok	10. december 1912	oslobodený
Mária Kajfošová, rod. Pagáčiková	24. máj 1910	6 mesiacov väzenia nepodmienečne
Jozef Lucký	18. marec 1913	6 mesiacov väzenia nepodmienečne
Milan Skyčák ml.	28. jún 1931	1 mesiac väzenia s odkladom na 3 roky

O zatknutí Trstenského bol informovaný aj Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu. V správe sa konštatovalo, že *„menovaný kňaz požíval dôvery celej Oravy, ponevač ako kňaz viedol život aký tunajšiemu obyvateľstvu imponoval – zbožný. No fanatickí veriaci nevideli jeho politické previnenie a bolo treba preto tieto vopred odhaliť aby sa dokázalo že sa berie politický previnilec a nie farár, Aj spôsob zatýkania bol netaktický a spôsobil veľkú paniku. Práca na poli politickom a verejnom sa teraz ešte viac sťažila“*.[64]

Obvinení boli, samozrejme, predvolaní na výsluch. Jozef Lucký vo svojej výpovedi z 12. júla 1949 uviedol, že sa v tom čase nachádzal vo Vyšnom Kubíne a so zhlukovaním viacerých osôb, a teda vzburou nemal nič spoločné. Podľa Luckého výpovede sa tam nachádzal spolu taxikárom Jarkovským, a to za účelom prepravy chorej osoby. Celá cesta z Dolného Kubína do Vyšného Kubína a späť mala trvať len päť minút.[65] Milan Skyčák, jeden z obvinených, mal podľa vyšetrovacieho spisu predstavovať akúsi spojku medzi farárom Trstenským a školskou mládežou, ktorá bola povzbudzovaná k účasti na zhluknutí. Sám sa mal v tom čase uvedenej vzbury zúčastniť osobne. Skyčák sa vo svojej výpovedi k uvedeným skutočnostiam priznal.[66] Vinu tak, ako im kládlo vyšetrovanie, priznali aj Jozef Maretta, Karol Šrámek, Dominik Blaha, Ľudovít Rázga, Eugen Duda, Augustín Taraba, Ondrej Krištofčák, Ján Kvietok a Mária Kajfošová. Naopak, Cyril Lupták a Štefan Lezo svoju vinu popreli.[67] Hlavné pojednávanie v trestnej veci Viktora Trstenského a ďalších 13 spoločníkov sa konalo 20. októbra 1949 na Okresnom súde v Čadci pod predsedníctvom Jána Szeghyho. Viktor Trstenský bol uznaný vinným z dvojnásobného prečinu poburovania proti republike, a to podľa § 3 odsek 1 zákona č. 231/48 Zb. a z prečinu šírenia poplašnej správy, podľa § 32 odsek 1 veta 2 citovaného zákona.[68]

V máji 1949 začali nepokoje, klasifikované ako vzbura, aj v Trstenej. Od začiatku roka 1949 mala skupina miestnych obyvateľov rozširovať správy o zadržaní rímskokatolíckeho farára Michala Bačíka a kaplána Juraja Bednárika príslušníkmi ŠtB. Z toho dôvodu, a so zámerom zabrániť prípadnému odvedeniu týchto duchovných, vytvorili niektorí obyvatelia pravidelné stráženie fary. Niekoľkočlenné skupiny sa po záverečnej v hostincoch prechádzali po uliciach popred faru a sledovali situáciu. Úlohou bolo včas spozorovať podozrivé osoby. V čase otváracích hodín a počas nepriaznivého počasia sa skupiny zdržiavali v hostincoch, pričom členovia jednotlivo vychádzali na ulicu a sledovali, či sa niečo pred farou nedeje. Na uvedenú činnosť bol vyhradený hostinec vdovy Rozálie Fábrovičovej a Mestského hotela v Trstenej. Tzv. strážnice boli organizované aj v budove miestneho národného výboru (MNV) a v byte Emila Abaffyho. V prípade objavenia sa podozrivých osôb pred farou sa

63 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 12878/1949 – III.3. Akcia Dolný Kubín.
64 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 48, inv. č. 49, č. j. 294/1949. Situačná správa za mesiac máj 1949.
65 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 3326/06-1949. Akcia Dolný Kubín.
66 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 403/49. Akcia Dolný Kubín.
67 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 12/05-1949. Akcia Dolný Kubín.
68 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 4, č. j. 1152/49. Akcia Dolný Kubín.

Trstená v 40. rokoch (Zdroj: www.trstensky.sk)

mala skupina rozdeliť. Jeden člen mal zvoniť na poplach, ďalší minimálne dvaja sa mali postarať o vyfúknutie pneumatík na podozrivom aute a ostatní členovia strážnej skupiny mali na udalosti upozorniť jednotlivé domácnosti.

Dňa 23. mája 1949 prišli na faru do Trstenej členovia Krajského národného výboru (KNV) Žilina za účelom zistenia vojnových škôd a finančnej pôžičky na opravu rímskokatolíckeho kostola. Kanonik Michal Bačík mal rozšíriť informácie o tom, že členovia KNV prišli z dôvodu jeho zaistenia. Bačíkov rozhovor s Jozefom Batuštiakom zachytil strážiaci Emil Abaffy, ktorý začal konať. Abaffyho konanie malo za následok zhluknutie sa asi 200 osôb za účelom prekazenia odvedenia miestneho farára s výkrikmi *„farára si nedáme!“*. V uvedenom čase mala pohotovosť strážiaca skupina v zložení: už spomínaný Abaffy, František Šuhaj, Ladislav Habovský a Jozef Pavelek, ktorí sa demonštrácie aj zúčastnili. Za hlavných organizátorov uvedeného prípadu boli označený Emil Abaffy a Karol Paríža.[69] Podľa štátnych orgánov *„touto činnosťou strážiacich bolo zjavné dané najavo ich nepriateľské smýšľanie proti KSČ a ľudovo-demokratickému štátnemu zriadeniu, najmä tým, že toto vyvrcholilo práve v dobe príprav k IX. sjazdu KSČ a vytvorená medzi obyvateľstvom všeobecná atmosféra, ako by terajší štátny poriadok bol neprajníkom duchovných a cirkvi“*.[70] Menovaní Karol Paríža a Emil Abaffy boli po vyšetrovaní 3. júna 1949 zatknutí a prevezení do väznice Okresnej prokuratúry v Trstenej. Farár Michal Bačík bol zatknutý 11. júna 1949 a 12. júna 1949 odvedený do väznice Krajskej prokuratúry v Žiline.

Pri vypočúvaní svoju účasť na strážení potvrdili Ladislav Habovský, Ján Koleják, Milan Jankola, Mikuláš Lenčucha, Jozef Pavelek, Ján Lepáček, Ján Šrámek, Karol Franček, Gustáv Bednár, Viktor Fukas, Štefan Habovský, Ján Nemček, Ján Gembala, František Ďobek, Viktor Medvecký, Štefan Furdek-Luty a Jozef Šuhaj.[71] Ako svedkovia boli k vypočúvaniu prizvaní obecní strážnici Ján Koleják a Štefan Ďurina. Obaja strážnici priznali, že obvinených videli prechádzať sa popred faru, avšak o skutočnom zámere jednotlivých skupín netušili.[72]

Hlavné pojednávanie s obvinenými sa uskutočnilo 29. októbra 1949

69 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 20, č. j. 750-TE/49. Akcia Trstená.
70 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 20, č. j. 2.774/49. Akcia Trstená.
71 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 20, č. j. 2.774/49. Akcia Trstená.
72 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 20. Akcia Trstená. Zápisnica 1 a 2.

v Trstenej pod predsedníctvom Ľudovíta Hritza, súdneho radcu na Okresnom súde v Dolnom Kubíne. Obžalovaní Karol Paríža, Emil Abaffy, František Šuhaj a mladistvý Ladislav Habovský boli uznaní vinnými zo zločinu vzbúrenia podľa § 20 odsek 1 a prečinu šírenia poplašných správ podľa § 32 odsek 2 zákona č. 231/48 Zb., resp. Ladislav Habovský z previnenia. Ďalej obžalovaní Ján Koleják, Milan Jankola, Ján Lepáček, Jozef Pavelka, Gustáv Bednár, Štefan Habovský, Ján Nemček, Ján Gembal, Jozef Betuštiak, Štefan Furdek-Luty a mladiství Karol Franček, Mikuláš Lenčucha a Viktor Fukas boli uznaní vinnými z účastníctva podľa § 69 č. 2 trestného zákona, § 20 odsek 1 zákona č. 231/48 Zb. a prečinu podľa § 32 odsek 2 zákona č. 231/48 Zb. Jozef Betuštiak, mladiství František Medvecký a Karol Ďobek boli uznaní vinnými z previnenia podľa § 32 odsek 2 zákona č. 231/48 Zb.[73] (zoznam obvinených z účasti na vzbure a rozširovania nepravdivých informácií – pozri tabuľku č. 2).

Rozsudok vyvolal ďalšie nepokoje, keď počas prevádzania odsúdených príslušníkmi ZNB *„došlo v Trstenej k vzbure asi 150 – 200 ľudí“*. Zaistených bolo 47 „vzbúrencov“.[74]

Najpodstatnejšie nepokoje prepukli v súvislosti so samotným čítaním pastierskeho listu dňa 19. júna 1949. Priamo v tento deň čítali pastiersky list na Orave vo farnostiach Bziny (kňaz Karol Uhlárik), Trstená (kaplán Juraj Bednárik), Habovka (Štefan Kofrit), Liesek (Jozef Fitt), Námestovo (kaplán Ján Kajan), Novoť (Štefan Šmiheľ), Malatiná (Martin Pazúrik), Rabča (kaplán František Irha), Oravské Veselé (kaplán Cyril Harmata-Milotinský) a Tvrdošín (Jozef Mikuška).[75] Najzávažnejšie udalosti sa v tento deň odohrali v Liesku.

Dňa 19. júna 1949 začal miestny farár v Liesku Jozef Fitt na omši čítať pastiersky list. Už predtým navštívila Fitta hliadka ZNB so žiadosťou, aby odovzdal predmetný pastiersky list, na

Tab. č. 2[76]

Meno	Dátum narodenia	Trest[77]
František Šuhaj	13. október 1930	8 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Ladislav Habovský	21. december 1931	4 mesiace väzenia podmienečne na 4 roky
Ján Koleják	28. máj 1930	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Milan Jankola	13. september 1930	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Mikuláš Lenčucha	2. apríl 1931	4 mesiace väzenia podmienečne na 4 roky
Jozef Pavelek	11. august 1930	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Ján Lepáček	30. marec 1927	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Ján Šrámek	14. jún 1928	?
Karol Franček	26. júl 1931	4 mesiace väzenia podmienečne na 4 roky
Gustáv Bednár	28. august 1930	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Viktor Fukas	13. december 1931	4 mesiace väzenia podmienečne na 4 roky
Štefan Habovský	4. máj 1930	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Ján Nemček	19. január 1930	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
Ján Gembala	14. december 1929	5 mesiacov väzenia bezpodmienečne
František Ďobek	6. január 1929	3 mesiace väzenia podmienečne na 3 roky
Viktor Medvecký	1. december 1928	3 mesiace väzenia podmienečne na 3 roky
Štefan Furdek	9. december 1928	5 mesiacov väzenia
Jozef Šuhaj	2. september 1902	oslobodený
Karol Paríža		10 mesiacov väzenia
Emil Abaffy		8 mesiacov väzenia
Jozef Betuštiak		4 mesiace väzenia podmienečne na 3 roky

73 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 20, č. j. 348/49. Akcia Trstená.

74 VNUK, F. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*, s. 63.

75 SNA Bratislava, fond ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Súhrnná správa o posledných výtržnostiach na Slovensku v súvislosti s Katolíckou akciou.

76 Podľa údajov F. Vnuka bolo odsúdených dvanásť osôb spolu na 7 rokov a štyri mesiace odňatia slobody. VNUK, F. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*, s. 63.

77 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, značka 20, č. j. 348/49. Akcia Trstená.

čo on mal reagovať, že žiadny list nedostal.[78] Na omši v daný deň sa v civilnom oblečení zúčastnil aj strážmajster Ján Švajdlenka, ktorý mal sledovať farára. Keď zistil, že kňaz po kázni oznámil veriacim, že im prečíta pastiersky list, hlavným vchodom vyšiel z kostola a obíduc ho vstúpil do sakristie. Za kňazom najskôr poslal miništranta s pokynom, aby okamžite prestal čítať pastiersky list, ale keď tohto zastavil prítomný bohoslovec Ľudovít Jankuliak, a aj on odmietol ísť za kňazom na kazateľnicu, Švajdlenka sa sám vybral za Fittom ku kazateľnici a požiadal o pastiersky list. Kňaz na vyzvanie odpovedal, že najskôr pastiersky list dočíta a zareagoval slovami *„vieru si nedáme“*.[79] Švajdlenka dokonca mal tasiť služobnú zbraň, ktorou si chcel vynútiť poslušnosť Fitta. Keď veriaci spozorovali, čo sa deje, niektorí prítomní muži sa ponáhľali ku kazateľnici. Švajdlenka, vidiac vypätosť situácie, ušiel do sakristie, kde sa snažil zamknúť. To sa mu vzhľadom na prítomnosť miništrantov nepodarilo a do sakristie sa dostali aj prenasledujúci muži. Muži na čele s Jánom Poláčekom vytiahli Švajdlenku do záhrady pred kostolom, kde ho bili päsťami. Pritom mu vypadla z vrecka služobná zbraň.[80] Švajdlenka mal upadnúť do bezvedomia, a keď sa prebral, tak sa rozbehol k domu Márie Dreveňákovej, kde mal odložený bicykel na ktorom prišiel z Trstenej. Keďže v danom dome sa nachádzalo aj notárstvo s telefónom, zhromaždení veriaci si mysleli, že išiel zavolať posily. Napriek tomu, že Švajdlenka, uisťovaní samotnou Máriou Dreveňákovou, že v jej dome sa mu nič nestane, pozamykal dvere a okná, syn Márie Dreveňákovej cez otvorené okno v kuchyni vnikol do vnútra a žiadal ho, aby opustil ich dom. Do domu vnikli aj ďalší muži a pokračovali v útoku na Švajdlenku, menovite Ján Dreveňák, Martin Kubáň a Matej Dreveňák-Hrubý, pričom Tomáš Motýľ-Záhradník mal Švajdlenku udrieť fľašou po hlave. Bitka pokračovala aj v záhrade, kde sa pridali Martin Benický, Ján Šinál, Jozef Koleják st., Matej Ďobek-Vnenk, Jozef Poláček-Miklúšek a Štefan Ondrík. Švajdlenkovi sa podarilo utiecť zo záhrady na ulicu, kde ho však obkľúčili ďalší obyvatelia, pričom Ján Poláček-Kovalčin strážmajstra kopol do pozadia a Martin Kubáň spolu s Matejom Gostíkom utekajúceho Švajdlenku bili kameňmi dovtedy, kým mu neprišli na pomoc iní občania Liesku.[81] Švajdlenkovi sa nakoniec podarilo utiecť nákladným autom roľníckeho družstva, ktoré ho odpravilo do nemocnice v Trstenej. Pri tomto incidente utrpel štyri tržné rany na hlave a viacero odrenín na tele.[82] (zoznam obžalovaných – pozri tabuľku č. 3).[83]

Menovaní boli na základe použitia násilia voči osobe v miestnosti určenej pre obrady štátom uznaného náboženstva a následného vyvolania pobúrenia obvinení, a to podľa § 153 odsek 1 a § 155 posledná veta trestného záko-

Tab. č. 3[83]

Meno	Dátum narodenia	Trest
Martin Benický	6. september 1904	oslobodený
Ján Poláček	14. júl 1907	10 mesiacov väzenia nepodmienečne
Jozef Poláček-Miklúšek	10. november 1919	oslobodený
Jozef Poliak	24. apríl 1903	oslobodený
Matej Ďobek-Vnenk	26. január 1907	oslobodený
Tomáš Motýľ-Záhradník	26. jún 1922	oslobodený
Štefan Ondrík	25. december 1915	oslobodený
Ján Šinál	17. máj 1907	6 mesiacov väzenia nepodmienečne
Ján Dreveňák	17. november 1930	8 mesiacov väzenia nepodmienečne
Matej Dreveňák-Hrubý	22. január 1922	oslobodený
Martin Kubáň	9. november 1921	1 rok väzenia nepodmienečne
Matej Gostík	26. február 1926	8 mesiacov väzenia nepodmienečne

78 V správe pre generálneho tajomníka Š. Bašťovanského figuruje Jozef Fitt jednak v zozname kňazov, ktorí priznali, že pastiersky list obdŕžali, avšak tento odmietli odovzdať príslušníkom ZNB a jednak v zozname kňazov, ktorí list zatajili a potom ho čítali. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 256/6. Soznam rím. kat. farárov, ktorí priznali, že pastiersky list obdŕžali, tento však odopreli odovzdať a prečítali ho veriacim; Soznam rím. kat. farárov, ktorí zatajili, že pastiersky list obdŕžali a potom ho čítali.

79 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 897/49-2. Akcia Liesek.

80 Služobnú zbraň našiel slobodník František Boča, ktorý v danej dobe bol doma na dovolenke a odovzdal ju na stanici ZNB v Trstenej.

81 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 897/49-2. Akcia Liesek.

82 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 159, inv. č. 256/1.

83 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 368/49-č. Akcia Liesek.

na zo zločinu vzbury a z prečinu podľa § 191 trestného zákon.[84]

Dňa 20. júna 1949 vypovedal v predmetnej obžalobe poškodený Švajdlenka. Vo svojej výpovedi podrobne opísal udalosti presne tak, ako ich videl on. Pri výsluchu napríklad uviedol, že okno do špajze Márie Dreveňákovej otvorila menovaná, a to z dôvodu, že odmietla podobné incidenty vo svojom dome. Cez okno ho mal následne vytiahnuť Dreveňákovej syn. Podľa Švajdlenkovej výpovede, sa mu podarilo utiecť vďaka nákladnému autu, ktoré rozvážalo mlieko. Vodič uvedeného vozidla mal Švajdlenku doviesť do nemocnice v Trstenej.

Na základe obvinení boli jednotliví obžalovaní predvolaní na výsluch. Vypočúvanie obžalovaných prebehlo 2 júna 1949, za prítomnosti vrchného strážmajstra Jána Plachého, v zastúpení okresného veliteľstva ZNB Trstená ako vypočúvajúceho, strážmajstra Jána Laceka ako zapisovateľa, bezpečnostného referenta ONV v Trstenej Jozefa Ďobeka ako svedka.

Obžalovaný Martin Benický vo svojej výpovedi poprel akúkoľvek účasť na napadnutí strážmajstra Švajdlenku, pričom uviedol, že sa o incidente dozvedel až od svojej dcéry krátko po tom, čo sa z omše vrátil domov. Ján Poláček vypovedal, že bol prítomným pri celej akcii rozhorčených mužov, avšak nebol jej priamym účastníkom, len pozorovateľom. Vo výpovedi uviedol, že keď prišiel do sakristie, bol tam len Švajdlenka, ktorého nepoznal a vyzýval ho, aby opustil miestnosť. V tom mal do sakristie vpadnúť rozhorčený dav a strážmajstra vyvliecť na dvor. Podľa vlastnej výpovede sa Poláček nachádzal aj pri dome Márie Dreveňákovej, avšak ani tam nemal do bitky zasiahnuť. Svoju prítomnosť a akúkoľvek účasť na bitke poprel aj Jozef Poláček-Miklušek, Matej Ďobek-Vnenk a Štefan Ondrík. Tomáš Motýľ-Záhradník vo svojej výpovedi uviedol, že sa v uvedenom čase nachádzal na dvore kostola, avšak priamo sa na bitke nezúčastnil, pričom sa po incidente vrátil späť do kostola. Väčšina obvinených svoju vinu poprela v plnom rozsahu. Obvinený Ján Šináľ nakoniec priznal, že Švajdlenku raz udrel, a to pästou do hlavy. Ján Dreveňák pri vypočúvaní uviedol, že vošiel do kuchyne Márie Dreveňákovej cez okno, avšak poprel, že by Švajdlenku bil. Matej Dreveňák-Hrubý sa priznal, že bol na dvore Jána Dreveňáka, avšak bitku taktiež poprel. Martin Kubáň vo svojej výpovedi uviedol, že za Švajdlenkom skutočne utekal z dvora Jána Dreveňáka, pričom dotyčného chytil za kabát a následne spadli. Avšak aj on poprel, že by strážmajstra bil.[85]

V uvedenej veci boli vypočutí aj iní svedkovia. Ján Bakoš uviedol, že videl ako Ján Dreveňák a Ján Poláček-Kovalčin utekal za strážmajstrom Švajdlenkom, pričom mal kričať *„chyťte ho!“*. Bakoš taktiež uviedol, že videl Martina Benického a Štefana Ondríka, ako bijú strážmajstra v dome Dreveňáka, a neskôr mal vidieť menovaného Benického spolu s Jánom Šináľom, ako Švajdlenku bijú na dvore. Svedok Martin Chovančák-Kolena uviedol, že videl Švajdlenku v obkľúčení Martina Benického, Štefana Ondríka, Tomáša Motýľa-Záhradníka a Jozefa Kolejáka staršieho. Taktiež uviedol, že za Švajdlenkom utekal Martin Chovančák starší, Ján Poláček-Kovalčin a Matej Gostík. Tomáša Motýľa-Záhradníka mal vidieť svedok Jozef Barborák. Samotná Mária Dreveňákova pri výsluchu uviedla, že práve Tomáš Motýľ-Záhradník spolu s Martinom Kubáňom mali otvoriť okno do kuchyne a vytiahnuť Švajdlenku do záhrady.[86]

V predmetnej trestnej veci rozhodoval Okresný súd v Dolnom Kubíne pod predsedníctvom Jána Rolku, vedúceho súdu v Dolnom Kubíne. Rozsudok bol vynesený na pojednávaní 2. novembra 1949. Proti rozsudku sa odvolali Ján Poláček, Ján Šinaľ a Matej Gostík, pričom Ján Dreveňák a Martin Kubáň boli odsúdení v neprítomnosti. Okresný súd, na podnet okresného prokurátora, vydal aj predbežnú väzbu pre obžalovaných Jána Poláčeka, Jána Šináľa, Jána Dreveňáka, Martina Kubáňa a Mateja Gostíka. Obžalovaní, ktorí boli prítomní na pojednávaní, boli ihneď vzatí do väzby.[87] Farár Jozef Fitt bol uznaný vinným z prečinu poburovania proti republike a z prečinu zneužitia duchovného úradu podľa zákona č. 231/48 Zb. Farár mal vo svojej kázni upozorniť veriacich na to, že prichádzajú *„lotri, lumpi, červení belzebubi, ktorí sú združení v strane“*. Napriek tomu pri vypočúvaní Fitt vinu poprel. Svoje výroky odôvodnil tým, že v predmetnej kázni hovoril o prípade Thomasa Morusa, väzneného pre svoje náboženské presvedčenie. V súvislosti s tým udal, že *„červený pokušiteľ bude i vo večnosti v pekelnom ohni červený“*. S iným významom farárovej kázne prišiel svedok Július Baník, podľa ktorého obžalovaný vo svojej kázni prehlásil, že *„ktorí chcú trpieť v červených plameňoch tu na zemi, nech horia v červených plameňoch aj v pekle“*.[88] Samotný Švajdlenka bol ústne napomenutý za politicky neuvážené konanie a netaktický postup, ale súčasne, pretože *„preukázal naprostú oddanosť ľudu a jeho ľudovodemokratickému zriadeniu, preto, že vystihol reakčné zámery farára Fitta* [...] *vystavil sa nebezpečenstvu inzultácie, ktorá bola na ňom skutočne prevedená, odmenený bol pre*

84 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 368/49-č. Akcia Liesek.
85 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 7/1949. Akcia Liesek.
86 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 7/1949. Akcia Liesek.
87 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 541/49. Akcia Liesek.
88 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 559, značka 3, č. j. 103855/50. T331/49.

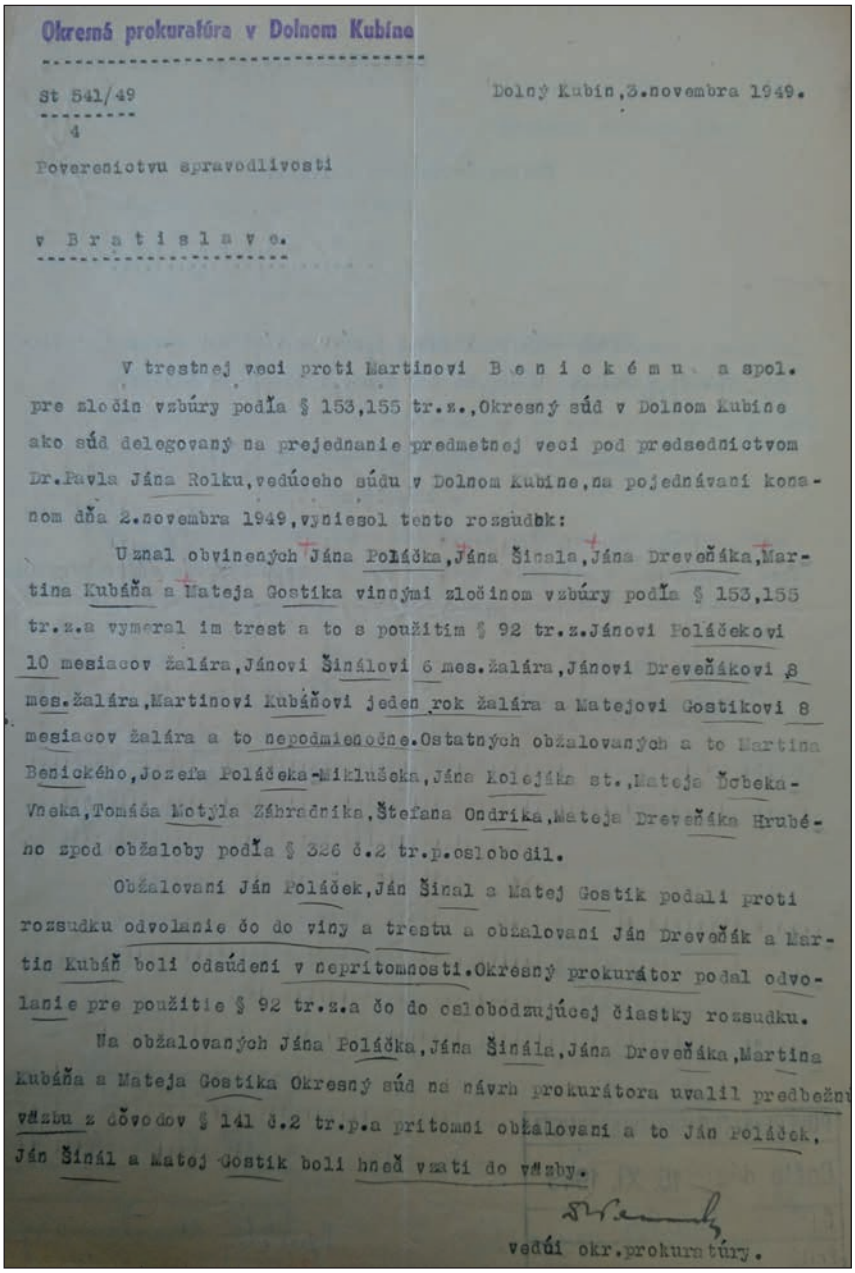

Okresná prokuratúra v Dolnom Kubíne

St 541/49 — Dolný Kubín, 3. novembra 1949.

4

Povereníctvu spravodlivosti

v Bratislave.

V trestnej veci proti Martinovi Benickému a spol. pre zločin vzbúry podľa § 153,155 tr.z., Okresný súd v Dolnom Kubíne ako súd delegovaný na prejednanie predmetnej veci pod predsedníctvom Dr. Pavla Jána Rolku, vedúceho súdu v Dolnom Kubíne, na pojednávaní konanom dňa 2. novembra 1949, vyniesol tento rozsudok:

Uznal obvinených Jána Poláčka, Jána Šinala, Jána Dreveňáka, Martina Kubáňa a Mateja Gostíka vinnými zločinom vzbúry podľa § 153,155 tr.z. a vymeral im trest a to s použitím § 92 tr.z. Jánovi Poláčekovi 10 mesiacov žalára, Jánovi Šinálovi 6 mes. žalára, Jánovi Dreveňákovi 8 mes. žalára, Martinovi Kubáňovi jeden rok žalára a Matejovi Gostíkovi 8 mesiacov žalára a to nepodmienečne. Ostatných obžalovaných a to Martina Benického, Jozefa Poláčeka-Miklušeka, Jána Kolejáka st., Mateja Ďobeka-Vneka, Tomáša Motýla Záhradníka, Štefana Ondríka, Mateja Dreveňáka Hrubého spod obžaloby podľa § 326 č.2 tr.p. oslobodil.

Obžalovaní Ján Poláček, Ján Šinal a Matej Gostík podali proti rozsudku odvolanie čo do viny a trestu a obžalovaní Ján Dreveňák a Martin Kubáň boli odsúdení v nepritomnosti. Okresný prokurátor podal odvolanie pre použitie § 92 tr.z. a čo do oslobodzujúcej časti rozsudku.

Na obžalovaných Jána Poláčka, Jána Šinála, Jána Dreveňáka, Martina Kubáňa a Mateja Gostíka Okresný súd na návrh prokurátora uvalil predbežnú väzbu z dôvodov § 141 č.2 tr.p. a prítomní obžalovaní a to Ján Poláček, Ján Šinál a Matej Gostík boli hneď vzatí do väzby.

vedúci okr. prokuratúry.

Realizácia prípadu M. Benický a spol. (Zdroj: SNA)

neohrozenosť peňažitou odmenou, bolo mu vyslovené pochvalné uznanie a navrhnutý bol na povýšenie".[89]

V daný deň, teda 19. júna 1949 bol pastiersky list čítaný vo viacerých farnostiach Oravy. Farár v Tvrdošíne Jozef Mikuška okrem prečítania pastierskeho listu vyhlásil v kázni, že *„naši nepriatelia hovoria, že Boha neni, lebo odišiel na 7 rokov na dovolenku"*. Námestovský kaplán Ján Kajan vyslovil myšlienku, aby si dávali občania pozor, lebo odteraz začnú zaisťovať farárov. Tiež vyzval veriacich, aby si vyrovnali nedoplatky za Katolícke noviny, ktoré dosiaľ dlhujú, a ďalšie dochádzanie Katolíckych novín zastavili, nakoľko nie sú v katolíckych rukách. Rímskokatolícky kaplán v Tvrdošíne Alojz Pirožek oznámil veriacim, že mu pastiersky list zobrala ZNB, a preto ho nemôže prečítať. Medzi iným povedal v kázni, že naši poprední činitelia nejdú cestou k Bohu, ale od Boha. Nakoniec uviedol, že pravdepodobne bude zatvorený, ale že sa žalárovania nebojí, len Boha. Podobne aj v obci Bziny, farár Karol Uhlárik prečítal pastiersky list a prirovnával utrpenie Kristovo k terajšiemu utrpeniu farárov a vyhlásil na kazateľnici: *„Keď pracuješ, Kristus pracuje. Keďťa podozrievajú, Krista podozrievajú, keďťa zavrú, Krista zavrú, keďťa budú biť, Krista bijú a keďťa zabijú, Krista zabijú. Kristus prináša útechu aj v žalároch a v koncentračných táboroch.*"[90] V ten istý deň došlo aj k zhluknutiam veriacich v niektorých obciach Oravy. V obciach Slanica, Novoť a Klin sa rozšírila informácie, že prišli zatknúť miestnych kňazov. To viedlo k zhromaždeniu veriacich pred farami, v Novoti a v Slanici v počte asi 300 osôb, v obci Klin *„viac ľudí"*. Keď veriaci zistili, že k zatknutiu miestnych kňazov nedôjde, tak sa v pokoji rozišli, pričom k násilnostiam nedošlo.[91]

Duchovní, vidiac postup bezpečnostných orgánov a nemožnosť rýchleho priameho spojenia s cirkevnou hierarchiou, sa mali podľa bezpečnostných správ navzájom stretávať, radiť *„ako by sa vyhli nepríjemnostiam a tomu, aby nemuseli podpisovať ‚Ohlas' a ako by zpracovali obyvateľstvo proti členom SNB a funkcionárom KSS"*. Výsledkom porád malo byť *„že rozšíria medzi veriacim obyvateľstvom, že budú farári zatýkaní a zariadia si stráženie fár a takto strážené fary nebudú môcť potom politickí činitelia navštevovať"*. Takáto väčšia porada oravských duchovných

89 LETZ, R. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom, s. 95.

90 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.

91 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.

sa mala konať už 22. júna 1949 v Námestove.[92]

K nepokojom a k šíreniu poplašných správ dochádzalo aj v nasledujúcich dňoch. Zakaždým išlo o informáciu, že bude zatknutý miestny kňaz. Takto došlo k zhluknutiam 20. júna 1949 v Bobrove, 22. júna 1949 v Námestove, 23. júna 1949 opäť v Slanici (100 osôb), v ten istý deň aj v obci Zubrohlava (100 osôb)[93] a 27. júna 1949 v obci Mútne asi 300 osôb, pričom dav bol ozbrojený motykami a sekerami.[94] Od 24. júna 1949 boli podľa správ ZNB strážené fary v obciach Malatiná, Tvrdošín, Liesek, Krásna Hôrka, Mútne, Oravské Veselé, Oravská Lesná a Bobrov.[95]

Hlásenie generálnemu tajomníkovi za 24. jún 1949 uvádzalo, že *„na celej Orave podpisová akcia ‚Ohlasu' úplne uviazla a z viacerých miest je hlásené, že tí, ktorí podpísali, začínajú toto odvolávať"*.[96] Bolo to podľa príslušníkov ZNB zapríčinené tým, že v kraji Žilina sa nachádzalo *„najväčšie množstvo reakčných duchovných a títo veľmi agilne pracujú medzi neuvedomelým obyvateľstvom Oravy"*.[97]

Došlo ale aj k vážnejším incidentom. Dňa 24. júna 1949 sa konala púť v Krásnej Hôrke, okres Trstená, na ktorej sa zúčastnilo dovedna asi 400 osôb. Tvrdošínsky farár dopustil sa na tejto púti podľa príslušníkov ZNB štvania, pričom opakoval svoj výrok z 19. júna 1949: *„Drahí veriaci, naši nepriatelia hovoria, že Boha neni, lebo odišiel na 7 rokov na dovolenu."* Tento deň, hoci nebol štátom uznaný sviatok, občania v Tvrdošíne zastavili nákladné auto a traktor a nepustili ich cez obec, lebo vraj keď je sviatok, nepovolia, aby cez ich obec chodili autá. Jeden z prítomných mužov vykrikoval na šoféra

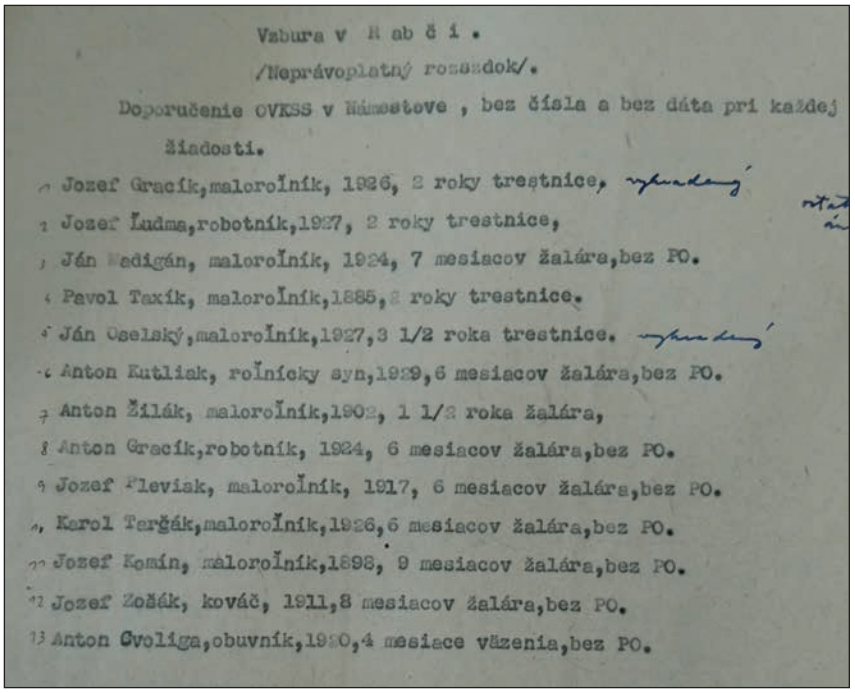
Vzbura v R a b č i .
/Neprávoplatný rozsudok/.
Doporučenie OVKSS v Námestove , bez čísla a bez dáta pri každej žiadosti.
Jozef Gracík,malorolník, 1926, 2 roky trestnice,
Jozef Ľudma,robotník,1927, 2 roky trestnice,
Ján Hadigán, malorolník, 1924, 7 mesiacov žalára,bez PO.
Pavol Taxík, malorolník,1885, roky trestnice.
Ján Oselský,malorolník,1927,3 1/2 roka trestnice.
Anton Kutliak, rolnícky syn,1929,6 mesiacov žalára,bez PO.
Anton Žilák, malorolník,1902, 1 1/2 roka žalára,
Anton Gracík,robotník, 1924, 6 mesiacov žalára,bez PO.
Jozef Plevisk, malorolník, 1917, 6 mesiacov žalára,bez PO.
Karol Tarčák,malorolník,1926,6 mesiacov žalára,bez PO.
Jozef Komín, malorolník,1898, 9 mesiacov žalára,bez PO.
Jozef Zošák, kováč, 1911,8 mesiacov žalára,bez PO.
Anton Gvoliga,obuvník,1920,4 mesiace väzenia,bez PO.

Odsúdení účastníci vzbury v Rabči (Zdroj: SNA)

„vy svine boľševické". Nepokoje v Tvrdošíne pokračovali aj v nasledujúcich dňoch, keď 26. júna 1949 v Krásnej Hôrke boli vystrelené na prechádzajúcu hliadku ZNB na motocykli dve rany z pušky a v Tvrdošíne v nočných hodinách v daný deň sa strieľalo na autohliadku ZNB. V oboch prípadoch nebol nikto zranený a ani zaistený.[98] Dňa 26. júna 1949 bolo prepadnuté aj auto s hliadkou Krajského veliteľstva Štátnej bezpečnosti Žilina v obci Trstená davom v počte cca 80 osôb. Hliadke sa podarilo bez vážnejšieho incidentu opustiť obec, pričom za nimi bolo viackrát vystrelené. Nikto ale nebol zranený.[99]

K incidentu s ublížením na zdraví došlo dňa 26. júna 1949 v Rabči. Dav obyvateľov v počte asi 300 ľudí prepadol okresného tajomníka KSS z Ústia n/Oravou Bohumíra Končinského. Tohto obyvatelia bili, kopali a šliapali po ňom, takže ho úplne dokrvavili. Zranenie dotyčného nebolo životu nebezpečné, ale menovaný mal byť tak dobitý, že *„momentálne nemôže vôbec rozprávať"*. Tajomníka KSS zachránila od vážnejšieho ublíženia asistenčná jednotka, ktorá práve v čase bitky prišla do obce a menovaného vyslobodila z rúk rozzúreného davu. Keď asistenčná jednotka prišla do obce, začali v kostole obyvatelia zvoniť na poplach. Taktiež v tejto obci sa zúčastnil bohoslužieb v civilnom odeve strážm. Michal Rinský zo stanice ZNB Rabčice. Keď po skončení bohoslužieb menovaný vychádzal z kostola, bol prepadnutý veriacimi a zbitý. Strážm. Michal

92 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.
93 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/4, č. j. 29000/52-49.
94 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.
95 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.
96 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/4. Zhluknutia.
97 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.
98 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/6. Zhluknutia.
99 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/1. Zhluknutia.

Rinský bol vyslaný do kostola služobne za účelom zistiť, či bude farár čítať pastiersky list. Pastiersky list bol v obci čítaný v tento deň kaplánom Irhom. Obyvatelia, ktorí Rinského prepadli, spôsobili menovanému *„ťažký otras mozgu, tržnú ranu na čele cez pravý spánok a dobitie tvári k nepoznaniu palicami"*. Rinský, keď upadol do bezvedomia, bol hodený do priekopy, kde sa po krátkej dobe prebral a potom bol odvezený do nemocnice, kde upadol opätovne do bezvedomia, v ktorom sa nachádzal aj vo večerných hodinách daného dňa. Lekári predpokladali, že *„má zlomenú lebečnú kosť. Jeho stav je veľmi vážny"*. V Rabči bolo zaistených asi 16 „výtržníkov".[100]

Predseda Zboru povereníkov Gustáv Husák dňa 24. júna 1949 vyhlásil, že katolícki biskupi na čele s arcibiskupom Beranom nemôžu ujsť od zodpovednosti za takéto výtržnosti a škody, ktoré spôsobili: *„Nie režim a štátne orgány siahly k násiliu, nie katolíckym kňazom bolo niekde ubližované, ale orgánom štátu alebo drobným ľuďom bolo vážne ohrozené zdravie, ničené majetky."* Označil ich za rozvracačov štátu, ktorým nevyhovuje pokoj v československých obciach a mestách, a hospodársky rast, ktorý podľa jeho slov je badateľný.[101] Podľa správy Povereníctva spravodlivosti sa na nepokojoch v súvislosti so štátnou KA zúčastnilo na Slovensku asi 22 – až 25 000 osôb. Trestné oznámenia boli podané na 1 136 osôb, z ktorých bolo odsúdených 467 v úhrnnej výmere 546 rokov 6 mesiacov a 27 dní.[102] Nepokoje v súvislosti so štátnou KA zasiahli 60 slovenských obcí, pričom väčší rozsah mali v 34 obciach.[103] Mnohé ďalšie nepokoje, nekvalifikované priamo ako vzbury, neskončili pred súdom *„či už preto, že bezpečnostné orgány rozohnali dav bez väčšieho odporu a bez použitia násilia, alebo preto, že miestne orgány pokladali za múdrejšie udalosť nezahlásiť"*.[104]

Cirkevná komisia ÚV KSČ rokovala aj 29. júna 1949. Mimo iného rozoberala situáciu na Slovensku v súvislosti so štátnou Katolíckou akciou, keď poukazovala na viacero problémov. Viliam Široký referoval, že *„podle jeho názoru byly přehmaty vyvolány tím, že české metody byly mechanicky přenášeny na Slovensko, kde jsou poměry přece jen hodně odlišné. Věc byla prováděna výlučně v Národní frontě* [...] *Členové strany byli dezorientováni* [...] *ONV si nesprávně vyložily směrnice ministerstva vnitra o individuálních hovorech s faráři a místo toho je zvali hromadně do okresních měst. Z toho vznikla panika, že faráře budou zatýkat. Šířili ji sami faráři a podařilo se jim vyvolat hysterickou náladu; tak se stalo, že občané postavili k farám hlídky a vyvolávali incidenty, kdykoliv se ve vsi objevil cizí člověk."* A. Čepička upozornil, že cirkevná komisia bola na Slovensku ustanovená oneskorene, spolupráca medzi Prahou a Bratislavou viazla, *Vestník katolíckeho duchovenstva* bol vydaný oneskorene a prípravné práce boli prevedené neuspokojivo. Incidenty sa mali podľa prítomných obmedzovať len na tri oblasti: Kysuckú dolinu, Oravu a Spišskú Ves, pričom tieto kraje hodnotili ako *„kulturně velmi zaostalé a silně bigotní"*.[105] Prehľad bezpečnostnej situácie na Slovensku za

Člen cirkevnej komisie ÚV KSČ Viliam Široký (1949) (Zdroj: TASR)

deň 29. júna 1949 pre Viliama Širokého mimo iného uvádzal, že *„pastiersky list ‚Hlas československých biskupov a ordinárov v čase veľkej skúšky', bol čítaný vo všetkých obciach"* okresu Dolný Kubín a okresu Námestovo. V tento deň, teda na sviatok sv. Petra a Pavla, sa napriek snahe komunistov nepracovalo *„na píle ČSSZ v Námestove, kde si robotníci odpracovali už pracovný čas predtým, na všetkých stavbách a podnikoch v okrese Trstená"*.[106] Aj toto jasne vypovedá o postoji veriacich na Orave, keď v prvom rade zohrávala dôležitú úlohu ich religiozita, dôvera v duchovné osoby, ktoré sa práve v tomto kraji prejavili ako výrazne protikomunistické a podporujúce svojich cirkevných

100 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/1. Podľa zoznamu vypracovaného pre potreby povereníctva vnútra sa „vzbury" zúčastnilo 13 osôb: Jozef Gracík, Jozef Ľudma, Ján Madigán, Pavol Tacík, Ján Oselský, Anton Kutliak, Anton Žilák, Anton Gracík, Jozef Pleviak, Karol Tarčák, Jozef Komín, Jozef Zošák a Anton Cvoliga. Títo boli najskôr obvinení a odsúdení, ale nakoniec bol rozsudok vyhlásený za neprávoplatný. SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 559. Vzbura v Rabči.

101 HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev,* s. 171. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, šk. č. 2 158, č. j. 254/1.

102 DLUGOŠ, F. *Prenasledovanie veriacich Spišskej diecézy v rokoch 1948 – 1989*, s. 83 – 84; HAĽKO, J. *Rozbiť Cirkev,* s. 176.

103 LETZ, R. Prenasledovanie Cirkvi na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom, s. 313.

104 VNUK, F. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*, s. 61.

105 *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951,* dok. č. 7, s. 198.

106 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2 158, inv. č. 254/4, č. j. BAa-29000/52-49.

predstaviteľov, a v druhom rade nedôvera obyvateľstva Oravy v komunistický režim, keďže aj voľby v máji 1948 jasne ukázali odpor oravských voličov proti komunizmu.

Jedným z výsledkov zostreného boja proti Katolíckej cirkvi prostredníctvom štátnej KA bolo aj zaktivizovanie odporu voči pápežovmu zástupcovi v Československu a samotnej Svätej stolici. Už v apríli 1949 žiadala československá vláda, aby bol chargé d´affaires Gennaro Verolino odvolaný z Prahy. Keď vypukli nepokoje v súvislosti s čítaním zakázaného pastierskeho listu, pápežov diplomat a samotná Svätá stolica sa taktiež stali terčom útokov v tlači, kde ich obviňovali, že sú *„v službách medzinárodnej reakcie“*, *„podporujú slovom i činom najreakčnejší klérus“* a chcú *„vytvoriť z Cirkvi základ pre organizovaný odpor proti budovaniu socializmu“*. Samotný Verolino bol počas návštevy Slovenska zadržaný políciou a nakoniec 13. júla 1949 ministerstvo zahraničných vecí vyzvalo nótou vatikánskeho chargé d´affaires, aby opustil Československo.[107]

Krajský akčný výbor Žilina sa snažil pôsobiť na kňazov aj prostredníctvom prednášok, na ktorých mali byť oboznámení bližšie so štátnou politikou a KA. Takáto prednáška sa konala aj 27. júna 1949 v Žiline v Starej radnici *„avšak z okresov Trstená a Námestovo sa im napriek snahe nepodarilo získať ani jedného duchovného k účasti na prednáške“*.[108] V ten istý deň, teda 27. júna 1949, navštívila delegácia zložená z predstaviteľov štátnej KA v okrese Dolný Kubín biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskom Podhradí. Biskup prijal delegáciu veľmi neochotne *„aj tak nie ako delegáciu, ale iba ako osoby“*. Samotná audiencia trvala necelú hodinu. Biskup trval na svojich zásadách a názoroch, prezentovaných už v predchádzajúcich mesiacoch *„zatracoval KA a komunizmus, nedal sa presvedčiť a nechcel uznať ani tie najjasnejšie dokazované klady“*. Biskup v rozhovore s členmi delegácie mal čítať niektoré state pripravovaného obežníka o exkomunikácii.[109] Biskup Vojtaššák v októbri 1949 vydal tajne pre klérus svojej diecézy osobitný pastiersky list, v ktorom *„opakoval neprijateľnosť štátom organizovanej Katolíckej akcie a vyzval na zintenzívnenie pastoračnej činnosti“*. Taktiež pravdepodobne v októbri 1949 vydal biskup Vojtaššák zásadné smernice *O pomere Cirkvi k štátu*. Komunizmus bol jednoznačne hodnotený ako *„hnutie v ideológii je heretické a metódach nemravné, jednako jeho stranícko-politická organizácia sa nemôže ešte brať ako náboženská sekta vo vieroučnom slova zmysle, skôr je to náboženský nihilizmus; ostáva však organizáciou cirkevne zakázanou. Nakoľko však v daných pomeroch je nejaká ‚materialis cooperatio‘ s ňou (prakticky berúc) vylúčená, katolík nemôže byť členom tejto organizácie“*.[110]

Mesačné hlásenie za júl 1949 oznamovalo, že *„činnosť OAV za mesiac júl mimo akcie KA, ktorá sa v okrese pomali rozhýbáva neni najlepšia* [...] *Dosial sú zaznamenávané len slabé výsledky už s toho dôvodu, že ľud na Orave je až bigotne nábožensky založený a v mnohých prípadoch len zvedený reakčnými živlami* [...] *Všetky složky NF vo svojej činnosti zaostávajú. Príčinou je dneskajšia situácia v pomere medzi cirkvou a štátom“*. Celková situácia v okrese napriek tomu mala byť pokojná, a to predovšetkým z toho dôvodu, že *„reakcii bol vyrvaný s ích stredu duchovný vodca* [myslí sa kňaz Viktor Trstenský – pozn. M. G.] *ktorý bol zaistený“*. Svoju rolu zohrávali aj práce na poliach, ktorých sa oravský ľud aktívne zúčastňoval, vzhľadom na prevahu roľníctva medzi nimi. Obyvateľstvo okresu, okrem komunistických funkcionárov, malo nadávať *„na všetko čo vláda v zaujme ľudu vydáva“*.[111] Okresné akčné výbory na Orave informovali o postupnom upokojovaní napätia, čomu mala napomáhať presvedčovacia kampaň. Svoju rolu zohralo aj to, že *„farár Maslančík v Ústí a kaplán Pirožek v Tvrdošíne mali 10. júla veľmi pekné kázne, kde nabádali veriacich k poslušnosti voči vláde“*. Samozrejme, vyskytli sa aj kázne opačného charakteru. Takúto mal predniesť kaplán Bednárik v Trstenej[112] a najväčšiu „rozvratnú činnosť“ mal prevádzať kaplán Kajan z Námestova, ktorý *„sa pravdepodobne chce stať v očiach veriacich martýrom“*. Štátna moc sa rozhodla preložiť tohto problémového kaplána do Trstenej.[113] Avšak aj v Trstenej pokračoval kaplán Ján Kajan vo svojich „štvavých“ kázaniach proti štátnej KA a štátnej moci.[114]

V správe za august bolo uvedené, že politické problémy sú v zložkách NF a *„dá mnoho práce dokiaľ sa odstránia, lebo ľud na Orave je až bigotne založený“*. Podľa okresného tajomníka OAV SNF *„reakcia sa snaží vytŕčať svoje rožky, nedarý sa jej to však. Ľud je zvedený ale nepraje si žiadnych srážok a preto reakčné živly sú úplne samy nikým nepodporované“*. Vedúci predstavitelia okresu však upozorňovali, že v okrese je mnoho *„zradcov nášho spoločenského poriadku a ľudí, ktorí ešte*

107 HRABOVEC, Emília. Svätá Stolica a Československo 1945 – 1965, s. 292 – 293.
108 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Trstená, OAV Námestovo – správy o čítaní exkomunikačných dekrétov.
109 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Dolný Kubín – denná správa zo dňa 6. 8. 1949.
110 LETZ, R. Vzťah Jána Vojtaššáka k totalitným ideológiám komunizmu, fašizmu a nacizmu, s. 325.
111 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 48, inv. č. 49, č. j. 404/1949 – Gr. OAV Dolný Kubín.
112 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Trstená – denná správa zo dňa 15. 7. 1949.
113 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Námestovo – denná správa zo dňa 20. 7. 1949.
114 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Trstená – denná správa zo dňa 28. 7. 1949.

„Pokroková" kňazi podpisujú mierovú rezolúciu (Nitra, 1950) (Zdroj: TASR)

dosiaľ nemajú chrbtovej kosti a klátia sa tak ako vietor fúka".[115]

Reakcia kňazov na podpisovanie „Ohlasu" bolo aj odopieranie náboženských úkonov predmetným osobám, ktoré podpísali, resp. hrozba exkomunikáciou. Mikuláš Fitt, farár z Hladovky, dňa 24. júla 1949 popoludní poučoval veriacich pred kostolom, aby *„sa neopovážili podpísať ‚Ohlas', lebo ich nebude krstiť, sobášiť, birmovať a vysluhovať ostatnými sviatosťami. Pri tejto príležitosti zakázal, aby čítali komunistické noviny a tlač, lebo je to hriech a taký človek, ktorý toto číta, nemôže dostať rozhrešenie"*. Dňa 15. augusta 1949, počas konania púte v Bobrove, okres Námestovo, pri spovedi kaplán z Rabče František Ihra a farár zo Zubrohlavy Jozef Likavčan veriacim kládli otázky: *„Ste v komunistickej strane? Prečo ste vstúpili? Podpísali ste ‚Ohlas'? Podali ste odvolanie na biskupský úrad? Propagujete ‚Ohlas' a komunistickú*

115 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 48, inv. č. 49, č. j. 464/1949 – Gr. OAV Dolný Kubín – mesačné hlásenie za august 1949.

tlač? Ste materialista? a pod. otázky. Keď osoba na tieto otázky odpovedala ‚áno', nedal duchovný Ihra a Likavčan takejto osobe rozhrešenie, alebo vôbec sa obrátil od neho preč a spovedal druhú osobu." Podobne Vladimír Poláček, farár z Bobrova, nechal si dňa 22. augusta 1949 predvolať na faru obecného hrobára Michala Mešku, ktorému pohrozil, že *„keď neodvolá svoj podpis na ‚Ohlase' a nevystúpi zo strany KSČ, pozbaví ho funkcie obecného hrobára. Okrem toho vylúčil zo spevokolu manželku predsedu MNV Jozefa Šuleka, pretože jej manžel je členom KSČ"*.[116] Exkomunikačné dekréty boli podľa správy z 8. augusta 1949 čítané v trstenskom okrese v kostoloch obcí Hladovka, Liesek, Trstená, Tvrdošín, Nižná, Podbiel, Oravský Biely Potok. Neboli čítané v kostoloch v Čimhovej, Habovke a v Ústí. V námestovskom okrese bol exkomunikačný dekrét čítaný vo všetkých farnostiach, pričom ho duchovní čítali nielen na veľkej sv. omši, ale na všetkých ranných omšiach.[117]

Okresný akčný výbor SNF Dolný Kubín hlásil vo svojej správe za september 1949, že nálada obyvateľstva je *„dosť menlivá"* a predovšetkým zo stránky cirkevnej sa dá *„dosť ľahko rozbúriť"*.[118] OAV Námestovo 24. septembra 1949 hlásil, že v okrese je 52 *„známych aktívnych reakcionárov"* a ich hlavnými opornými bodmi mali byť fary Námestovo, Bobrov a Lokca.[119] Aj celkové hodnotenie roka 1949 OAV Námestovo potvrdzuje skutočnosť, že cirkevná politika štátu a snaha o podmanenie si kňazov prostredníctvom KA vzbudzovala najväčšie rozpory a odpor veriacich. Hodnotenie doslovne uvádzalo: *„Jedna z najťažších a najzodpovednejších prác u nás je cirkevná politika. Začalo to s KA, kde sme zistili u koho môžeme hľadať v budúcnosti spoluprácu a kde sa jasne ukázalo, že náš ľud je ešte vo vleku kléru* [...] *Po KA sme osobne presviedčali kňazov o pomere cirkvi a štátu a o novom platovom zákone. Na poli cirkevnom práca sa v poslednom čase zostruje najmä tým, že tí kňazi ktorí narušovali provokatívne verejný poriadok a urážali našich činiteľov boli zatknutí. A tu zas neuvedomelý náš dedinský ľud podpichovaný zvyškami dedinskej reakcie dopúšťal sa činom protizákonným."*[120]

Rímskokatolícke duchovenstvo námestovského dekanátu 20. augusta 1949 reagovalo v liste ÚAV SNF aj na navrhovaný zákon o kongruy. Obávalo sa, že prijatie tohto zákona *„mienі uvrhnúť poslanie Cirkvi do úplnej závislosti od politických činiteľov a politických záujmov"*, obmedziť osobnú a stavovskú slobodu kňazov, predstavovať určitú náhradu *„za statky a majetok, o ktorý bola proti svojej vôli* [cirkev – pozn. M. G.] *obratá"*. Taktiež duchovní poukazovali na nespravodlivosť zvyšovania ich príjmov v dobe, keď robotníctvu a penzistom sa majú znižovať ich príjmy. Odmietali predkladaný zákon a žiadali, aby bolo zachované, resp. zlepšené sociálne postavenie robotníckej triedy. Osobitne žiadali, aby *„bola rešpektovaná a zachovaná náboženská sloboda ľudu, slobodné vykonávanie kňazskej práce, kňazského povolania a poslania, akožto smerujúceho vo všetkom len pre časné a večné dobro nášho ľudu"*.[121] List rovnakého znenia zaslali ÚAV SNF aj kňazi dolnokubínskeho dekanátu a Spišská sídelná kapitula.[122] Je zjavné, že duchovní týchto dekanátov sa o návrhu zákona radili s biskupstvom a postupovali na jeho pokyn jednotne, pričom prevzali odpoveď na návrh zákona od biskupského úradu. Poukazuje to na skutočnosť, že biskup Ján Vojtaššák mal dostatočnú autoritu napriek prekážkam zo strany štátnych úradov, aby dokázal nasmerovať svojich podriadených k jednotnému stanovisku. V námestovskom dekanáte list podpísalo 21 duchovných, a v dolnokubínskom to bolo 8 kňazov.

Štátna Katolícka akcia ako rozvratná činnosť komunistických predstaviteľov, so snahou odtrhnúť veriacich od ich kňazov a cirkevnej hierarchie, zaznamenala teda neúspech. Bolo to spôsobené predovšetkým aktívnym odporom obyvateľstva, ktoré v mnohých prípadoch vystúpilo proti snahám úradov, odmietlo, resp. odvolalo svoje podpisy pod „Ohlasom", a postavilo sa, častokrát aj s hrozbou fyzického nebezpečenstva zo strany štátnych úradov, za svojich kňazov. V odmietnutí štátnej Katolíckej akcii sa prejavil odpor slovenského obyvateľstva voči komunizmu, ktorý sa napriek snahe jeho predstaviteľov na Slovensku nikdy neimplementoval v takom rozsahu ako v Česku a na Morave. Vzbury a nepokoje spojené s odmietnutím tejto akcie, mnohokrát so zbraňou v ruke, boli ojedinelé v celom východnom bloku. Štátna Katolícka akcia v Československu nebola izolovaným útokom na Cirkev. Komunisti v celom východnom bloku postupovali jednotne, pričom po roku 1945 sa to prejavilo napríklad v Rumunsku prenasledovaním katolíkov, v Juhoslávii procesom s kardinálom A. Stepinacom, v Maďarsku procesom s kardinálom J. Mindszentym.[123]

Orava predstavovala do určitej miery špecifický prípad, keď aj samotní

116 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2 159, inv. č. 257/3, č. j. BA/a-31239/52-49.
117 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Trstená, OAV Námestovo – správy o čítaní exkomunikačných dekrétov.
118 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 48, inv. č. 49, č. j. 3648/1949. OAV Dolný Kubín – mesačná správa za september 1949.
119 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, inv. č. 90. OAV Námestovo – denná správa zo dňa 24. 9. 1949.
120 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 48, inv. č. 49. OAV Námestovo – situačná správa OAV Námestovo NF za rok 1949.
121 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 90, inv. č. 90, č. j. 199/1949.
122 SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 90, inv. č. 90, č. j. 3026/1949.
123 VNUK, F. *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950*, s. 81.

komunistickí predstavitelia označovali tamojší ľud ako bigotne založený, odporujúci komunistickým myšlienkam, verne stojaci za svojimi kňazmi a svojim biskupom Jánom Vojtaššákom. Aj výsledky volieb v roku 1946 a 1948 ukazovali, že práve na Orave bolo najmenej voličov KSS. Samozrejme, aj na Orave sa našli „pokroková" kňazi, ktorí podpísali „Ohlas" a neprotivili sa príkazom svetských úradov. V prevažnej väčšine ale kňazi poslúchli výzvy svojho biskupa a postavili sa proti schizmatickej Katolíckej akcii. Veriaci, napriek hrozbám a trestom zo strany komunistického režimu, boli ochotní bojovať za svoju vieru a kňazov a aj takýmto spôsobom prejaviť odpor voči komunistickej moci. Nepokoje spojené v konečnom dôsledku so štátnou Katolíckou akciou začali už v máji 1949 v Dolnom Kubíne a v Trstenej a pokračovali až do neskorých jesenných mesiacov s určitým utlmením kvôli poľnohospodárskym prácam v júli a v auguste. Ukázalo sa, že oravský ľud v prvom rade verí svojim kňazom a riadi sa v prevažnej miere svojou vierou. Aj ich postoj viedol k tomu, že nakoniec komunistická moc upustila od tejto schizmatickej KA v Československu a pristúpila k iným formám perzekúcii kňazov a veriacich. Tieto zásahy predznamenalo prijatie tzv. cirkevných zákonov 14. októbra 1949, ktorých cieľom bolo úplne podriadiť všetky cirkvi štátu.[124] Jedným z hlavných predstaviteľov odporu voči štátnej KA a spolupráci s komunistickou mocou bol spišský biskup Ján Vojtaššák, ktorý sa pre svoje jednoznačne protikomunistické postoje dostal pred súdny tribunál a v januári 1951 bol odsúdený na 24 rokov väzenia.[125]

Martin Garek • State Catholic Action in Orava Region – Revolts and Riots in 1949
Communist power perceived the Catholic Church as its main ideological internal enemy. Since the February coup d'etat in 1948, there were attempts to get the Catholic church be subordinated to the political leadership in Czechoslovakia. Observing the resistance of the episcopacy and the Holy See against its efforts, the Communist power gradually started to use more radical interventions against the Catholic Church. The organisation called the Catholic Action was used to separate people, above all from higher church dignitaries. That established organisation was taken over and used for purposes of the political power. Catholic Action represented subversive activities of Communist leaders striving to separate church goers from their priests and the church hierarchy, and to establish a 'national church'. In 1949, the so-called Catholic Action led to number of riots, representing most significant form of resistance against the Communist power. Some of those riots were even classified as revolts. Orava region was a specific case to a certain extent, as Communist officials themselves labeled local people as bigoted, protesting against communist ideas, being loyal to their priests and their Bishop Ján Vojtaššák. Riots connected to that so-called Catholic Action started in May 1949 in Dolný Kubín and Trstená, and they went on also in other parishes to late autumn. It was clear that people in Orava region mostly trusted their priests and acted up to their religious beliefs. Despite of punishments administered by the Communists, church goers were ready to fight for their beliefs and to maintain it as it was requested by the church hierarchy in Czechoslovakia and instructions from Vatican. It was the attitude of people that led to the situation that the Communist power abandoned the so-called Catholic Action in Czechoslovakia and started to use other forms of persecuting priests and church goers.

Mgr. Martin Garek, PhD. (1980)
Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, odbor história. V rokoch 2009 – 2016 pôsobil ako odborný asistent na katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje ako vedecký pracovník na Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Vo svojej publikačnej činnosti sa zameriava na oblasť hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1938 – 1948, slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1945, problematiku výstavby Oravskej priehrady, presídľovania i problematiku pracovných táborov v rokoch 1941 – 1949. Je autorom monografií *Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947* (2007) a *Storočnica hasičov v Liesku 1916 – 2016* (2017). Doma i v zahraničí publikoval viacero štúdií a odborných článkov na vyššie uvedené témy.

124 LETZ, R. Prenasledovanie Cirkvi na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom, s. 313.
125 LETZ, R. Vzťah Jána Vojtaššáka k totalitným ideológiám komunizmu, fašizmu a nacizmu, s. 325.

BUDE VOJNA?
REAKCIE OBČANOV ČESKOSLOVENSKA NA STAVBU BERLÍNSKEHO MÚRU

ONDREJ PODOLEC

Berlínsky múr, oddeľujúci berlínske okupačné zóny západných spojencov niekdajšej protihitlerovskej koalície – Spojených štátov amerických (USA), Veľkej Británie a Francúzska od územia sovietskeho satelita – Nemeckej demokratickej republiky, bol najvýraznejším symbolom rozdelenia povojnovej Európy. V jedno nedeľné augustové ráno roku 1961 sledovali prekvapení Berlínčania, ako príslušníci pohraničných síl komunistickej Nemeckej demokratickej republiky (NDR) oddeľujú teritórium západných sektorov ostnatým drôtom, čím sa hranica hermeticky uzavrela. Hoci bolo novou bariérou obkolesené územie Západného Berlína, v novej „klietke" sa v skutočnosti ocitli Východoberlínčania. Uzavrela sa tak totiž posledná medzera v tzv. železnej opone, ktorá umožňovala útek na Západ do slobodného sveta. Táto udalosť mala ohlas v celom svete, vrátane komunistického Československa, pričom pri napätých vzťahoch uprostred Studenej vojny medzi dvomi mocenskými blokmi vyvolávala obavy, aby sa nestala spúšťačom katastrofického globálneho vojnového konfliktu.

K definitívnemu uzavretiu hraníc Západného Berlína došlo v noci z 12. na 13. augusta 1961. Vedenie vládnucej komunistickej strany – Jednotnej socialistickej strany Nemecka (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – SED) o tomto kroku definitívne rozhodlo na schôdzi politbyra 11. augusta 1961. Existencia Západného Berlína ako akejsi enklávy „západného sveta" uprostred jedného zo satelitných štátov Sovietskeho zväzu (ZSSR) bola pre sovietsky blok dlhodobým pálčivým problémom. Nemecké hlavné mesto bolo analogicky ako celá krajina rozčlenené na štyri sektory pod správou okupačných veľmocí. Osobitný režim mesta bol schválený medzispojeneckým Európskym poradným výborom (EAC) v januári 1944 v Londýne.[1] Zámer rozdeliť Nemecko na štyri okupačné zóny (pod správou USA, Veľkej Británie, Sovietskeho zväzu a neskôr aj Francúzska) bolo už dielom Jaltskej konferencie predstaviteľov troch veľmocí protihitlerovskej koalície Franklina Delano Roosevelta, Winstona Churchilla a Josifa Vissarionoviča Stalina, ktorá sa konala 4. – 11. februára 1945. Zásady správy mesta, vyčleneného zo sovietskej okupačnej zóny, štyrmi víťaznými veľmocami upravoval tzv. štvormocenský status. Podľa neho mala mesto spravovať spoločná Spojenecká Komandatúra, no na jej činnosti sa sovietska strana prestala zúčastňovať a tiež prestala rešpektovať viaceré dohody ohľadom pomerov v meste.

Prvým pokusom o likvidáciu západoberlínskej enklávy bola blokáda, ktorá trvala od 23. júna 1948 do 12. mája 1949. Po zatvorení všetkých pozemných prístupových ciest zostali jedinou možnosťou zásobovania letecké koridory garantované spojeneckými dohodami. Zorganizovaním „leteckého mostu" prejavili západné veľmoci jasnú vôľu Západný Berlín udržať pod svojou kontrolou a odmietli ho prenechať sovietskej anexii.

Oddelenie oboch častí mesta ešte viac zvýraznil vznik dvoch nemeckých štátov – Spolkovej republiky Nemecko (SRN) ako štátu s parlamentnou demokraciou v hraniciach okupačných zón USA, Veľkej Británie i Francúzska a Nemeckej demokratickej republiky (NDR) v sovietskej okupačnej zóne, kde bol nastolený komunistický režim. Zatiaľ čo západné veľmoci rešpektovali povojnové dohody a Západný Berlín sa nikdy nestal úplne integrálnou súčasťou SRN (napríklad jednotky západonemeckej armády Bundeswehru na jeho území nemali prístup), vý-

1 TAYLOR, Frederick. *Berlínská zeď 13. srpna 1961–9. listopadu 1989*. Praha: BB/art s. r. o., 2008, s. 58. K téme tiež pozri FEVERSHAM, Polly. *Die Berliner Mauer heute. Denkmalwert und Umgang. The Berlin Wall Today. Cultural Significance and Conservation Issues*. Berlin: Verlag Bauwesen, 1999; KEMPE, Frederick. *Berlin 1961. Kennedy, Chruschtschow und der gefährlichste Ort der Welt*. München: Siedler Verlag, 2011.

Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt a Josif V. Stalin na konferencii v Jalte (Zdroj: www.britannica.com)

chodná časť sa stala hlavným mestom NDR. Odhodlanie vojensky garantovať a aj naďalej udržať príslušnosť západoberlínskej enklávy i celého západného Nemecka k demokratickému Západu zásadne ovplyvnila aj vojna v Kórei, ktorú spustila agresia komunistického severu krajiny (Kórejskej ľudovodemokratickej republiky). Vedúci predstaviteľ vládnucej východonemeckej komunistickej strany (SED) Walter Ulbricht sa ani netajil predstavou, že by sa analogický scenár mohol odohrať aj v Nemecku.[2]

Po vzniku dvoch štátov sa komunistická NDR rozhodla nepriedušne opevniť vnútronemeckú hranicu, ktorá sa stala súčasťou tzv. železnej opony oddeľujúcou sovietsky blok od Západnej Európy. Hranica veľmocenských sektorov v Berlíne tak zostávala jedinou možnosťou prechodu (či úteku) na Západ, keďže zo západoberlínskych letísk existovala možnosť slobodne odletieť do SRN.

Na začiatku roku 1953 síce Stalin východonemeckému satelitu schválil zámer úplného uzavretia hraníc berlínskych západných sektorov, no po jeho náhlej smrti sa nové sovietske vedenie rozhodlo situáciu týmto spôsobom nevyhrocovať.[3] Brána na Západ tak zostala ešte osem rokov relatívne otvorená. Možnosť úteku za slobodou i lepšími ekonomickými podmienkami využívalo množstvo občanov NDR a do roku 1961 ich počet narástol na necelých 2,7 milióna osôb. Najviac ich bolo v „zlomových" rokoch bohatých na dramatické udalosti – 1953 (331 390 občanov) a 1956 (279 189). Dôležitým faktorom pritom bolo, že neutekali do cudziny, t. j. do iného jazykovo-kultúrneho prostredia, ale len do druhého nemeckého štátu.

Pre ekonomiku NDR bolo zničujúce, že išlo väčšinou o intelektuálnu elitu spoločnosti a navyše ľudí

2 TAYLOR, F. *Berlínská zeď 13. srpna 1961–9. listopadu 1989*, s. 90 – 94.

3 TAYLOR, F. *Berlínská zeď 13. srpna 1961–9. listopadu 1989*, s. 96, 97.

Nemecké deti mávajú americkému dopravnému lietadlu prelietajúcemu nad Berlínom v období blokády Berlína (1948 – 1949) (Zdroj: www.history.com)

v produktívnom veku, keďže v polovici prípadov išlo o mládež do veku 25 rokov.[4] Bolo teda zjavné, že z pohľadu NDR ide o dlhodobo neudržateľný stav.

Ulbricht napokon predložil Moskve tri možné riešenia:

1. úplnú blokádu (tentoraz už aj vrátane leteckých koridorov);
2. postavenie nepriechodného múru okolo Západného Berlína;
3. izolovanie celého Berlína (t. j. všetkých štyroch sektorov) od NDR.[5]

Prvá možnosť by znamenala riziko priamej vojenskej konfrontácie so Západom, tretia zas oddelenie aktuálneho hlavného mesta NDR od zvyšku štátu. Na porade predstaviteľov vládnucich komunistických strán štátov varšavskej zmluvy 3. – 5. augusta 1961 v Moskve tak bol napokon vyslovený súhlas so zriadením *„spoľahlivej ochrany a účinnej kontroly“* hranice okolo Západného Berlína. To znamenalo, že vedenie východonemeckej SED mohlo začať s utajenými prípravami výstavby hraničného múru. Režim vo východnej časti rozdeleného mesta mal totiž stále vojensky v rukách Sovietsky zväz a paradoxne jeho váhajúci najvyšší predstaviteľ Nikita Sergejevič Chruščov bol dovtedy najväčšou prekážkou radikálnych opatrení. Zodpovednosť za celú „akciu Rose“ mal neskorší Ulbrichtov nástupca na čele SED Erich Honecker.[6]

Vtedajší predstaviteľ druhej zo superveľmocí, prezident USA John Fitzgerald Kennedy, vo svojom zásadnom prejave 25. júla 1961 hovoril výlučne už len o Západnom Berlíne, čím dal nepriamo najavo rezignáciu svojej krajiny na povojnové usporiadanie Berlína ako otvoreného mesta s možnosťou voľného prechodu medzi okupačnými sektormi.[7]

Stavba múru bola napokon pre obidve strany Železnej opony najprijateľnejším riešením. Reálnou alternatívou totiž bola len možnosť anexie západnej časti mesta, ktorá by sa neobišla bez priamej konfrontácie s ďalekosiahlymi následkami v podobe globálneho vojenského konfliktu. Západní spojenci na čele s USA tak nepodnikli proti zriadeniu múru žiadne reálne protiopatrenia a obmedzili sa len na verbálne politické prejavy protestu. Z vojenskostrategického hľadiska sa im podarilo udržať si vysunutú základňu v tyle protivníka, ktorá bola aj dôležitým odpočúvacím bodom.

Technologické zabezpečenie línie obkolesujúcej Západný Berlín rokmi nadobúdalo čoraz sofistikovanejší charakter a preniknúť niekoľkými líniami rôznych bariér bolo prakticky nemožné. Streľba východonemeckých strážcov hranice často viedla k usmrteniu jej „narušiteľa“, čo malo byť aj odstrašujúcim príkladom pre ďalšie pokusy o útek z komunistického štátu. Až do pádu Berlínskeho múru v roku 1989 zahynulo pri pokuse o jeho prekonanie 101 utečencov, pričom vo väčšine prípadov boli zastrelení východonemeckými pohraničníkmi.[8]

Stavba Berlínskeho múru vyvolala obavy na celom svete. V atmosfére zvýšeného napätia medzi dvoma nepriateľskými blokmi hrozilo, že sa stane rozbuškou priameho vojenského konfliktu medzi superveľmocami. Navyše snahy ZSSR obmedziť voľný pohyb príslušníkov ozbrojených síl okupačných veľmocí po celom rozdelenom meste, ktorý garantovali povojnové dohody, viedli na konci októbra 1961 ku konfrontácii (či demonštrácii sily), keď na medzisektorovom priechode Checkpoint Charlie na Fridrichstrasse na seba tvárou v tvár mierili tanky USA a ZSSR.[9]

Vedenie Komunistickej strany Československa (KSČ) na čele s Antonínom Novotným v súlade so sovietskym postojom až do augusta 1961 zachovávalo rezervovaný postoj voči Ulbrichtovmu

4 WEBER, Hermann. *Dějiny NDR*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 184, 185.

5 WEBER, H. *Dějiny NDR*, s. 185.

6 TAYLOR, F. *Berlínská zeď 13. srpna 1961–9. listopadu 1989*, s. 146 – 161; WEBER, H. *Dějiny NDR*, s. 182 – 186.

7 TAYLOR, F. *Berlínská zeď 13. srpna 1961–9. listopadu 1989*, s. 145 – 146.

8 Okrem toho zahynulo v súvislosti s existenciou Berlínskeho múru ďalších 39 obetí, vrátane príslušníkov východonemeckých pohraničných síl i sovietskej armády. Bližšie pozri *Die todesopfer an der Berliner mauer 1961 – 1989* [online]. [cit. 2019-01-03]. Dostupné na: https://www.berliner-mauergedenkstaette.de/de/todesopfer-240.html

9 TAYLOR, F. *Berlínská zeď 13. srpna 1961–9. listopadu 1989*, s. 269 – 286.

Maľovanie hraničnej línie medzi britským a sovietskym sektorom v Berlíne 21. augusta 1948
(Zdroj: www.flashbak.com)

tlaku na riešenie „berlínskeho problému". Po postavení múru napokon toto riešenie akceptovalo, rovnako ako predstavitelia ostatných štátov sovietskeho bloku. V domácej propagande bola prevzatá východonemecká argumentácia o potrebe ochranného valu proti „zfašizovaným a revanšistickým záškodníkom" zo Západného Nemecka. Československá tlač kontrolovaná komunistickým štátom venovala berlínskym udalostiam pomerne veľký priestor. Charakteristická bola najmä snaha zakryť skutočnú príčinu stavby múru – úteky vlastných občanov z komunistického štátu. *Rudé právo* už v pondelok 15. augusta 1961 s odvolaním sa na východonemeckú štátnu tlačovú agentúru uverejnilo na prvej strane bližšie nedatované *Prohlášení vlád členských států Varšavské smlouvy*. Uzavretie hraníc je v ňom zdôvodňované tým, že „západné mocnosti" Západný Berlín *„zneužívají jako centra podvratné činnosti proti NDR i ostatním zemím socialistického společenství.* […] *Tyto početné podvratné ústředny vysílají do NDR agenty, aby podnikali různé diverzní akce, verbují špiony a podnecují nepřátelské živly, aby organizovali sabotážní akce a vyvolávaly nepokoje v NDR*".

Vyhlásenie obsahovalo aj priamu výzvu stavbu múru: *„Vlády členských států Varšavské smlouvy navrhují Lidové Sněmovne a vládě NDR, všem pracujícím Německé demokratické republiky, aby na hranici západního Berlína byl zaveden takový pořádek, který by účinně překazil podvratnou činnost proti zemím socialistického tábora; aby kolem celého území západního Berlína včetně jeho hranic s demokratickým Berlínem byla zavedena ostraha a účinná kontrola."* Rozdelenie rodín, priateľov, ktoré napokon trvalo takmer tri desaťročia, bolo v texte „odbavené" alibistickou vetou, obviňujúcou Západ: *„Vlády členských států Varšavské smlouvy přirozeně chápou, že zavedení ochranných opatření na hranici západního Berlína přinese obyvatelstvu určité nepříjemnosti, avšak za vzniklou situaci nesou výlučně západní mocnosti a především vláda Spolkové republiky."*[10]

Na titulnej strane oficiálneho tlačového orgánu KSČ bolo uverejnené aj stanovisko vlády NDR, ktoré v rovnakom duchu vyhlasovalo, že *„uchování míru si vyžaduje skoncovat s rejdy západoněmeckých revanšistů a militaristů a uzavřením mírové smlouvy s Německem připravit cestu k zajištění míru a obrody Německa jako mírumilovného, protiimperialistického a neutrálního státu"*. Východonemecká vláda ubezpečovala, že pre *„pokojných občanov Západného Berlína"* sa nič nemení a môžu po preukázaní sa príslušným identifikačným dokladom kedykoľvek navštíviť *„hlavné mesto NDR"*. O zásadnej zmene a zamedzení slobody pohybu po celom meste pre vlastných občanov (Východoberlínčanov) a nemožnosti ich návštevy Západného Berlína sa oficiálne vyhlásenia orgánov NDR pochopiteľne nezmieňovali.[11]

10 Prohlášení vlád členských států Varšavské smlouvy. *Rudé právo*, roč. 41, 1961, č. 225, s. 1.

11 Opatření vlády NDR v Berlíně. Zavedení kontroly na hranicích západního Berlína. *Rudé právo*, roč. 41, 1961, č. 225, s. 1.

O nasmerovaní štátnej propagandy svedčia aj titulky ďalších článkov k téme z toho istého dňa: *„V Bonnu zloba – v Berlíně klid“*,[12] alebo *„Agentům studené války byla zasazena tvrdá rána“*.[13] Boli úvodom k rozsiahlej propagandistickej kampani v médiách kontrolovaných československým komunistickým štátom. Napríklad spomínané *Rudé právo* venovalo v ďalších dňoch téme Berlína v každom vydaní niekoľko článkov (príklady ďalších titulkov: *„Zmařené plány“*,[14] *„Obyvatelstvo Berlína podporuje opatření své vlády“*[15]). Vedenie vládnucej strany pritom pozorne sledovalo účinnosť oficiálnej propagandy a reakcie obyvateľstva Československej socialistickej republiky na berlínske udalosti.

Predkladaná edícia dokumentov prezentuje správy z prieskumu nálad obyvateľov pripravené pre prvého tajomníka Ústredného výboru KSČ (ÚV KSČ) Antonína Novotného. Do edície bola zaradená aj správa o ohlase na prejav N. S. Chruščova, ktorý súvisel s nadchádzajúcimi berlínskymi udalosťami. V prípade nasledujúcich operatívnych správ išlo o ucelený materiál tematicky sa vzťahujúci na reakcie obyvateľov na udalosti spojené so stavbou Berlínskeho múru, zozbierané v druhej polovici augusta 1961. Pripravilo ho Oddelenie straníckych orgánov, Revolučného odborového hnutia, Československého zväzu mládeže a Národného frontu Sekretariátu ÚV KSČ.[16] Boli vyzbierané prostredníctvom straníckeho aparátu. Do edície boli vybrané správy s najväčšou výpovednou hodnotou. Len pätnásť rokov po skončení najväčšieho vojnového konfliktu v dejinách (ktorý väčšina obyvateľov osobne prežila) pochopiteľne dominovali predovšetkým obavy z vypuknutia novej vojny, ktoré viedli k snahám o predzásobenie sa základnými potravinami. Osobitne boli sledované reakcie osôb nemeckej národnosti. Kuriozitou je prípad belgického veľvyslanca, ktorý sa domnieval, že už došlo k vyhláseniu mobilizácie. Všetkým správam, samozrejme, dominuje tendencia komentovať udalosti zo zorného uhla vládnucej ideológie.

DOKUMENT Č. 1

1961, 8. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na prejav najvyššieho predstaviteľa ZSSR N. S. Chruščova, 7. augusta 1961.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:
Věc:

PRAHA DNE[17] 8. srpna 1961

12 V Bonnu zloba – v Berlíně klid. *Rudé právo*, roč. 41, 1961, č. 225, s. 4.
13 Agentům studené války byla zasazena tvrdá rána. *Rudé právo*, roč. 41, 1961, č. 225, s. 4.
14 Zmařené plány. *Rudé právo*, roč. 41, 1961, č. 226, s. 3.
15 Obyvatelstvo Berlína podporuje opatření své vlády. *Rudé právo*, roč. 41, 1961, č. 226, s. 4.
16 Na čele tohto oddelenia stál Miroslav Pastyřík. Bližšie pozri: KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 135.
17 Hlavičkový papier príslušného oddelenia ÚV KSČ.

Soudruh
Antonín N o v o t n ý
první tajemník ÚV KSČ

Ohlas na pondělní projev soudruha Chruščova

Po všech závažných mezinárodních událostech poslední doby byl projev soudruha Chruščova očekáván s velkým napětím.

Projev soudruha Chruščova je přijímán velmi kladně. Řeč je hodnocená jako nekompromisní, ale včasné prohlášení k uzavření mírové smlouvy s Německem, avšak neuzavírající cestu k mírovému řešení. Pracující kladně hodnotí objektivnost rozboru situace i to, že byl proveden bez jakýchkoliv příkras. S uspokojením přijímají pracující tu část projevu soudruha Chruščova, v níž hovoří o tom, že Sovětský svaz nepotřebuje vynakládat zvýšené prostředky na upevnění svých ozbrojených sil a že dosavadní prostředku jsou plně dostačující. Tuto pasáž naši pracující staví do protikladu s požadavky amerického presidenta, který žádá další zvyšování rozpočtu na zbrojení, což může svědčit jen o vojenské slabosti.

V souvislosti s plánovaným přesunem divizí do západních oblastí SSSR vyskytuje se řada dotazů, jaká opatření učiníme pro posílení našich západních hranic. Konkrétně se postoj našich občanů projevil v tom, že například v hlavním městě republiky se na některých závodech další členové strany rozhodli vstoupit do Lidových milicí a příslušníci milicí hovořili o nutnosti zkvalitnění bojové přípravy svých jednotek. Na okrese Gottwaldov[18] naproti tomu soudruzi upozorňují na to, aby se čelilo „skupinové horečce“ a dále apelují na to, aby byl všude urychleně zajištěn výkup obilovin a nedocházelo k nežádoucím spekulacím s obilím.

V ojedinělých případech, hlavně na pracovištích s větším počtem žen, se vyskytují obavy z války a pocity nejistoty. Například v některých závodech okresu Hradec Králové a Pardubice se u části pracujících žen projevuje stísněná nálada a obavy, zdali přece jenom nedojde k válce. Tak v ČSD[19] Pardubice ženy hovořily, že jejich muži budou povoláni na hranice. Na členské schůzi vesnické organizace strany[20] v Chrásti na Chrudimsku se vyskytly názory, že v SSSR bude mimořádná mobilizace a podobně prý tomu bude i v naší republice.

V okresech Prachatice a Strakonice se vyskytují ojedinělé názory pracujících, že vyřešení německé otázky a uzavření mírové smlouvy se neobejde bez války. Například na besedě dvanáctičlenného kolektivu pracujících v závodě Sítovna v Strakonicích byly vysloveny názory, že u nás bude vyhlášena mobilizace a že stojíme na pokraji války. Podobné hlasy se vyskytují i v některých dalších okresech, kde se hovoří o tom, že situace je vážná a že pravděpodobně nebude vyřešena bez války. Například některé družinářky Československého Červeného kříže v Rimavské Sobotě projevili obavy, že může dojít ku konfliktu a nechtějí být dále členkami této organizace. V samotné Baňské Bystrici[21] se pak projevuje již po druhý den zvýšený nákup cukru.

Funkcionáři strany ve Chvaleticích ve Východočeském kraji požadují, aby v případě nutných mimořádných opatření ústředního výboru k posílení obrany státu, ústřední výbor včas seznámil stranický aktiv. V okrese Hradec Králové se vyskytují názory, že v současné době v souvislosti s přípravou na uzavření mírové smlouvy by měl náš ústřední výbor strany přijmout opatření k posílení našich ozbrojených sil.

V Praze se vyskytly ojedinělé hlasy, že prý není třeba se starat o Berlín „vždyť přece nejde o nás“ a rovněž i názory, že prý řeč soudruha Chruščova znamená nástup k válce.

Také na některých místech Západočeského kraje se projevily určité obavy z nebezpečí války a z toho, zdali projev soudruha Chruščova toto nebezpečí ještě nezvyšuje. Například v Darmyšli[22] na okrese

18 Dnes Zlín (v rokoch 1949 – 1989 bolo mesto premenované na počesť predsedu KSČ a prvého komunistického prezidenta Klementa Gottwalda).
19 Československé štátne dráhy.
20 Autor myslí vládnucu štátnu stranu KSČ.
21 Banskej Bystrici.
22 Darmyšl, dnes miestna časť obce Staré Sedlo (okres Sokolov, Česká republika).

Tachov někteří občané vyjadřovali obavy, zda-li tento pondělní projev nezhorší mezinárodní situaci. Podobné obavy se vyskytly i v Přádelnách česané příze v Nejdku a v některých dalších závodech, a to zejména tam, kde pracují ženy.

Někteří občané se vyjadřují, že prý „všichni Němci patří do jednoho pytle, všichni jsou stejní".

Jinak v převážné většině diskusních příspěvků na schůzích, besedách, desetiminutovkách[23] a v rozhovorech je vyslovován souhlas se závěry soudruha Chruščova. Tak například v Deltě Tachov hovořily některé ženy v tom smyslu, že budou-li musit někteří zaměstnanci továrny nastoupit do armády, budou za ně plnit všechny pracovní úkoly. Vojáci rokycanské posádky na besedě zdůraznili, že jsou připraveni plnit úkoly tak, jak ústřední výbor strany bude požadovat. Na statku Skalná dělníci prohlásili: „Budeme hájit mír a socialistický tábor třeba i se zbraní v ruce".

(Stranické informace)

K. Klečák[24]

Pohľad na Brandenburskú bránu cez bariéru ostnatého drôtu, ktorá uzavrela hranicu pred dokončením stavby Berlínskeho múru, august 1961
(Zdroj: www.britannica.com)

23 Išlo o krátke povinné porady na pracoviskách, ktoré boli súčasťou ideologickej indoktrinácie obyvateľstva. Referent v krátkom príspevku pre pracujúcich obvykle rozobral článok z komunistickej tlače, či pripomenul vybrané výročie.

24 Karel Klečák – zástupca vedúceho Oddelenia straníckych orgánov, Revolučného odborového hnutia, Československého zväzu mládeže a Národného frontu Sekretariátu ÚV KSČ. Rukopisný podpis.

DOKUMENT Č. 2

1961, 15. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na uzavretie hraníc západného Berlína.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:
Věc:

PRAHA DNE 15. srpna 1961

Soudruh
Antonín N o v o t n ý
první tajemník ÚV KSČ

Ohlas na vývoj mezinárodní situace

Zavedení ochranných opatření na hranicích západního Berlína vládou NDR na doporučení států Varšavské smlouvy vyvolalo u pracujících značný zájem. V pražských závodech a úřadech se konaly na pracovištích krátké schůze, na kterých byl vysvětlován význam opatření.

Zavedení kontroly na hranicích západního Berlína vesměs hodnotí pracující[25] jako opatření správné a pro bezpečnost NDR naprosto nutné. Naopak se vyskytují hlasy, že k takovým opatřením mělo již dojít dříve. Většinou jsou také názory, že opatření nejsou poslední, že po nich přijedou další, které udělají ještě větší čáru přes rozpočet západních imperialistů. Lidé současnou situaci posuzují tak, že připouštějí vzhledem k vojenské převaze socialistického tábora v moderních zbraních spíše použití ekonomických represálií ze strany západu, než-li ozbrojený útok.

Přes kladný ohlas na opatření na hranicích západního Berlína vyskytují se nadále v různých místech nepřátelské názory, které vesměs rozšiřují příslušníci bývalých vykořisťovatelských tříd; projevují se také nejasné názory, kolísaní a vyčkávání jak se bude situace dále vyvíjet a to vesměs u lidí, kteří dosud stáli stranou politického a veřejného života.

Dále jsou obavy s války, která je podle některých občanů nevyhnutelná, přikročí-li SSSR a ostatní socialistické státy proti vůli západních států k uzavření mírové smlouvy s NDR.[26] V souvislosti s povoláváním záložníků na vojenské cvičení projevují se zejména u žen obavy z válečného konfliktu. V okrese Karviná se na OV ČSM[27] dostavila 50letá žena, která se dotazovala jestli všichni členové ČSM a Svazarmu musí na vojnu, v případě že ano, jestli jde z těchto organizací vystoupit.

25 Išlo, samozrejme, o oficiálny postoj vyjadrovaný voči predstaviteľom komunistického režimu, nezachytávajúci názory, ktoré pracovníci daného podniku vyjadrovali v súkromí.

26 Touto možnosťou sa v mene ZSSR vyhrážal jeho najvyšší predstaviteľ N. S. Chruščov ostatným okupačným veľmociam, keď ultimatívne žiadal, aby podpísali mierové zmluvy s oboma nemeckými štátmi. Rovnako ultimatívne stanovisko zaujalo aj Politické byro ÚV KSČ dva dni po uzavretí hraníc Západného Berlína, na zasadaní 15. 8. 1961. Pozri Národní archiv České republiky (ďalej NA) Praha, fond (ďalej f.) Politické byro ÚV KSČ 1954 – 1962, archívna jednotka (ďalej a. j.) 404, bod číslo (ďalej b. č.) 7, s. 318.

27 Okresný výbor Československého zväzu mládeže.

V okrese Vyškov se vyskytly i takové názory, že kdyby mělo dojít kvůli mírové smlouvě s Německem k světové válce, že by měl Sovětský svaz ustoupit od podepsání mírové smlouvy s NDR.

V okrese Český Krumlov se vyskytly hlasy, zda je vhodné řešit uzavření mírové smlouvy nyní, když je na Západě vysoká konjuktura a tím i menší revolučnost dělnictva.

I nadále lze pozorovat případy aktivizace nepřátelských živlů, především kulaků; otevřeně hovoří, že brzy přijde doba, kdy JZD[28] se budou rozpouštět a půda vracet zpět do soukromého hospodaření. Tak je tomu například v okrese Pelhřimov a jinde.

V okrese Český Krumlov bylo rozšířeno, že NDR uzavřela hranice proto, že přechází až 30 tisíc lidí[29] měsíčně z NDR do západního Německa.

Mezi občany německé národností se zvyšuje zájem o poslech zahraničního rozhlasu a také o vysílaných zprávách vedou mezi sebou již živější diskuse. V diskusi s českými občany se mnoho neprojevují, naopak jsou stále více uzavřenější. V okrese Český Krumlov lze u nich pozorovat zvýšený zájem o přesídleni do NSR. Mezi českými občany se zde vyskytly nesprávné názory, že kdyby prý došlo k válce, tak se stejně Němci sjednotí a budou společně bojovat proti socialistickému táboru.

K situaci v zásobování

Koncem minulého týdne došlo ke zvýšení nákupu potravin v některých místech Středočeského, Jihočeského, Západočeského, Jihomoravského, Středoslovenského a Západoslovenského kraje.

Ve Středočeském kraji v okrese Mělník bylo v okresním městě a v několika obcích občany skupováno větší množství cukru, mouky a různých potravin trvanlivého druhu. Na okrese Mělník byly denní nákupy potravin vyšší o 40 % oproti minulému měsíci. V okresním městě Mělník, v obcích Dolní Beřkovice, Dřízy se prodalo od 7. do 12. srpna mouky a cukru jako jindy za celý měsíc.

V Západočeském kraji v Plzni městě započala včerejšího dne zvýšená poptávka a prodej základních druhů potravin: jde o cukr, mouku, rýži, těstoviny, tuky, masové a rybí konservy, olej a sůl. Zvýšení se odhaduje cca o 30 % u všech[30] druhů. Velkoobchod má zatím dostatečné zásoby. V Chebu se od včerejšího dne projevuje zvýšený zájem a[31] nákup hlavně u kávy, který je vyšší o 60 %. Prodej tuků je zvýšen o 40 %, rýže a masových konserv o 20 %, cukru, mouky a trvanlivého pečiva o 20 %. Lze pozorovat, že ve zvýšené míře nakupují hlavně občané německé národnosti. V Karlových Varech se od neděle pozoruje slabší zvýšení nákupu základních druhů potravin. Velké nákupy se provádí na Nejdecku, kde je rovněž velká část občanů německé národnosti. Zde bylo nutno zásobit prodejny rýží, moukou a cukrem, které byly vykoupeny. V Sušicích, ve Stodu, Plzeň-jih, Plzeň-sever, Rokycanech se dnešního dne začínal stupňovat nákup všech základních druhů potravin. V okrese Tachov se zvýšené nákupy neprojevují.

V Jihočeském kraji došlo ke zvýšenému nákupu mouky, cukru, soli a rýže v několika obcích v okresech Jindřichův Hradec, Písek, Strakonice, Čes. Budějovice a Tábor. Například v obci Štěkeň členka JZD Mašková koupila 2 pytle muky, 50 kg cukru, 30 kg rýže a různé lihoviny. V obci Bělčice byla úplně vyprodána sůl. V obci Střelské Hoštice, kde je útvar armády, kupují manželky důstojníků mouku.[32] Jejich počínaní má nepříznivý vliv na ostatní občany v obci.

Okresní výbory strany činí opatření, aby ta místa, kde se zvýšený nákup projevil, byla plynule zásobována. Jsou dělány také pohovory s vedoucími prodejem, aby vysvětlováním čelili vysokým nákupům.

V Jihomoravském kraji vývoj vkladů ve spořitelnách zůstává k dnešnímu dni na normální hranici. Neprojevili se dosud vyšší výběry vkladů.

Vývoj maloobchodního obratu u státního obchodu rovněž nezaznamenává k 14. srpnu t.r. žádných výkyvů. Ve srovnání s uplynulým rokem je k uvedenému datu plnění maloobchodního obratu ve státním obchodě na stejné výši s loňským rokem. Ve spotřebních družstvech v uplynulém týdnu byl maloobchodní

28 Jednotné roľnícke družstvo (JRD vznikli väčšinou ako výsledok násilných metód kolektivizácie).

29 Reálne priemerné počty utečencov sa pohybovali medzi 10 000 – 20 000 osôb mesačne. Bližšie pozri WEBER, H. *Dějiny NDR*, s. 184, 185.

30 Podčiarknuté červenou farbou.

31 Správne: o.

32 Podčiarknuté červenou farbou.

obrat o 1 % vyšší než v jiných měsících. Projevil se v malé míře zvýšený nákup mouky a srovnání s uplynulým rokem ukazuje, že v době žňových prací v předešlých letech docházelo rovněž k mírnému zvýšení prodeje mouky.

Zvýšený nákup projevil se především v oblasti Velká Bíteš v obcích Petrov a Sudoměřice, kde lidé žádali při běžném nákupu 50 kg i více mouky. Bude zpřesněno v zítřejší informaci.

Ve Středoslovenském kraji se zvýšený nákup potravin začíná rozšiřovat na některé další obce. Například v okrese Banská Bystrica jsou to obce Pohorelá, Šumiac, Poniky, Jasenie. V obci Jasenie musela být dokonce prodejna na 1 den uzavřena, neboť bylo vyprodáno téměř všechno zboží. V okrese Lučenec se nejvíce nakupuje cukr a sůl v obci Divín a Ružiná, v okrese Dolní Kubín v obcích Hruštín, Lokca, Babín a Chlebnica a v okrese Žiar nad Hronom v obcích Žarnovica, Malá Lehota a Dolné Hámre.

V Západoslovenském kraji v okrese Bratislava-venkov se zvýšený nákup projevil v obcích Budmerice, Igram, Blatné, Jablonec a Zohor. Vyskytují se zde případy, že jedna rodina zakoupila 1 – 2 q[33] mouky, 20 kg rýže, 20 kg soli, 50 kg cukru. Za včerejší den v obci Budmerice se vykoupilo 3.000 kg mouky, 300 kg soli a 1.200 kg cukru. Toto množství ve dnech normálního nákupu postačovalo na 10-14 dní. V okrese Galanta se zvýšený nákup projevil v obci Veca a Dlhá n. V., kde byla nakupována zejména mouka, sůl, cukr, tuky a ocet. V obci Veca byla vykazována normální denní tržba 4.500 Kč a za včerejší den byla 8.300 Kč. V obci Dlhá n.V. normální tržba za jeden den činila 2.500 Kč a ze včerejší den se zvýšila na 6.800 Kč. V této obci se v nákupu střídá více členů jednotlivých rodin. V okrese Trnava, v obci Bučany, Zeleneč, Hrnčiarovce, Suča a Čachtice jednotliví občané kupovali mouku, cukr a sůl po celých pytlích. V okrese Bratislava-venkov v obci Dubová bývalý velkoobchodník dřevem Gabriel Gavorník zakoupil 200 kg mouky a 50 kg soli. Jan Matula, bývalý předseda JRD Modrá Kralová,[34] zakoupil 50 kg cukru, 100 kg mouky a 50 kg soli. Ve všech okresech, kde se projevil zvýšený nákup potravin, provádějí se opatření ve smyslu vyhlášky ministerstva obchodu.

(Stranická informace)

Byly[35] upozorněny všechny KV, [36] aby se zesílilo vysvětlování otázek Německa, pevnost našich pozic a aby se pranýřovaly v místech a na pracovištích případy velkých nákupů. Současně aby v místech velkých nákupů obchody nedávaly jakékoliv množství, ale normální dávky.
Soudr. Uher dává dnes (16.) instrukce také krajským ředitelům.
Chtěl bych poukázat na to, že nákupy se dosud projevily hlavně v zaostalejších místech, kde také dříve působili reakční síly. Příklad, který je uveden, je poměrně přesný, je zkonfrontován po linii strany, vnitra a obchodu. Charakteristické[37] je zatím to, že nákupy trvají nejvýše 1 – 2 dny a přeskakují pak na další obec a nakupuje jen určitá část obyvatel.[38]

33 Pravdepodobne malo ísť o „kg“.
34 Kráľová, dnes miestna časť mesta Modra.
35 Kurzívou je vyznačený rukou písaný text – komentár a vykonané opatrenia. Jeho autorom je pravdepodobne vedúci oddelenia straníckych orgánov, Revolučného odborového hnutia, Československého zväzu mládeže a Národného frontu Sekretariátu ÚV KSČ Miroslav Pastyřík.
36 Krajské výbory (autor myslí krajské výbory KSČ).
37 Vetu červenou ceruzkou podčiarkol pravdepodobne Antonín Novotný.
38 Nasleduje nečitateľný podpis.

DOKUMENT Č. 3

1961, 17. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na stavbu Berlínskeho múru.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:
Věc:

PRAHA DNE[39] 17. srpna 1961

Ohlas na mezinárodně politickou situaci.

Na schůzích, besedách i při náhodných setkáních pracující živě komentují poslední zprávy tisku a rozhlasu o opatřeních, které vláda NDR uskutečnila v zájmu své svrchovanosti a bezpečnosti.

Naprostá většina našich občanů plně souhlasí[40] s uskutečněnými opatřeními vlády NDR na ochranu svých hranic a k zajištění pokojného budování socialismu v NDR. Zejména vyzdvihují rázná opatření státních orgánu NDR vůči špionům, provokatérům a chuligánům ze západního Německa.

Podle názoru mnohých občanů měla být tato opatření provedena již dříve. Pracující plně podporují dosavadní opatření naší vlády k zajištění bezpečnosti naší země a celého socialistického tábora. Pokládají za správné povolávání záložníků na vojenské cvičení a v řadě závodů jsou přijímána opatření jak je v pracovním procesu nahradit. Tak soustružně válců NHKG[41] Ostrava, kde odešlo 30 pracovníků na vojenské cvičení se ostatní zavázali, že splní i za ně výrobní úkoly. Pohovory, které se provádějí se záložníky na okresních vojenských správách probíhají vesměs úspěšně, povolaní se shodují, že takováto opatření jsou nutná. Také prodloužení vojenské základní služby bylo například v Jihočeském kraji ve vojenských jednotkách přijato kladně.[42] Příslušníci armády se snaží co nejlépe plnit uložené úkoly. Jen v ojedinělých případech byla zjištěna ustrašenost a pochybnosti zda se v případě vojenského konfliktu ubráníme, zda máme dostatečně účinné zbraně a vůbec vojenskou techniku. U některých příslušníků se vyskytly názory, zda stojí za to pro západní Berlín bojovat.
Pokud jde o vojáky německé národnosti v tomto kraji projevují většinou zdrženlivost a nevyslovují otevřeně svoje názory. Jen v menší části otevřeně obhajují opatření NDR na hranici západního Berlína a schvalují návrhy SSSR na řešení německé otázky. Jsou i jednotlivé případy, kdy otevřeně neschvalují opatření vlády NDR a prohlašují, že by šli se západními imperialisty proti nám.

39 Hlavičkový papier príslušného oddelenia ÚV KSČ.

40 Ide, samozrejme, o postoje, ktoré občania oficiálne vyjadrovali voči exponentom vládnuceho komunistického režimu a väčšinou sa nezhodovali s ich súkromnými názormi.

41 Nová huť Klementa Gottwalda – hutnícky a strojárenský podnik v Ostrave.

42 Toto ťažko uveriteľné tvrdenie sa môže zakladať len na oficiálnych vyjadreniach vojakov v službe v armáde komunistického štátu. Nereprezentuje ich skutočné názory, vyjadrované v súkromí.

U nepřátelsky zaměřených lidí z řad kulaků a jiných bývalých vykořisťovatelských tříd se většinou očekává, že dojde k válce a tím i také k převratu v naší republice. Mnozí z nich tyto názory vyjadřují otevřeně jako například kulačka Podlešáková z obce Pole[43], okres Strakonice, která prohlásila v místní Jednotě[44], že v nejbližších dnech dojde u nás k převratu. Kulak Procházka z Polné, okres Jihlava si otevřeně vychvaluje současnou mezinárodní situaci a chlubí se, že všechno přežije a bude hospodařit opět soukromě. Rovněž bývalý továrník Pažout z Vežovic[45] hovoří o válce jako o hotové věci.
Mezi lékaři Prostějovské nemocnice se hovoří, že SSSR musí ustoupit západním mocnostem v otázce Německa, jinak, že bude do dvou dnů zničen. Mudr. Kaláb z téže nemocnice se vyjádřil, že u nás bude hlad a proto prý musí každý sám hledět na vlastní pěst zabezpečit svou rodinu. Mudr. L. Erban z Mostu se vyjádřil o s. Chruščovovi, že uplatňuje metody jako Hitler, aby měl slávu za každou cenu i kdyby se stalo cokoliv. Domnívá se, že pro Berlín může vzniknout válečný konflikt, ale Chruščovovi to prý zřejmě nevadí.
Chování některých občanů německé národnosti například v Severočeském kraji nasvědčuje tomu, že podléhají revanšistické propagandě. Jejich názory se většinou shodují v tom, že věří v ústup Sovětského svazu od svých požadavků. Tak například Gartner František z Ústí nad Labem – Střekov je toho názoru, že USA se Berlína nikdy nevzdají a že si SSSR moc rozmyslí než-li si něco začne s USA.

Jsou však mezi občany německé národnosti lidé, kteří střízlivě posuzují vývoj mezinárodní situace. Tak například Mikuláš Fridrich z Teplic je přesvědčen, že řešení německé otázky bude trvat dlouhou dobu, ale že není tak kritická, aby muselo dojít k použití zbraní.
Také mezi církevními hodnostáři je mezinárodní situace sledována se zvýšeným zájmem. Někteří z nich věří, že by nyní mohla církev dosáhnout určitých ústupků od státu. Svědčí o tom názor faráře čs. církve[46] ze Středočeského kraje, který se vyjádřil, že vláda je proti církvi slabá a nemůže proti ní veřejně vystupovat, necítí prý se již tak silná, jako za Stalinovy éry v SSSR. Domnívá se, že by se dalo současné mezinárodní situace využít k zlepšenému postavení církve.

Mnozí pracující se chtějí blíže seznámit s poválečným vývojem v Německu a domnívají se, že by bylo dobré v tisku osvětlit například proč a kdy došlo k různému kurzu západní a východní marky, vysvětlit statut čtyř velmocí a jeho současný stav v souvislosti s protestem západních velmocí proti opatřením v Berlíně.

x x x

Soudruzi z okresu Teplice a Most upozorňují, že na některé závody v jejich okrese jsou zasílány nálepkové štítky, které obsahují různá hesla.

V okrese Most byly štítky zaslány na důl M. J. Hus[47]. Odesílatel je Gorlitz – Stutgart,[48] Bahnhof an Elbe 13 – Bundesrepublik – datum odeslání je 11. 8. 1961.

Štítky jsou na 6 aršících a obsahují hesla: Kuba si – ale maso nám; bezpečnost v dolech – i to patří k budování socialismu; v Berlíně je mír – proč jej rušit. Obdobně i v okrese Teplice byly štítky zaslány stejným odesílatelem a ve stejný den. Byly zaslány na závody B. Němcové v Oldřichově. Hesla jsou podobná jako byla zaslána do okresu Most. Pouze heslo o bezpečnosti v dolech je nahrazeno heslem „bezpečnost v továrnách – požadavek pracujících."

K situaci v zásobování

V Praze-městě se zvýšený nákup zboží ve větší míře neprojevil. Zvýšený nákup mouky, cukru a oleje o 15 – 20 % se projevil v obvodu Praha 1 a o 10 % v obvodu Praha 5. V Praze 8 – Kobylisích v jedné prodejně samoobsluhy byly vyprodány všechny masové konzervy.

43 Dnes miestna časť obce Kadov (okres Strakonice, Česká republika).
44 Išlo o obchod s potravinami patriaci spotrebnému družstvu.
45 Obec Věžnice (okres Jihlava, Česká republika).
46 Cirkev československá husitská.
47 Důl Mistr Jan Hus.
48 Správne Stuttgart.

V průmyslovém zboží je plán plněn na 102 %, což je ovlivněno dodávkami vyhledávaného zboží do prodejen. (Televizory Lotos, levná plnící pera a jednotlivé kusy nábytku). V osmi sledovaných prodejných odívaní a obuvi byl 15. srpna plán splněna na 138,6 %. Zvýšení obratu zaznamenávají obchodní domy Bíla labuť a Perla.

Ve Středočeském kraji ve většině okresů zvýšený nákup opadl, až na okres Beroun, kde se projevuje zvýšený prodej potravin, zejména mouky, a to až o 50 %. Proto OV KSČ[49] uspořádal ve střediskových obcích stranické aktivy místních funkcionářů a vyzbrojil je argumenty, jak mají čelit nezdravým náladám obyvatelstva.

Ve všech okresech Středočeského kraje se projevuje zvýšený prodej přibližně o 5 %.

Ve Východočeském kraji se i nadále v okresech Jičín, Hradec Králové, Náchod a Pardubice projevuje zvýšený prodej mouky, cukru, soli, masových konzerv, oleje a rýže. Například v okrese Jičín došlo k zvýšenému prodeji mouky o 50 až 90 % a přímo ve městě byla mouka vyprodána, takže musela být učiněna opatření k rychlému doplnění zásob. Na okrese Chrudim se projevuje zvýšení prodeje mouky přibližně o 30 % a ve zdejších vesnicích se nakupuje po 5 kg rýže a cukru.

Otázky zvýšeného nákupu byly projednány s vedoucími tajemníky okresních výborů 16. srpna 1961.

V Západočeském kraji se nadále projevuje zvýšený nákup potravin. V okrese Domažlice v jedné prodejně samoobsluhy se normálně za měsíc prodalo 3 q[50] soli a včera 5 q, mouky se prodalo 51 q a včera 18 q, cukru za měsíc 28 q a včera 9,5 q. V okresním městě Cheb je prodej potravin vyšší o 20 %. V okrese Karlovy Vary je celopodnikově v Pramenu[51] vykázán vyšší obrat o 21 %. V Plzni-městě byl plán maloobchodního obratu 16. srpna 1961 překročen o 70 %. V okrese Klatovy se zvýšený nákup projevuje na Chudenicku,[52] kde požadavky na cukr, mouku a konservy stouply o 50 – 75 %. U prodejen Pramene v Klatovech se projevila včera v odpoledních hodinách poptávka na dvojnásobek běžného prodeje. Některé prodejny vyprodaly mouku a sůl. V okrese Rokycany se projevilo již zmírnění poptávky, kdy v úterý byl překročen plán obratu o 50 % a ve středu o 25 %. Jsou prováděna opatření, zejména v rozvozu zboží do prodejen s vysvětlováním zbytečnosti vyšších nákupů mezi obyvatelstvem.

V Jihočeskem kraji se projevují zvýšené nákupy ve větší míře na vesnicích. Mimo zvýšeného nákupu mouky, cukru a rýže dochází ke zvýšenému nákupu mýdla, pracích prášků, petroleje, svíček a textilu. Největší zvýšení prodeje potravin se projevilo zejména v okresech České Budějovice, Jindřichův Hradec, Tábor a Písek. V těchto okresech splnily podniky Pramen denní plán maloobchodního obratu průměrně na 137 %. Nejvyšší plnění, a to na 153 %, se projevilo v Jindř. Hradci. Jihočeská správa Pramen splnila 15. 8. 1961 denní plán maloobchodního obratu na 115,6 %.

Podobný je stav i prodejnách okresních lidových spotřebních družstev. Krajský plán spotřebních družstev na 15. 8. činil 5.859 tis. A byl splněn na 7 067 tisíc Kčs. Plán maloobchodního obratu byl 15. 8. překročen u průmyslového zboží, zejména u textilu. Plán činil 828 000 a skutečnost 1 097 000.

Ukazuje se, že značná část spotřebitelů z venkova kupuje ve městech potravinářské a průmyslové zboží. V některých případech je nakupována mouka po celých pytlích. Například v obci Valice na okrese České Budějovice koupila manželka dělníka 3 pytle mouky a pytel soli. V Libnici kupovali družstevníci až 100 kg mouky. Ve třech obcích na okrese Prachatice, Jindřichův Hradec a České Budějovice byla vykoupena v prodejnách mouka, cukr a sůl. Zvýšený nákup je prováděn z peněz, které mají občané doma, neboť podle poznatků krajské pobočky Státní banky je vývoj v kraji normální.

Okresní výbory strany začínají čelit vyššímu nákupu potravin vysvětlovací kampaní prostřednictvím prodavačů v prodejnách.

V Severočeském kraji v okresech Most, Jablonec, Liberec, Louny a Chomutov dochází ke zvýšenému nákupu mouky, cukru, tuků, soli, mýdla a kávy. Zvýšené nákupy v převážné většině provádějí občané německé národnosti, v množství asi 50 kg. Tento nákup se v převážné míře provádí v samoobsluhách. Na Liberecku v prodejnách je značný zájem o hodinky a zlaté předměty. Zvýšení tržeb těchto předmětů

49 Okresný výbor KSČ.

50 Pravdepodobne malo ísť o „kg“.

51 Sieť obchodov s potravinami.

52 Chudenice – mestečko v okrese Klatovy (Česká republika).

činí 20 %. Okresy provádějí přesvědčovací kampaň o škodlivosti nadměrných nákupů. V okrese Liberec se tato akce setkává s úspěchem.
V Severomoravském kraji probíhá nákup potravinářského zboží i zásobování obyvatelstva normálně a jen v ojedinělých případech někteří občané ve zvýšené míře nakupují větší množství cukru.
V Jihomoravském kraji se pod vlivem obav z války objevují zejména mezi lidmi na vesnicích tendence, vytvářet zásoby potravin, mýdla, zápalek apod. Například v okrese Blansko se projevuje zvýšené nakupování mouky, na Břeclavsku byl zpozorován zvýšený nákup soli a včerejší obrat Jednoty na okrese Hodonín byl větší o 480.000 Kčs než obvyklá tržba. Ve Veselí stála dnes fronta asi 40 lidí před místní drogérií a občané požadovali olej, svíčky a mýdlo. V Bohuslavicích u Kyjova místní prodejna Jednoty prodala za jediný den 25 q mouky, 7 q cukru a 2 q soli. Také na okrese Uherské Hradiště se ve zvýšené míře projevuje nákupní horečka. Na okrese Ždár n. Sáz.[53] se zvyšuje poptávka po mouce, cukru. Rovněž v některých prodejnách družstevního obchodu na okrese Hodonín jsou tržby vyšší o sto procent než v jiné dny.
Ve Východoslovenském kraji se počet obcí, kde se projevuje zvýšený nákup, rozšiřuje. Zvýšený nákup se projevil v posledních dnech i ve městě Košice. Největší poptávka po zboží se vyskytuje v okresech Michalovce, Trebišově a jižní části okresu Košice. Ojediněle v okresech Rožňava, Humenné, Spišská Nová Ves a Poprad. Například kromě dříve hlášených obcí se v okrese Michalovce projevil zvýšený nákup v 16 obcích, v okrese Košice v 5 obcích. Zvýšené nákupy jsou stále u mouky, cukru, soli, vepřového sádla, zápalek a kávy. Podle zprávy krajského výboru je situace v zásobování taková, že kdyby tento stav pokračoval ještě 3 – 5 dní, nebyly by krajské podniky sto zajistit zvýšený přísun zboží.
Ve Středoslovenském kraji se nadále projevuje zvýšený nákup potravinářského zboží v okresech Dolný Kubín, kde ve dvou obcích došlo k hromadnému nákupu mouky, cukru, soli, mýdla a zápalek, a Žiar n. Hr.[54], Zvolen, Prievidza, Liptovský sv. Mikuláš, Rimavská Sobota, Považská Bystrica a Banská Bystrica se projevuje zvýšený nákup ve 37 obcích.

Po opatřeních krajského výboru se v současné době provádí rozvoz zboží v souladu se schváleným plánem rozvozu. Také vedoucí prodejen neprodávají zboží v nadměrném množství. V některých obcích se situace uklidňuje.
V Západoslovenském kraji se dál projevuje zvýšený nákup potravin. Má však klesající tendenci. V okresech Dunajská Streda, Nové Zámky a Nitra po provedených opatřeních se již zvýšený nákup neprojevuje.

V Bratislavě-městě se zvýšený nákup neprojevuje. Jen obchod Tuzex[55] zaznamenal 1. srpna 1961 denní tržbu přes 100.000 Kčs. Ve městě byly rozšířeny názory, že Tuzex bude do konce září uzavřen. V okrese Galanta v obcích Sereď, Hoste, Trnovec n.Váhom[56], Šintava, Soporni[57] je prodej potravin vyšší o 30 %. Například průměrná denní tržba v Seredi je 12.000 Kč a stoupla v posledních dnech na 18.000 Kč. V okrese Levice v několika obcích je již normální nákup potravin, jen v obci Kubanovo[58] se včera prodalo 11 q mouky, 5 q cukru a pro tuto obec je požadováno dovézt 30 q mouky, 5 q cukru a 10 q rýže. V okrese Topoľčany v okresním městě splnil obchod samoobsluhy včerejší plán prodeje na 235 %. Mezi pracujícími kolují řeči o tom, že v Praze byly zavedeny potravinové lístky. V okrese Trenčín činila 14. 8. 61 zvýšená tržba za potraviny 1,034.000 Kč a 15. 8. 61 stoupla na 1,937.000 Kčs. V okrese Trnava dne 15. 8. 61 činil zvýšený prodej zboží 750.000 Kč. Občané v obcích Voderady a v Suchej nad Parnou vykoupili všechny zásoby svíček. V současné době se jeví pro okres potřeba 1.200 q mouky, 500 q cukru, 500 q soli a 200 q rýže.
(Stranická informace)

53 Žďár nad Sázavou.
54 Žiar nad Hronom.
55 Išlo o sieť špeciálnych obchodov, kde boli platidlom tuzexové poukážky (bony), ktoré občania ČSSR alebo cudzinci získali povinnou výmenou zahraničnej meny nesocialistických štátov. Predával sa v nich zahraničný tovar nedostupný v bežnej obchodnej sieti.
56 Trnovec nad Váhom.
57 Šoporňa.
58 Kubáňovo.

DOKUMENT Č. 4

1961, 18. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na stavbu Berlínskeho múru.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:
Věc:

PRAHA DNE[59] 18. srpna 1961

Soudruh Antonín Novotný
první tajemník ÚV KSČ

K současné mezinárodní situaci

Pracující stále se zájem sledují zprávy tisku, rozhlasu a televize o situaci v Berlíne a reagenci západních států na opatření vlády NDR k posílení bezpečnosti svých hranic. Na schůzích a besedách, které i nadále v hojném počtu probíhají, v závodech a na vesnicích, naprostá většina občanů vyslovuje souhlas s opatřeními vlády NDR. Lidé schvalují rázný postup vlády NDR k zmaření provokačních záměrů západoněmeckých revanšistů vůči Německé demokratické republice. Vyjadřují názor, že provedená opatření znamenala fiasko pro vládnoucí kruhy západního Německa a na druhé straně upevnění mezinárodní pozice NDR.

Všude je dobře přijímáno, že Adenauer[60] dosud nenašel podporu západních velmocí pro svůj návrh na hospodářská opatření vůči socialistickému táboru. Převládá optimistická nálada, především na závodech, že mírová politika Sovětského svazu zvítězí a podaří se vyřešit německou otázkou mírovou cestou. „Chápu," říká například s. Kročner z Válcoven PH SONP[61] Kladno „že s kapitalisty se není možno dohodnout po dobrém, ale myslím si, že si nic nedovolí. Ukázka letecké techniky na leteckém dnu u Moskvy v letošním roce mě utvrdila, že socialistický tábor má dosti sil a prostředku držet imperialisty zkrátka."

Mnozí pracující se vyjadřují, že nejlepší podporu návrhů SSSR na uzavření mírové smlouvy s Německem a upevnění bezpečnosti socialistického tábora je zvýšené pracovní úsilí v jednotlivých závodech i vesnicích. Řada z nich uzavírá socialistické závazky za překročení plánovaných úkolů. Mnohé pracovní kolektivy se zavazují nahradit na pracovišti pracovníky, kteří odešli na vojenské cvičení, jako například na státním statku Hasmanice, okres Klatovy, kde se rozhodly pracovat v prodloužených směnách. Rovněž pracující Stalinových závodů v Záluží u Mostu se zavázali splnit pracovní úkolů za soudruhy, kteří odešli na vojenské cvičení.

59 Hlavičkový papier príslušného oddelenia ÚV KSČ.
60 Konrad Adenauer, nemecký kresťanskodemokratický politik, spolkový kancelár Spolkovej republiky Nemecko.
61 Poldina huť Spojených oceláren národního podniku.

Přes tyto kladné skutečnosti projevují se nadále některé nesprávné názory na vývoj mezinárodní situace a obavy z války. Obavy z války se více projevují mezi vesnickým obyvatelstvem, než-li v průmyslových střediscích. Poplašné zprávy o nevyhnutelnosti války rozšiřují na vesnicích především kulaci a různé nepřátelské živly. Tak například v obci Jednomělice na okrese Kladno vedoucí prodejny, bývalý důstojník Čs. armády Steska, vybízel spotřebitele, aby si nakupovali zásoby, že je vážná mezinárodní situace. Bývalý majitel mlýna v Česnicích, okres Louny – Fišer, se vyjadřoval, že je správné, aby si lidé dělali zásoby a upozorňoval je také na to, aby nezapomněli si nakoupit také dostatek svíček, neboť první co se bude ve válce rozbíjet, budou elektrárny.

Také chování některých příslušníků německé národnosti vyvolává mezi českými občany nedůvěru. Ve větší míře než dříve hovoří německou řečí. V okrese Dečín kupříkladu občané německé národnosti pracující ve stavebnictví hovoří mezi sebou ve skupinách a mimo jiné vyslovují názor, že v souvislosti s uzavřením smlouvy s Německem dojde k jejich vystěhování do Německa.

V okrese Teplice v Oseku se důchodce Waltr vyjádřil, že se ještě dožije války a pak bude s řadou Čechů účtovat tak, jak prý oni s ním účtovali v roce 1945.

V řade míst např. Severočeského kraje občané německé národnosti se scházejí v rodinách, kde poslouchají zprávy západoněmeckého rozhlasu.

Objevují se jednotlivě nepřátelské letáky a nápisy. Na Dole Urx v OKR[62] byl zjištěn na vozíku nápis „smrt komunistům“, v Nové Pace bylo zadrženo 5 anonymních dopisů adresovaných představitelům strany a vlády, v nichž pisatel hanlivým způsobem se vyjadřuje o našem zřízení.

K situaci v zásobování

Městský výbor strany[63] v Praze dnes sdělil, že během středy a čtvrtka se projevil zvýšený nákup potravin a to mouky, cukru, oleje, rýže a soli. V obvodu Prahy 1 se zvýšil prodej základních potravin o 15 %. V obvodu Prahy 4 a 7 byl zvýšen prodej mouky, cukru, oleje a rýže. V obvodech Prahy 3,6,10 je situace ve zvýšeném nákupu obdobná. Ke dni 16. 8. byl plán maloobchodního obratu splněn v obchodních domech Bílá labuť na 105 %, Perla na 148,4 %, Vývoj na 114 %, Dětský dům na 122 %, Darex na 141 %.
Ve Východočeském kraji se projevuje zvýšený nákup mouky, cukru, rýže, konzerv a soli nejvíce v okrese Náchod, kde zásoby v prodejnách byly téměř vyčerpány a musela být provedena opatření k doplnění zásob. V Chlumci nad Cidlinou se zvýšili tržby na téměř 300 %. Ve Vysokém Mýtě stoupl prodej základních potravin o 100 %. V okresech Jičín, Chrudim, v městě Hradec Králové má prodej klesající tendenci.
V Jihočeském kraji se poptávka po potravinářském zboží nezvyšuje, avšak dochází o něco vyššímu nákupu průmyslového zboží, zejména textilu a mýdlových výrobků.

Ve všech okresech kraje jednotlivé obchodní organizace projednaly se všemi prodavači současnou situaci v prodeji a instruovaly je, jakým způsobem mají čelit neúměrným požadavkům spotřebitelů na jednotlivé druhy zboží.
Ve Středočeském kraji se nejvyšší vzestup prodeje potravin projevil v okrese Beroun, kde 16. a 17. srpna bylo prodáno více mouky, cukru a rumu a kakaa, konzerv a zápalek.

Také v okrese Příbram se zvyšuje prodej potravin. V samotném okresním městě se zvýšil prodej mouky, cukru a soli o 30 %, stolního oleje a rýže o 50 %. V obci dlouhá Lhota si koupil předseda MNV 2 pytle mouky, což bylo signálem pro ostatní občany ke zvýšeným nákupům. Po vysvětlení předseda MNV mouku vrátil.

Vyšší nákupy pokračovaly také 17. srpna v okrese Benešov, kde ve Vlašimi, Týnci nad Sázavou a v Bystřici u Benešova stoupl prodej mouky a cukru.
V Severomoravském kraji kromě ojedinělých případu probíhá zásobování a nákup normálně.
V Západočeském kraji podle posledního hlášení okresních výborů dnes dopoledne se zásobování potravinami v kraji dostávalo do normálních kolejí. Projevila se již opatření, která byla provedena okresními výbory KSČ a ONV[64]. V samotné Plzni se projevil pokles nákupů. Ještě se nakupuje ve větším množství mýdlo. Zvýšený nákup ještě trvá v Klatovech, kde se vyskytly hlasy, že dojde k měnové reformě.

62 Ostravsko-karvinský revír.
63 Autor myslí KSČ.
64 Okresnými národnými výbormi.

V Přešticích na okrese Plzeň-jih byly prodejny vyprodány. V tomto okrese byl omezen prodej cukru na 3 kg a mouky na 5 kg. V ostatních okresech je situace vcelku normální.
V Západoslovenském kraji se zvýšené nákupy potravin projevují v okresech Trnava, Trenčín a v samotné Bratislavě, zejména v okrajových čtvrtích města. Kupuje se hlavně mouka, cukr, zápalky, těstoviny, suchary a kávoviny. V obcích v okolí Bratislavy je zaznamenána klesající tendence. Značný pokles zvýšeného nákupu byl zaznamenán na okrese Topolčany. Ke snížení nákupu dopomohlo pranýřovaní případu dr. Carského, obvodního lékaře z Chynorian, který si koupil 6 pytlů mouky, větší množství cukru a soli.

V okrese Galanta se situace oproti včerejšku nezměnila a zvýšené nákupy se projevují zejména u mouky, soli, cukru a zápalek. Podobná situace se projevila i v okrese Komárno. Okresní orgány provádí i nadále opatření k omezení zvýšeného nákupu zejména potravinářského zboží.
Ve Východoslovenském kraji je vyšší nákup základních druhů potravin i nadále v okresech Spišská Nová Věc, Michalovce a Trebišov.

V ostatních okresech v kraji dochází k poklesu prodeje základních druhů potravin.
/Stranická informace. /

Vcelku[65] *se dnes k sobotě jeví ústup vyšších nákupů. Zařizujeme, aby se provedl rozbor, a dal jsem pokyn, aby bezpečnost vedla v evidenci osoby, které podněcovaly k nákupům, nebo prováděly velké nákupy. To s ohledem na pozdější dobu, kdyby se mohla situace opakovat.*[66]

DOKUMENT Č. 5

1961, 23. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na stavbu Berlínskeho múru.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:
Věc:

PRAHA DNE[67] 23. srpna 1961

Soudruh Antonín Novotný
první tajemník ÚV KSČ

65 Kurzívou je vyznačený rukou písaný text – komentár a vykonané opatrenia. Jeho autorom je pravdepodobne vedúci oddelenia straníckych orgánov, Revolučného odborového hnutia, Československého zväzu mládeže a Národného frontu Sekretariátu ÚV KSČ Miroslav Pastyřík.

66 Nasleduje príloha – prehľad stavu výkupu obilia podľa krajov k 18. 8. 1961.

67 Hlavičkový papier príslušného oddelenia ÚV KSČ.

Ohlas pracujících na současný vývoj mezinárodní situace

Na pracovištích jsou organizovány schůze a besedy, kde funkcionáři stranických orgánů a organizací vysvětlují současné mezinárodní problémy a nejasné otázky. K vysvětlování mezinárodních otázek je využíváno seminářů, konferencí a schůzí stranických aktivů, které stranické orgány v krajích a okresech pořádají k zabezpečení současných úkolů.

Diskuze na schůzích a besedách svědčí o důvěře pracujících v zahraniční politiku Sovětského svazu, jeho politickou a hospodářskou sílu a sílu celého socialistického tábora. Potvrzuje, že naprostá většina našich občanů plně schvaluje rozhodnutí Sovětského svazu a ostatních zemí socialistického tábora[68] podepsat ještě v letošním roce mírovou smlouvu s NDR, nebudou-li západní mocnosti ochotny podepsat mírovou smlouvu s oběma německými státy. Uzavření mírové smlouvy s Německem pracující chápou jako správný a nutný krok k posílení bezpečnosti naší republiky zabezpečení míru v Evropě.

Zvláště příznivě občané hodnotí tu část projevu soudruha Chruščova, ve které důrazně upozorňuje západní mocnosti, že Sovětský svaz je dobře připraven odrazit každý útok a provokace vůči socialistickému táboru. Pracující hodnotí varovná slova soudruha Chruščova, vznesená na adresu západních imperialistů jako správné a pohotové reagování na jejich hrozby válkou v případě, že Sovětský svaz s ostatními socialistickými zeměmi podepíší mírovou smlouvu s NDR. Většina lidí soudí, že válka nebude a že máme dost síly zabránit různým provokacím a konfliktům ze strany západních imperialistů.

Naprostá většina našich občanů také podporuje uskutečněná opatření vlády NDR na ochranu svých hranic a k zajištění pokojného budování socialismu v NDR. Lidé schvalují rázný postup vlády NDR k zmaření provokačních záměru západoněmeckých revanšistů. Vyjadřují názor, že opatření znamenalo fiasko pro vládnoucí kruhy západního Německa a na druhé straně upevnění mezinárodní pozice NDR.

Zejména vyzdvihují důrazná opatření státních orgánů NDR vůči špionům, provokatérům a chuligánům západního Německa. Dobře je jimi především přijímáno, že se osvědčil státní aparát v NDR, projevil rozhodnost a spolehlivost, když bezpečnostní opatření v demokratickém Berlíně si němečtí soudruzi prováděli samostatně. Kladně též hodnotí, že do akcí je účinně zapojená dělnická milice.

Pracující se shodují v názoru, že země Varšavské smlouvy nastoupily správny kurs na řešení berlínské otázky. Mnozí se však domnívají, že takováto opatření měla být provedena dříve.

Pracující plně podporují dosavadní opatření naší vlády k zajištění bezpečnosti naší země a celého socialistického tábora. Pokládají za správné povolání záložníku na vojenské cvičení a v řade závodů jsou přijímána opatření, jak je v pracovním procesu nahradit. Tak je tomu například v Stalinových závodech v Záluží u Mostu, NHKG[69] v Ostravě, na státním statku Hasmanice, okres Klatovy, kde se zaměstnanci rozhodli pracovat v prodloužených směnách. V OKR[70] se několik osádek zavázalo vytěžit navíc tisíce tun uhlí, jako na dole Cingr 14.200 tun, Stachanov 2.300 tun a podobně, kromě závazků, které již osádku dříve uzavřely.

V závodě ČZM[71] Strakonice ve slévárně se bezpartijní dělníci Bohuš a Mašek zavázali, že budou pracovat 12 hodin, aby zajistili denní úkolu slévárny, odkud odešlo 30 lidí na vojenské cvičení.

Také pohovory, které se provádějí se záložníky na okresních vojenských správách probíhají úspěšně, povolaní se shodují, že naše opatření jsou nutná. Rovněž prodloužení vojenské základní služby bylo například v Jihočeském kraji, ve vojenských jednotkách přijato kladně. Příslušníci armády se snaží co nejlépe plnit uložené úkoly. Jen v ojedinělých případech byla zjištěná ustrašenost a pochybnosti, zda se v případě vojenského konfliktu ubráníme, zda máme dostatečně účinné zbraně a vojenskou techniku. U některých příslušníků se vyskytli názory, zda má cenu bojovat o Berlín.

Přes kladný ohlas na současný vývoj mezinárodní situace projevují se také v různých místech nejasné názory, kolísání a vyčkávání, jak se bude situace dále vyvíjet a to vesměs u lidí, kteří dosud stáli stranou politického a veřejného života.

68 Rovnaké stanovisko zaujalo aj Politické byro ÚV KSČ na zasadnutí 15. 8. 1961. Pozri NA Praha, f. Politické byro ÚV KSČ 1954 – 1962, a. j. 404, b. č. 7, s. 318.

69 Nová huť Klementa Gottwalda.

70 Ostravsko-karvinský revír.

71 České závody motocyklové.

Obavy z války, která je podle některých občanů nevyhnutelná, přikročí-li SSSR a ostatní socialistické státy proti vúli západních státu k uzavření mírové smlouvy s NDR, se více projevuje mezi vesnickým obyvatelstvem, než-li v průmyslových střediscích. V okrese Vyškov se vyskytli názory, že kdyby mělo dojít k vůli mírové smlouvy s Německem k světové válce, že by měl SSSR raději ustoupit od podepsání mírové smlouvy s NDR. V souvislosti s povoláváním záložníku projevují se zejména u žen obavy z válečného konfliktu.

Revanšistická politika NSR a současný vývoj mezinárodní situace ovlivňuje jednání i vystupování části obyvatelstva německého původu. Věří v ústup Sovětského svazu od svých požadavků na uzavření mírové smlouvy s Německem. Zvyšuje se u nich zájem o poslech zahraničního rozhlasu a také o vysílaných zprávách vedou mezi sebou živé diskuse. V diskusi s českými občany se mnoho neprojevují. Naopak, jsou stále více uzavřenější. Ve větší míře na pracovištích hovoří německy. Mnozí vyslovují názory, že v souvislosti s uzavřením mírové smlouvy dojde k jejich vystěhování do Německa. V okrese Český Krumlov lze u nich pozorovat zvýšený zájem o přesídlení do NSR.

Pokud jde o vojáky německé národnosti – například v Jihočeském kraji – projevují většinou zdrženlivost a nevyslovují otevřeně svůj názory. Jen v menší části otevřeně obhajují opatření NDR na hranicích západního Berlína a schvalují návrhy Sovětského svazu na řešení německé otázky. Jsou i jednotlivé případy, kdy otevřeně vystupují proti opatřením vlády NDR a prohlašují, že by šli se západními imperialisty proti nám.

Lze také vyslechnout hlasy mezi obyvatelstvem, které svědčí o nepřekonaném nacionálním šovinismu. Němec z NDR je stejný jako Němec z NSR. Někteří obyvatelé – například v Jihomoravském kraji – stále častěji poslouchají vídeňský rozhlas a televizi. Podobně je tomu i Západočeském kraji, kde se ve větší míře poslouchá západoněmecká televize, která prý má hodnotnější zábavný program. U některých občanů se projevují obavy, zda občané NDR v případě vojenského konfliktu se nepřidají na stranu západních imperialistů.

V některých místech se vyskytly nepřátelské letáky, dopravené s NSR, s nápisy jako „Smrt komunistům“ s hákovými kříži, anonymní dopisy, v nichž se pisatelé hanlivým způsobem vyjadřují o našem zřízení.

K situaci v zásobování.

Podle zpráv krajských výborů projevuje se od pondělí 21. 8. 1961 ve většině krajů pokles nákupu základních druhů potravin. Situace se nezlepšila v těchto krajích: Ve východočeském kraji nenastala změna k lepšímu v okresech Náchod, Hronov, Česká Skalice, kde stále dochází k vyšším nákupům potravin. Podobná situace je i v Západoslovenském kraji v okresech Trenčín a Trnava. V trenčanském okrese v důsledku zvýšených nákupu zůstalo 17 obcí bez zásob mouky, 14 obcí bez cukru a 16 bez soli. Byly provedeny mimořádné rozvozy zboží. V Okrese Topoľčany klesly nákupy na minimum. Dopomohl k tomu odstrašující případ dr. Ševského, obvodního lékaře z Chynorian, který nakoupil 6 pytlů mouky a větší množství cukru a soli. Křečkování vyvolalo mezi občany pobouření. Tento případ byl agitačně využit.

V Jihočeském kraji vysoké prodeje potravin zčásti poklesly, i když jsou ještě značné prodeje mouky, cukru, rýže a soli v okresech České Budějovice, Písek, Strakonice a Prachatice. V Táboře a Jindřichově Hradci se prodej vrací do normálních kolejí.

Asi na stejné úrovni zůstávají zvýšené nákupy ve Východoslovenském kraji. V Košicích-městě se stále projevuje i zvýšený nákup textilu a elektrických spotřebičů. V okrese Poprad dosáhly některé prodejny až několikanásobné denní tržby. Naproti tomu v okresech Bardějov, Michalovce a Trebišov je prodej normální.

x

Podle zpráv asi v jedné třetině okresů se hlavně prodej potravin ustálil a je normální, asi v jedné třetině okresů jsou denní prodeje približně o 25% větší a v jedné třetině okres jsou doposud mimořádne vysoké prodeje.

x

Podle zpráv ministerstva vnitřního obchodu mají být některá místa (podle pořeby) zásobena moukou ze zásob velkoobchodu plánovaných na měsíc září.

x

Zvýšeným nákupům čelí orgány strany a pomocí aktivu funkcionářů základních organizací[72] především ústní agitací, vysvětlováním mezinárodní situace a vyvracením nepravdivých zpráv. Hospodářské orgány jsou vedeny k rychlému doplňováni zásob v maloobchodě.

Občané nakupují za peníze, které mají doma. Jen ojediněle se objevilo zvýšené vybíraní vkladu (například v Klatovech, kde výběry stouply o 200 % nad normál).

Na Slovensku v okrese Topoľčany kolovaly řeči, že byly v Praze zavedeny potravinové lístky. V Klatovech se vyskytly hlasy, že dojde k měnové reformě[73].

K. Klečák

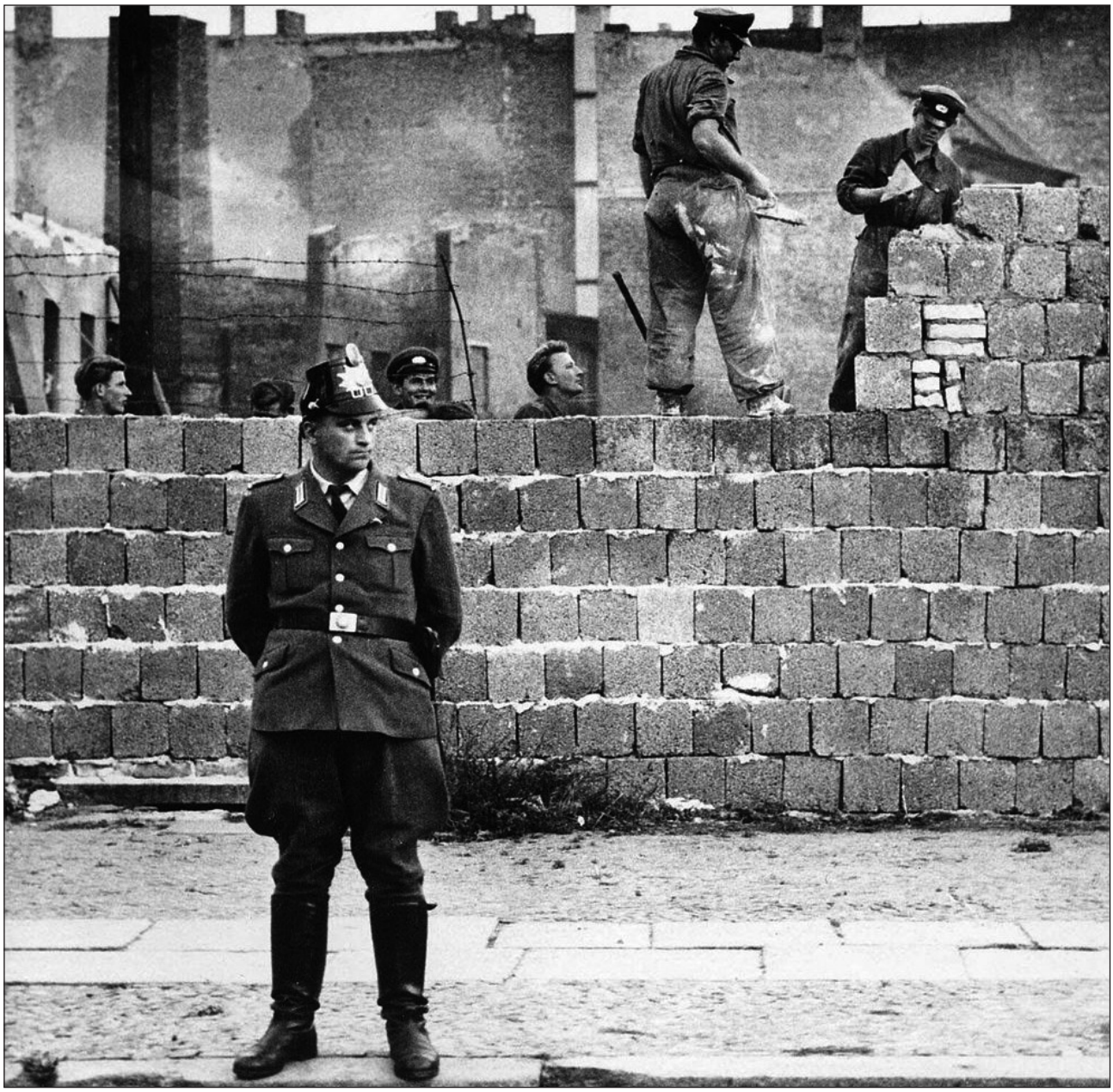

Stavba Berlínskeho múru (1961) (Zdroj: www.pinterest.de)

72 Autor myslí základné stranícke organizácie KSČ.

73 Skúsenosť s náhlou menovou reformou mali občania komunistického Československa z roku 1953.

Stavba Berlínskeho múru, 13. august 1961 (Zdroj: www.ibtimes.co.uk)

DOKUMENT Č. 6

1961, 24. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na stavbu Berlínskeho múru.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:

Věc:

PRAHA DNE[74] 24. srpna 1961

Soudruh Antonín Novotný
první tajemník ÚV KSČ

Ohlas na mezinárodní situaci

Mezinárodní situace, zejména otázka Berlína, je stále v popředí zájmu pracujících, kteří hodnotí kladně pevný postoj vlád SSSR, ČSSR a ostatních socialistických států.

Prohlášení naší vlády o uzavření mírové smlouvy s Německem bylo pracujícími vřele uvítáno. Většina občanů nepokládá za pravděpodobné, že kvůli Berlínu dojde k válce a je přesvědčena, že socialistický tábor je natolik silný, aby donutil imperialisty k jednání. V diskusi na desetiminutovkách a besedách v závodech jsou odsuzovány provokační návštěvy imperialistických státníku v Berlíně.

Krajské výbory upozorňují, že se v ojedinělých případech projevily u pracujících nesprávné názory na současnou mezinárodní situaci. Například ve vozovně městské dopravy v Praze na Pankráci hodnotili někteří pracující situaci tak, že byla sice již dříve napjatá, ale opatřeními vlády NDR se ještě přiostřila. Zaměstnanec Ždárských strojíren ve Žďáru nad Sázavou, příslušník požárního sboru, se vyjádřil, že nynější mezinárodní napětí je zbytečné. Podle jeho názoru by měly „socialistické státy vydat Berlín západu, aby byl pokoj“. Lidé v NDR jsou prý stejně proti nám. Mezi některými pracujícími, hlavně mezi ženami v Třinci, okres Frýdek-Místek se vyskytly hlasy o evakuaci dětí, které budou odděleny od matek a odvezeny na zvlášť bezpečné místo.

Z okresu Prostějov je upozorněno na to, že někteří lidé poslouchají zahraniční rozhlas, zvláště rozhlasovou stanici Beromünster ve Švýcarsku.

V Severomoravském kraji bylo v několika případech zjištěno, že římsko-katoličtí knězi v pohraničních okresech Opava, Bruntál a Šumperk poslouchají vídeňský rozhlas a doporučují věřícím, aby jej poslouchali, protože prý má nejnovější a objektivní zprávy, které v našem tisku nejsou.

x x x

Situace v zásobování

V krajích, kde bylo dosaženo v posledních dnech vyšších nákupů potravin je zaznamenávána jejich sestupná tendence s výjimkou některých okresů. Ve Východočeském kraji jsou to například okresy Hradec Králové a Pardubice, kde vázne zásobování moukou a solí.

V Praze se projevuje zvýšený prodej některých potravin, jako mouky, cukru, rýže, tuku, soli a někde i kondensovaného mléka a kávy. Na obvodě Praha 1 se nakupuje o 10 – 20 % zboží nadplán, v Praze 10 o 30%. Denní expedice velkoobchodu a maloobchodu v Praze se dne 22. 8. projevila následovně: u mouky 185,75 tun, u cukru 134,38 tun, u soli 17,60 tun u rýže 24,98 tun, u oleje 13,44 tun, u tuku 25,87 tun. Pro srovnání se uvádí průměrná expedice v srpnu 1960: u mouky 67,5 tun, u cukru 57,000 tun, u soli 7,6 tun u rýže 8,00 tun, u oleje 7,5 tun.

V Jihočeském kraji se udržely zvýšené nákupy v okresech Písek, kde činí tržby 146 % plánu. I když v tomto kraji došlo také k poklesu nákupů nebylo dosud dosaženo normálního stavu. Denní tržby v obchodní síti celého kraje dosahují průměru 122,27 % plánu.

V Severočeském kraji dosud trvají zvýšené nákupy v okrese Louny. Plánovaná tržba zde byla překročena o 100 %. V okrese Liberec činí zvýšení 20 %. Krajský výbor strany hlásí, že došlo k novým jevům ve způsobu nákupu. Občané nenakupují větší množství zboží v jedné prodejně, ale žádají menší množství v několika prodejnách. Je řada případu, že občané z měst jezdí nakupovat na vesnice. Rušivě zde působí turisté z Východočeského a Západočeského kraje, kteří šíří pověsti, že v Hradci Králové a Plzni jsou prázdné prodejny.

74 Hlavičkový papier príslušného oddelenia ÚV KSČ.

Ve Středočeském kraji se uklidňuje situace v nákupu základních druhů potravin. Výjimku činí okres Mladá Boleslav a oblast Mnichovo Hradiště, kde je prodej mouky vyšší o 50 % proti normálnímu prodeji.

x

Městský výbor KSČ v Praze hlásil včera večer, že na území Prahy došlo k některým rušivým jevům, které jsou nyní předmětem šetření bezpečnostními orgány.

Ve Strašnicích na padesátém obytném bloku, kde bydlí pracovníci ÚV KSČ a Vysoké stranické školy – Institutu společenských věd při ÚV KSČ byl neznámým pachatelem odborně rozmontován přívod plynu. Sklep byl zamořen unikajícím plynem a vzniklo nebezpečí výbuchu.

Ve vršovickém uzlu ČSD neznámy pachatel uvolnil zátěž a vyvolal nebezpečí uvolnění vagonů a srážky. Na tomtéž nádraží byla na volnou kolej, kde projíždí rychlík, úmyslně položena zarážka.

Závodní organizace na ministerstvu zahraničního obchodu upozornila obvodní výbor KSČ Praha 1, že v současné době dojíždí do Prahy zvýšený počet zástupců západoněmeckých firem a přináší sebou noviny NSR. Základní organizace KSČ v dopravním depu v Praze 9 ohlásila OV KSČ, že ve vlakové soupravě Vindobona,[75] která přijela z Vídně, byl na záchodku v koši nalezen větší počet štvavých letáků.
K. Klečák[76]

(stranické[77] *informace)*

DOKUMENT Č. 7

1961, 25. august, Praha. Informatívna správa pre prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného o reakciách obyvateľstva na stavbu Berlínskeho múru.

NA Praha, f. A. Novotný, šk. č. 22. Informace pro A. Novotného.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR
ODDĚLENÍ ORGÁNŮ STRANY, ODBORŮ A MLÁDEŽE
PRAHA 1, NÁBŘEŽÍ I. ČS. KYJEVSKÉ BRIGÁDY 12
Telefon 99
ADRESA TELEGRAMŮ: UVKOMSTRANY

Uveďte v odpovědi:
Č.j.:

Věc:

PRAHA DNE[78] 25. srpna 1961

Soudruh Antonín Novotný
první tajemník ÚV KSČ

75 Rýchlik Vindobona premával na trase Viedeň – Praha – Berlín.
76 Rukopisný podpis.
77 Správne: stranická informace.
78 Hlavičkový papier príslušného oddelenia ÚV KSČ.

K současným mezinárodním událostem

V závodech, úřadech a na vesnicích se i nadále konají schůze a besedy, na kterých se pracující seznamují s prohlášením vlády ČSSR k uzavření mírové smlouvy s Německem. V živých diskusích vyjadřují naprostý souhlas s obsahem tohoto prohlášení a důvěru v politiku strany a vlády v řešení německé otázky. Většina je přesvědčena, že uzavření mírové smlouvy s Německem se obejde bez válečného konfliktu, cestou jednání tak, jak navrhuje Sovětský svaz plně podporovaný ostatními zeměmi socialistického tábora.

Občané, i když věří v mírové vyřešení německé otázky shodují se, že je nutné neustále upevňovat obranyschopnost naší země a považují za správná různá opatření vlády k zajištění bezpečnosti naší země. Projevy souhlasu s obsahem vládního prohlášení vyslovují také mnozí občané německé národnosti. Odsuzují revanšistické záměry západoněmeckých vládnoucích představitelů a plně se staví za návrhy sovětského svazu na uzavření mírové smlouvy s Německem. Například Pavel Zeps ze závodu Tatra Česká Lípa v diskusi řekl: „Mám známé v obou částech Německa, s kterými si dopisuji. V posledním dopise, který jsem obdržel z Mnichova mi píší, že mají obavy ze situace, která se vyvinula kolem podepsání mírové smlouvy s Německem a ze slov Adenauera, který svolává hromy a blesky jen ne na sebe samého. Vždyť chceme mít klid, abychom se mohli starat o své rodiny, vzájemně se navštěvovat, neboť jsem jak v NSR tak v NDR z jedné krve a patříme k jednomu stolu. Já sám odcházím do důchodu, Československá socialistická republika se o mě stará jako o Čecha a jsem jí za to vděčný.“

Na znamení souhlasu s prohlášením vlády ČSSR pracující se zavazují plně nahradit na pracovištích ty soudruhy, kteří odešli na vojenské cvičení. Tak například v Závodech 9. května JD[79] Příbram zaměstnanci požádali o souhlas vedení závodu pracovat o volné sobotě podle potřeby v dolech, kde není plněn plán.

Pracující z některých závodů, především z těch, které mají uzavřenou družbu se závody v NDR, posílají německým soudruhům telegramy, že souhlasí s opatřeními vlády NDR k upevnění bezpečnosti svých hranic a plně je podporují v úsilí o mírové vyřešení německé otázky.

Kromě kladného ohlasu na prohlášení vlády ČSSR k uzavření mírové smlouvy s Německem zasluhují pozornost ojedinělé negativní projevy:

Někteří občané německé národnosti otevřeně obhajují agresivní politiku NSR a často i provokativně vychvalují bývalý německý fašistický režim a odhalují tak své pravé smýšlení. Například zaměstnanec dolu Centrum v Severočeském kraji Sipl (byl dokonce členem brigády socialistické práce) veřejně před horníky prohlašoval, že je hrdý na to, že jeho otec byl příslušníkem SS. Doslovně řekl „až to rupne, chtěl bych být v Mostě vrchním policajtem“. Nabádal také horníky, aby šetřili střelivem a schovávali si je. Horníci Dolu Centrum Sipla při provokacích zadrželi. Na tomto dole se podle zpráv KV[80] KSČ v Ústí nad Labem ztratila 2 elektrické zařízení k odpalování náloží.

V Hořanech, okres Most, občan Wenzel si přibil na dveře svého bytu starý štítek s uvedením, že je členem NSDAP.

Někteří občané na Ústecku upozorňují na chování turistů NSR a záporně hodnotí jejich návštěvy naší republiky. Vyjadřují se, že tyto návštěvy seskupují starousedlíky, kteří zde žili za okupace. Západoněmečtí turisté si také většinou pořizují snímky různých domů, což vzbuzuje mezi lidmi dohady, že budou o jejich stavu podávat zprávy občanům odsunutých do NSR.

x x x

Zpráva KV KSČ v Ostravě:

Belgický vyslanec, který byl ubytován v hotelu Praděd v Karlově[81], okres Bruntál, odjel urychleně do Prahy. Příčinou jeho předčasného odjezdu má být setkání s hajným, který mu řekl o povolávacím lístku k nástupu do armády. Vyslanec při návratu do hotelu se dotazoval, zda je v ČSSR mobilizace. Nechal si vystavit účet a urychleně odjel do Prahy.

x x x

79 Jáchymovské doly.

80 Krajského výboru.

81 Dnes miestna časť obce Bohušov (okres Bruntál, Česká republika).

Situace v zásobování

Podle posledních zpráv krajských výborů KSČ zvýšené nákupy vcelku dále poklesly a blíží se normálnímu stavu. Jen v některých místech dosud trvá zvýšený zájem o potraviny, zejména o mouku, cukr, sůl a tuky.

Městský výbor KSČ Praha hlásí, že k vysokým nákupům došlo na obvodě Prahy 2, 4, 8, 10.

Expedice velkoobchodu měla od 1. 8. do 21. 8. stoupající tendenci. V této době se zvýšily dodávky pražského velkoobchodu do sítě prodejen proti plánovanému rozvozu zboží o 300 aut, tj. celkem o 900 tun zboží. Denní expedice od 16. do 19. srpna 1961 činila u mouky 96,0 tun, 21. srpna 120,0 tun, 22. srpna 185,0 tun a 23. srpna 223,4 tun. U cukru dosáhla expedice od 16. do 19. srpna 600 tun, 21. srpna 88,0 tun, 22. srpna 134,4 tuny a 23. srpna 223,4 tuny. Větší vzestup expedice byl taktéž u rýže, oleje a soli.

V Jihočeském kraji po předcházejícím poklesu došlo ve středu dne 23. 8. k ojedinělému zvýšení nákupu především v obchodní síti spotřebních družstev, kde byl plán denní tržby splněn na 122,30 %. K poklesu došlo v okresech Jindřichův Hradec a Pelhřimov. V okresech Písek, Strakonice a České Budějovice se zvýšil prodej kávy, tuku a kakaa. K celkovému poklesu došlo u mýdla.

Ve Středoslovenském kraji v důsledku zvýšených nákupů došlo ke snížení normovaných zásob ve velkoobchodu a to u mouky z 18 dní na 6,5 dne, cukru z 30 dní na 7 dní, oleje z 18 dní na 5,5 dne. K doplnění zásob požaduje od sdružení podniků potravinářského zboží v Praze dodat nad plán 1.150 tun mouky a 1.940 tun cukru.

V Západoslovenském kraji je trvalý pokles prodeje potravin ve všech okresech a zvýšené nákupy se vyskytují jen ojediněle. Značně byly snížený zásoby ve velkoobchodu v Galantě, kde je nedostatek mouky. Vyšší nákupy jsou zaznamenávány v okresech Dunajská Streda, Komárno a Nitra.

Ve Východoslovenském kraji kromě města Košic celková poptávka po potravinách postupně klesá. Místy se projevuje zvýšený nákup hlavně soli. V okresech Spišská Nová Ves, Trebišov se projevily nedostatky v zásobování zbožím v důsledku málo pohotového rozvozu, zaviněného velkoobchodem.

(stranická informace)

Ondrej Podolec • Will There Be a War? Response of Czechoslovak Citizens to Building the Berlin Wall
Documents show reports on survey results on moods among citizens, how security units presented them to leaders of the ruling party (Communist Party of Czechoslovakia) in August 1961. In the first document, there is response on events related to policy of two superpowers that happened immediately before the wall was built. Just 15 years after the end of the biggest war conflict in the history (which majority of inhabitants personally went through), understandably threats from a new war dominated and led to efforts to get food supplies in advance. Reactions of persons having German nationality were under special observation. Among commentaries, the tendency to comment events from the point of view of the ruling ideology.

doc. Ondrej Podolec, PhD. (1975)
Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história – slovenský jazyk a literatúra, a Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium absolvoval v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, kde aj do roku 2007 pracoval. V súčasnosti je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa a prednáša právne dejiny na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Zaoberá sa dejinami Slovenska v 20. storočí, najmä vývojom politického systému, dejinami verejnej správy i perzekúciami rôznych skupín obyvateľstva nedemokratickými režimami. Je autorom monografií *Medzi kontinuitou a diskontinuitou (Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945)*, *Prvý slovenský parlament (Snem Slovenskej republiky a jeho legislatívna činnosť)*, spoluautorom publikácií *14. marec 1939 (Vznik slovenského štátu) 1. a 2.* i viacerých edícií dokumentov. Publikoval vyše osemdesiat vedeckých štúdií na Slovensku i v zahraničí.

ANTONÍN BRÁZDIL – „ESO V RUKÁVE“ SPRAVODAJSKEJ SKUPINY MALACKY 11. BRIGÁDY POHRANIČNEJ STRÁŽE

VLADIMÍR PALKO

Spravodajská skupina Malacky 11. brigády pohraničnej stráže zabezpečovala v rokoch 1951 – 1989 kontrarozviednu ochranu štátnej hranice na úseku 1. pohraničného práporu. Jej hlavnou úlohou bolo zhromažďovanie a vyhodnocovanie informácií o osobách plánujúcich útek do zahraničia. S tým súviselo aj budovanie rozsiahlej agentúrnej siete v zverenom úseku pohraničného pásma. Získavanie tajných spolupracovníkov a dôverníkov a operatívne rozpracovávanie podozrivých osôb sa uskutočňovalo podľa rovnakých tajných podzákonných noriem, akými sa riadila Štátna bezpečnosť (ŠtB). V prípade, že sa potvrdila informácia o pripravovanom úteku, využívali dôstojníci spravodajskej zložky profylaktické a rozkladné opatrenia, vrátane intervencií na školách, úradoch a v zamestnaní, či prokurátorských výstrah. Najvýraznejšou tvárou malackých spravodajcov bol Antonín Brázdil, ktorého profil čitateľovi predkladáme.

Antonín Brázdil sa narodil 31. augusta 1931 v obci Bělov, okres Kroměříž, do rodiny robotníka. Absolvoval päť tried národnej školy v Bělove a tri triedy meštianskej školy v Kvasiciach, ktorú ukončil v roku 1945. Po trojmesačnom kurze závodnej textilnej školy pôsobil ako pletár textílií od apríla 1946 do júna 1952 v národnom podniku (n. p.) Svit Otrokovice. V období od júla 1952 do septembra 1953 bol vojakom základnej služby pri 11. brigáde Pohraničnej stráže Bratislava a slúžil ako hliadka.

Frekventant Brázdil absolvoval základný výcvik v Spojovacom učilišti v Novom Meste nad Váhom od 1. októbra 1953 do 20. decembra 1954. Nezvládal základné učivo z matematiky a nemal žiadne znalosti elektrotechniky, čo bolo zapríčinené predošlým vzdelávaním, „ťažkou chápavosťou“ a čiastočne neskorším nástupom do školy. Negatíva sa pokúšal vyvážiť výbornou pracovnou morálkou a vytrvalosťou, dobré výsledky dosahoval v praktických cvičeniach, kde dokázal presne a včas splniť dané úlohy. Brázdilove telesné zdravie bolo až na ľahkú sluchovú poruchu vyhovujúce, tá ho však diskvalifikovala z predmetu rádioprevádzka, keďže nedokázal prijímať signály morzeovkou. Obľuboval ľahkú atletiku a získal III. výkonnostnú triedu vo vrhu guľou. V septembri 1954 ho v rámci služobno-politickej charakteristiky navrhli z učilišťa prepustiť z dôvodu neprospievania z technických predmetov, s čím vedenie učilišťa súhlasilo.

Do služieb ministerstva vnútra Antonína Brázdila prijali 1. októbra 1954 a od 1. januára 1955 ho zaradili do funkcie veliteľa spojovacej čaty v poddôstojníckej škole v Litoměřicích. Požiadal o preradenie k PS – útvaru Bratislava a od 15. júna 1955 nastúpil k 11. pohraničnej brigáde ministerstva vnútra ako pomocník veliteľa čaty 1. práporu v Malackách. Nadriadený veliteľ spojovacej čaty ho hodnotil ako schopného a ovládajúceho taktiku a techniku spojovacej služby. V apríli 1956 dostal od náčelníka PS – útvaru 5947 Bratislava povolenie na sobáš s dobou platnosti jeden rok, čo aj využil. S manželkou Annou mali dve deti.

V Československom zväze mládeže bol organizovaný od apríla 1946, od júla 1948 do júna 1952 pôsobil ako tajomník a neskôr predseda jeho závodnej organizácie v národnom podniku Svit. Za člena Komunistickej strany Československa (KSČ) prijali Brázdila vo februári 1959 po dvojročnej kandidátnej lehote a zastával funkciu člena výboru základnej organizácie KSČ a v období rokov 1960 – 1964 funkciu vedúceho straníckej skupiny. V roku 1976 mu do osobnej karty pribudlo vyššie politické vzdelanie vo forme absolvovania Vysokej školy marxizmu-leninizmu.[1]

1 Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN) Bratislava, fond (f.) PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

ZAČIATKY V SPRAVODAJSKEJ SKUPINE MALACKY

Mladším referentom spravodajského oddelenia 11. brigády sa stal 1. februára 1957 a počas absolvovania trojmesačného základného spravodajského kurzu (23. september – 23. december 1957) na základnej operatívnej škole ministerstva vnútra v Slapoch ho 1. októbra 1957 prevelili k 1. pohraničnému práporu Malacky do funkcie spravodajského referenta v hodnosti staršinu.

Náčelník spravodajského oddelenia Bohuslav Rychetský[2] v zázname o hodnotení frekventanta pre potreby školy vyhodnotil Brázdila ako človeka osamelej povahy, snažiaceho sa zapadnúť do kolektívu, v ktorom bol obľúbený. Predpokladal, že po získaní väčšieho množstva skúseností so spravodajskou agendou z neho bude dobrý spravodajský dôstojník.

Bližší pohľad na Brázdilov charakter a schopnosti poskytol školský posudok zo Slapov, datovaný 14. januára 1958. Brázdila hodnotil ako nesmelého, čiastočne pohodlného a málo iniciatívneho príslušníka so slabou streľbou, vyhýbajúceho sa úlohám vyžadujúcim fyzickú námahu. Teoretická výučba vrátane praktických písomných prác mu robila problémy vo všetkých predmetoch a triedny asistent konštatoval ťažkopádnosť v logickom myslení. V kolektíve bol obľúbený vďaka svojej tichej povahe.

Prijatiu k spravodajskej službe predchádzala zvláštna previerka kádrového odboru Hlavnej správy PS pracujúca so všetkými dostupnými materiálmi vojenskej kontrarozviedky a ministerstva vnútra, veliteľským posudkom, kádrovými posudkami, vrátane previerky v mieste bydliska ešte z decembra 1956 a dôslednej lustrácie najbližších rodinných príslušníkov po úroveň súrodencov manželky z okresných oddelení Verejnej bezpečnosti Kroměříž, Malacky a n. p. Svit Otrokovice. Na žiadosti o preverení povesti boli presne vymedzené oblasti, ktoré mohli byť vyhodnotené ako problematické, od triedneho pôvodu až po postoje k socializácii dediny.[3]

Antonín Brázdil (Zdroj: A ÚPN)

Bohuslav Rychetský (Zdroj: A ÚPN)

Na kariérny postup si Brázdil počkal pomerne dlho. V období rokov 1967 – 1970 absolvoval Strednú odbornú školu ministerstva vnútra Felixa E. Dzeržinského v Prahe a od 1. septembra 1970 do 31. júla 1973 pôsobil ako starší dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia (AOO) 11. brigády. Z AOO 11. brigády sa vrátil do spravodajskej skupiny Malacky vo funkcii staršieho dôstojníka a od 1. novembra 1979 do 28. februára 1989 slúžil ako náčelník 1. spravodajskej skupiny Malacky v hodnosti podplukovníka.

Kvality Antonína Brázdila pochádzali skôr z praxe ako z formálneho odborného vzdelania, pretože okrem spomenutého operatívneho kurzu a strednej odbornej školy už neabsolvoval žiadne ďalšie spravodajské kurzy a školy zvyšujúce kvalifikáciu. V júli 1988 mu z tohto dôvodu museli kádrovým rozkazom náčelníka Verejnej bezpečnosti odpustiť kvalifikačný predpoklad vzdelania pre funkciu náčelníka spravodajskej skupiny. Už v júni 1958 uviedol veliteľ 1. pohraničného práporu Michal Jurečko v návrhu na povýšenie Brázdila do podporučíckej hodnosti, že má *„všetky predpoklady na dosahovanie lepších výsledkov ale chyba spočíva v tom, že málo a nesystematicky študuje“*.[4] Priebežné odborné zdokonaľovacie školenia v období

2 Bohuslav Rychetský (*12. 8. 1927) pôsobil ako náčelník spravodajského oddelenia 11. brigády od 1. 2. 1957 do 30. 9. 1962. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na:https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1499&pismeno=R

3 Ďalej kádrový odbor zaujímala politická príslušnosť, činnosť za prvej republiky, nacistickej okupácie, po oslobodení, členstvo v aktivistických organizáciách (Kuratorium, Národní souručenství a iné), pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu, pracovná morálka, povesť na verejnosti, styky s cudzinou, styky s osobami s nepriateľským pomerom k zriadeniu, rodinný a osobný život, záujmy a sklony, prostredie, v ktorom sa pohybovali, účasť v zahraničnom odboji, účasť na revolúcii v roku 1945, v Slovenskom národnom povstaní (SNP), udalostiach počas februára 1948, postoje k opatreniam strany a vlády pri menovej reforme, pomer k socializácii dediny a jednotným roľníckym družstvám. Podobné previerky sa opakovali v približne päťročných intervaloch. A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

4 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

František Vida (Zdroj: A ÚPN)

Michal Baroš (Zdroj: A ÚPN)

Florián Čambál (Zdroj: A ÚPN)

1959 – 1962 podľa hodnotenia staršieho referenta spravodajského oddelenia brigády Františka Vidu[5] zvládal spočiatku slabšie a výčitka smerovala aj k zanedbávaniu výučby nemeckého jazyka. Aj v neskoršom období sa v Brázdilovych personálnych materiáloch uvádza, že nemá žiadne overené jazykové znalosti.

Zástupca náčelníka štábu pre spravodajstvo Michal Boroš[6] v riadnom služobnom hodnotení Antonína Brázdila k marcu 1960 uviedol, že je síce iniciatívny, ale nedôsledný a jeho jednanie niekedy povrchné. Pridelené úseky dokázal spravodajsky zabezpečiť, dosiahol dobré výsledky, pre prácu s agentúrnou sieťou si vytváral vhodné podmienky. Boroš Brázdilovi vyčítal nedodržiavanie teoretických zásad v praxi, čo však kompenzoval vytrvalosťou. Závery šesťčlennej hodnotiacej komisie sa venovali väčšinovo politickej vyspelosti, kritizovali Brázdilovu ideologickú „nepevnosť“ vychádzajúcu z poznatku, že „*v náboženskej otázke nie je v rodine na verejnosti vysporiadaný*“.[7] Nedostatky však neboli závažného charakteru, existoval predpoklad ich skorého odstránenia a Brázdil mohol slúžiť aj naďalej ako spravodajský dôstojník s perspektívou povýšenia.[8]

SPRAVODAJCOVIA „DRŽIA SPOLU“

Okrem riadneho služobného hodnotenia dostal Brázdil v ďalšom priebehu roka aj dvojročné hodnotenie od veliteľa práporu Michala Jurečka, ktoré sa síce v spise nezachovalo, ale vzhľadom k Brázdilovej reakcii s predošlým hodnotením obsahovo príliš nekorešpondovalo. Brázdil si podal 30. septembra 1960 žiadosť o prepustenie do civilu. Okrem zdravotného stavu spomínal aj zlé hodnotenie veliteľa práporu vylučujúce povýšenie do vyššej hodnosti, čo bral ako nespravodlivosť, keďže práci venoval veľa času na úkor rodiny a snažil sa ju robiť poctivo.

K žiadosti sa 8. októbra 1960 vyjadril referent spravodajského oddelenia Vladimír Buttko,[9] kolegu sa zastal a označil za najschopnejšieho z 1. spravodajskej skupiny. Vyjadril sa k pracovnému prostrediu a uviedol, že Brázdil má rozpory s predsedom Útvarovej organizácie KSČ štábu Jánom Kachútom a osobný spor s manželkou náčelníka štábu (1. práporu) Michala Jurečka. Výsledkom bolo jeho prehliadanie pracovníkmi štábu. Buttko

5 František Vida (*31. 3. 1932) pôsobil na spravodajskom oddelení 11. brigády od septembra 1955 do apríla 1959 ako dôstojník, v období od mája 1959 do júna 1960 bol náčelníkom 3. spravodajskej skupiny Bratislava, do septembra 1962 opäť dôstojníkom spravodajského oddelenia a do apríla 1971 pôsobil ako jeho náčelník. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1506&pismeno=V

6 Michal Boroš (*8. 12. 1922) pôsobil ako spravodajský dôstojník 11. brigády PS od 16. 10. 1951 do 30. 11. 1961. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebehsluzby.php?osoba=1472&pismeno=B

7 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

8 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

9 Buttko Vladimír (*31. 10. 1934), člen KSČ od roku 1957, pôsobil v spravodajskom oddelení 11. brigády od 1. 6. 1960 do 31. 12. 1971, kedy bol prepustený. V rokoch 1987 – 1989 ho evidovali vo zväzku preverovanej osoby „KUKAJ“ kvôli zápornému postoju k socialistickému zriadeniu a ku KSČ, z ktorej ho vylúčili. Buttko bol napríklad riadiacim dôstojníkom zahraničného agenta Emila Schuhgovicha, krycie meno „RICHARD“. Bližšie pozri PALKO, Vladimír: Zahraničný tajný spolupracovník „RICHARD“ v službách spravodajských zložiek 11. brigády Pohraničnej stráže. *Pamäť národa*, roč. 15, 2019, č. 2, s. 61 – 71; A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR), archívne číslo (a. č.) 36 383; *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS [online]*. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1475&pismeno=B

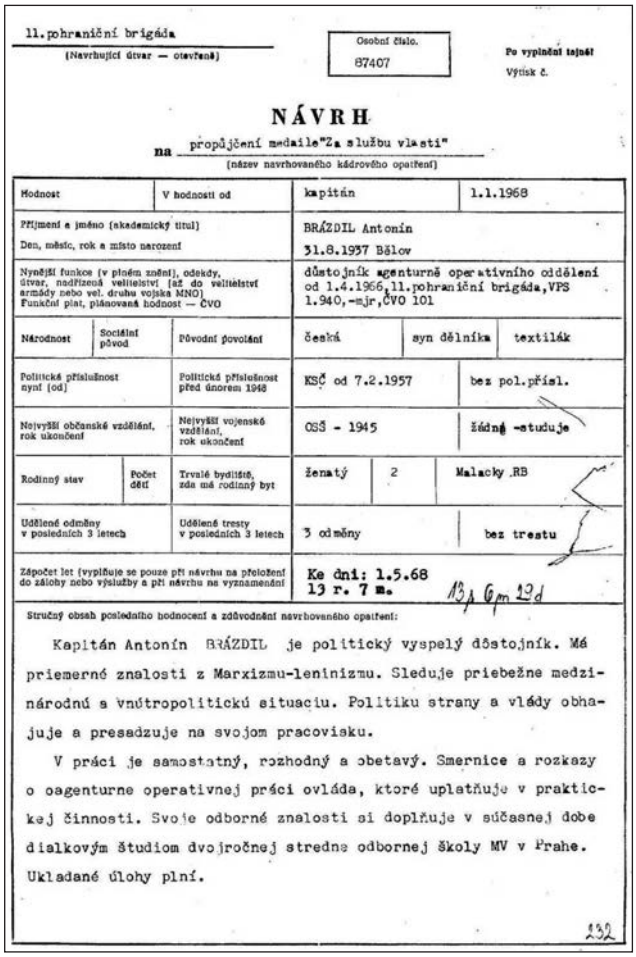

11. pohraniční brigáda
(Navrhující útvar — otevřená)

Osobní číslo. 87407

Po vyplnění tajné!
Výtisk č.

NÁVRH

na propůjčení medaile "Za službu vlasti"
(název navrhovaného kádrového opatření)

Hodnost	V hodnosti od	kapitán	1.1.1968
Příjmení a jméno (akademický titul) Den, měsíc, rok a místo narození		BRÁZDIL Antonín 31.8.1937 Bělov	
Nynější funkce (v plném znění), odekdy, útvar, nadřízená velitelství (až do velitelství armády nebo vel. druhu vojska MNO) Funkční plat, plánovaná hodnost — ČVO		důstojník agenturně operativního oddělení od 1.4.1966, 11. pohraniční brigáda, VPS 1.940,-mjr, ČVO 101	
Národnost / Sociální původ	Původní povolání	česká / syn dělníka	textilák
Politická příslušnost nyní (od)	Politická příslušnost před únorem 1948	KSČ od 7.2.1957	bez pol.přísl.
Nejvyšší občanské vzdělání, rok ukončení	Nejvyšší vojenské vzdělání, rok ukončení	OSŠ - 1945	žádné - studuje
Rodinný stav / Počet dětí	Trvalé bydliště, zde má rodinný byt	ženatý / 2	Malacky RB
Udělené odměny v posledních 3 letech	Udělené tresty v posledních 3 letech	3 odměny	bez trestu
Započet let (vyplňuje se pouze při návrhu na přeložení do zálohy nebo výslužby a při návrhu na vyznamenání		Ke dni: 1.5.68 13 r. 7 m.	13 r 6 m 12 d

Stručný obsah posledního hodnocení a zdůvodnění navrhovaného opatření:

Kapitán Antonín BRÁZDIL je politický vyspelý dôstojník. Má priemerné znalosti z Marxizmu-leninizmu. Sleduje priebežne medzinárodnú a vnútropolitickú situáciu. Politiku strany a vlády obhajuje a presadzuje na svojom pracovisku.

V práci je samostatný, rozhodný a obetavý. Smernice a rozkazy o oagenturne operativnej práci ovláda, ktoré uplatňuje v praktickej činnosti. Svoje odborné znalosti si doplňuje v súčasnej dobe diaľkovým štúdiom dvojročnej stredne odbornej školy MV v Prahe. Ukladané úlohy plní.

132

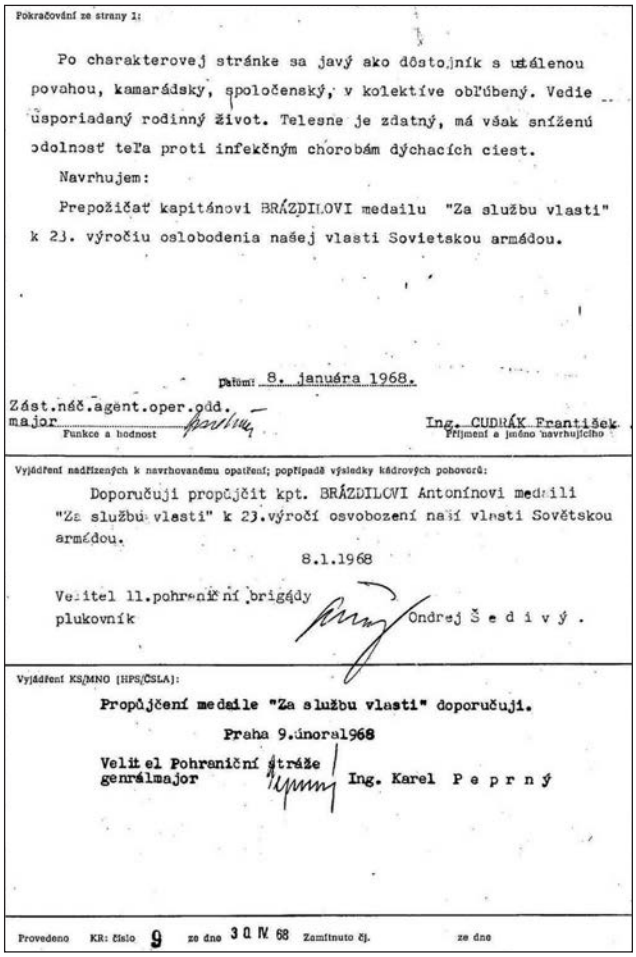

Pokračování ze strany 1:

Po charakterovej stránke sa javý ako dôstojník s utálenou povahou, kamarádsky, spoločenský, v kolektíve obľúbený. Vedie usporiadaný rodinný život. Telesne je zdatný, má však sníženú odolnosť teľa proti infekčným chorobám dýchacích ciest.

Navrhujem:

Prepožičať kapitánovi BRÁZDILOVI medailu "Za službu vlasti" k 23. výročiu oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou.

Datum: 8. januára 1968.

Zást.náč.agent.oper.odd. major
Funkce a hodnost

Ing. CUDRÁK František
Příjmení a jméno navrhujícího

Vyjádření nadřízených k navrhovanému opatření; popřípadě výsledky kádrových pohovorů:

Doporučuji propůjčit kpt. BRÁZDILOVI Antonínovi medaili "Za službu vlasti" k 23. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou.

8.1.1968

Velitel 11. pohraniční brigády
plukovník

Ondrej Šedivý.

Vyjádření KS/MNO (HPS/ČSLA):

Propůjčení medaile "Za službu vlasti" doporučuji.

Praha 9. února 1968

Velitel Pohraniční stráže
generálmajor

Ing. Karel Peprný

Provedeno KR: číslo 9 ze dne 30 IV 68 Zamítnuto čj. ze dne

Návrh na prepožičanie medaily „Za službu vlasti“ Antonínovi Brázdilovi, 1968 (Zdroj: A ÚPN)

odporučil Brázdila povýšiť so spätnou platnosťou a podrobiť ďalšej lekárskej prehliadke objektivizujúcej jeho ťažkosti. Podobne Brázdila v osobitných vyjadreniach ohodnotili aj starší referent malackej skupiny Michal Boroš a starší referent spravodajského oddelenia František Vida. Ako taktickú chybu vnímali, že Brázdil hodnotenie veliteľa práporu podpísal a tým pádom akceptoval.

S Antonínom Brázdilom sa uskutočnil už 10. októbra 1960 pohovor za prítomnosti Michala Boroša, Vladimíra Buttka, Františka Vidu a náčelníka spravodajského oddelenia Bohuslava Rychetského. Rychetský konštatoval neoprávnenosť Brázdilových dôvodov, na ktorých ale Brázdil aj naďalej trval. Rychetský preto odporučil pohovor s veliteľom brigády a jeho zástupcom pre veci politické. Či pohovor aj prebehol, nevieme, ale už najbližšie mimoriadne služobné hodnotenie z novembra 1960 konštatovalo odstránenie Brázdilových nedostatkov, zlepšenie na všetkých hodnotených úrovniach a odporúčanie na povýšenie do hodnosti poručíka, ktoré priamo v hodnotení navrhol veliteľ 11. brigády Florián Čambál.[10] Členmi komisie boli spravodajskí dôstojníci Rychetský, Boroš, Vida a náčelník kádrového oddelenia 11. brigády Jozef Giertli. Brázdil stiahol žiadosť o prepustenie mimo činnú službu 14. novembra 1960.

Referent spravodajského oddelenia Vladimír Buttko mu navrhol pri príležitosti výročia Veľkej októbrovej

10 Florián Čambál (*16. 7. 1913, Abrahám okres Galanta), člen KSČ od roku 1935, počas 2. svetovej vojny predseda okresného vedenia ilegálnej Komunistickej strany Slovenska (KSS) v Seredi. Počas Slovenského národného povstania bol v brigáde pplk. Karasova, kde pôsobil ako politický komisár a spravodajca. Jeho známosť s neskorším predsedom vlády Viliamom Širokým mu dopomohla k funkcii veliteľa 11. bratislavského oddielu Ministerstva národnej bezpečnosti (MNB), ktorej riadením bol poverený 1. 6. 1951. Od roku 1952 bol premenovaný na 11. pohraničnú brigádu MNB. V roku 1962 bol prepustený zo služieb Ministerstva vnútra (MV) a zamestnal sa na Krajskom výbore KSS v Bratislave. Pozri MORBACHER, Ľubomír. 11. bratislavská brigáda Pohraničnej stráže a výnimočná „osobnosť“ jej prvého veliteľa Floriana Čambála (1948 – 1962). *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2009, č. 7, s. 100 – 101.

socialistickej revolúcie v roku 1961 udeliť ako vecnú odmenu knihu s venovaním za rozpracovanie a úspešné zakončenie bližšie neidentifikovaných operatívnych prípadov „UČEŇ" profylaktickým opatrením a „CUDZINEC" získaním pre spoluprácu. V tom období Brázdil „tipoval" tri nové byty na vhodnosť obsluhy agentúrnej siete, pri ktorých existoval reálny predpoklad k získaniu spolupracovníkov ochotných prepožičiavať byty pre potreby spravodajskej skupiny Malacky. Odmenu odporučili udeliť aj starší referenti skupiny Boroš a Vida. Zaujímavosťou je, že pod textom návrhu sa nachádza rukou písaný text náčelníka spravodajského oddelenia navrhujúci odpustiť V. Buttkovi bližšie neurčený trest z dôvodu náročného plnenia úloh, iniciatíve pri odstraňovaní nedostatkov a zlepšenie chovania. Na druhej strane návrhu je opäť rukou písaná odpoveď, že veliteľ brigády *„kázenský trest Buttkovi neodpustil z dôvodov, že je krátka doba od udelenia tejto výstrahy"*.[11]

V roku 1963 konštatoval zástupca veliteľa práporu pre spravodajstvo Antonín Ješeta,[12] že Brázdil dosahuje spomedzi spravodajských dôstojníkov skupiny najlepšie výsledky. Vnímal ho ako rozhodného, iniciatívneho, samostatného a zorganizovaného, chválil ho, že si zvýšil „odbornosť z hľadiska výkonu funkcie" aj získaním vodičského oprávnenia a tiež začal diaľkovo študovať na jedenásťročnej strednej škole v Malackách. Ješetov návrh na povýšenie Brázdila do hodnosti nadporučíka odsúhlasil zastupujúci veliteľ 11. brigády Jan Holan a náčelník Hlavnej správy pohraničnej stráže ministerstva vnútra Josef Švihovec.

V novembri 1964 požiadal Brázdil o preloženie k vojenskému útvaru civilnej ochrany Malacky, pretože mu lekár odporučil pravidelnú životosprávu. Ako druhý dôvod uviedol starostlivosť o školopovinné deti, keďže jeho manželka pracovala do večerných hodín. V máji 1965 Brázdil svoju žiadosť stiahol.

Narastajúca prax a dobré pracovné výsledky prispeli ku kladnému hodnoteniu Antonína Brázdila zástupcom veliteľa práporu pre spravodajstvo Jaroslavom Mikovcom v decembri 1965. V novembri 1966 navrhol náčelník 11. brigády Brázdila povolať na už spomínané kombinované diaľkové štúdium Strednej odbornej školy ministerstva vnútra v Prahe (1967 – 1970), kam si krátko predtým podal žiadosť o prijatie. Vybral si kontrarozviedny študijný odbor a záverečné hodnotenie triedneho učiteľa znelo v prospech odborných predmetov oproti všeobecne vzdelávacím, kde mal omnoho horší prospech. Maturoval z jazyka českého a ruského s hodnotením „dobrý", z ekonomiky a hospodárskeho plánovania na výbornú a z predmetu odborná bezpečnostná príprava MV a československé socialistické právo dostal hodnotenie chválitebný.

Okupácia vojskami Varšavskej zmluvy zastihla Antonína Brázdila v kapitánskej hodnosti ako čerstvého držiteľa prepožičanej medaily „Za službu vlasti" pri príležitosti 23. výročia oslobodenia územia spod nacistickej nadvlády.[13]

1968

Obdobie po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy a svoje správanie pred, počas a po okupácii podrobne zhrnul Brázdil v októbri 1970 v komplexnom Doplnku k životopisu. Politickej a verejnej činnosti sa nezúčastňoval, kritizoval politické vedenie komunistickej strany pred rokom 1968 za nezvládnutie *„búrlivého rozmachu spoločnosti"* a neplnenie prijatých uznesení. Keďže v tom čase dochádzalo aj k zvýšenej medializácii vážnych prešľapov štátnych bezpečnostných zložiek, Brázdil použil sprofanovanú formuláciu o *„útokoch na armádu, bezpečnosť a znevažovanie celého vývoja komunistickej strany v období rokov 1948 až 1968"* a vinu prisudzoval reformnému hnutiu v strane. Odsúdil zakladanie „nátlakových organizácií" Klubu angažovaných nestraníkov, K – 231, Palachovo sebaupálenie, protisovietske demonštrácie v súvislosti s Majstrovstvami sveta v hokeji v marci 1969, proti výzve 2000 slov podpísal rezolúciu.

Tiež schvaľoval cvičenie vojsk Varšavskej zmluvy pod krycím názvom „ŠUMAVA", plánované od apríla 1968 a ukončené na prelome júla a augusta 1968. Väčšina jednotiek sa už čoskoro vrátila na územie Československa späť v operácii s krycím menom „DUNAJ". Sovieti dokonca po ukončení cvičenia ponechali rozvinutú spojovaciu sieť, aby ju mohli okamžite využiť počas okupácie. Na úseku 1. pohraničného práporu Malacky podľa Brázdilovych vedomostí nedošlo k žiadnemu konfliktu medzi československými a „spojeneckými" vojskami, uviedol však, že vo výcvikovom prápore Malacky bola pozmenená vojenská prísaha.

Vpád okupačných vojsk vnímal ako prekvapivý, pretože nepoznal dôvod takéhoto zásahu, snažil si ho vysvetliť tak, *„že to muselo být u nás velmi zlé a že jsme určitě neplnily dohody které jsme podepsali v Bratislavě a také jsem tak otázku vstupu vojsk vysvětloval.* […] *Vyhlášení a podepsání smlouvy o dočasném pobytě sovětských vojsk na našem území jsem přijal kladně, uvědomujíc si nebezpečenství co čekalo naši republiku, kdyby nebyli přišli včas spojenecká vojska"*.[14]

11 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

12 Antonín Ješeta (*14. 5. 1932) pôsobil v spravodajských zložkách 11. brigády v rokoch 1954 – 1964. *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1482&pismeno=J

13 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

14 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

Jaroslav Mikovec (Zdroj: A ÚPN)

Zaujímavý fakt sa vynoril v hodnotení z decembra 1970 – Brázdil s kolegom Jaroslavom Mikovcom[15] sprevádzal v prvých dňoch okupácie lučeneckých delegátov Vysočanského zjazdu z Malaciek do Trstína cez Pezinskú Babu, keďže sa po návrate chceli vyhnúť okupovanej Bratislave. Komisia na čele s náčelníkom finančného oddelenia 11. brigády Petrom Volentierom epizódu komentovala tak, že Brázdil bol v tej dobe *„krátku dobu pomýlený a zakolísal. V krátkej dobe však spoznal svoje pomýlenie a situáciu správne hodnotil s triedneho a internacionálneho hľadiska a v súčasnom období stojí pevne za líniou strany“*.[16] Podobné “zlyhanie“ sa v tej dobe vyskytlo aj u spravodajského dôstojníka 11. brigády Michala Bilíka, zabezpečujúceho konšpiratívne zabezpečenie rodinných príslušníkov delegáta Vysočanského zjazdu Andreja Sámela.[17] Po sebakritike však podobne ako Brázdil mohol zostať v spravodajskej službe.[18]

Brázdilov kádrový profil vylepšil fakt, že sa ako poslucháč operatívnej školy v Prahe zúčastňoval na „akciách zaisťovacích pokoj“ v súvislosti s upálením Jana Palacha a voľbou predsedu Federálneho zhromaždenia (FZ) Československej socialistickej republiky (ČSSR) v januári 1969. Vo voľbe FZ v zhode s prosovietskymi mocenskými záujmami Gustáva Husáka zvolilo Petra Colotku[19] namiesto odporcu

15 Jaroslav Mikovec (*14. 5. 1927) pôsobil od mája 1954 v 2. pohraničnom prápore ako zástupca náčelníka pre spravodajskú činnosť, od októbra 1960 ako starší referent. V januári 1964 slúžil v 1. pohraničnom prápore ako zástupca veliteľa pre spravodajstvo a od apríla 1966 ako starší dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia Malacky. Spravodajskú kariéru v 11. brigáde ukončil na jej agentúrno-operatívnom oddelení v júli 1971. Pozri: *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1496&pismeno=M

16 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

17 RSDr. Andrej Sámel (*1931) do augusta 1968 pôsobil ako zástupca náčelníka politického oddelenia 11. brigády PS v hodnosti major a od októbra 1968 do apríla 1969 bol osobným tajomníkom ministra vnútra Slovenskej socialistickej republiky Egyda Pepicha. Zúčastnil sa Vysočanského zjazdu v pozícii zástupcu z radov slovenských delegátov. V priebehu zjazdu prejavil vysokú mieru aktivity a bol zvolený do predsedníctva Ústredného výboru KSČ (ÚV KSČ). V závere zjazdu vystúpil v rozhlase s výzvou k národu a slovenským komunistom, aby verejne odporovali proti vstupu okupačných vojsk na územie Československa. Dňa 26. 8. 1968 sa zúčastnil mimoriadneho zjazdu KSS v Bratislave a obhajoval uznesenia Vysočanského zjazdu. Dňa 6. 9. 1970 bol vylúčený z KSČ a bezpečnostných zložiek, neskôr sa živil ako robotník a technik. Štátna bezpečnosť ho získala k spolupráci v kategórii agent 14. 12. 1979 pod krycím menom „ANDREJ“, spolupráca trvala až do roku 1989, kedy ŠtB zväzok zničila. Po roku 1989 pôsobil ako námestník ministra vnútra Richarda Sachera. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB Správa ŠtB Banská Bystrica SV ŠEO (1963) 1983 – 1988, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 93, inventárne číslo (ďalej inv. č.). 125. Rozhodnutia o prehodnotení doby uloženia zväzkov KR; Rozhodnutie z 10. 2. 1986 o archivovaní spisu Andreja Sámela (1931).

18 Bližšie pozri PALKO, Vladimír. Michal Bilík – opora spravodajských zložiek 11. brigády PS na slovensko-rakúskom úseku štátnej hranice. *Pamäť národa*, ročník 18, 2017, č. 1, s. 58.

19 Peter Colotka (*10. 1. 1925 – †20. 4. 2019) bol členom KSČ od roku 1947, do strany vstúpil počas štúdia na Právnickej fakulte Univerzity Komenského, štúdium ukončil v roku 1950. V období 1956 – 1957 pôsobil ako prodekan a následne až do roku 1959 ako dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského (UK). V období rokov 1958 – 1961 pôsobil ako prorektor UK, od roku 1962 do roku 1963 bol členom Medzinárodného súdneho dvora v Haagu, odkiaľ ho odvolali na Slovensko a v doplňovacích voľbách zvolili za poslanca Slovenskej národnej rady (SNR) a vymenovali do funkcie povereníka SNR pre spravodlivosť (1963 – 1968) a predsedu Právnej komisie SNR. V roku 1963 ho vymenovali aj za člena „barnabitskej“ komisie preverujúcej proces so skupinou tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Tu sa stretol s Gustávom Husákom a ten nad ním držal po roku 1968 ochrannú ruku. Colotka bol odporcom politiky prezidenta Antonína Novotného a po skúsenostiach z vyšetrovania v roku 1963 aj protagonistom tzv. obrodného procesu v KSČ a stúpenec rozdelenia funkcie prezidenta a 1. tajomníka ÚV KSČ. Od apríla 1968 sa stal podpredsedom vlády Oldřicha Černíka, okrem iného aj s agendou rehabilitácie nezákonne odsúdených z 50. rokov. Počas prejavu v rozhlase 22. 8. 1968 predniesol prejav odmietajúci okupáciu, avšak neskôr sa zaradil k Husákovmu pragmatickému krídlu a v januári 1969 sa stal predsedom Federálneho zhromaždenia ČSSR. Vo funkcii zotrval iba tri mesiace, na jeho post nastúpil Alexander Dubček, ktorého zas vo funkcii 1. tajomníka KSČ vystriedal Gustáv Husák. V apríli 1969 sa Colotka stal členom predsedníctva ÚV KSČ, kde pôsobil až do roku 1988. V máji 1969 Colotku vymenovali za predsedu vlády Slovenskej socialistickej republiky (SSR) a súčasne zastával funkciu podpredsedu federálnej vlády. Spolu s Gustávom Husákom a Jozefom Lenártom bol členom komisie Predsedníctva ÚV KSS vykonávajúcej od februára 1970 normalizačné stranícke čistky. Napriek vysokej ústavnej a straníckej funkcii nedokázal v tandeme s Lenártom aj za podpory Husáka vždy čeliť mocenským snahám tajomníka ÚV KSČ Vasila Biľaka presadzovať svojich ľudí z tvrdého promoskovského krídla, napríklad keď presadil do funkcie ministra vnútra SSR Štefana Lazara namiesto Egyda Pepicha v roku 1973. V roku 1988 odišiel po odchode G. Husáka z funkcie generálneho tajomníka ÚV KSČ z vysokých straníckych (predsedníctvo ÚV KSČ, ÚV KSS) a vládnych (predseda vlády SSR, podpredseda federálnej vlády) funkcií a od 1. 1. 1989 do 1. 1. 1990 pôsobil ako veľvyslanec vo Francúzsku. Pozri PEŠEK, Ján a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 56 – 63.

Priestory 5. roty 11. brigády PS, Záhorská Ves (Zdroj: ABS)

okupácie Josefa Smrkovského,[20] dovtedajšieho predsedu Národného zhromaždenia ČSSR. Smrkovského síce zvolili za predsedu Snemovne ľudu, voľba však bola iba začiatkom jeho strmého politického pádu na jeseň 1969. V obavách z reakcie obyvateľstva vydal minister vnútra ČSSR Jan Pelnář[21] 4. januára 1969 rozkaz vyhlasujúci mimoriadne opatrenia na zabezpečenie poriadku, ktoré mala vykonať Verejná bezpečnosť a štátnobezpečnostné zložky v súčinnosti s armádnymi zložkami.

NORMALIZÁCIA

V auguste 1970 náčelník agentúrno-operatívneho oddelenia František

20 Josef Smrkovský (*26. 2. 1911 – †15. 1. 1974), predvojnový člen KSČ, v období 1945 – 1951 člen ÚV KSČ, od roku 1946 poslanec Národného zhromaždenia. V roku 1951 obvinený zo spolupráce s „protištátnym sprisahaneckým centrom“ Rudolfa Slánskeho a po vykonštruovanom obvinení odsúdený na 15 rokov väzenia za vlastizradu a sabotáž. V roku 1955 prepustený na slobodu po vyšetrovaní komisie ÚV KSČ pre revíziu politických procesov na čele s ministrom vnútra Rudolfom Barákom. Po úplnej rehabilitácii v roku 1963 sa zamestnal v štátnej správe a v roku 1966 ho zvolili do ÚV KSČ a v roku 1967 menovaný ministrom lesného a vodného hospodárstva. Počas tzv. pražskej jari bol v apríli 1968 zvolený za predsedu Národného zhromaždenia ČSSR a zastával proreformné postoje, za čo bol spolu s Alexandrom Dubčekom eskortovaný do Sovietskeho zväzu (ZSSR), kde podpísal Moskovský protokol. Napriek podpory zo strany verejnosti a znovuzvolenia za poslanca a podpredsedu Federálneho zhromaždenia v januári 1969 nedokázal zastaviť svoj politický pád. Na jeseň 1969 predsedu Snemovne ľudu zbavili všetkých politických funkcií a stal sa objektom sledovania Štátnej bezpečnosti. Pozri: ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj, eds. *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989), L – Z*. Praha: Academia; Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 299 – 303; VRABEC Václav. *Vybočil z řady*. Praha: Naše vojsko, 1991.

21 Jan Pelnář (*24. 4. 1911 – †28. 4. 1982) bol ministrom vnútra ČSSR v období od 31. 8. 1968 do 28. 1. 1970. Jeho úlohou bolo vyčistiť rezort od príslušníkov rezortu, ktorí počas okupácie vyjadrovali politicky nesprávne postoje, čo sa mu z veľkej časti prostredníctvom zriadenia previerkových komisií aj podarilo. Pelnář sám v auguste 1968 napísal článok o svojej dezilúzii v regionálnej tlači, avšak rýchlo svoje vyjadrenia skorigoval a dokázal svoje „zakolísanie“ „uhrať“ na málo závažné pochybenie. V lete 1969 niesol zodpovednosť za tvrdé policajné zákroky proti demonštrantom pripomínajúcich si prvé výročie okupácie, ktorých výsledkom bolo päť mŕtvych, desiatky ťažko a stovky ľahko zranených. Po splnení úlohy „očisty“ rezortu prešiel previerkou ako jeho bývalí podriadení, vydali mu novú členskú stránicku legitimáciu a vymenovali podpredsedom Ústredného výboru Národného frontu Českej socialistickej republiky. V rokoch 1969 – 1971 pôsobil Pelnář ako poslanec Českej národnej rady a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia ČSSR. V apríli 1971 odišiel do starobného dôchodku s nadštandardným dôchodkom za zásluhy. Pozri KALOUS, Jan a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 139 – 141.

Vida, ktorý pred desiatimi rokmi nešetril kritikou na Brázdilovu adresu, tohto odporučil do funkcie staršieho dôstojníka agentúrno-operatívnej skupiny v Malackách. Mal nahradiť nemenovaného staršieho dôstojníka odchádzajúceho do operatívnej školy s perspektívou práce v rozviedke.[22] Od 1. septembra 1970 sa stal starším dôstojníkom agentúrno-operatívneho oddelenia, jeho primárnym teritóriom však zostalo pohraničie Malaciek a okolia. AOO vykonávalo aj rozviednu činnosť, nenašiel sa však dôkaz, že by Brázdil operoval na území Rakúska, či vykonával ofenzívnu činnosť iným spôsobom.

V roku 1970 Brázdilovi vydali aj nový preukaz člena KSČ. V roku 1971 dostal poverenie vykonávať úlohy tvoriace predmet štátneho tajomstva, označované ako prísne tajné, odobrené previerkou Oddelenia vojenskej kontrarozviedky (OVKR) 11. brigády PS. Druhú previerku vykonalo OVKR v roku 1982.

Brázdilova previerka z roku 1972 nepriniesla žiadne dramatické zistenia a v decembri 1973 mu náčelník spravodajského oddelenia 11. brigády Rudolf Gašparík[23] navrhol udeliť čestný odznak „Za ochranu hraníc ČSSR II. stupňa“, čo v januári 1974 odobril aj veliteľ 11. brigády Bohuslav Pelán.[24] Brázdilove „zlyhanie“ z augusta 1974 však ešte nezapadlo do zabudnutia a náčelník Hlavnej správy pohraničnej stráže a ochrany štátnej hranice (HS PS OŠH) generálporučík Ing. František Šádek[25] udelenie čestného odznaku zamietol. Jeho zástupca plukovník Miroslav Kotěra dôvodil nesúhlasné stanovisko aj nesplnením kritérií stanovených nariadením vlády a ministerstva vnútra, politická motivácia však zohrávala svoju rolu. Brázdil do tej doby nebol žiadnym spôsobom potrestaný, dokonca služobne povýšil, odopretie odznaku tak bolo prvým dôsledkom jeho konania v auguste 1968. Funkciu staršieho dôstojníka mohol vykonávať naďalej, na čestný odznak si však musel počkať až do roku 1980.

Do spravodajskej skupiny Malacky sa Brázdil vrátil 1. augusta 1973 vo funkcii staršieho dôstojníka. Pracovné nasadenie a znižovanie beztrestných narušení štátnej hranice bolo aj naďalej dôvodom pre privieranie očí nad jeho jazykovou nevybavenosťou a pokrivkávajúcimi riadiacimi schopnosťami. V marci 1976 s ním príslušníci spravodajskej správy HS PS OŠH plukovník Josef Erben a podplukovník Svatopluk Ratuský vykonali kádrový pohovor a oznámili mu, že ho chcú zaradiť na II. odbor spravodajskej správy HS PS OŠH v Prahe. Brázdil súhlasil s dochádzaním na pracovisko v Prahe. K preveleniu však nakoniec nedošlo kvôli podstavu v spravodajskej skupine Malacky, kde by sa po odchode Brázdila ešte viac zhoršilo plnenie spravodajských úloh.

Náčelníkom 1. spravodajskej skupiny Malacky sa stal Brázdil 1. novembra 1979 a v júli 1980 ho náčelník spravodajského oddelenia Rudolf Gašparík navrhol mimoriadne povýšiť do hodnosti podplukovníka. Pracoval aj ako funkcionár Mestského výboru KSS v Malackách a aktivista pre základnú organizáciu KSČ.[26]

SPRAVODAJSKÁ PRÁCA V PRAXI – INFORMÁTOR „KOVÁČ“

V nasledujúcej časti textu autor uvádza najrelevantnejšie prípady, v ktorých sa Antonín Brázdil angažoval, či už ako riadiaci dôstojník, alebo dozerajúci náčelník.

Prvým zachovaným tajným spolupracovníkom získaným Antonínom Brázdilom bol Štefan Komáček z Borského Jura. Osobný agentúrny zväzok informátora viedol pod krycím menom „KOVÁČ“ od júla 1958.

Komáček dostával úlohy k príbuzným utečenca M. Kovára, ktorý

22 Pravdepodobne sa jednalo o bývalého veliteľa malackej spravodajskej skupiny Jaroslava Mikovca.

23 Rudolf Gašparík (*14. 2. 1932) bol náčelníkom spravodajského oddelenia 11. brigády od augusta 1973 do septembra 1988. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/prieb eh-sluzby/?id_osoby=1175&pismeno=G

24 Bohuslav Pelán (*5. 11. 1933) bol veliteľom 11. brigády Pohraničnej stráže od júna 1973 do októbra 1985. Kariéru na 11. brigáde odštartoval v roku 1955 ako zástupca veliteľa 11. pohraničnej roty a cez pozície referenta a staršieho dôstojníka bojovej prípravy prešiel v januári 1969 do funkcie zástupcu náčelníka politického oddelenia brigády. Od júna 1969 do mája 1972 bol zástupcom veliteľa 11. brigády pre veci politické. Od novembra 1985 do júna 1988 bol námestníkom ministra vnútra SSR. A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Bohuslava Pelána (1933).

25 František Šádek (*24. 12. 1921, Žilina – †4. 10. 2015, Praha) bol veliteľom Pohraničnej stráže v rokoch 1969 – 1981. Predtým bojoval v SNP a v rokoch 1946 – 1947 sa zúčastňoval bojov proti banderovcom a po absolvovaní Vysokej školy pechoty vo Varšave velil 74. pešiemu pluku v Karolvých Varoch. Od roku 1954 pôsobil v Českých Budějoviciach pri 1. pešej divízii a po štúdiu Vojenskej akadémie Generálneho štábu ozbrojených síl ZSSR Klimenta Jefremoviča Vorošilova v Moskve bol v roku 1958 vymenovaný veliteľom 13. tankovej divízie v Mladé. Ďalej pôsobil od roku 1959 ako náčelník štábu 4. armády v Tábore, ktorej velil od roku 1960 a v roku 1964 sa stal námestníkom ministra národnej obrany pre bojovú prípravu. Jeho kariéra pokračovala menovaním za zástupcu náčelníka Hlavnej správy pozemného vojska *Ministerstva národnej obrany (*MNO) a zástupcom generálneho inšpektora Československej ľudovej armády (*ČSĽA)*. Veliteľom Západného vojenského okruhu bol od roku 1968. Po ukončení činnosti v Pohraničnej stráži v roku 1981 pôsobil ako politik KSČ, od roku 1983 bol poslancom Snemovne ľudu a v roku 1986 prešiel do slovenskej časti Snemovne národov Federálneho zhromaždenia až do roku 1990. Františka Šádeka po roku 1989 v Českej republike stíhal Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu, k jeho odsúdeniu však nedošlo.

26 A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Antonína Brázdila (1931).

Budovy posádky 3. roty 11. brigády PS, Gajary (Zdroj: ABS)

emigroval do západného Nemecka, v akcii „SÚTOK“. Cieľom akcie bolo dosiahnutie pravidelnej korešpondencie medzi „ilegálnym utečencom“ M. Kovárom a Komáčkom, čo sa nepodarilo, pretože sa o to ani nesnažil.

Komáček tiež podával informácie k osobe Václava Vančíka, podozrivého z úmyslu emigrovať, a jeho pomocníka Jozefa Rašku. Na Rašku zaviedol spravodajský dôstojník Juraj Bystriansky, ktorý medzitým prevzal aj riadenie Komáčka, v auguste 1961 signálny zväzok „ĽAVÁK“. Raška bol v rokoch 1951 – 1952 členom skupiny Jozefa Krutého a Alexandra Tihlárika, uskutočňujúcej rôzne „protištátne“ akcie ako písanie nápisov proti režimu, prepadnutie nočnej strážnice za účelom získania zbraní a útek do zahraničia, ktorého sa však už Raška nezúčastnil. Organizácia bola zlikvidovaná v roku 1952, Raška súdený nebol, ale po nástupe na vojenskú prezenčnú službu k 188. protiteckému pluku ho preventívne sledovala vojenská kontrarozviedka.

V roku 1961 bol Raška podozrivý z opätovnej prípravy na útek spolu s Václavom Vančíkom, resp. z napomáhania Vančíkovi k príprave na útek. Na preverovaní signálu pracovali okrem informátora Komáčka aj aktív R. Jurík, hostinský z Borského Jura. V priebehu vyšetrovania Rašku odsúdili na 8 mesiacov za iné trestné činy, preto jeho „realizáciu“ ukončili.[27]

Komáček plnil úlohy priemerne, neskôr sa začal k spolupráci stavať záporne, nedostavoval sa na schôdzky, ignoroval mimoriadne spojenie a vyjadril sa, že so spravodajcami *„je najlepšie mať svätý pokoj“*.[28] Teda až do momentu, keď bol v máji 1963 obvinený z ťažkého ublíženia na zdraví na 8 mesiacov nepodmienečne. Komáček začal riadne dochádzať na schôdzky a žiadal od spravodajcov intervenciu na ľudovom súde v Senici v jeho prospech. Nepodmienečný trest mu nakoniec súd zmenil na podmienečný, či na tom mali zásluhu aj príslušníci spravodajskej skupiny 1. pohraničného práporu, nevieme. Komáček sa mal u svojho riadiaceho dôstojníka informovať, či mu trest zmiernili, ale nezavolal mu. Aj napriek pozitívnemu výsledku súdneho konania Komáček so spravodajcami prerušil kontakt a jeho zväzok ukončili v decembri 1963.[29]

VYRADENIE INFORMÁTORA „ŠERIF“

Príslušník spravodajského oddelenia 11. brigády Milan Borík v októbri 1954 zaviazal pre spoluprácu ako informátora Rudolfa Uhrinca z obce Suchohrad pod krycím menom „ŠERIF“ na báze

27 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 7 399.

28 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), a. č. 4 004.

29 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 4 004.

dobrovoľnosti. Býval v Karlovom Dvore pri Záhorskej Vsi, kde sa predpokladala silná spravodajská sieť cudzích spravodajských služieb a vybudovaný prechodový kanál pre ilegálnych utečencov.

Uhrinec pracoval pre Krajskú vodohospodársku službu, staval rybníky v Jakubove, pracoval na výstavbe kanálu v Malackách a mal spravodajsky pokrývať oblasť, v ktorej profesijne pôsobil a býval. S riadiacim dôstojníkom sa stretával v teréne, od roku 1959 ho zaviedli do bližšie neidentifikovaného prepožičaného bytu „JULO", v roku 1961 do prepožičaného bytu „LESNÍK".[30]

Rudolfa Uhrinca preverovali prostredníctvom tajného spolupracovníka „VČELA"[31] a oboch ich od januára do septembra 1962 trio Brázdil, Vida a Buttko využívalo aj v prípade utečenca Bohuslava Strachotu v signálnom zväzku „KAPITÁN". Bohuslav Strachota v roku 1951 utiekol spolu s Augustínom Uhrincom zo Suchohradu do Západného Nemecka, kde si zmenil meno na Jan Míček, oženil sa a pracoval ako šofér. Podľa informácií od jeho brata Františka napísal rodičom, že sa vráti do ČSSR aj s rodinou. „VČELA" a „ŠERIF" mali možnosť kontaktu so Strachotovym otcom, hlavným zdrojom informácií však bol Strachotov brat František. Vypočuli aj celú rodinu Strachotovú zo Suchohradu a každého, kto sa s Bohuslavom Strachotom stretol, vrátane tzv. navrátilca Štefana Grujbára, pretože s ním prišiel do styku v nemeckom utečeneckom tábore Valka. Informácie o Strachotovom návrate sa však nepotvrdili.[32]

Antonín Brázdil po prebratí tajného spolupracovníka „ŠERIF" napísal v októbri 1962 správu o jeho vyhodnotení a navrhol ho vyradiť z agentúrnej siete po získaní nového spolupracovníka v Karlovom Dvore. Dôvodom ukončenia spolupráce v septembri 1963 bola priemernosť Uhrinca a jeho nižší stupeň inteligencie, ako aj skutočnosť, že odišiel na dlhodobú brigádu do Ostravy.[33]

ČAŠNÍK Z NÁDRAŽNEJ REŠTAURÁCIE

Od februára 1963 do augusta 1967 spolupracoval ako informátor s malackými spravodajcami 11. brigády aj Ladislav Slezák, vrchný čašník nádražnej reštaurácie v Malackách, pod krycím menom „KAMEŇ". Antonín Brázdil ho zaviazal na základe dobrovoľnosti s cieľom zlepšenia zaistenia štátnych hraníc v obci Záhorská Ves, kde informátor býval, najmä v súvislosti s problematikou vízových cudzincov a všeobecného rozšírenia agentúrnej siete v obci.

„KAMEŇ" sa tešil dôvere a obľube obyvateľov obce a zadané úlohy plnil podľa svojich možností. Väčšina podaných správ súvisela s návštevami príbuzných vízovými cudzincami v Záhorskej Vsi, Brázdila zaujímali najmä návštevy príslušníka rakúskej Zollwache Rudolfa Límu. Brázdil s ním rozoberal aj problematiku rakúskej neutrality a medzinárodnú situáciu.

Z bežných úloh možno zmieniť kontrolu činnosti mládeže z Malaciek, navštevujúcej reštauráciu, či sledovanie neznámych osôb, ale aj tzv. kriminálne závadových osôb.

Dostával aj úlohy ku konkrétnym „protištátnym živlom" – O. Danihelovi a J. Šešerovi, väzneným za protištátnu činnosť. Mal zisťovať ich názory, styky a prejavy na verejnosti. Špeciálne sa mal zamerať aj na bývalého funkcionára Demokratickej strany Milana Homera, tiež väzneného za protištátnu činnosť.

Kontrola informátora prebiehala overovaním podaných správ prostredníctvom agentúrnej siete v obci (dôvernícka sieť, tajný spolupracovník „SIRKA")[34] spolupracovník „TRNAVSKÝ"[35] sa o ňom vyjadroval negatívne.

Slezák dochádzal na schôdzky pravidelne a vykonávali ich v prepožičanom byte „MALINA",[36] v zimnom období v služobnom vozidle. Neskôr sa stretnutia uskutočňovali v bližšie neidentifikovanom prepožičanom byte „BUDKA".

Brázdil sa snažil u informátora budovať umenie nenápadného získavania správ od jednotlivých osôb a prízvukoval mu dodržiavanie konšpiračných zásad, vrátane správania v rôznych situáciách, do ktorých sa mohol počas plnenia úloh dostať.

30 Prepožičaný byt s krycím menom „LESNÍK" bol zaregistrovaný PS – útvarom 5947 Bratislava v novembri 1961 pod registračným číslom 7 526 a zrušený v roku 1965. Kolonka s menom a priezviskom spolupracovníka v registračnom protokole nie je vyplnená. Pozri *Registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov ŠtB a vojenskej kontrarozviedky* (ďalej *Registračné protokoly ŠtB a VKR*) [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=91&strana=159&zaznam=90199

31 Jediným tajným spolupracovníkom PS – útvaru Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „VČELA" bol Augustín Tomášek (*1926). Pozri *Registračné protokoly ŠtB a VKR* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=90&strana=251&zaznam=85126

32 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 7 632.

33 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 997.

34 Jediným tajným spolupracovníkom PS – útvaru Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „SIRKA" bol Ján Támer (*1926).

35 Jediným tajným spolupracovníkom PS – útvaru Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „TRNAVSKÝ" bol Leopold Schneider (*1926). Pozri *Registračné protokoly ŠtB a VKR* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=90&strana=464&zaznam=87258

36 Jediným držiteľom prepožičaného bytu zaregistrovaným PS – útvarom Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „MALINA" bol Ladislav Schálek (*1925). Pozri *Registračné protokoly ŠtB a VKR* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=57&strana=14&zaznam=51985

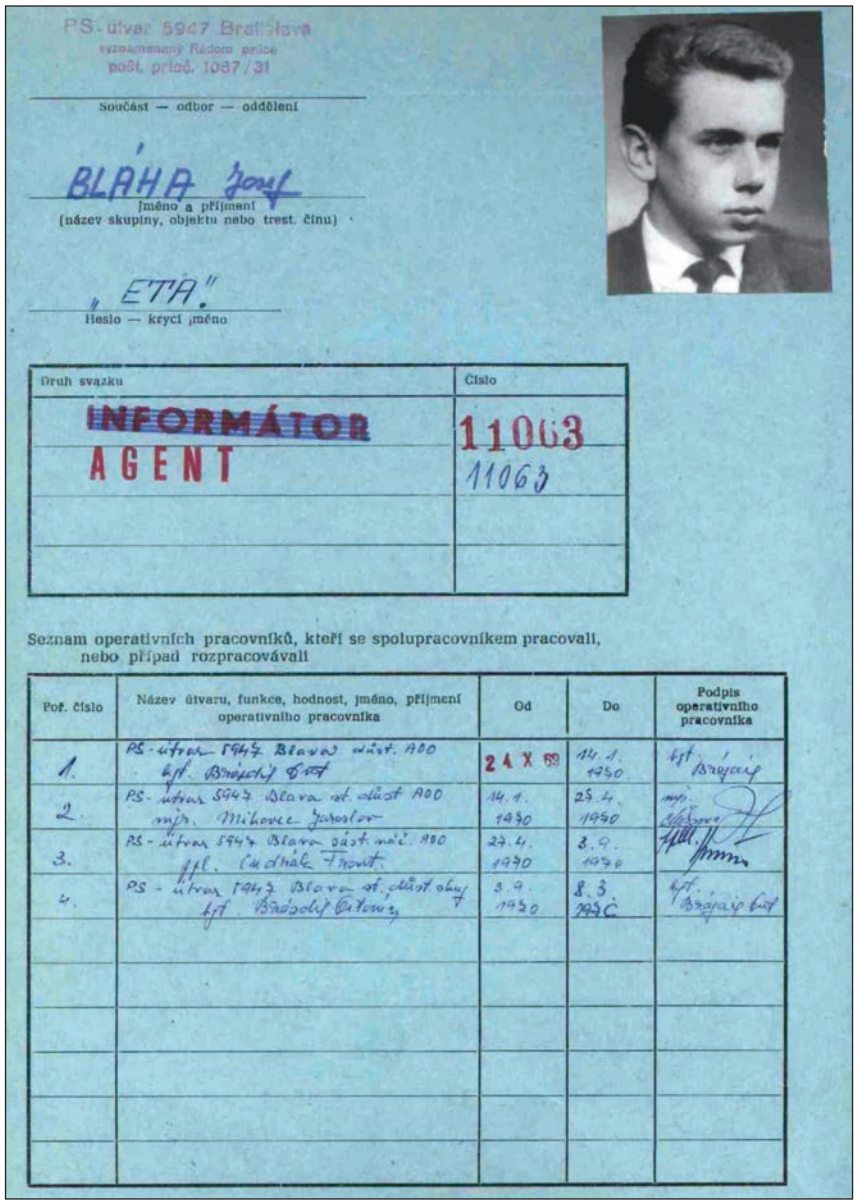

PS-útvar 5947 Bratislava
vyznamenaný Řádem práce
pošt. prioč. 1087/31

Součást — odbor — oddělení

BLÁHA Jozef
Jméno a příjmení
(název skupiny, objektu nebo trest. činu)

„ETA“
Heslo — krycí jméno

Druh svazku	Číslo
~~INFORMÁTOR~~	11063
AGENT	11063

Seznam operativních pracovníků, kteří se spolupracovníkem pracovali, nebo případ rozpracovávali

Poř. číslo	Název útvaru, funkce, hodnost, jméno, příjmení operativního pracovníka	Od	Do	Podpis operativního pracovníka
1.	PS-útvar 5947 Blava důst. ADO kpt. Brázdil Ant.	24 X 69	14.1. 1970	kpt. Brázdil
2.	PS-útvar 5947 Blava st. důst. ADO mjr. Mihovec Jaroslav	14.1. 1970	27.4. 1970	mjr. [illegible]
3.	PS-útvar 5947 Blava zást. náč. ADO ppl. Cudrák Frant.	27.4. 1970	3.9. 1970	ppl. [illegible]
4.	PS-útvar 5947 Blava st. důst. skup. kpt. Brázdil Antonín	3.9. 1970	8.3. 1970	kpt. Brázdil Ant.

Informátor Jozef Bláha alias „ETA“ (Zdroj: A ÚPN)

Slezák počas svojej cesty do Rakúska zistil čiastkové poznatky o niektorých utečencoch, neskôr odovzdané výzvednému referátu 11. brigády. Celkovo podal na 57 schôdzkach 30 agentúrnych správ, na základe ktorých nedošlo k realizácii osôb. Spoluprácu ukončili v auguste 1967 kvôli zmene pracoviska informátora, bez možnosti pôvodného rozsahu plnenia úloh a Brázdil ho navrhol využívať ako dôverníka.[37]

AGENT „ETA“ KONTROLUJE „POMOCNÍKA“

Najchválenejším spolupracovníkom spravodajskej skupiny Malacky bol Jozef Bláha alias „ETA“, získaný Brázdilom v roku 1969 ako informátor, v roku 1972 prevedený do kategórie agent. Technik Obvodnej domovej správy 3. Bratislava bol zaviazaný na základe dobrovoľnosti s úlohou zabezpečovať prehľad o činnosti tzv. závadovej mládeže, vízových cudzincov, navrátilcov (J. Veninger), ale aj „kriminálne závadových osôb“ (J. Klas, M. Šišulák, K. Slezák, L. Klas, O. Konya) v Záhorskej Vsi, v úseku 5. pohraničnej roty, najmä v prístupovom smere Zohor – Záhorská Ves a v krčme Buranka a hostinca pri Strojostave, kam po večeroch chodieval. Ako hudobník odmietol ponuku z Rakúska, keďže nechcel uškodiť svojmu bratovi v armáde. To bol aj dôvod, prečo nemohol byť „ETA“ nasadený v zahraničí.

Schôdzky s agentom prebiehali v konšpiračnom byte „ŠUMAVAN“,[38] za celú dobu spolupráce dostal niekoľko odmien v celkovej hodnote 1 487 Kčs. Spolupráca Bláhu so spravodajcami PS sa skončila po jeho odsťahovaní zo Záhorskej Vsi do Vysokej pri Morave v marci 1976, kde ho plánovali využívať ako spravodajský aktív.

Najväčší úspech agenta bola kontrola mladého zamestnanca Strojostavu K. Müllera, na ktorého založil Brázdil vo februári 1972 pozorovací zväzok „POMOCNÍK“. Müller v auguste 1971 po hádke s rodičmi ušiel do Rakúska v priestore útvaru PS Záhorská Ves a po trinástich dňoch sa vrátil naspäť v spoločnosti J. Kmeťa, za čo dostal ročný trest odňatia slobody s dvojročnou podmienkou. Bál sa vojenskej základnej služby a vyjadroval sa, že na vojnu nepôjde, ale radšej pôjde do väzenia. Brázdil videl v Müllerových vyhláseniach aj riziko opätovného úteku, keďže býval priamo pri drôtenom zátarase.

Brázdil na Müllera nasadil agenta Bláhu a ten naňho pôsobil podľa inštrukcií počas dvoch mesiacov pred nástupom na základnú vojenskú službu

37 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 8 039.

38 Konšpiračný byt „ŠUMAVAN“ zaregistrovalo spravodajské oddelenie 7. 10. 1966 pod registračným číslom 10264, zväzok bol uzatvorený 8. 10. 1970. Pozri *Registračné protokoly ŠtB a VKR* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=59&strana=30&zaznam=54177

Pavol Turánek (Zdroj: A ÚPN)

Jaroslav Nerušil (Zdroj: A ÚPN)

tak, že nakoniec ani neutiekol, ani nespáchal žiadnu trestnú činnosť, ktorá by ho dostala do väzby.

Müller sa do problémov dostal ešte v auguste 1977, keď po nehode s požičaným automobilom pod vplyvom alkoholu vyniesol pred M. Šišulákom neuvážené výroky, že radšej utečie do Rakúska, ako by mal ísť v prípade nepodmienečného trestu do väzenia. Pavol Turánek[39] obnovil Müllerov zväzok ako signálny s označením „NAVRÁTILEC“ a nasadil naňho agenta Jozefa Pavešica alias „PETER“, získaného Antonínom Brázdilom a spolupracujúceho so spravodajskou skupinou Malacky v období rokov 1975 – 1985. Pavešic mal pomôcť s odhalením Müllerových príprav na útek, avšak bez výsledku.

Prípad bol nakoniec v septembri 1977 vyriešený preventívne výchovným opatrením formou pohovoru s Müllerom za účasti jeho rodičov, spravodajských dôstojníkov zo skupiny Malacky Pavla Turánka a Jaroslava Nerušila,[40] podpredsedu Miestneho národného výboru Záhorská Ves, predsedu dedinskej organizácie Socialistického zväzu mládeže (SZM) Záhorská Ves a politického pracovníka PS – útvaru Malacky.[41]

INFORMÁTOR „ORECH“

Na ideologickom základe získal v októbri 1971 Antonín Brázdil informátora Františka Čermáka pod krycím menom „ORECH“. Školník na základnej škole vo Vysokej pri Morave bol aktívnym členom hliadky Pomocníkov Pohraničnej stráže (PPS) a rybárskym nadšencom. Cieľom jeho získania bolo agentúrne zabezpečenie úseku 6. pohraničnej roty 11. brigády v smere od Zohoru a získanie prehľadu o priestore „Kosina“, kde Čermák býval a na ktorý bol v roku 1970 zavedený pozorovací zväzok „LOĎKA“ kvôli ustáleniu osôb, ktoré sa v ňom pohybovali. V priestore tiež registrovali niekoľko neobjasnených prechodov štátnych hraníc, napríklad príslušníka Štátnej bezpečnosti Miroslava Plecha[42] v roku 1969, v ktorom Čermák aj svedčil.

39 Pavol Turánek (*16. 6. 1952) pôsobil ako dôstojník spravodajskej skupiny Malacky od februára 1972 až do roku 1989. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1213&pismeno=T

40 Jaroslav Nerušil (*14. 12. 1928) začínal v spravodajskom oddelení 11. brigády v roku 1958 a až na krátke preloženie od februára 1962 do mája 1963 do spravodajskej skupiny 2. pohraničného práporu v spravodajskom oddelení (SO) pôsobil až do odchodu do starobného dôchodku v decembri 1983. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1197&pismeno=N

41 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 11 063, 16 727; BA-SR, a. č. 12 333.

42 Kapitán Miroslav Plecho (*26. 12. 1926), starší referent KS ZNB S-ŠtB Bratislava-vidiek pracujúci na problematike cirkví utiekol v 17. 5. 1969 do Rakúska v priestore Vysokej pri Morave tak, že prišiel v ranných hodinách na ryby s rybárskymi potrebami a neskôr bližšie nezisteným spôsobom prekonal tok rieky Moravy. Tiež sfalšoval cestovné doklady pre svoju manželku a ich dve deti, ktorí tiež vycestovali do Rakúska. V rovnakom čase vycestovali na falošné doklady aj dvaja Plechovi synovia z prvého manželstva. S útekom Plechovi pomáhal F. Ovčarovič z Vysokej pri Morave. Od marca 1971 do novembra 1974 na Plecha viedla ŠtB zväzok v kategórii evidovaný styk s krycím menom „PÁTER“ pre podozrenie zo špionáže. Plechova kontrola nepreukázala aktívnu špionáž proti ČSSR, aj keď po emigrácii podľa informácií I. správy Federálneho ministerstva vnútra poskytol francúzskej rozviedke informácie o príslušníkoch ŠtB a časti agentúrnej siete. Komisia náčelníka Správy ŠtB navrhla v apríli 1973 Plecha kontrolovať a evidovať v objektovom zväzku „EMIGRÁCIA“ a zrušiť operatívny osobný zväzok. Plecho v novembri 1973 náhle zomrel v západnom Nemecku, čo sa ŠtB dozvedela previerkou korešpondencie príbuzných Plechovcov, vyjadrujúcich pani Plechovej sústrasť k úmrtiu manžela. Zväzok ukončili po potvrdení úmrtia II. správou Federálneho ministerstva vnútra (FMV). Zaujímavosťou je, že po Plechovom úteku ukončili malackí spravodajcovia spoluprácu s jeho známym K. Prokešom, ktorý o jeho chystanom úteku nič nevedel. Prokeša prevzali malackí spravodajcovia v roku 1967 od Okresného oddelenia ministerstva vnútra Bratislava-okolie, kde bol získaný do problematiky ilegálnej organizácie pravicovej sociálnej demokracie vo Vysokej pri Morave. V roku 1972 Antonín Brázdil obnovil s Prokešom spoluprácu trvajúcu až do roku 1987 v kategórii dôverník pod krycím menom „VYSOCKÝ“. A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Zväzky taktického fondu (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T), a. č. 1 778; A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 2 999.

Priestory 1. roty 11. brigády PS, Moravský Svätý Ján (Zdroj: A ÚPN)

Čermák v minulosti svedčil proti pytliakom chytajúcim ryby bez povolenia a s Brázdilom mal dobrý vzťah, čo ten využil pre jeho získanie bez kandidátskej doby. Prvou úlohou informátora bolo zisťovanie poznatkov k osobe B. Šimuniča, ktorého synovia emigrovali do zahraničia. Brázdil potreboval zistiť, kde sa títo práve nachádzajú a či sa niektorý z nich nechystá vrátiť do ČSSR. Krycou legendou pre stretnutie sa s dôstojníkmi PS v priestoroch budovy Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) Zohor malo byť predvolanie kvôli svedeckej výpovedi k pytliačeniu v rybárskom revíre.

V auguste 1972 s Čermákom spoluprácu Brázdil ukončil, pretože nezodpovedal sprísneným požiadavkám stanovených rozkazom ministra vnútra č. 8 z roku 1972 v smernici A – oper – I – 3 a nemohol byť preklasifikovaný do kategórie agent.[43]

KRÁTKA CESTA INFORMÁTORA „MORAVA"

Tesne pred získaním informátora „ORECH" získal Brázdil pre spoluprácu koncom septembra 1971 aj Jána Michlíka z obce Suchohrad pod krycím menom „MORAVA". Vodič – bagrista Povodia Dunaj – Váh mal spravodajsky zabezpečiť úsek 4. pohraničnej roty, keďže sa počas pracovnej doby pohyboval v hraničnom pásme za drôtenou zátarasou a mal prehľad o pohybe všetkých osôb pracujúcich na úpravách hrádze na rieke Morave. Tiež mal riadiaceho dôstojníka informovať o prípadných nepovolených stykoch osôb s rakúskymi občanmi a získavať prehľad o spravodajskej situácií v Suchohrade.

Viazací akt prebehol na poľovníckej chate v Jakubove za prítomnosti Karla Boučka[44] po rozhovore o nových zamestnancoch na pracovisku a situácii v Suchohrade. Michlík bol ochotný spolupracovať aj naďalej, napísal prehlásenie o spolupráci a mlčanlivosti a vybral si krycie meno „MORAVA". Po dohodnutí obojstranného mimoriadneho spojenia a zadania prvej, bližšie nekonkretizovanej úlohy ho odviezli z chaty do blízkosti Suchohradu, kde ho vysadili.

Michlík bol priemerným spolupracovníkom s nepravidelnou dochádzkou na schôdzky s riadiacim dôstojníkom a v priebehu spolupráce nedostal žiadnu odmenu. Rovnako ako

43 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 12 158.

44 Karel Bouček (*6. 8. 1939) pôsobil ako dôstojník 1. spravodajskej skupiny Malacky v období od apríla 1966 do decembra 1971. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1473&pismeno=B

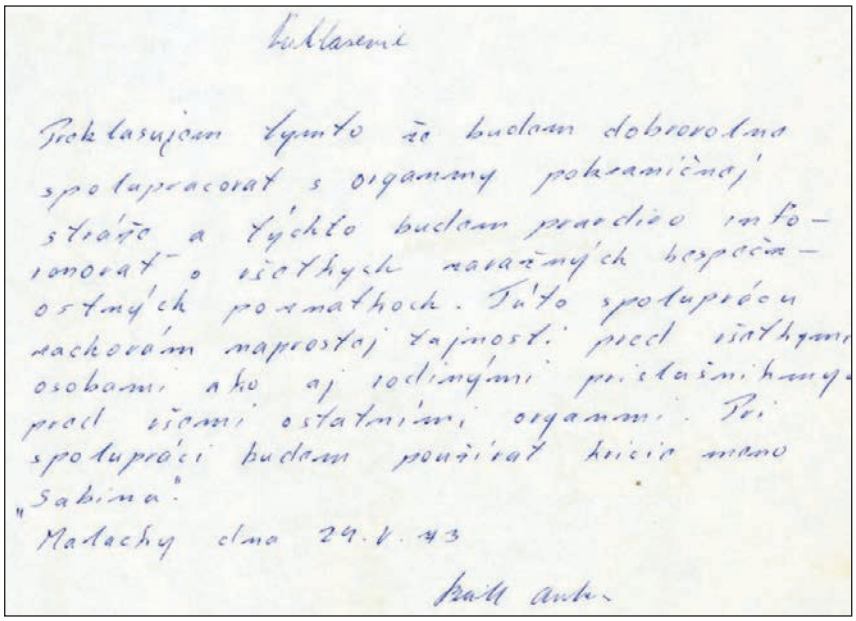
Prohlasení

Prohlasujem tymto že budem dobrovolno spolupracovat s organamy pohraničnej stráže a týchto budem pravidlo informovat o všethych zaujímavých bezpečnostnych poznathoch. Túto spolupráci zachovám naprostej tajnosti před všethymi osobami ako aj rodinnými příslušnikmy před všemi ostatními organmi. Při spolupráci budem používat krycia mano „Sabina“.

Malachy dno 29.V.43

Beitl Anton

Vlastnoručne napísané vyhlásenie o spolupráci Antona Beitla alias „SABINA“ (Zdroj: A ÚPN)

u Čermáka skončila spolupráca s ním kvôli zvýšenej požiadavke na utajenie – Michlík bol rovnako ako Čermák členom hliadky PPS, čo neumožňovalo jeho prevedenie do kategórie agent.[45]

INFORMÁTOR/DÔVERNÍK „KANTOR“ NA TRASE MALACKY – JAKUBOV – SUCHOHRAD – ZÁHORSKÁ VES A SPÄŤ

V roku 1972 Antonín Brázdil prehodnocoval dôverníka Felixa Konečného, ktorý spolupracoval s malackými spravodajcami na základe dobrovoľnosti od decembra 1952 do decembra 1959 ako informátor s krycím menom „KANTOR“. Na základe jeho správ v roku 1957 „realizovali“ osobu Š. Svrčeka z Perneku aj s rodinou v prípade „HARMÓNIA“ (zväzok sa nezachoval), za čo bol odmenený sumou 500 Kčs.

„KANTOR“ bol čiastočne dekonšpirovaný počas slovnej inzultácie občanom M. Polákom zo Záhorskej Vsi, ktorý Konečného obvinil, že je hlavným pobočníkom veliteľa pohraničného útvaru v Záhorskej Vsi. „KANTOROV“ riadiaci dôstojník Ján Hromkovič[46] bol preto nútený spoluprácu ukončiť.

Opätovne ho ako dôverníka získali v októbri 1962, aby podával poznatky o pohybu neznámych osôb. Keď v autobuse viezol osoby, ktoré vyhodnotil ako podozrivé, bol dohodnutý, že zavolá na útvar PS Záhorská Ves s heslom, že si majú počkať na poštu. V roku 1963 s jeho pomocou zadržali štyroch „narušiteľov“ štátnych hraníc a v roku 1974 podal poznatok o výskyte neznámej osoby, ktorá sa ukázala tiež ako „narušiteľ“. Od decembra 1975 ho riadil Pavol Turánek, ktorý aj ukončoval zväzok

Počas spolupráce Felixa Konečného odmenili celkovou sumou 600 Kčs, spoluprácu samotnú ukončili v októbri 1981 po jeho odchode do dôchodku a strate možností plnenia úloh.[47]

PÁTRACÍ ZVÄZOK „ŽENISTA“

Zväzok „ŽENISTA“ založil 6. septembra 1972 Antonín Brázdil rozhodnutím o začatí pátrania po neznámom „narušiteľovi“ štátnej hranice v priestore Hrudeckej cesty v úseku PS útvaru Záhorská Ves. Neznámy utečenec 29. augusta 1972 o 2.33 hod. podhrabal prvú signálnu stenu, precvakol oko na bráne drôteného zátarasu a po jeho prekonaní odhodil aktovku a ženijné kliešte. Pri brehu rieky Moravy sa vyzliekol z modrej bundy a texasiek a preplával do Rakúska.

Cieľom založenia zväzku bolo ustanovenie identity utečenca; overenie, či úteku neasistoval niektorý z občanov Záhorskej Vsi a objasniť vedomosti utečenca o priestore Hrudeckej cesty a zrekonštruovať jeho prekonanie ženijne technického zabezpečenia.

Vyšetrovaním a spoluprácou s Okresným oddelením ministerstva vnútra Hodonín Brázdil zistil, že utečencom bol J. Štipský z Lipova, okres Hodonín, ktorý z utečeneckého tábora v Treiskirchene napísal svojmu kolegovi z Vodohospodárskych stavieb do Hodonína, že sa mu útek podaril. Matka a brat utečenca pozitívne identifikovali jeho oblečenie.

Neskôr zistilo, že Štipského brat slúžil ako príslušník pohraničnej stráže na útvare v Záhorskej Vsi. Na výsluchu potvrdil, že bratovi povedal, ako najlepšie utiecť. Vyšetrovanie M. Štipského prebralo Okresné oddelenie ministerstva vnútra Hodonín.[48]

ZÍSKANIE AGENTA „SABINA“ A ROZPRACOVANIE OBJEKTU „PRÍŽIVNÍK“

V máji 1973 dôstojník Karel Bouček previedol v prítomnosti staršieho dôstojníka Antonína Brázdila získavací pohovor s Antonínom Beitlom z Gajár. Vybral si krycie meno „SABINA“ a malackým spravodajcom podával

45 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 12 033.

46 Ján Hromkovič (*29. 3. 1929) pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS od septembra 1953 do februára 1954, od marca 1955 do apríla 1960 slúžil ako dôstojník 1. spravodajskej skupiny Malacky. Pozri *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1480&pismeno=H

47 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 563.

48 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 13 015.

informácie o neprispôsobivej mládeži v Gajaroch a o tzv. kriminálne závadových osobách. Beitla samotného preverovali cez agentúrnu sieť v Gajaroch.

V roku 1977 poskytol Beitl dôležitú informáciu k hľadanej osobe Z. Vlka, na základe ktorej ho vypátrali. Pri zatýkaní sa Vlk zastrelil.

Spolupráca agenta „SABINA" s malackou spravodajskou skupinou skončila v roku 1986, keď zmenil zamestnanie a už sa nepohyboval v operatívnom pásme. Za celý čas spolupráce mu vyplatili jednu odmenu vo výške 200 Kčs.[49]

Beitl bol aj jedným z desiatky agentov a dôverníkov nasadených na R. Slámu, vedeného v taktickom zväzku evidovaného styku „PRÍŽIVNÍK". Sláma bol tzv. kriminálne závadová osoba, nemal stále zamestnanie, potuloval sa po Bratislave a jej okolí a bol podozrivý z vykrádania bufetov a hostincov. V roku 1970 získala Pohraničná stráž indície, že plánuje emigrovať do Rakúska. Prostredníctvom agentúrnej siete zisťovali Slámove názory, styky a udržiavali si celkový prehľad o jeho činnosti.

Agent „VČELÁR"[50] napríklad vo februári 1973 odovzdal poznatok, že „PRÍŽIVNÍK" chodieva do hostinca v Malých Leváročh smerom od rekreačnej oblasti Štrkovisko. Tam bol ubytovaný v chate patriacej približne *štyridsaťpäťročnej* lekárke z Bratislavy, s ktorou udržiaval pomer. Na chatu tiež chodieval syn lekárky približne v Slámovom veku. V spoločnosti štamgastov v hostinci sa mal tiež chváliť, že ho pozvala na dovolenku do Talianska. V marci 1973 sa s ňou však v hostinci v podnapitom stave pohádal a podľa ďalších svedkov aj fyzicky napadol.

V júni 1973 sa podarilo „VČELÁROVI" zistiť meno lekárky a v júli rozšíril informačné penzum o Slámovom novom zamestnaní a jeho úvahách v prostredí pravidelných návštevníkov hostinca, že to s ňou bude musieť časom skončiť, pretože mu stále spomína svadbu, čo on kvôli vekovému rozdielu a celkovému vnímaniu ich vzťahu odmietal. Partnerka mu však finančne pomáhala, napríklad splatila výživné jeho bývalej manželke a pravdepodobne mu kupovala aj elegantné oblečenie.

V marci 1975 podal Antonínovi Brázdilovi agentúrnu správu o Slámovi aj Antonín Beitl alias „SABINA". Dňa 19. februára sa pred hostincom v Gajaroch Sláma chválil novým automobilom značky Moskvič a tvrdil, že polovicu vozidla mu zafinancovala „frajerka z Bratislavy". Popíjal alkohol, platil aj kamarátom a následne viedol vozidlo pod vplyvom alkoholu. Beitla Brázdil opísal ako preverený zdroj, správy ako hodnoverné a význam správy ako operatívny *„nebo nám dává přehled o prověřované osobě která pracuje nepravidelně, neplatí si alimenty a žije příživnickým životem"*.[51]

Ďalšiu informáciu o možnom úteku Slámu do zahraničia dostal Antonín Brázdil v júli 1975 od J. Klasa, bývalého väzňa, ktorý Brázdila informoval o rozhovore v hostinci Buranka v Záhorskej Vsi s P. Slezákom. Slezák mal nastúpiť výkon trestu a uvažoval o úteku za hranice. Vyjadril sa, že s ním pôjde aj Sláma z Gajár. Klas však kvôli rôznym pokleskom z minulosti a slabej pracovnej morálke nebol dôveryhodnou osobou a čiastkové informácie museli byť overené. Využili dôvernícku sieť v Záhorskej Vsi a tajných spolupracovníkov „RYBA" a „ETA". Prvýkrát sa však podarilo zadokumentovať celé meno Slámovej „frajerky z Bratislavy". Opakovala sa aj informácia, že je zubnou lekárkou, meno aj povolanie však neboli oficiálne overené.

Sláma medzitým začiatok júla „využil" na páchanie trestnej činnosti – odcudzil motorové vozidlo, ďalej chcel v podnapitom stave riadiť vypožičané motorové vozdilo a nakoniec bol zadržaný pre neplnenie vyživovacej povinnosti. Tieto a ďalšie nové poznatky získaval Brázdilov kolega, starší dôstojník Ladislav Dorkó.[52] Malackí spravodajcovia koncom júla 1975 Slámu preventívne vypočuli, podozrenie o príprave emigrácie sa však nepotvrdilo, preto v marci 1976 jeho zväzok oficiálne ukončili.[53]

PODNIKOVÁ CHATA NÁRODNÉHO PODNIKU AKO PREPOŽIČANÝ BYT „ZUZANA"

Rudolf Žáček bol riaditeľom národného podniku Ryba, závod O2 v Záhorskej

49 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 13 213.

50 Jediným tajným spolupracovníkom PS – útvaru Malacky v relevantnom období pod krycím menom „VČELÁR" bol Ján Skokánek (*1943). Lesník Lesného závodu Malacky sa pohyboval v priestore pôsobenia 2. a 3. pohraničnej roty 11. brigády PS, ktorý chcela spravodajská skupina Malacky lepšie zabezpečiť. Spravodajcom mal Skokánek pomáhať aj pri získavaní informácií o osobách R. Kytka, J. Čermák a M. Vranovič. V roku 1972 bol Skokánek prevedený do kategórie agent. Počas spolupráce podával poznatky informatívneho charakteru, ktoré neviedli k rozpracovaniu žiadnej osoby. Odmenený bol dvakrát, sumami 100 a 400 Kčs, peniaze mali slúžiť k motivácii Skokánka k ďalšej spolupráci. Napriek tomu Skokánek v januári 1974 na schôdzke vyhlásil, že už spolupracovať nebude z dôvodu vyššej pravidelnosti schôdzok po zmene riadiaceho dôstojníka a z rodinných dôvodov. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 10 170.

51 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 9 978.

52 Ladislav Dorkó (*13. 6. 1949) pôsobil ako dôstojník 1. spravodajskej skupiny Malacky od augusta 1973 do septembra 1988, od 1. novembra 1988 bol menovaný jej náčelníkom. *Zoznam príslušníkov ŠtB a PS* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby/?id_osoby=1171&pismeno=D

53 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 9 978.

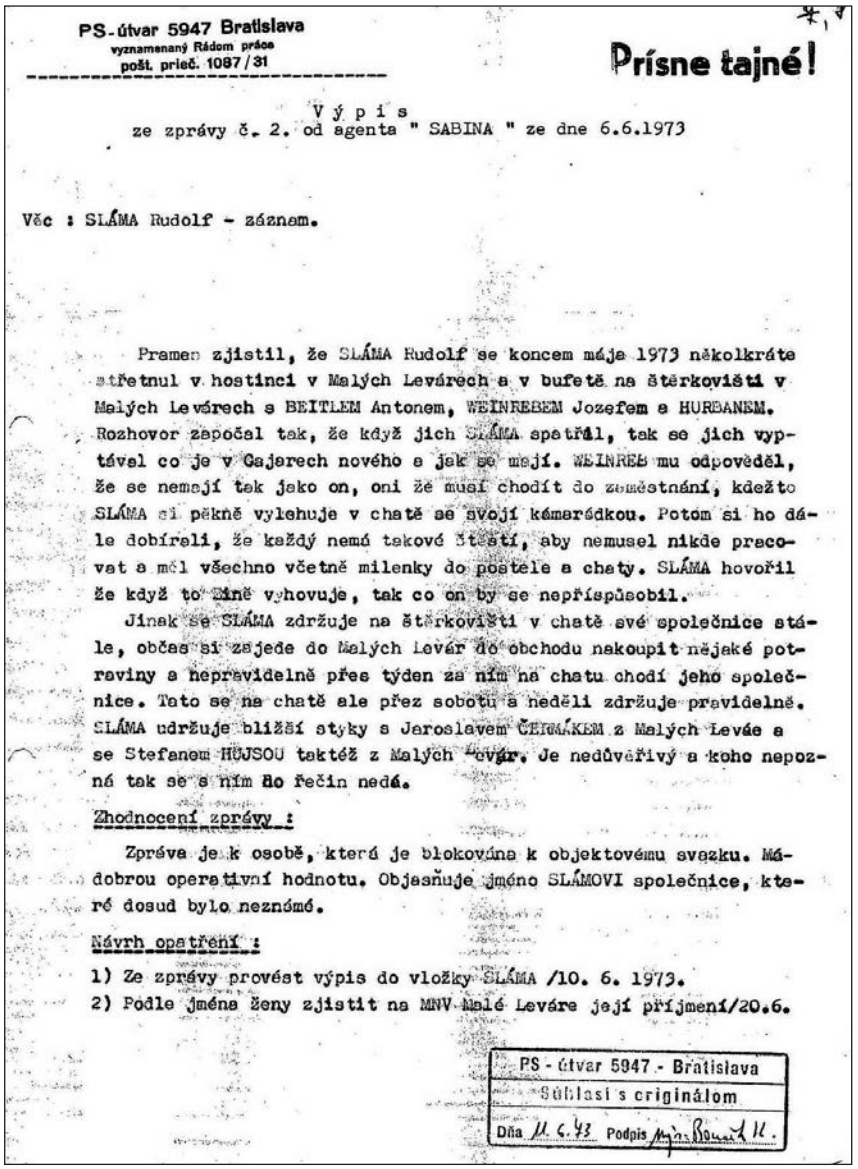

PS-útvar 5947 Bratislava
vyznamenaný Rádom práce
pošt. prieč. 1087/31

Prísne tajné!

Výpis
ze zprávy č. 2. od agenta " SABINA " ze dne 6.6.1973

Věc : SLÁMA Rudolf - záznam.

Pramen zjistil, že SLÁMA Rudolf se koncem máje 1973 několikráte střetnul v hostinci v Malých Levárech a v bufetě na štěrkovišti v Malých Levárech s BEITLEM Antonem, WEINREBEM Jozefem a HURBANEM. Rozhovor započal tak, že když jich SLÁMA spatřil, tak se jich vyptával co je v Gajerech nového a jak se mají. WEINREB mu odpověděl, že se nemají tak jako on, oni že musí chodit do zaměstnání, kdežto SLÁMA si pěkně vylehuje v chatě se svojí kámarádkou. Potom si ho dále dobírali, že každý nemá takové štěstí, aby nemusel nikde pracovat a měl všechno včetně milenky do postele a chaty. SLÁMA hovořil že když to jiné vyhovuje, tak co on by se nepřispůsobil.

Jinak se SLÁMA zdržuje na štěrkovišti v chatě své společnice stále, občas si zajede do Malých Levár do obchodu nakoupit nějaké potraviny a nepravidelně přes týden za ním na chatu chodí jeho společnice. Tato se na chatě ale přez sobotu a neděli zdržuje pravidelně. SLÁMA udržuje bližší styky s Jaroslavem ČERMÁKEM z Malých Levár a se Stefanem HUJSOU taktéž z Malých Levár. Je nedůvěřivý a koho nepozná tak se s ním do řečin nedá.

Zhodnocení zprávy :

Zpráva je k osobě, která je blokována k objektovému svazku. Má dobrou operativní hodnotu. Objasňuje jméno SLÁMOVI společnice, které dosud bylo neznámé.

Návrh opatření :

1) Ze zprávy provést výpis do vložky SLÁMA /10. 6. 1973.
2) Podle jména ženy zjistit na MNV Malé Levára její příjmení/20.6.

PS - útvar 5947 - Bratislava
Súhlasí s originálom
Dňa 11. 6. 73 Podpis

Správa o činnosti R. Slámu od agenta „SABINA“ (Zdroj: ABS)

Ladislav Dorkó (Zdroj: A ÚPN)

Vsi a členom KSČ. Podnik vlastnil chatu v oblasti a Žáček bol držiteľom kľúčov. Po niekoľkých predchádzajúcich stretnutiach v septembri 1975 priamo na chate získala spravodajská skupina Malacky Žáčka pre spoluprácu ako držiteľa prepožičaného bytu pod krycím menom „ZUZANA“.

Chata mala byť po rekonštrukcii a výmene zámkov využívaná pre potreby Pohraničnej stráže v čase, keď nebude využívaná zamestnancami podniku. Žáček so spravodajcami podrobne rozobral všetky otázky fungovania a podmienky využívania chaty, či už zamestnancami alebo spravodajskými dôstojníkmi. Chatu spravodajcovia mohli využívať zadarmo a ako mimoriadne spojenie v prípade náhleho obsadenia chaty si dohodli telefonický kontakt s heslom, že nie je možné ísť na ryby v tom či onom čase. Brázdil vytvoril legendu pre Žáčka pre prípad otázok, komu požičiava chatu tak, aby korešpondovala s Brázdilovou verziou.

Začiatkom roka 1979 však došlo k zásadnej komplikácii, keď sa na celozávodnej schôdzi rozhodlo, že každý závod dostane jednu miestnosť v chate, o ktorú sa bude starať a teda od chaty samotnej bude štvoro kľúčov, čo v kombinácii so spoločnou kuchyňou a spoločenskou miestnosťou predstavovalo vysokú riziko dekonšpirácie, keďže Žáček stratil aj možnosť kontrolovať, kto a kedy do chaty príde. Antonín Brázdil spoluprácu v marci 1979 ukončil. V priebehu spolupráce bol Žáček odmenený sumou 200 Kčs a na jeho pohostenie spravodajcovia vynaložili sumu 270 Kčs.[54]

V prepožičanom byte „ZUZANA“ sa uskutočňovali schôdzky napríklad s agentom Štefanom Rusňákom alias „MUZIKANT“, získaného Antonínom Brázdilom pre spoluprácu v období 1974 – 1985. Vedúci pohostinstva v Moravskom Sv. Jáne mal dobrý prehľad o dianí v obci a možnosť sledovať potenciálne protištátne a kriminálne živly schádzajúce sa v reštaurácii (M. Mračna, J. Kudla, J. Hajdin, Š. Hajdin, R. Leskovský, J. Prachár, P. Hrica, T. Suchý, M. Vávra, F. Burský, J. Čižmár, M. Nemec, V. Bubla, J. Chvál, J. Studenič, P. Zupa), čo malo prispieť k lepšiemu agentúrnemu

54 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 17 755.

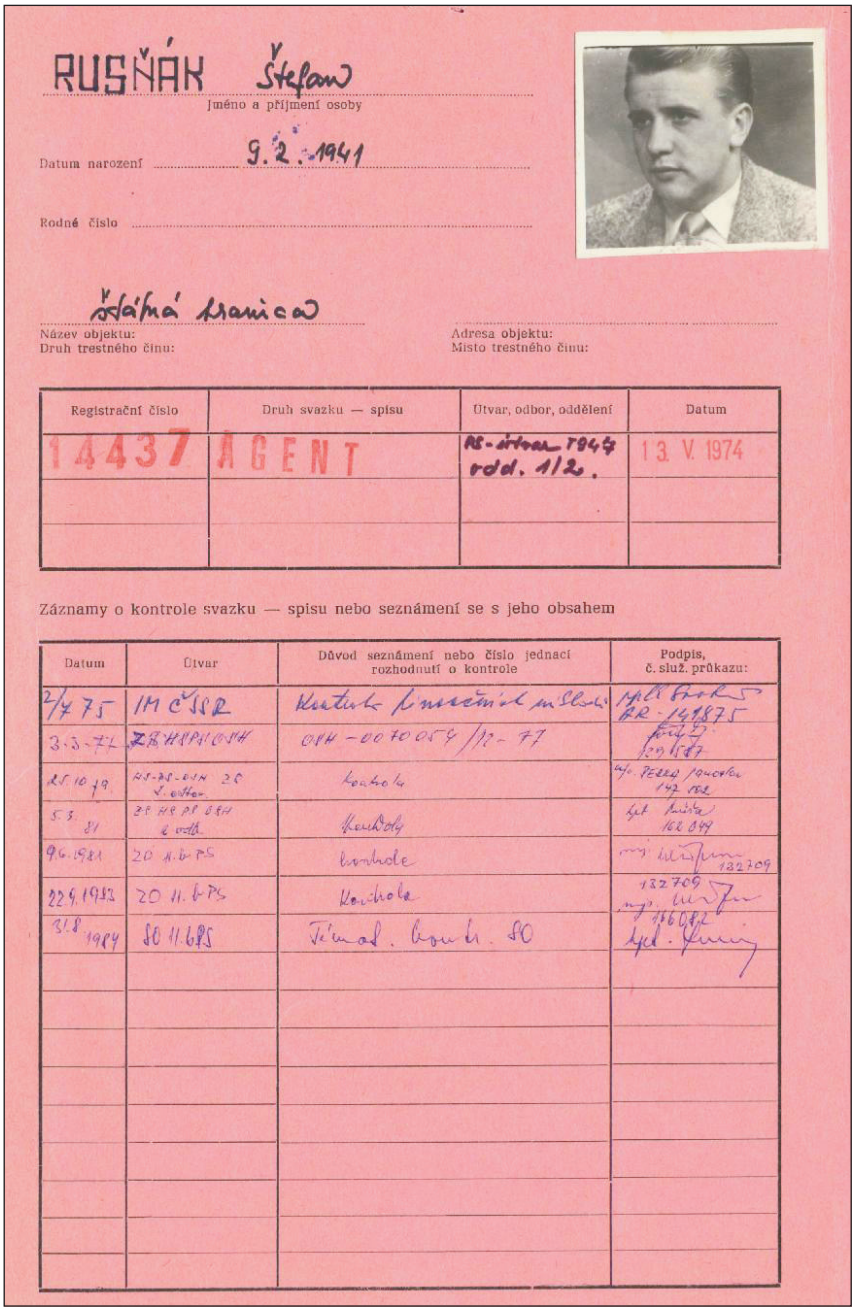

RUSŇÁK Štefan
Jméno a příjmení osoby

Datum narození 9. 2. 1941

Rodné číslo

Státní hranice
Název objektu:
Druh trestného činu:

Adresa objektu:
Místo trestného činu:

Registrační číslo	Druh svazku — spisu	Útvar, odbor, oddělení	Datum
14437	AGENT	RS-útvar 7947 odd. 1/2.	13. V. 1974

Záznamy o kontrole svazku — spisu nebo seznámení se s jeho obsahem

Datum	Útvar	Důvod seznámení nebo číslo jednací rozhodnutí o kontrole	Podpis, č. služ. průkazu:
2/4 75	IM ČSSR	Kontrola	
3.3.77	ZB HPAROSH	OPH-00 70 054/12-77	
25.10.79	HS-PS-OPH 20	kontrola	
5.3.81	ZB HS PS OPH	kontroly	
9.6.1981	20 11.b PS	kontrola	132709
22.9.1983	20 11.b PS	kontrola	132709
31.8.1984	SO 11.bPS	Tém. kontr. SO	

Štefan Rusňák alias „MUZIKANT“ (Zdroj: A ÚPN)

zabezpečeniu úseku 1. pohraničnej roty. Tiež podľa možností kontroloval zamestnancov podniku Doprastav stavajúcich diaľnicu, ubytovaných v Moravskom Sv. Jáne, či tzv. navrátilca E. Janečka, a vylúčených členov KSČ M. Staňa a M. Bolfa.

Rusňákova kontrola prebiehala okrem oficiálnych prameňov aj prostredníctvom dôverníckej siete. Na základe Rusňákovho oznámenia vykonalo oddelenie ŠtB Senica kroky k zabráneniu úteku bližšie neidentifikovaných obyvateľov z obce Borský Jur.

Spolupráca skončila po zmene zamestnania Rusňáka, keď už nemal možnosť plniť úlohy kontinuálne, len nárazovo. Zároveň začal byť na prekážku jeho vyšší vek a tým pádom menšia dôvera cieľových, väčšinou mladých osôb. Zväzok uzatváral Ladislav Dorkó, ktorý sa po Brázdilovom povýšení stal Rusňákovým riadiacim dôstojníkom.[55]

AKCIA ŠTUDENTI

Dňa 21. marca 1977 vyhlásilo Okresné oddelenie ZNB Senica pátranie po neplnoletých študentoch J. Beňovi a F. Zajíčkovi, študentom 2. ročníka skalického gymnázia.

Beňa mal zakázané zúčastniť sa školského večierku, ktorého sa napriek zákazu 18. marca zúčastnil, domov sa nevrátil, ale zostal spať u známych v Holíči. V sobotu 19. marca zas prespal u kamaráta v Kátove a na druhý deň v nedeľu 20. marca odcestoval do Veselí nad Moravou, kde sa k nemu pridal Zajíček, s ktorým šli na diskotéku. Prespali u Zajíčka a v pondelok 21. marca šli normálne do školy. Po škole nešli domov, ale odcestovali vlakom do Brna s tým, že budú cestovať po celej republike. Od soboty bol Beňa nahlásený ako nezvestný, informácia sa však do školy pravdepodobne nedostala.

V Brne prespali na hlavnej stanici a napísali odtiaľ spolužiačkam V. Jobekovej a L. Čuperkovej, že sa chystajú utiecť do západného Nemecka. Celý utorok 22. marca sa prechádzali po Brne a večer sa presunuli do Bratislavy, kde prespali na poslednom poschodí bytovky, ale kvôli zime sa okolo piatej ráno presunuli na hlavnú stanicu, odkiaľ ich však rýchlo vykázala hliadka Verejnej bezpečnosti.

Ráno 23. marca neúspešne hľadali Beňovho kamaráta P. Okasu na internáte Pozemných stavieb, od ktorého chceli získať informáciu, ako prejsť hranicu. Okolo obeda prešli do Petržalky, aby si zistili polohu

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 14 437.

hraničného pásma sami. K hranici sa však nepriblížili, pretože sa báli. Stravovali sa tak, že si vypýtali jedlo v brnianskej podnikovej jedálni, či chlieb v petržalskej pekárni.

Poobede sa rozhodli cestovať vlakom do Kútov a počas jazdy si prezreli ženijné opatrenia na hranici, ktoré ich odstrašili. Z Kútov odcestovali do Holíča, kde navštívili spolužiačku Čuperkovú. Tá im oznámila, že ich hľadá bezpečnosť. Odišli preto do Kátova a prespali u kamaráta.

V priebehu stredy 23. marca sa už na základe poznatkov od Okresného oddelenia ZNB Senica do prípadu vložil Antonín Brázdil, ktorý už disponoval informáciou, že chcú utiecť na Západ a vykonal opatrenia pre nájdenie a zadržanie oboch študentov. Bolo po nich vyhlásené celoštátne pátranie a zaktivizované všetky prostriedky pohraničných zložiek v predpokladanom smere ich postupu.

Beňa so Zajíčkom ráno 24. marca prišli z Kátova do školy a ešte v ten deň s nimi na Okresnom oddelení Verejnej bezpečnosti Senica spísali výpoveď. Dňa 25. marca doobeda oboch vypočuli aj Antonín Brázdil s Pavlom Turánkom, zaujímali sa najmä o ich úmysel prekročiť hranicu s Rakúskom.

Celý prípad sa ukončil 5. apríla preventívne výchovným opatrením za účasti príslušníkov spravodajskej skupiny Malacky, vedenia školy, rodičov, školského predsedu a senického okresného predsedu Socialistického zväzu mládeže, skalického predsedu miestneho národného výboru, predsedu mestského výboru KSS a zástupcu okresného výboru KSS v Senici. SZM sa zaručilo za ich ďalšie správanie, škola sľúbila všestrannú pomoc obom študentom a Zajíček s Beňom sa vyjadrili, že ich čin vyplynul z mladíckej nerozvážnosti a oľutovali ho. Brázdil konštatoval, že preventívne výchovné opatrenie splnilo svoj cieľ a navrhol ukončiť rozpracovanie osôb a samotný zväzok archivovať.[56]

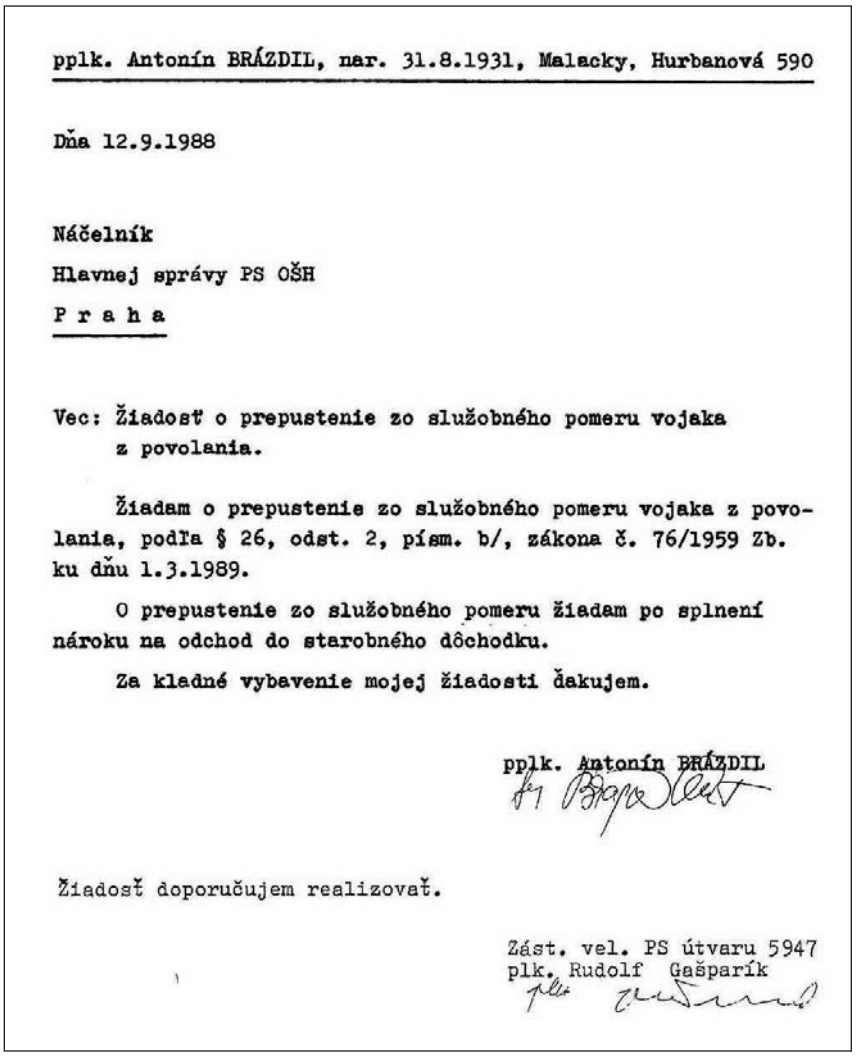

pplk. Antonín BRÁZDIL, nar. 31.8.1931, Malacky, Hurbanová 590

Dňa 12.9.1988

Náčelník
Hlavnej správy PS OŠH
P r a h a

Vec: Žiadosť o prepustenie zo služobného pomeru vojaka z povolania.

Žiadam o prepustenie zo služobného pomeru vojaka z povolania, podľa § 26, odst. 2, písm. b/, zákona č. 76/1959 Zb. ku dňu 1.3.1989.

O prepustenie zo služobného pomeru žiadam po splnení nároku na odchod do starobného dôchodku.

Za kladné vybavenie mojej žiadosti ďakujem.

pplk. Antonín BRÁZDIL

Žiadosť doporučujem realizovať.

Zást. vel. PS útvaru 5947
plk. Rudolf Gašparík

Žiadosť A. Brázdila o prepustenie zo služobného pomeru (Zdroj: A ÚPN)

NÁČELNÍK

Po menovaní do funkcie náčelníka spravodajskej skupiny sa Brázdil venoval skôr riadiacej práci, tá však zahŕňala aj účasť na viazacích aktoch agentov, získaných jeho podriadenými dôstojníkmi, rovnako ako účasť na kontrolných schôdzkach s agentúrnou sieťou, ak si to situácia vyžadovala. Brázdil si tak mohol udržiavať aktuálny obraz o agentúrnej sieti pôsobiacej v oblasti a rýchlejšie reagovať na vzniknuté situácie. Počas viazacích aktov získal aj plastickejšiu predstavu o povahe, charaktere, či názorov agentov, čo bolo pri riadení malého spravodajského tímu výhodou. Naďalej však riadil niektorých tajných spolupracovníkov.

V decembri 1982 sa napríklad zúčastnil viazacieho aktu Jozefa Jurku alias „MALÝ“, ktorého pre spoluprácu získal dôstojník Ladislav Dorkó, na rekreačnej chate PS – útvaru 5947 Bratislava „Kozánek“. Okrem samotného podpisu a udelení prvých úloh

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 1 908.

Viktor Gallo (Zdroj: A ÚPN)

Anton Nemec (Zdroj: A ÚPN)

sa bežne preberala vnútropolitická a zahraničnopolitická situácia, vrátane upozornenia na „ideodiverznú“ činnosť západných zahraničných centrál s cieľom rozoštvať krajiny socialistického bloku pod vedením administratívou Spojených štátov amerických.

Jurka kontroloval záujmové osoby bývajúce pri štátnej hranici a v roku 1983 dostal dvestokorunovú odmenu za aktívne plnenie úloh, konkrétne za objasnenie úteku J. Dúbravu, F. Valenta a Ľ. Bančíka z Gbelov. Spoluprácu s ním v roku 1986 ukončili, keď záujmové osoby prestali byť rizikom, pretože sa buď odsťahovali, alebo zmenili svoje názory.[57] V rekreačnom zariadení PS Kozánek získal pre tajnú spoluprácu Ladislav Dorkó za účasti Antonína Brázdila aj Pavla Spustu, geodeta Vodohospodárskych stavieb Bratislava, zo závodu Malacky, pod krycím menom „ADAM“. Pracoval na regulácii rieky Dyje v PS – úseku Břeclav a mal kontrolovať kolegov – stavbyvedúcich zo strediska Brodské, pretože vlastnili priepustky do hraničného pásma a niektorí aj povolenie prekračovať hranicu 2 kilometre do rakúskeho vnútrozemia za pracovným účelom. Konkrétne šlo o osoby Vasiliak, Balga, Šebesta a Palkovič, už v minulosti „riešené“ za nedovolenú činnosť. Ďalšou všeobecnou úlohou bolo získavanie vizuálne poznatky o činnosti rakúskych ozbrojených zložiek na hranici.

Spustu kontrolovali prostredníctvom dôverníckej siete, so spravodajcami sa stretol tridsaťtrikrát v prepožičanom byte Víta Smolárika pod krycím menom „TANČIBOK“ a štyridsaťštyrikrát v teréne. Podľa Ladislava Dorka sa pričinil o získanie veľmi dobrého prehľadu o dianí na pracovisku Vodohospodárskych stavieb Malacky počas regulácie rieky Dyje. Spusta stratil od roku 1986 kontakt so záujmovým prostredím kvôli prechodu ku kancelárskej práci v Malackách, spoluprácu ukončili v máji 1989. Zo zvláštneho fondu federálneho ministerstva vnútra vynaložili sumu 900 Kčs na preplácanie cestovných nákladov agenta.[58]

57 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 26 548.

58 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 30 058.

AGENT „JARMILA“

V prípade Aloisa Temera si Brázdil ponechal riadenie agenta, získaného v júni 1977 na základe dobrovoľnosti do problematiky vízoví cudzinci navštevujúci obec Gajary a kontrolu tzv. závadových a záujmových (J. Kunák, P. Píla, V. Jančo) osôb.

Lesník pracujúci v oblasti Kostolište, bývajúci na samote v hájovni 4 kilometre od Gajár mal zabezpečovať úsek 3. pohraničnej roty. Kontrolovali ho prostredníctvom agentúrnej (agenti „RIKI“,[59] „STRELEC“[60] a vyššie spomínaný agent „SABINA“) a dôverníckej siete.

Na základe poznatkov získaných Temerov založil Brázdil v roku 1977 pozorovací zväzok „PISTOLNÍK“ na F. Ortha, ktorého neskôr „realizovali“ bližšie nezisteným opatrením.

Temer sa podieľal aj na kontrole skupiny M. Šíra a spol., tzv. kriminálne závadových osôb, ktorí sa mali údajne v roku 1979 pripravovať na útek v priestore roty Gajary. Od člena skupiny Š. Vaniša vo väzbe nasadením agenta v cele zistili, že boli rozhodnutí utiecť ukrytí v nákladnom aute a pred tým vylúpiť poštu v Gajaroch. Vaniš bol tiež rozhodnutý po prepustení preletieť hranicu na práškovacom lietadle Jednotného roľníckeho družstva Gajary, ktorého sa chcel zmocniť pomocou pištole, ktorú mal ukrytú doma.

Skupinu malackí spravodajci „realizovali“ metódou rozkladných opatrení spočívajúcej v pohovoroch, ktoré s nimi osobitne viedli. Postupne si jej členovia prestali navzájom dôverovať, čo viedlo k rozpadu skupiny.

Agent Temer za dobu spolupráce dostal odmenu vo výške 300 Kčs, po odsťahovaní záujmových osôb z pohraničia s ním v marci 1984 Antonín Brázdil spoluprácu ukončil.[61]

ZÁVER

Antonín Brázdil odišiel do výslužby vo februári 1989. Pri tejto príležitosti mu navrhol Rudolf Gašparík udeliť „Čestné uznanie za dlhoročnú a obetavú prácu pri ochrane štátnych hraníc ČSSR“ náčelníkom HS PS OŠH a odporučil kladne prijať Brázdilovu žiadosť nosiť vojenskú rovnošatu pri slávnostných príležitostiach. Veliteľ 11. brigády Viktor Gallo[62] a náčelník Hlavnej správy PS a Ochrany štátnych hraníc Federálneho ministerstva vnútra Anton Nemec[63] žiadosti vyhoveli.

Osobnosť Antonína Brázdila možno vyhodnotiť ako lojálneho služobníka režimu, snáď s malým zakolísaním počas udalostí v auguste roku 1968, čo však nebolo prekážkou v jeho ďalšej kariére, pretože okupácia nechala chladného len máloktorého príslušníka ozbrojených zložiek. Brázdil nepatril medzi školských premiantov a jeho danosti ho po tom, ako sa našiel v spravodajskej práci, skôr predurčovali k prekonávaniu prekážok a výziev v zamestnaní pomocou trpezlivosti a vytrvalosti, či obetovaním množstva času na úkor rodiny. Cieľavedomosť a húževnatosť ho po nadobudnutí dvadsaťročnej spravodajskej praxe dostali do pozície náčelníka spravodajskej skupiny, ktorú riadil ďalšiu dekádu. Brázdilova kariéra tak môže v mnohom pripomínať korytnačku z apórie pohybu Zenóna z Eley.

DOSIAHNUTÁ HODNOSŤ

čatár	1. október 1954
rotný	1. november 1955
staršina	25. február 1957
podporučík	1. september 1958
poručík	1. január 1961
nadporučík	1. január 1964
kapitán	1. január 1968
major	1. január 1973
podplukovník	1. máj 1982

59 Jediným tajným spolupracovníkom PS – útvaru Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „RIKI“ bol Pavol Zelenka (*1951). Pozri *Registračné protokoly ŠtB a VKR* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=76&strana=15&zaznam=69888

60 Jediným tajným spolupracovníkom PS – útvaru Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „STRELEC“ bol Eduard Malcher (*1946). Pozri *Registračné protokoly ŠtB a VKR* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=65&strana=58&zaznam=59422

61 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 19 581; BA-SR, a. č. 23 623.

62 Viktor Gallo (*25. 9. 1931) bol prevelený k 11. brigáde PS v septembri 1956 z 10. volarskej brigády a už od apríla 1972 vykonával funkciu náčelníka štábu 11. brigády. V roku 1985 bol poverený funkciou veliteľa 11. brigády PS. A ÚPN Bratislava, f. PS/S II, Personálny spis Viktora Galla (1931).

63 Anton Nemec (*14. 11. 1929) pôsobil v pohraničnej stráži od septembra 1952 ako zástupca veliteľa výcvikového strediska 3. pohraničnej brigády MV Karlove Vary, výchovný náčelník práporu (1952), výchovný náčelník práporu (1954), zástupca veliteľa práporu pre veci politické (1955), predseda Celoútvarového výboru KSČ (1962), zástupca náčelníka kádrového oddelenia Veliteľstva Pohraničnej a vnútornej stráže (1969) a poverený náčelník kádrového oddelenia veliteľstva Pohraničnej a vnútornej stráže (1970). V septembri 1970 ho poverili a v decembri 1970 riadne ustanovili do funkcie veliteľa 11. brigády PS. V auguste 1973 Nemca vymenovali za zástupcu náčelníka Hlavnej správy Pohraničnej stráže a Ochrany štátnych hraníc a od 1. 1. 1982 do januára 1990 slúžil vo funkcii jej náčelníka. V období 1986 – 1990 bol poslancom Federálneho zhromaždenia za KSČ. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácie príslušníkov, Personálny spis Antona Nemca.

VYZNAMENANIA

1965 – medaila Za službu vlasti
1973 – medaila Za zásluhy o obranu vlasti
1980 – čestný odznak Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR
1983 – medaila Za službu PS VB
1989 – Čestný odznak ZNB

PRIEBEH SLUŽBY V POHRANIČNEJ STRÁŽI

15. jún 1955 – 31. január 1957 pomocník veliteľa čaty11. pohraničnej brigády (p. b.) MV
1. február 1957 – 30. september 1957 mladší referent spravodajského oddelenia 11. p. b. MV
1. október 1957 – 15. január 1964 referent sprav. 1. pohraničného práporu 11. p. b. MV
15. január 1964 – 31. marec 1966 referent pre veci spravodajské 1. práp. 11. p. b. MV
1. január 1966 prevedený z oboru MV do oboru MNO
1. apríl 1966 – 31. august 1970 dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia skupiny Malacky 11. pohraničnej brigády Bratislava
1. september 1970 – 31. júl 1973 starší dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia 11. pohraničnej brigády Veliteľstva pohraničnej stráže, MNO
1. august 1973 – 30. november 1973 poverený starším dôstojníkom 1. spravodajskej skupiny Malacky 11. pohraničnej brigády HS PS OŠH, FMV
1. december 1973 – 31. október 1979 ustanovený starším dôstojníkom 1. spravodajskej skupiny Malacky 11. pohraničnej brigády HS PS OŠH, FMV
1. november 1979 – 28. február 1989 náčelník 1. spravodajskej skupiny Malacky 11. brigády PS

VÝVIN SPRAVODAJSKEJ SKUPINY MALACKY V ROKOCH 1951 – 1989

1951 – 31. marec 1966 spravodajské oddelenie 1. pohraničného práporu Malacky
1. apríl 1966 – 31. júl 1973 zlúčená s agentúrno-operatívnym oddelením 11. brigády PS
1. august 1973 – 31. december 1989 1. spravodajská skupina Malacky

Vladimír Palko • Antonín Brázdil – 'Big-timer' of the Intelligence Group Malacky within 11th Brigade of the Border Guard

Antonín Brázdil was active as an intelligence officer in the Intelligence Group Malacky within 11th Brigade of the Border Guard and since 1979 as its chief for 32 years. Along the river Morava, which is the natural border with Austria, he developed a spy network of secret collaborators as part of his counter-intelligence tasks, which controlled persons who were suspicious from their attempts to leave the country illegally, or helped to reveal potential perpetrators preparing escapes to foreign countries, persons called state frontier violators. Brázdil represented an archetype of a non-talented, under-average student with no knowledge of foreign languages, who got opportunities to balance his negatives through intensive intelligence work in security units of the Communist regime and to reach relatively high rank and position thanks to his loyalty towards the regime. The reader, reading about high number of agents who were under his control, or persons he examined in both signal and screening files, may gain a balanced view on the activities of a counter-intelligence officer working in Slovak-Austrian border area.

Mgr. Vladimír Palko (1981)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, v Sekcii dokumentácie ÚPN sa venuje témam spravodajských zložiek Pohraničnej stráže a Štátnej bezpečnosti a spracováva ich organizačnú a personálnu štruktúru. Je autorom publikácií *Bernard Jaško a spol. Odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti* a *Ostro sledovaná hranica. Spravodajská zložka 11. brigády Pohraničnej stráže v rokoch 1951 – 1989*.

ŽIVOT V TIENI ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

OPERNÝ SPEVÁK A JEHO RODIČIA 40 ROKOV V HĽADÁČIKU KOMUNISTICKEJ TAJNEJ POLÍCIE

JURAJ HURNÝ

Začiatkom júla 1947 v kostole v Dobrej nad Ondavou uzavreli manželstvo Eliška a Juraj Hurní a o rok neskôr sa im narodil syn Juraj. Pokojný a skromný rodinný život, ktorý viedli na východnom Slovensku, náhle skončil v marci 1950, keď bol Juraj Hurný zadržaný príslušníkmi Štátnej bezpečnosti a napokon represívnym komunistickým režimom odsúdený na 12 rokov odňatia slobody za trestný čin velezrady. Nasledujúcich 10 rokov strávil Juraj Hurný v krutých podmienkach pracovných táborov pri uránových baniach na Jáchymovsku. Počas celej doby internácie prejavoval nezlomný odpor voči ideológii totalitného režimu, ktorý pramenil vo vyznávaní tradičných národných a kresťanských hodnôt. Vďaka vzájomnej rodinnej láske, oddanosti, silnej viere a neoblomnej morálke sa rodina Hurných nikdy nepoddala náporu komunistického systému a bola príkladom nevšedného hrdinstva.

Juraj Hurný ml. sa narodil v roku 1948 v Humennom. Ako sotva dvojročný bol svedkom zatknutia svojho otca Štátnou bezpečnosťou. Nasledujúce roky prebývali s matkou Eliškou po rodine a známych, bez akýchkoľvek prostriedkov, keďže manželku politického väzňa odmietali zamestnať. V roku 1953 sa spolu so starou matkou usadili v podnájme v Žemberovciach v levickom okrese, kde od roku 1954 začal navštevovať osemročnú školu. Ako žiak sa aktívne venoval recitovaniu, divadlu, spieval v spevokole, hral futbal. V roku 1959 sa spolu s matkou a starou matkou presťahovali do Levíc. V priestoroch lekárskej izby levickej nemocnice žili aj po návrate otca (máj 1960) do roku 1963. Juraj tu začal v školskom roku 1959/1960 navštevovať 6. triedu jedenásťročnej strednej školy. V roku 1963 sa rodina za finančnej pomoci netere Juraja Hurného st., Anny Hurnej z Montrealu, presťahovala do Bratislavy, kde Juraj začal v tom istom roku študovať na konzervatóriu hru na trúbke. Pre výnimočný talent od roku 1967 študoval aj spev. V roku 1970 absolvoval štúdium hry na trúbke a ako výpomoc hrával v niekoľkých bratislavských orchestroch (Slovenská filharmónia, orchester Novej scény, Lúčnica, atď.). V priebehu posledného ročníka štúdia spevu získal angažmán sólistu v Slovenskom národnom divadle (SND). V rokoch 1973 – 1975 absolvoval štipendijný pobyt v Teatro Massimo v Palerme. Keďže Juraj Hurný ml. odmietol vstúpiť do komunistickej strany, jeho sľubne rozvíjajúca sa kariéra v SND bola v roku 1976 prerušená preradením zo sólistického ansámblu do zboru a pozastavením všetkých umeleckých aktivít. Z týchto dôvodov sa rodina Hurných rozhodla v septembri 1977 odísť do exilu v Rakúsku, kde získala politický azyl. Juraj Hurný ml. dostal obratom stály angažmán v Grazskej opere ako prvý tenorista a zároveň vystupoval aj na ďalších scénach, veľmi často i v zahraničí. Oženil sa so snúbenicou Danielou a v roku 1978 sa im narodil syn Georg Anton. Juraj Hurný ml. sa aktívne zapojil do slovenského exilového života, s manželkou vstúpil do Svetového kongresu Slovákov, bol členom Zahraničnej Matice Slovenskej, i členom Slovenského ústavu v Ríme. Svoju mimoriadne úspešnú kariéru operného speváka ukončil v roku 2013. Juraj Hurný ml. dnes žije v Grazi a v roku 2019 vydal knihu memoárov *Keď nám nebolo do spevu*“,[1] v ktorej opisuje rodinné osudy z čias komunistickej diktatúry i exilu.

BOLO TOMU NAOZAJ TAK?

Pokiaľ som žil v socialistickom Československu, a to bolo až skoro do dovŕšenia mojej tridsiatky, bol som spolu s rodičmi takmer neustále pod

1 HURNÝ, Juraj, ml. *Keď nám nebolo do spevu... Osudy operného speváka a jeho rodičov za komunizmu a v exile (1944 – 2018)*. Bratislava, PV ZPKO, 2019.

Juraj Hurný s manželkou Eliškou a synom Jurajom, Dobrá nad Ondavou (1949)
(Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

kontrolou tajnej Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorá nás nielen sledovala, ale aj zasahovala do nášho života. Ešte aj po našej emigrácii posielali za nami agentov do rakúskeho Grazu. Bolo to neuveriteľných 40 rokov neželanej „pozornosti", ktorú nám venovala komunistická ŠtB.

Preto, keď koncom roku 1989 komunisti odovzdali moc v štáte, a po čase sa začali otvárať i zverejňovať eštebácke archívy, som si podal v auguste 2003 v Ústave pamäti národa žiadosť o sprístupnenie dokumentov, ktoré viedla ŠtB nielen o mojej osobe, ale aj o mojich rodičoch. Po ôsmich mesiacoch mi odpísal vtedajší predseda správnej rady Ing. Ján Langoš, že lustráciou v databázach zistili, že bývalými bezpečnostnými zložkami boli zhromažďované informácie o mojej osobe. Nie však o mojich rodičoch, čo ma veľmi prekvapilo, veď otec bol neraz vypočúvaný príslušníkmi ŠtB, ktorí nás chodili kontrolovať aj do nášho domova, a „verbovačky" otca na spoluprácu trvali prakticky až do nášho odchodu do slobodného sveta. Nedočkavo som čakal na vyrozumenie, kedy si môžem materiály prevziať, a keď po osemnástich mesiacoch prišlo, obratom som sa vydal na cestu do Bratislavy.

Ráno v pondelok 28. novembra 2005 som netrpezlivo, ešte pred úradnými hodinami, čakal na Košickej ulici 52, kedy otvoria a ja si preberiem dokumenty ŠtB. Pre istotu som si vzal aj dve tašky, aby som mal v čom odniesť haldu papierov, ktorú som očakával. Ešte aj dnes po rokoch cítim to obrovské sklamanie, keď som preberal iba zopár kópií dokumentov, týkajúcich sa zatknutia a odsúdenia môjho otca v roku 1950. Ale ani jeden jediný hárok papiera, dosvedčujúci 40-ročnú „starostlivosť" komunistickej tajnej služby o našu rodinu. Keďže som bol ale zaevidovaný ako sledovaná osoba – osobný zväzok zavedený pod registračným číslom 21643 – zistilo sa, že tento bol 22. augusta 1989 zničený![2] Teda krátko pred novembrom `89!

Niekto veľmi vplyvný pravdepodobne už tri mesiace vopred vedel, čo sa bude v štáte diať, a skartoval celú dokumentáciu ŠtB týkajúce sa mojej osoby i mojich rodičov. Nepochybne to bol niekto, kto mal v ŠtB obrovský vplyv i moc, podieľal sa na našom šikanovaní a mohol byť kompromitujúco usvedčený z páchania neprávosti na našej rodine. Po desaťročiach sledovania a politického prenasledovania teda zmizli všetky dôkazy o komunistickej svojvôli v nenávratne, akoby sa ani nikdy neudiala, akoby všetko bolo v úplnom poriadku.

Bolo tomu však naozaj tak? Moje spomienky to rozhodne vyvracajú...

AKO TO VLASTNE VŠETKO ZAČALO?

Keď vo februári 1948 komunistická strana, bez legálnych volieb, pučom získala absolútnu moc v štáte, zaviedla nevídaný teror, prenasledovanie i likvidovanie oponentov režimu, či inak zmýšľajúcich. Podľa Sovietskeho zväzu nastolila krutú diktatúru, ktorá sa neštítila žiadneho násilia či zločinu, podľa leninského princípu *„všetko, čo sa vykoná v prospech komunizmu, je dopredu schválené a dobré"*.

Moji rodičia Juraj[3] a Eliška[4] Hurní videli, že v týchto podmienkach, pod červenou hviezdou, tu pre nich život nebude jednoduchý, pretože ako veriaci katolíci, ľudia milujúci slobodu a demokraciu, budú prenasledovaní režimom a budú im hroziť represálie vládnucej moci. Preto keď nás otcov brat Ján (John) Hurný[5] z Montrealu v roku 1948 pozval natrvalo žiť do Kanady, otec s nadšením súhlasil, načo začal brat vybavovať na kanadskej strane všetky potrebné formality, hlavne povolenie kanadskej vlády na trvalý pobyt, tzv. permit pre nás troch. Celú záležitosť preberali v listovom styku, ktorý bol bedlivo sledovaný komunistickými cenzormi, takže upriamili na seba pozornosť ŠtB, ktorej ležal Ján Hurný už dávno v žalúdku, a preto ho mala vo svojom fókuse. Monitorovali ho ako

2 Osobný archív (ďalej OA). List Ing. Jána Langoša z 25. 10. 2005.

3 Juraj Hurný (18. 12 1916 – 29. 2. 1984), rodák z Dobrej nad Ondavou (okres Vranov nad Topľou), ktorá je dnes zatopená vodou Domašanskej priehrady. Pôvodne vojenský gážista, 15. 2. 1947 vystúpil z armády a zamestnal sa u brata Jozefa Hurného v jeho firme – autodoprava a obchod s drevom – ktorú riadil ako vedúci ekonóm.

4 Eliška Hurná, rodená Otepková (27. 2. 1920 – 16. 10. 1994), bratislavská rodáčka, viedla stravovanie v hoteli Carlton v Bratislave, v žilinskom hoteli Metropol a v kúpeľných hoteloch Veľká a Malá Fatra v Rajeckých Tepliciach. Tu zažila tragédiu, keď 2. 9. 1944 zavraždili partizáni jej prvého manžela, hoteliéra Františka Šandrika.

5 Ján (John) Hurný (1902 – 1965), rodák z Dobrej nad Ondavou, odišiel niekedy v prvej polovici 20. rokov za prácou do Kanady, občas sa vracal domov, kde mal manželku Máriu a dve dcéry Máriu a Annu, až napokon v roku 1936 s nimi odišiel natrvalo do Kanady, kde pracoval ako vedúci tesár u stavebnej firmy. Bol podpredsedom Prvej Slovenskej katolíckej jednoty a jednou z vedúcich osobností slovenského exilového života v Kanade. V jeho dome sa stretávala elita slovenského exilu – Dr. Ferdinand Ďurčanský, Dr. Jozef Kirschbaum, Filip Hrobák, Matúš Černák atď.

Zľava Anton Peltzner (zať Jána Hurného), Jozef M. Kirschbaum, Ferdinand Ďurčanský, Ján Hurný. Montreal 1955, v dome Jána Hurného (Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

jednu z vedúcich osobností slovenského exilu v Montreale, známu svojím nekompromisným antikomunistickým postojom, u ktorého sa schádzali politické špičky slovenskej emigrácie. Vedeli o ňom, že je stúpencom slovenskej štátnej samostatnosti, čím sa ani netajil v listoch, ktoré písal môjmu otcovi do Dobrej nad Ondavou. Horúčkovito hľadali možnosti dostať ho pod svoju kontrolu.

Pre ŠtB bolo však problémom dostať sa do jeho blízkosti. Úmysel môjho otca vysťahovať sa do Kanady za bratom im preto prišiel veľmi vhod. Juraj Hurný bol ideálny kandidát na veľkú špionážnu hru, ktorý by mal bratovu dôveru, a teda aj celého slovenského exilu, pretože Ján Hurný bol významným exilovým funkcionárom, podpredsedom Prvej Slovenskej katolíckej jednoty a organizátorom slovenského diania v Kanade. Neboli však tak naivní, aby ho tam pustili i s celou rodinou a spoľahli sa iba na jeho sľub, že bude pre nich pracovať. Do Kanady ho chceli poslať samého, aby manželka a malý syn ostali doma rukojemníkmi. ŠtB si môjho otca veľmi podrobne „preštudovala" a videla, že dobrovoľne ho nebude možné získať, veď nejavil žiadne sympatie pre komunistický režim. Donútiť ho nemohli, čiže jedinou formou získania bolo nastaviť mu pascu, skompromitovať ho, celú situáciu nafilmovať a potom ho vydierať. Najčastejšie to robili sexuálnou kompromitáciou, za pomoci prostitútok, keď nafilmovaný materiál hrozili poslať podvedenej manželke. Lenže týmto spôsobom nebolo možné získať Juraja Hurného za agenta ŠtB, pretože žil vzorným manželským životom, bol zamilovaným a verným manželom, ktorý svoju ženu priam „nosil" na rukách. Preto si vymysleli perfídny plán a bez akýchkoľvek škrupúľ ho začali realizovať.

AKCIA „KOBEREC"

Nič netušiaci moji rodičia si žili svoj krásny manželský život v Dobrej nad Ondavou, plný vzájomnej lásky, tešili sa z malého synčeka a mali radosť zo života. Mame, rodenej Bratislavčanke, síce chýbala na dedine milovaná opera, no pozorný manžel sa jej snažil vyplniť všetko, čo jej videl na očiach. Preto ju brával do košickej opery, kde pri nesmrteľných melódiách, hlavne talianskych majstrov, prežívali dramatické osudy javiskových hrdinov. Mladá rodinka si užívala život, netušila žiadne nebezpečenstvo, keď ich raz v lete roku 1948 prekvapila domová prehliadka. Príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB, v dobovom pravopise SNB) – hovorovo „esenbáci" – ktorí ju vykonali, išli naisto, rovno ku kuchynskému sporáku, a na obrovské prekvapenie rodičov vytiahli odtiaľ skrútený koberec. Údajne ho vraj otec ukradol 21. júla 1948 v pražskom hoteli Astorie-Wilson, kde bol ubytovaný pri svojom služobnom pobyte v hlavnom meste a kde na chodbe údajne v noci odstrihol z deväť metrov dlhého koberca asi jeden a pol metra, a vzal domov. Celé to bolo poriadne pritiahnuté za vlasy, ale to tu nehralo žiadnu rolu. Otca bolo treba usvedčiť z trestného činu a odsúdiť, aby ho mali skompromitovaného a mohli potom vydieraním prinútiť na spoluprácu s ŠtB.

Bolo vznesené trestné oznámenie, mali aj nejakého „svedka", a tak vyšetrujúci kriminalista v civile, zrejme člen ŠtB, otcovi „dobromyseľne" radil, aby sa ku skutku priznal. Dostane iba symbolický podmienečný trest, súdne konanie sa nebude zbytočne predlžovať dokazovaním jeho neviny, ktorú v nijakom prípade nemôže dokázať, keďže je tu ten „svedok" a nájdený koberec v kuchynskom sporáku. V konečnom dôsledku by potom mohol, podľa vyjadrenia vyšetrovateľa, *„vyfasovať poriadne mastný nepodmienečný trest"*, ktorý si ale môže priznaním ušetriť.

Napokon bol obvinený z krádeže a postavený pred Okresný súd v Prahe, kde bol rozsudok vopred pripravený a kde sa sudca vôbec nezaoberal otázkami: Ako sa podarilo otcovi nepozorovane vyniesť koberec z hotela? Načo je vlastne niekomu koberec v sporáku, prečo ho nerozprestrel na zem? A ak ho nepotreboval, prečo ho nepredal? Keď ho nepotreboval a ani nepredal, prečo ho vlastne ukradol?

S týmito a inými vyvstávajúcimi otázkami sa Okresný súd v Prahe II. vôbec nezaoberal a jednoducho ho odsúdil 21. mája 1949 pre krádež na šesť dní odňatia slobody a stratu volebného práva, podmienečne na tri roky.

Moji rodičia si lámali hlavu a kládli otázku, kto mohol ten koberec nepozorovane schovať do sporáka, a kedy to previedol? Musel to byť niekto z dediny, ktorého prítomnosť na „mieste činu" nevzbudzovala podozrenie a musel to asi urobiť v nedeľu doobeda, keď boli moji rodičia i Lukáčovci,[6] u ktorých sme bývali v podnájme, v kostole na sv. omši.

Táto otázka ostala pre nás navždy nezodpovedaná.

NEČAKANÉ ZDRAMATIZOVANIE UDALOSTÍ

Z Montrealu od Jána Hurného prišla dobrá správa, že kanadské úrady nám udelili „permit", neskôr nám prišiel aj lodný lístok, vyhotovený lodiarskou spoločnosťou Cunard White Star, na plavbu cez Atlantik zo severofrancúzskeho prístavu Le Havre do východokanadského Halifaxu, a tak otec podal 25. júla 1949 žiadosť o vysťahovanie do Kanady. Ako ľadová sprcha však prišlo zamietnutie dňa 16. januára 1950 z Krajského vojenského veliteľstva v Prešove: *„Oznamujeme vám, že vašej žiadosti o povolenie k vysťahovaniu do Kanady podanej dňa 25/7 1949 nebolo vyhovené zo služobných dôvodov."*, hoci otec už pred troma rokmi vystúpil z armády.

Keď sa už ŠtB chystala pritlačiť na Juraja Hurného, aby ho získala pre svoje služby, spád udalostí jej nahral do karát a dramaticky vyhrotil situáciu.

Žiaľ, osudovo tragicky pre našu rodinu.

Koncom januára 1950 sa môj otec pri svojej ceste do Bratislavy náhodou

Karol Kresánek po vypočúvaní na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave 27. februára 1950. Na tvári sú vidieť stopy po bitke pri vypočúvaní (Zdroj: ŠA Bratislava)

stretol v kaviarni Park so svojím kamarátom a kolegom z dôstojníckych čias v slovenskej armáde Karolom Kresánkom, ktorý ho poprosil o dlhší dôverný rozhovor. Tento sa uskutočnil až o pár dní, keď sa otec vracal z Prahy, kde sa bezúspešne snažil zistiť, prečo bola naša žiadosť o vysťahovanie do Kanady zamietnutá. Kresánek sa mu 3. februára 1950 zdôveril so svojím plánom utiecť na Západ. Bol nešťastný zo svojej ruskej manželky Taťjany, ktorá ho neustále podvádzala, a východisko z neriešiteľnej situácie videl jedine v úteku za hranice. Požiadal otca o odporúčajúci list pre jeho brata Jána v Montreale, ktorý mu ho aj hneď ochotne napísal. V liste apeloval otec na brata, aby pomohol kamarátovi Kresánkovi, ktorý uteká pred *„lotrom Gottwaldom a ešte väčším diablom Zápotockým"*.[7] Napokon sa rozlúčili, otec zaželal priateľovi úspešné uskutočnenie úteku za slobodou a odcestoval domov k rodine do Dobrej nad Ondavou.

V noci 25. februára 1950 bol ale Karol Kresánek neďaleko obce Vysoká pri Morave na slovensko-rakúskej hranici, zadržaný príslušníkmi ZNB, ku ktorým ho doviedli dvaja platení „prevádzači", v skutočnosti konfidenti ŠtB. Odtiaľ ho previezli do Bratislavy, vzali do väzby, kde z neho doslova vytĺkli mená všetkých, ktorí o jeho úteku vedeli a mu pomáhali. Takto prišli príslušníci ŠtB aj na meno Juraja Hurného, po ktorom dávno pásli, a teraz im takrečeno padol do lona.

MOJE PRVÉ ZOZNÁMENIE S ŠTB

Na ten deň sa nepamätám, viem o ňom iba z rozprávania rodičov. Slniečko svietilo, na zemi ešte ležal sneh, panovalo neskoro zimné počasie, ktoré nás motivovalo ísť na prechádzku. Boli sme na cintoríne, kde boli pochovaní otcovi rodičia i jeho súrodenci, a potom sme sa prechádzali po dedine. Ja som si pritom lebedil sediac na sánkach, ktoré ťahal otec. Cítili sme sa príjemne a netušili, že o pár hodín si budeme na tento deň spomínať s hrôzou.

Bolo to 11. marca 1950, okolo 15.00 hod., keď pred domom zaškrípali brzdy, z džípu poskákali štyria príslušníci ŠtB a s veľkým krikom vrazili do bytu.[8] Nebrali ohľad ani na mňa, malé, ešte ani nie dvojročné dieťa. Brutálne poprehadzovali nábytok, všetko pohádzali na zem a horúčkovito niečo hľadali. Neunúvali sa ani ukázať nejaké povolenie na domovú prehliadku, ak ho vôbec mali. Takými formalitami sa komunisti nezdržovali. Mali moc a tým pádom bolo právo na ich strane. Počas celej brutálnej akcie som sa túlil v matkinom náručí, chrániac sa pred zranením, ktoré mi hrozilo.

Príslušníci ŠtB chaoticky behali po byte, raz letela stolička, potom rôzne

6 Juraj Lukáč – manžel otcovej staršej sestry Márie, ktorá zomrela mladá na TBC. Neskôr sa ešte raz oženil a mali aj deti. U nich sme bývali v Dobrej nad Ondavou.

7 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 271. Odpis listu J. Hurného bratovi Jánovi zo 6. 2. 1950.

8 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Zpráva o zadržaní a zatknutí z 11. 3. 1950.

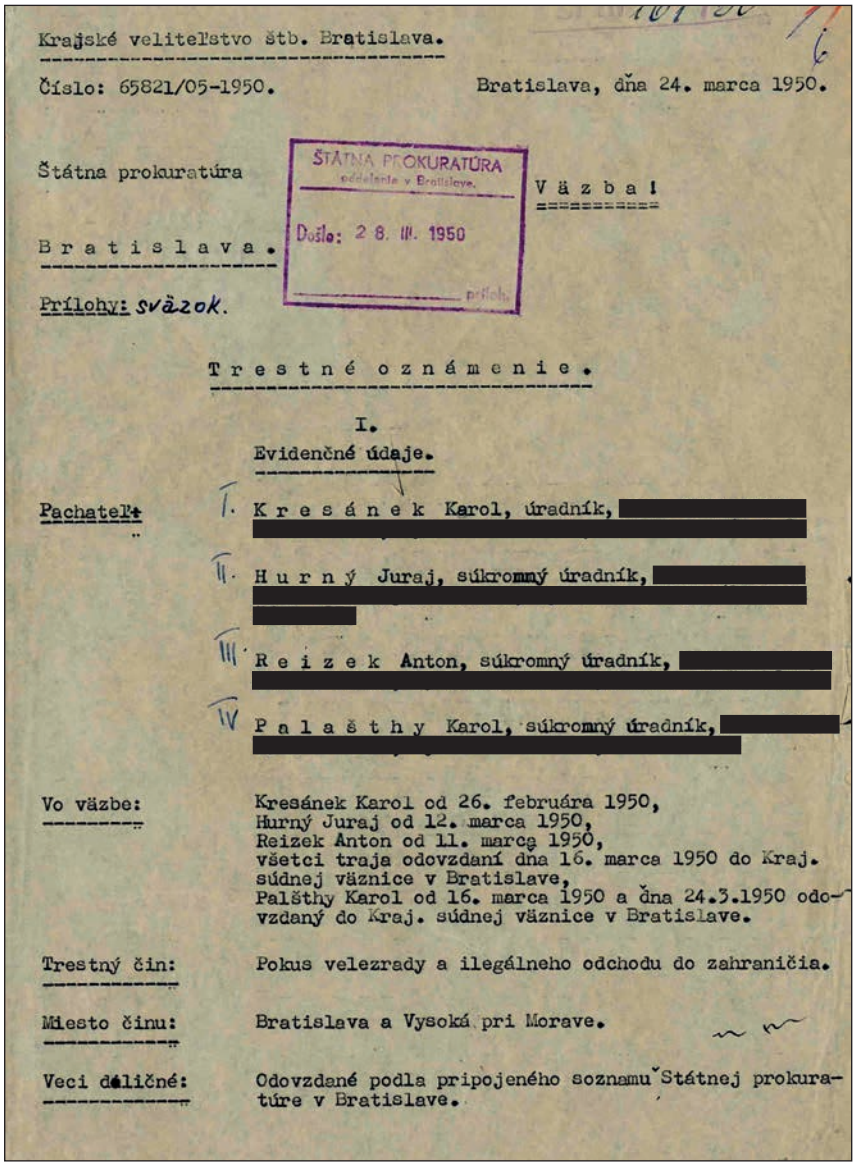

Krajské veliteľstvo štb. Bratislava.

Číslo: 65821/05-1950. Bratislava, dňa 24. marca 1950.

Štátna prokuratúra

ŠTÁTNA PROKURATÚRA oddelenie v Bratislave. Došlo: 28. III. 1950 príloh.

Väzba!

Bratislava.

Prílohy: sväzok.

Trestné oznámenie.

I.

Evidenčné údaje.

Pachateľ: I. Kresánek Karol, úradník, [redacted]

II. Hurný Juraj, súkromný úradník, [redacted]

III. Reizek Anton, súkromný úradník, [redacted]

IV. Palašthy Karol, súkromný úradník, [redacted]

Vo väzbe: Kresánek Karol od 26. februára 1950, Hurný Juraj od 12. marca 1950, Reizek Anton od 11. marca 1950, všetci traja odovzdaní dňa 16. marca 1950 do Kraj. súdnej väznice v Bratislave, Palšthy Karol od 16. marca 1950 a dňa 24.3.1950 odovzdaný do Kraj. súdnej väznice v Bratislave.

Trestný čin: Pokus velezrady a ilegálneho odchodu do zahraničia.

Miesto činu: Bratislava a Vysoká pri Morave.

Veci dôličné: Odovzdané podla pripojeného soznamu Štátnej prokuratúre v Bratislave.

Trestné oznámenie na K. Kresánka a spol. z marca 1950 (Zdroj: A ÚPN)

šuplíky, šatstvo zo skrine, prehádzali posteľ, div že nerozpárali vankúše a periny, pritom stále na nás kričali, ako s triednymi nepriateľmi zatočia, že ich k tomu poverila robotnícka trieda. Keď potom naďabili na korešpondenciu s otcovým bratom Jánom z Kanady, ktorá prišla legálne poštou, tvárili sa, akoby odhalili protištátne sprisahanie. Ďalším dôkazovým materiálom bolo zopár výtlačkov novín *Kanadského Slováka,* ktoré taktiež prišli normálnou poštou. No absolútnym vrcholom ich hľadania, s nasledujúcim triumfálnym revom, bol malý lístok s posledným odkazom prvého slovenského prezidenta Jozefa Tisa, ktorý poslal otcov brat Ján z Montrealu poštou v obálke spolu s listom a ktorý bolo možné v tom čase nájsť v tisíckach slovenských rodín, pretože prezident požíval obľubu medzi slovenským ľudom, ktorý smútil nad jeho zavraždením. Keď dokonali dielo skazy, nasadili otcovi putá, surovo ho strčili do auta a spolu so zhabaným „dôkazovým materiálom“ odfrčali do Prešova, odkiaľ ho vlakom eskortovali do Bratislavy do vyšetrovacej väzby u ŠtB.

Obvinili ho zo zločinu napomáhania k velezrade, lebo vedel, že jeho kamarát Karol Kresánek chcel ujsť do Rakúska a neudal ho orgánom ŠtB.[9] Ba čo viac, napísal mu odporúčací list pre brata Jána v Kanade. Napokon ho 7. júla 1950 Štátny súd v Bratislave odsúdil najprv na šesť a po odvolaní sa prokurátora až na 12 rokov odňatia slobody, za údajné napomáhanie k zločinu velezrady a za rozvracanie republiky.[10]

V tento deň som nielen na dlhé roky stratil otca, ale sa aj začalo desiatky rokov trvajúce sledovanie a šikanovanie Štátnou bezpečnosťou.

JÁCHYMOVSKÉ PEKLO

Po asi mesačnom pobyte v Leopoldove ho 26. augusta 1950 eskortovali na Jáchymovsko do Nápravných pracovných táborov (NPT), do uránových baní, kde v koncentračných táboroch Ležnice, Svatopluk, Mariánská, Rovnost, Bytíz a Vojna fáral do podzemia ťažiť urán. Tu bol absolútne vydaný napospas všemocnej ŠtB, ktorá sa ho neustále agresívne snažila získať k spolupráci.

Keď sa po šichte v podzemí unavený vliekol na barak, aby si odpočinul a nabral sily na ťažké lopotenie na druhý deň, počul z táborového ampliónu hlásenie: *„Odsouzený číslo 08829 ať se dostaví na velitelství!“* Striasol sa, lebo vedel, čo to znamená. Miesto spánku ho tam budú celú noc prehovárať na spoluprácu s ŠtB. Chodievali za ním až z Prahy vypasení dôstojníci z veliteľstva ŠtB a spolu so sadistickým veliteľom Václavom Lauerom ho celé dlhé hodiny „spracovávali“. Juraj Hurný bol totiž v tom čase pravdepodobne v republike najvhodnejší kandidát

9 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Záznam o uvalení zaisťovacej väzby z 12. 3. 1950.

10 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Rozsudok z 29. 3. 1951.

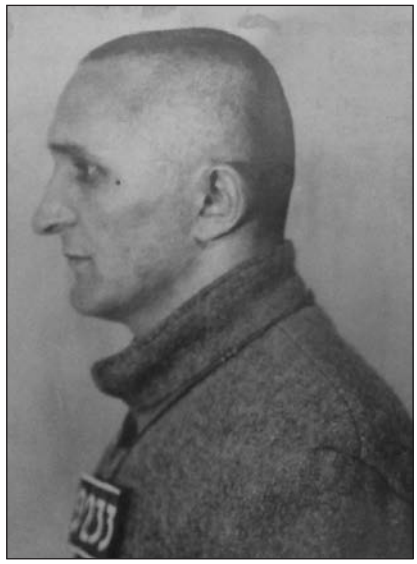

J. Hurný ako väzeň v Leopoldove (Zdroj: AZVJS)

na veľkú špionážnu hru. Ich plán bol: zorganizovať jeho fingovaný útek z Jáchymova cez hranice do západného Nemecka, odkiaľ by šiel za bratom Jánom Hurným do Kanady, kde by ako bývalý politický väzeň komunistického režimu požíval dôveru. Votrel by sa do štruktúr slovenského politického exilu, zistil jeho kontakty s odbojom na Slovensku a posielal šifrované správy do republiky Štátnej bezpečnosti. Najviac sa zaujímali o bývalého ministra Slovenskej republiky Dr. Ferdinanda Ďurčanského, zakladateľa Slovenského akčného/oslobodzovacieho výboru (SOV), ktorý bol neraz hosťom Jána Hurného v jeho dome v Montreale.[11] *„Potřebujeme zničit luďácke nitky z Kanady na Slovensko“* – hovorili úplne otvorene. Za odmenu mala manželka Eliška dostať zariadený byt v Bratislave, dobre platené zamestnanie a mne malo byť neskôr umožnené vysokoškolské štúdium. Otec to najprv s najväčším pokojom odmietol, čo oni samozrejme neakceptovali a neustále na neho naliehali, nátlak sa agresívne stupňoval, až v obrane začal kričať: *„Nie som Judáš! Brata nikdy nezradím! Takú špinavú prácu robiť nebudem, tú si robte vy!“* Všemocní eštebáci, neznášajúci odpor, ho napokon po neúspešnom presvedčovaní surovo zbili. Navyše ho potrestali niekoľkodňovou korekciou, čo bola nízka búda bez obloka, kde v izolácii musel zotrvať nahý, v zime, bez svetla, len s pohárom vody a zopár zemiakmi aj viacej dní. V januári a vo februári 1954 v tábore Mariánská tam strávil rekordných 31 dní.[12] Pri jednom takom „pobyte“ v korekcii mu dali za „spoločníka“ práve zomrelého spoluväzňa. Aby mu vraj nebolo smutno!

Tlak ŠtB na Juraja Hurného bol enormný, za každú cenu ho chceli dohnať k špionáži, preto mu z aj tak ťažkého života jáchymovského väzňa robili „peklo na zemi“. Týrali ho fyzicky i psychicky a nevynechali žiadnu príležitosť na prevádzanie extrémne ťažkých telesných trestov. Českí dozorcovia ho s obľubou ponižovali šovinistickými útokmi, urážajúc jeho slovenskú národnosť. Vyslovene hľadali príležitosti na ničenie jeho osobnosti, lebo boli presvedčení, že ho raz zlomia a že im nedokáže večne odolávať. Až do nepríčetnosti ich privádzala jeho hlboká viera v Pána Boha, ktorú dával nebojácne vždy najavo, lebo cítil, že to tu v jáchymovskom pekle Pán Boh od neho očakáva.

Niekedy koncom septembra 1951 sa uskutočnil útek väzňov z NPT č. XII pri Hornom Slavkove, pričom boli i väčšie obete na životoch, tak z radov väzňov, ako i z radov príslušníkov ZNB a ŠtB. Veliteľstvo koncentračného tábora bolo veľmi nervózne, atmosféra dusná, trestalo sa najmenšie porušenie poriadku a v tejto aj tak neúnosnej situácii sa uskutočnil ďalší útek dvoch odsúdených z tábora Svatopluk u Horného Slavkova, kde si v tom čase aj môj otec odpykával svoj trest. Odsúdený Ladislav Grosschädel provizórne zabetónoval do odpadového kanálu na pracovisku mimo tábora dvoch spoluväzňov Jindru Foltu a Schneidera, ktorí v noci stenu vyvalili a dali sa na útek. Po dvojdňovej naháňačke esenbákmi a eštebákmi bol Schneider zastrelený a Folta chytený. Na ďalší deň, za silnej asistencie príslušníkov ZNB i civilistov z ŠtB, dali pred veliteľskou budovou koncentráku, pred nastúpenými väzňami, predviesť Grosschädela s Foltom, a zastreleného Schneidera hodili na zem do vedľajšej kôlne na uhlie. Náčelník tábora reval na plné hrdlo: *„Takhle skončí každej, kdo se pokusí o útěk.“* Vystrašení väzni stáli na „apelplaci“, nevediac, čo ich čaká, civilisti z ŠtB s napriahnutými pištoľami vo vreckách zvrchníkov mierili na odsúdených, čo vzbudzovalo obavy. Náčelník kričal ďalej: *„Nikomu se nepodaří*

11 Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974) – profesor medzinárodného práva, v rokoch 1939 – 1940 minister vnútra a zahraničných vecí Slovenskej republiky. Po roku 1945 žil v exile v Taliansku, Argentíne a západnom Nemecku v Mníchove, kde aj zomrel. Po prvýkrát navštívil Kanadu v roku 1951 v súvislosti s rokovaniami Slovenského oslobodzovacieho výboru, ktorého bol predsedom, a Slovenskou národnou radou v zahraničí (ktorej predsedal Karol Sidor, žijúci v Montreale) o zjednotení oboch organizácií. Rokovania neboli úspešné. Po druhýkrát Ďurčanský navštívil Kanadu a USA v roku 1959.

12 OA. List Juraja Hurného z Jáchymova z 5. 2. 1954: *„Vzhľadom na telesnú indisponovanosť nie som už schopný robiť tú prácu, ktorú som robil do decembra.“*

odsud utéct, a když se někdo o to pokusí, skončí jako tamhleten!" A ukázal na kôlňu s uhlím, kde na zemi v uhoľnom prachu ležal úplne nahý zabitý Schneider. Početné strelné rany mal prikryté zelenými lístkami. Dozorcovia, chcejúc dosiahnuť čo najefektívnejší účinok zastrašovania, prinútili väzňov prejsť okolo mŕtvoly úbohého spoluväzňa. Keď prišiel rad na môjho otca, tento si sňal čapicu z hlavy, prežehnal sa a začal sa za zavraždeného v duchu modliť. Vtom ho surovo zdrapili dvaja príslušníci ŠtB, odvliekli do jednej kancelárie vo veliteľskej budove, kde ho začali päsťami mlátiť do tváre a biť hlava-nehlava, pričom na neho revali: *„Tak ty se chceš tady modlit?!* [...] *Svině klérofašistická!*" Údery lietali, obaja eštebáci sa v tom vyžívali. *„Tady se nikdo modlit nebude!*" [...] *Tady budeš makat, až chcípneš!*" Otec klesol na zem, schúlil sa, aby si rukami chránil tvár i hlavu a nedal si vybiť zuby, či rozbiť nos. Vtedy ho začali kopať, nehľadiac, kam ho zasiahnu a chrlili na neho najvulgárnejšie šovinistické urážky. Stále, kopúc, hystericky na neho revali: *„Tohleto si zapamatuješ, svině jedna!*" Vtom mu jeden kopanec spôsobil ukrutne veľkú bolesť v oblasti ľavého bedrového kĺbu, preto začal z plného hrdla kričať o pomoc. Vtedy sa eštebáci zľakli, že budú mať svedkov svojho besnenia, prestali ho kopať, dokonca mu ponúkli cigaretu a poslali na ubikáciu. Z toho zranenia ľavého bedrového kĺbu sa nikdy nezotavil a zostal vážne postihnutý až do konca života.[13]

Krutosť v československých komunistických koncentračných táboroch bola beštiálna a ako to spomínali otcovi spoluväzni, čo prežili oba koncentráky, v týraní odsúdencov prekonali komunisti i nacistov.

DETSTVO S ŠTB

Časť môjho detstva sa odohrávala v jáchymovských koncentračných táboroch a v starej hradnej pevnosti Mírov, kam sme chodievali raz do roka za otcom na návštevu. Tieto návštevy, ktoré trvali približne 10 až 20 minút, sa diali pod dohľadom mužov v civile, hoci otca vždy doviedli v putách dvaja uniformovaní ozbrojení dozorcovia. Civilisti, príslušníci ŠtB, však stále zasahovali do nášho rozhovoru, stále sa im čosi nepáčilo, snažili sa nám za každú cenu znepríjemniť pre nás tak vzácne chvíle. Medzi otcom a nami bola drevená stena, v ktorej bolo vykrojené malé okienko, vyplnené sieťovinou, do ktorého jeden z civilistov vždy necitlivo strčil hlavu, aby nás alebo otca zahriakol, ak sa mu nepáčila téma nášho rozhovoru. Pamätám sa, že priam do nepríčetnosti ich vedela priviesť zmienka o Pánu Bohu, keď som oteckovi rozprával, ako sa každý večer s mamičkou modlíme za jeho skorý návrat. *„Podívejte se, jak ta ženská zblbla to dítě!*" – komentoval jeden z eštebákov a s pohľadom na mňa: *„Jó, takhle tátu doma brzy neuvidíš! To si piš!*" – rehotal sa spolu s kolegami dozorcami. Keď sme potom smutní odchádzali na autobus, všimli sme si záhadných mužov, ktorí ešte aj mimo tábora „nenápadne" sledovali správanie rodinných príslušníkov odsúdených.

Kresťanská výchova dráždila eštebákov ako býka červené súkno. Evidovali všetky naše prejavy, podľa ich terminológie, „náboženského fanatizmu", a tak vedeli, že som sa ako piatak priznal súdružke učiteľke cez vyučovanie, že verím v Pána Boha, za čo som aj hneď dostal pred celou triedou poriadny výprask palicou. Žili sme vtedy v Žemberovciach, v levickom okrese, a v tom čase bolo povinnosťou sa písomne prihlásiť na vyučovanie náboženstva, ak o to rodičia mali záujem. Vyžadovali sa oba podpisy, takže moja prihláška putovala do Jáchymova, aby ju aj otec mohol podpísať. Len pripomeniem, že v tom čase sa o každom občanovi štátu zbierali kádrové posudky – o jeho konaní či vyjadrovaní na pracovisku i v súkromí. Pozitívne i negatívne, samozrejme z pohľadu komunistickej strany. V každom zamestnaní existoval tzv. kádrovčík, spoľahlivý člen Komunistickej strany Slovenska (KSS), ktorý sa o tieto materiály staral, viedol agendu. Všetko bolo tajné a do spisov mohli nazrieť zas iba vybraní komunisti a príslušníci ŠtB. Aj negatívne kádrové materiály o rodine Hurných sa rýchle množili, až došla napokon ŠtB trpezlivosť. Bolo to v čase, keď som miništroval v kostole, ale do pionierskej organizácie mi mama nedovolila vstúpiť. Vtedy poslali za mamou miestneho príslušníka ZNB, súdruha staršinu Jána Sršňa, a pohrozili jej, že ma zoberú do štátnej výchovy, ak ma nezačne vychovávať po socialisticky. Som predsa príslušníkom novej generácie – *„mládež nová – mládež Gottwaldova"*. Vtedy mama stratila nervy, vytiahla zo šuplíka veľký kuchynský nôž a kričala: *„Tomu, kto mi príde vziať moje dieťa, vrazím tento nôž do hrude!*" Sršeň sa snažil mamu upokojiť, no ona pokračovala: *„Ja už potom nemám čo stratiť! Vyriaďte im to!*" Esenbák sa rýchlo pratal preč, bol to neďaleký sused a celá záležitosť mu bola nepríjemná, musel však vyplniť rozkaz ŠtB.

TLAK NA MANŽELKU

Zatiaľ čo otca trýznili v Jáchymove, na moju mamu vyvíjali príslušníci ŠtB silný tlak, ktorým ju nútili k rozvodu s otcom. Bolo im zjavné, že otca drží pri živote iba jeho verná manželka, ktorá za neho neúnavne bojovala. Najprv jej ŠtB mazala med okolo úst a vyratúvala všetky výhody z toho vyplývajúce: ako sa jej život zmení, hlavne materiálne, dostane dobre platené zamestnanie, byt... Keď to nezabralo, siahli k drastickým metódam. Vyhodili ju zo zamestnania a zodpovedný súdruh jej „dobromyseľne" radil: *„Súdruženka, napíš, že sa dáš s mužom rozviesť a dostaneš zamestnanie naspäť!*" Mama mu pohoršene energicky odpovedala: *„To by mi táto ruka musela schromnúť! Prisahala som manželovi v dobrom i v zlom! Pán Boh nás skúša! Nie, nereflektujem, ďakujem!*" A zadržujúc slzy odišla preč. Počula, ako ešte

13 OA. *Ako ma eštebáci skriplovali*. Rukopis spomienok Juraja Hurného zo 17. 3. 1971.

Sadistický veliteľ z Jáchymova Václav Lauer (Zdroj: ABS)

za ňou kričal: *„Súdruženka, vráť sa, chcem ti len dobre."* Nevrátila sa, ale si našla iné zamestnanie, kde sa po čase situácia zopakovala, a keď znovu neprijala ponuku na rozvod, pri odchode z miestnosti ešte počula eštebákov: *„Nikto nesmie túto osobu zamestnať."* A s ironiou v hlase dodal: *„My docielime, že táto blondínka, pani Hurná, bude stáť na rohu! Tam si zarobí!"*

Obludný štátny aparát, so všetkými mocenskými prostriedkami, sa všemocne snažil zlomiť jednu ženu s malým dieťaťom, a hoci sa enormne usiloval, neslávil úspech. Moja mama išla z jedného zamestnania do druhého, menili sme podnájmy, sťahovali sa z jedného bydliska do druhého (počas otcovho väznenia sme bývali dovedna na ôsmich adresách po celej republike), no nepokorili ju. Ba navyše mala ešte dosť síl písať svojmu manželovi dlhé listy, v ktorých ho povzbudzovala svojimi vyznaniami lásky (zachovalo sa až 700 listov z ich korešpondencie).

LANÁRENIE ŠTB

Roky pribúdali, ale eštebácke lanárenie neprestávalo, iba otcov zdravotný stav sa rapídne zhoršoval. Bol zodretý ťažkou prácou pri ťažbe uránu pod zemou a fyzickým týraním. Okrem zmrzačenej nohy, chorľavelo mu srdce a mal úplne zničené nervy. Mal dokonca lekársky nález, že vo vyhrotenej situácii za svoje konanie nedokáže niesť zodpovednosť. V listoch manželke sa začal zaoberať svojou smrťou, lebo neveril, že celý trest prežije.[14] Napriek tomu príslušníci ŠtB nekapitulovali, a preto ešte stále bolo neraz počuť z táborového rozhlasu hlásenie: *„Odsouzený číslo 08829 ať se hlásí na velitelství!"* Keď sa otec dostavil do veliteľského baraku, kde bola plná miestnosť česky hovoriacich vypasených brucháčov, miestnosť zamkli a začali: *„Podívejte se, my jsme vám přišli pomoct. Když nás poslechněte, budete se mít dobře vy i vaše Eliška a Jurajko. Oni budou mít vilu i auto. Nebudou mít tu nouzi, co mají teď."* Otec znervóznel a energicky vraví:

„Poďme k veci, povedzte hneď a otvorene, prečo ste za mnou prišli, ja nie som ochotný s vami viesť debaty. Navyše som chorý na srdce a nervy, chcem mať od vás pokoj." Na to jeden brucháč začal: *„Tak podívejte se! Na vás máme mimořádny zájem! Umíte šest řečí a taky máte tam toho bratra v tý Kanadě. Teda máte všech plnou důvěru. My to narafičíme, že jste nám jakožto utek z lágru. A půjdete k vašemu bratrovi do Kanady a nám pomůžete odhalit tu kliku Ďurčanského a jemu podobných klérofašistů. Poslechněte nás, neolitujete!"* A otec, už sa nevedel ani ovládať, ani nemal už čo stratiť, na to: *„To je všetko? Tak aby ste vedeli, vy banditi, zločinci! Za to platia vás. Ja chcem čestne žiť a ak mi je súdené, aj tu zomrieť. Ale môj syn sa nikdy nebude musieť hanbiť, že mal otca vyvrheľa, bezbožného fízla, pätolizača, ako ste vy. Áno, ste banda boľševická! A keď vás tu pobijem (a vzal do rúk stoličku), aby ste sa ma už neopovážili nahovárať na špinavosť, ktorej slúžite vy, nič sa mi nestane, som nervove chorý. Áno, z vás diabli bezbožní! A teraz mi už otvorte, nech sa vzdialim."* Všetci boli ticho a bez slova ho prepustili. Dal im lekciu! Lenže čo ho to stálo zdravotne, by vedeli povedať priatelia, spoluväzni, ktorí ho potom v baraku asi dva dni ošetrovali, ako sa dalo.

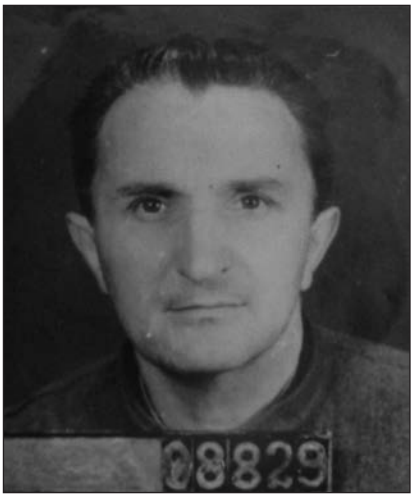

J. Hurný ako väzeň v Jáchymove (Zdroj: AZVJS)

Inokedy zase pri podobnej „návšteve" z Prahy, z ministerstva vnútra na lágri vraveli manželovi, ukazujúc mu manželkinu žiadosť o milosť: *„Tak se podívejte, manželku máte hodnou, to vidíme, nebo nikdo nedostáva pravidelně tolik dopisů a s takovým obsahem, jako vy. Jenže jedno zisťujeme. Poneváč vas podporuje v tom vašem klérofašistickém smýšlení, je právě taková, jako vy a patřila by také za mříže. Je tak jako vy nenapravitelný lotr a gauner. Kluka tahá po kostelech, no co ta z něho udělá? Je na čase, aby se jeho výchovy ujal stát. Ten ho pánečku vychová. A vy? Budete tady celých 12 let. Ruce budete mít zedřený tak, že je budete tahat za sebou. A až se takhle ukážete před tím vaším Jurájkem, kterému už bude 15 let a budete ho volat do kostela, tak vám řekne, táto neblbni, pojďme do paláce pionýru, tam jsou holky a tam se zabavíme."* Manžel im nadal do úbožiakov, na čo ho opľúvali, kopali, vraviac: *„Tak kde je ten váš Bůh, v kterého tak blbě věříte? Co? Proč vám nepomůže? My si*

14 OA. List Juraja Hurného z Jáchymova z 28. 11. 1957: *„Moje zdravie je veľmi narušené a cítim, že zbytok času do konca odlúčenia (1962) veľmi ťažko budem prežívať. Ja som už dnes mrzák na kríže a na ľavú nohu tak silne krívam, že už ani, myslím, nikedy sa z toho nedostanem. Neviem, ale, i keď ako silne snažím to premáhať, či to neskončí v dohľadnej dobe tým najhorším. Ak teda odídem ja, prosím Ťa, zachráň sa aspoň Ty pre Jurajka, aby nebol úplnou sirotou. Sú to tvrdé slová, ale taká je skutočnosť so mnou."*

s vámi můžeme dělat, co chceme. Co? Teď nás nenávidíte, že? Cha, cha, cha!" Na to on: „*Budete prekvapení. Ja sa za vás v tejto chvíli modlím.*" Ostalo ticho. S otvorenými ústami pozerali jeden na druhého, až náčelník vraví: „*Jako nepřítele našeho zřízení vás nenávidím, ale jako člověka vás obdivuji.*"

„BONZÁCTVO"

Nielen príslušníci ŠtB sa usilovali získať otca na špionáž, na spoluprácu, aj dozorcovia a velitelia v komunistických koncentračných táboroch sa ho snažili donútiť na „bonzáctvo", na udávanie spoluväzňov. Niet sa čo čudovať, veď ako spomínal jeho spoluväzeň a kamarát Anton Srholec, bol výraznou osobnosťou medzi väzňami. Autoritu si získal svojím nekompromisným antikomunistickým postojom a hlbokou vierou v Boha, ktorú vždy dával verejne najavo. Všetci mu dôverovali a otvorene pred ním hovorili. A. Srholec mi o otcovi doslova povedal: „*Vždy si spomínam na tvojho otca, ten patrí medzi hrdinov a mučeníkov. Trpel za slobodu, nech ho Pán Boh oslávi. Trpel a bojoval za správnu vec, jeho námaha a obeta nebola márna.*"[15] Žiaľ, nie všetci odsúdení dokázali odolávať tlaku dozorcov, a tak hoci otec nedonášal na spoluväzňov, iní donášali na neho. Zopár ukážok „bonzáckych" hlásení na Juraja Hurného, ktoré sa zachovali v jeho väzenskom spise – 31. decembra 1953: „*Špatné chování na táboře i pracovišti, které podlomovalo kázeň a pracovní morálku u ostatních odsouzených. Uložen trest: 14 dní ostré samovazby se sníženou dávkou stravy na polovic, s tvrdým ložem každý druhý den. Odejmutí výhod národního pojištění na 1 rok. Odejmutí všech výhod na dobu 3 měsíců.*" 12. mája 1955: „*Jmenovaný rozšiřuje mezi odsouzenými nebezpečné nacionalistické tendence, které mohou vísti k provokacím. Současně ve svých řečech rozšiřuje pomluvy na přísl. SNB. Uložen trest: 10 dní isolace a 3 měs. zastavení výhod.*" 30. júla 1956: „*Při nástupu na brigádu, se jmenovaný vyjádřil, že jest to ještě horší jak za esesáků. Uložen trest: 7 dnů isolace s vyváděním.*"[16]

Zvyšky bývalého NPT Rovnost – pôvodná budova prezliekarne (Zdroj: www.wikimedia.org)

„POSUDKY"

Československý režim posielal do koncentračných táborov triednych nepriateľov na fyzickú likvidáciu. Každý odsúdený bol tzv. MUKL – Muž určen k likvidaci, a bol tu iba pre otrockú prácu v podzemí, kde väzni bez akejkoľvek ochrany pred smrtiacim žiarením, ťažili uránovú rudu, ktorá sa vyvážala do Sovietskeho zväzu.

V očiach dozorcov bol ako stúpenec slovenskej štátnej samostatnosti a veriaci katolík tým najťažším zločincom, v komunistickej „hantýrke" tzv. klérofašistom. Situácia môjho otca bola ešte sťažená neustálym verbovaním do spolupráce s ŠtB, a keď túto rozhodne odmietal, dozorcovia písali o ňom negatívne posudky, ktoré nepriaznivo zavážili pri žiadostiach o milosť, ktoré mama neustále posielala.[17] Uvádzam niekoľko takýchto posudkov, doslovné citácie v českom jazyku, aj s početnými pravopisnými chybami, tak ako ich napísali náčelníci a dozorcovia, zamestnanci Ministerstva vnútra (MV). NPT Rovnost/P: „*Jmenovaný pracuje v hlubině jako dělník. Za poslední tři měsíce dosáhl přes 100 %, ale za tento pracovní výkon skrývá svůj nepřátelský poměr k dnešnímu zřízení. Jeho pracovní snahu můžeme hodnotit jako uspokojivou ale na jeho fysickou zdatnost by mohl dosahovat vetších úspěchů. Jmenovaný silně nábožensky založený a tato výra mu nedovoluje aby souhlasil s dnešním lidovědemokratickým zřízením. Jmenovaný je silným soukromokapitalistickým zástancem. Jmenovaný se staví k trestu tak že co prý provedl že dostal výměru trestu hodně vysoký, aniž si uvědomil nebezpečnost svého spáchaného činu který provedl. Jmenovaný byl již několikrát trestán jak disciplinárně tak i korekcii pro neuposlechnutí rozkazu svého nadřízeného. Jmenovaný byl trestán na táboře pro spouru. Vůdči představeným vystupuje hrubě a uráživě. Rád si dělá posměšky ze svých představených. Do zájmoné činnosti se zapojuje jen pro zábavu. Jeho zdarvotní stav dle přiloženého zdravot. posudku. Výkon trestu po stránce převýchovy nesplňuje dosud předpokládaným*

15 OA. Videozáznam zo 4. 1. 1990.

16 Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej A ZVJS) Leopoldov, Osobný väzenský spis Juraja Hurného.

17 Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Štátny súd Bratislava, škatuľa číslo (ďalej (šk. č.) 77, Pst III 161/50.

J. Hurný s manželkou Eliškou a synom Jurajom v prvých rokov po prepustení na slobodu, Levice 1962 (Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

účelu. Jeho podmíněné propuštění nebo pro udělení milosti by nebylo žádným přínosem pro pracujíci třídu a lidskou společnost. Jeho podmíněčné propuštění nedoporučujeme, jeho postoj k lid. zřízení je záporný."[18] NPT Vojna/U: „*Poměr k trestu je nedostatečný a jmenovaný je pod silným vlyvem náboženské ideologie což se odráží jeho reakčným postojem k dnešními zřízení, se kterým nesouhlasí. Trest v současné době neplní na jmenovaného svůj vychovný účel a u tohoto není vidět snahu po nápravě a proto vzhledem k důvodům uvedeným v posudku nedoporučuji kladné vyřízení žádosti.*"[19] NPT Mírov: „*Po stránce politické se projevuje jako nepřátel našeho lidově demokratického zřízení, veřejně prohlásil, že je stoupencen západní demokracie a vychvaluje také starou rakouskou monarchii. Svoje nepřátelské názory uplatňoval také mezi odsouzenými. Výkon trestu na jmenovaného nepůsobí převýchovně tento zůstáva dále zatvrzelým, a prohlašuje, že ani po odpykání trestu svoje přesvědčení nezmění.*"[20] NPT Mírov: „*Dne 10. května 1960 byl propušten na svobodu z výkonu trestu na základě amnestie prezidenta republiky Juraj Hurný, naroz. 18. 12. 1916* […] *Do převýchovných akcií pro odsouzené se nezapojil. Chování měl neukázněné, takže byl nekolikrát kázeňsky trestán. Má záporný postoj k našemu státnímu zřízení a má sklony k západu.*"[21]

NA „SLOBODE"

Po desiatich rokoch utrpenia dňa 10. mája 1960 prepustili nevinne odsúdeného Juraja Hurného na „slobodu".[22] Vzťahovala sa na neho amnestia, ktorú vyhlásil prezident republiky Antonín Novotný pri príležitosti prijatia socialistickej ústavy. Preto ho eskortovali z Mírova do väznice Praha-Ruzyně, kde pred prepustením musel ešte podpísať prehlásenie o mlčanlivosti: „*Prohlašuji, že po svém propuštění z NPT na Mírově zachovám naprostou mlčenlivost o všem, o čem jsem se po dobu výkonu trestu dověděl. Jsem si vědom toho, že všechny své poznatky ve vazbě získané jsou součástí státního tajemství a že se vystavím trestnímu stíhání pro protistátní trestný čin, kdybych tento svůj slib mlčenlivosti jakkoli porušil. Prohlašuji, že nenám vůči správě věznice nebo NPT žádné požadavky s výjimkou nevyúčtovaných penežních odměn, které budou odeslány poštou.*"[23] Zdravotne totálne zničený, priam so smrťou na jazyku, prišiel k nám do Levíc, kde sme vtedy žili (mama, babička a ja) stiesnení v jednej miestnosti, ktorú nám dala k dispozícii levická nemocnica, kde mama pracovala ako vedúca stravnej réžie.

Aká to bola sloboda sa hneď presvedčil, keď za ním začali opäť chodiť príslušníci ŠtB, a znovu ho nahovárali na spoluprácu. Vzhľadom na chabé zdravie nemohol dostať primeranú prácu, lebo odmietal podpísať udavačstvo, a ťažkú manuálnu prácu vykonávať nevládal. Žil v neustálom strese, lebo mu hrozilo, že ak sa niekde nezamestná, zatknú ho a odsúdia pre paragraf príživníctva. Osemkrát mal nastúpiť na primerané kancelárske miesto, no ŠtB ho zakázala prijať. Napokon sa zamestnal v Československej automobilovej doprave (ČSAD), kde umýval autobusy a neskôr pracoval v sklade.

Raz začiatkom septembra 1960, idúcky cez mesto si všimol, že ho sleduje jeden muž v civile. S určitým odstupom nasledoval otca všade, kam sa pohol. Vošiel za ním aj do areálu levickej nemocnice, kde sme bývali, vrátnikovi iba ukázal akýsi preukaz a šiel ďalej. Keď

18 A ZVJS Leopoldov, Osobný väzenský spis Juraja Hurného. Posudok z 30. 6. 1955.
19 A ZVJS Leopoldov, Osobný väzenský spis Juraja Hurného. Posudok z 8. 10. 1956
20 A ZVJS Leopoldov, Osobný väzenský spis Juraja Hurného. Posudok z roku 1957.
21 A ZVJS Leopoldov, Osobný väzenský spis Juraja Hurného. Posudok z 5. 5. 1960
22 Účasť Juraja Hurného na amnestii potvrdila špeciálna komisia Krajského súdu v Olomouci v rozhodnutí zo 14. 4. 1960. ŠA Bratislava, OR III 148/50, šk. č. 77. Štátny súd, s. 45, 14. apríl 1960.
23 A ZVJS Leopoldov, Osobný väzenský spis Juraja Hurného. Prehlásenie J. Hurného z 10. 5. 1960.

otec ostal stáť, stál aj on, keď sa pohol, nasledoval ho. Bola to hra nervov, ktorá otcovi dráždila jeho už aj tak chabú nervovú sústavu. Napokon toto arogantné provokovanie nevydržal, otočil sa a počkal, až neznámy prišiel k nemu. Tento sa mu predstavil ako Varga a vyzval otca, aby prišiel na druhý deň do budovy okresného súdu, na druhé poschodie do dverí č. 1. Aj keď to nepovedal, bolo jasné, že sa jedná o príslušníka ŠtB, nikto iný sa tak bohorovne nemohol správať, než suverénni členovia všemocnej boľševickej ŠtB. Doma sme sa radili, boli sme veľmi znepokojení, až mama rozhodla, že na to stretnutie pôjde s otcom tiež. Aj ja som chcel ísť, lenže rodičia ma odhovorili. Otec vravel: *„Pokiaľ ťa tí banditi nechávajú na pokoji, nepchaj sa im dobrovoľne do ich pazúrov!“* Na druhý deň som ich aspoň odprevadil k budove okresného súdu a ostal čakať vonku na chodníku, než sa vrátia. Rodičia išli na druhé poschodie, do kancelárie č. 1, ktorá bola naozaj úradovňou ŠtB, kde ich už očakával vysmiaty súdruh Varga. Zarazila ho mamina prítomnosť, najradšej by sa jej bol zbavil: *„Veď vás, pani Hurná, nepotrebujeme.“* Eštebáci dobre vedeli, akého nepoddajného súpera v nej majú, preto by sa jej bol Varga najradšej zbavil a poslal ju domov. Mama sa však nedala a pohotovo odpovedala: *„Môj muž je vážne chorý, musím na neho dávať pozor, lebo keď mu v rozrušení ‚praskne v hlave', koná nezodpovedne a bezohľadne.“* Medzitým prišli do miestnosti ďalší dvaja muži, z ktorých jedného Varga oslovoval súdruh náčelník. Čo chceli od otca títo súdruhovia z okresného oddelenia ŠtB v Leviciach? Mal odcestovať na východné Slovensko, kde sa práve nachádzala skupina turistov z USA a Kanady, dať sa s nimi do kontaktu, pokúsiť sa im odovzdať nejaké písomné správy, pričom by ich zatkli agenti ŠtB. Obvinili by ich zo špionáže, lebo sa ako agenti zo Západu stretli s bývalým politickým väzňom a prevzali od neho informácie, ktoré chceli preniesť cez hranice. *„Je to predsa váš rodný kraj, ľudia vás tam poznajú a ako bývalý politický väzeň budete mať plnú dôveru pre úspech akcie, ktorú potrebujeme uskutočniť.“* Chceli od neho, aby podpísal spoluprácu, ako oni nazývali udavačstvo, o ktoré sa dlhé roky márne komunisti usilovali. Všetci traja príslušníci ŠtB mu „mazali med okolo úst“, spomínali rôzne výhody, ktoré mu z tejto spolupráce vyplynú, až napokon apelovali na akúsi vďačnosť voči štátu: *„Nezabúdajte, že ste povinný preukázať štátu, národu, vláde, i prezidentovi republiky vďaku za to, že ste sa na základe amnestie dostali na slobodu!“* A len podpísať a podpísať! To bolo už pre otca priveľa, veď mu zničili život, zdravie, a teraz chcú od neho takú ohavnú špinavosť. Strašne sa rozčúlil, rozrušil, situáciu nevedel psychicky zniesť, a preto mu zlyhali nervy. Stal sa agresívnym a v návale výbušnosti, v neskrotnej zúrivosti i s veľkým krikom povedal eštebákom veci, čo im určite ešte nikto nepovedal. Počastoval ich najhrubšími nadávkami, aké mu prišli na jazyk, prudko vyskočil zo stoličky, odkopol ju, vrazil do dverí, ktoré s veľkým treskom za sebou zabuchol a zbehol po schodoch von z budovy. Tu sa na chodníku takmer zrazil so mnou, trielil domov, smerom k nášmu bytu. Nechcel som ho nechať v tomto stave samého, tak som bežal za ním, ledva som mu však stačil. Obával som sa, že to jeho srdce nevydrží a niekde odpadne. Keď sme konečne dobehli domov, lapajúc po vzduchu klesol na posteľ a prepukol v zúfalý plač. Zatiaľ mama nešetrne vytkla príslušníkom ŠtB ich bezohľadné konanie a vysvetlila im, ako je jej manžel ťažko chorý, zničený po desaťročnom krutom väznení v Jáchymove a na Mírove.

POMOC Z KANADY

Naša životná situácia sa zmenila od základu, keď nás začiatkom septembra 1963 navštívila otcova neter Anna Hurná z Kanady, dcéra otcovho brata Jána v Montreale, ktorá bola zdesená, v akých biednych pomeroch žijeme. Rozhodla sa nám finančne pomôcť čiastkou 3 000 kanadských dolárov, ktoré obratom z Kanady poslala. Československá štátna banka nám ich vyplatila v tuzexových poukážkach (bonoch), za ktoré otec kúpil v Tuzexe malú červení fiatku, túto ale hneď aj predal, čím sme mali peniaze na zakúpenie bytu v Bratislave i na jeho zariadenie. Z opatrnosti sme však auto kúpili i predali na mamino meno, pretože ako otec vravel *„čert nikdy nespí“* a meno bývalého politického väzňa Hurného stále klalo komunistom oči. Vzhľadom na nasledujúcu udalosť to bolo veľmi múdre opatrenie.

NA „FEBRUÁRKE“

Ulica Februárového víťazstva v Bratislave (terajšia Račianska ulica) by sa ničím mimoriadnym nevyznačovala – aj keď sa tu z národného podniku Figaro široko ďaleko šírila vábna vôňa čokolády – keby tu nestála obávaná budova ŠtB. Tá vzbudzovala strach a mnohí ľudia veru radšej prešli na druhú stranu, ak museli touto ulicou prejsť. Vedelo sa o krutom týraní a mučení vyšetrovaných odporcov komunistického režimu a predvolanie na výsluch, znamenalo strach, obavy, pretože nik nevedel, či ho všemocní vyšetrovatelia po výsluchu aj pustia domov. Páchali sa tu štátom organizované zločiny, a už iba pri vyslovení mena „Februárka“ naskakovala ľuďom husia koža.

Na jar v roku 1964 sme dostali, mama i ja, predvolania na spomenutú obávanú „Februárku“ vo veci predaja nášho auta. Predali sme ho jednému hudobníkovi z rozhlasového symfonického orchestra, ktorý bol nejakou kúpou zapletený s istým tanečníkom, ktorý bol práve obvinený a postavený pred súd za nedovolené „kšeftovanie“. Bol to vtedy súdny prípad Martínek a spol., do ktorého bolo údajne zapletených mnoho rôznych bratislavských umelcov. Mal som práve šestnásť, študoval som prvý rok na Štátnom konzervatóriu v Bratislave, a toto predvolanie neprispelo k môjmu pokoju. Vedel som dobre, na akú adresu mám ísť, čo sa za ňou skrýva, veď hororové správy o nej sa šírili po celom Slovensku. Musel som sa v škole vypýtať z vyučovania a ukázať predvolanie na výsluch na „Februárku“, čo vzbudilo u mojej triednej profesorky Evy Illkovej veľké obavy: *„Proboha, Jirko! Co se stalo?“* – pýtala sa zdesene. Očividne jej odľahlo, keď som ju ubezpečil, že sa jedná iba o svedeckú výpoveď, v čo som dúfal, ale pravdupovediac, na „Februárke“ si okrem vyšetrovateľov nikto nebol

ničím istý. Musel som ešte informovať profesora Imricha Križana, cez ktorého hodinu hudobnej teórie som tam mal ísť. Tento ma súcitne potľapkal po pleci a dodal: *„Dúfam, že sa skoro uvidíme!“* Ak to myslel ako povzbudenie, minulo sa účinkom.

Kráčajúc ulicou februárového víťazstva, hlavou mi vírilo všetko možné, hotový chaos. Zrazu som si spomenul ako strýko Lali[24] tu raz musel v 50. (stalinských) rokoch svedčiť v nejakom procese, a keď si ho vyzdvihli na vrátnici, zaviazali mu oči, a nejakú dobu ho vodili po chodbe a po schodoch hore-dole. Zásluhou veľkého nosa mu šatka na očiach trošku odstávala, čím zbadal, že ho vodili niekoľkokrát po tých istých miestach. Keď som stúpajúc po schodoch vošiel do obávanej budovy, ktorá rozhodne nebola architektonickým skvostom, podal som vrátnikovi moje predvolanie, ktorý si ho prečítal a s dôležitým výrazom tváre prehlásil: *„Čakajte, prídu si po vás!“* – a kamsi telefonoval. Už táto veta v tomto prostredí znela ako ortieľ, preto som si v duchu povedal: *„Nech sa deje vôľa Božia!“* O chvíľu som videl cez sklenené dvere približujúceho sa dôstojníka v šedozelenej uniforme MV. Keď stál predo mnou, spoznal som v ňom Dezidera Cimru, futbalistu, nami slovanistami nenávideného klubu Červená hviezda Bratislava. Bolo to mužstvo eštebákov a esenbákov, preto sme na zápasoch na Tehelnom poli na nich pokrikovali „fízli, eštebáci a udavači“, aj keď sa prednedávnom klub premenoval na Inter. Cimra prevzal od vrátnika moje predvolanie, nezaviazal mi však šatkou oči, ale ani nepodal ruku, nepredstavil sa, iba krátko prehodil: *„Poď!“* Mlčky sme šli do kancelárie o poschodie vyššie, kde už boli dvaja civilisti, z ktorých jeden stál a druhý, sediac v rohu miestnosti, mal hlavu schovanú za rozprestretými novinami. Cimra mi rukou naznačil, aby som si sadol ku stolu, ku

Budova bývalej „Februárky“ (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

ktorému si tiež prisadol. Po skontrolovaní mojej totožnosti povedal: *„Teraz ti budem klásť otázky a ty budeš pravdivo odpovedať, [pauza] počul si? [pauza] P – r – a – v – di – vo!“* – artikuloval s dôrazom na každú slabiku. *„Budeš hovoriť pravdu, inak sa môžeš s konzervatóriom rozlúčiť!“* – hrozivo zhúkol stojaci civilista. To ma popudilo, nedal som však najavo nič znať, ale s pokojom Angličana som pokojne a pomaly odpovedal: *„Samozrejme pravdu, [pauza] ako ináč? Moja katolícka mamička ma tak vychovala, že mám vždy vravieť pravdu, lebo Pán Boh všetko vidí a potrestá všetkých, ktorí klamú, no hlavne tých, čo robia iným ľuďom zle!“* Odpovedal som slušne s upretým pohľadom do Cimrových očí, z ktorých som vyčítal, že pochopil, čo som tým myslel. Moju poznámku nekomentoval, ale začal klásť otázky ohľadom predaja nášho auta, a pritom bol zvedavý, akú rolu tu hral otec. Hoci mama bola majiteľka auta, stále ho zaujímalo, či otec auto predával a za koľko? Bolo zjavné, že tu bola snaha zatiahnuť ho do súdneho prípadu Martínek a spol., hodiť mu niečo na krk, obviniť ho a napokon postaviť pred súd. V tejto súvislosti som si spomenul na jeden otcov list z jáchymovského koncentráku, v ktorom opisoval, ako sa mu istý dozorca-dôstojník vyhrážal: *„Kdybyste se, Hurný, náhodou zapasovali do amnestie, vemte si na vědomí, že si beru nad vámi osobný patronát a kdekoliv budete na Slovensku, já si na vás dohlednu a opět vás přivedu zpátky.“*[25] Snažili sa ma zamotať rôznymi chytákmi. No ja som len pravdivo odpovedal, že som sa o predaj auta nestaral, nebol som pri tom, a auto som vlastne ani nevidel. Veď sme ho v jeden deň kúpili i predali. Samozrejme, že som vedel viac, než som im povedal, ale predsa nebudem eštebákom všetko vešať na nos. Mal som pritom veľmi dobrý pocit, ako vždy, keď som komunistom prešiel cez rozum. V nasledujúcom momente som bol svedkom „rafinovanej“ kriminalistickej stratégie vyšetrovania, priam v štýle detektíva Babočku,[26] keď

24 Ľudovít Németh, manžel mamičkinej sestry Jaroslavy Némethovej, rodenej Otepkovej.

25 OA. List Juraja Hurného z Jáchymova z júla 1955.

26 Filmový detektív Vincenc Babočka v podaní Vlastu Buriana z českej veselohry *Tři vejce do skla* (1937).

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ
OBČIANSKY PREUKAZ
Doba platnosti do: 21. mája 1961
1. Priezvisko: Hurný
2. Meno: Juraj
3. Deň, mesiac a rok narodenia: 18. decembra 1916
4. Miesto narodenia: Dobrá nad Oravou
(okres): Michalovce
Kraj (zem): Košice
5. Národnosť: slovenská
6. Štátne občianstvo: čs.
Čís. 836636 seria RY-53
7. Vydalo: OO-my-oddelenie VB Levice
dňa: 21.5.1960
pod poradovým číslom: 786/60
Potvrdzuje sa, že na tejto fotografii je zobrazený(á) majiteľka preukazu, ktorý(á) sa pred orgánom verejnej bezpečnosti vlastnoručne podpísal(a).
Úradná pečiatka
čitateľný podpis majiteľa(ky) preukazu.
čitateľný podpis orgánu verejnej bezpečnosti.
Čís. 836636 seria RY-53

Občiansky preukaz J. Hurného z 21. mája 1960 (Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

ten v kúte sediaci prudko zložil noviny a zvolal: *„Koľko krížikov má A-Dur?“*[27] Musel som sa veľmi premáhať, aby som sa nerozosmial nad otázkou, ktorú musí vedieť zodpovedať každé dieťa, čo hrá na nejaký hudobný nástroj, nieto ešte poslucháč konzervatória. Okrem toho mu pri prudkom zložení novín z nich vypadol nejaký papier, ktorý hekticky zodvihol a celý červený v tvári ho pchal do vrecka nohavíc. Mal som podozrenie, že mal na ňom napísanú otázku i odpoveď. *„Tri,“* – odpovedal som stručne a jasne, načo sa on znova schoval bez slova za noviny. Cimra sa stále vracal k otcovi a chcel dokonca vedieť, s kým sa stýka a kto k nám chodí za ním na návštevu. Odmietol som na tieto otázky odpovedať s poukazom, že sa majú spýtať jeho osobne, on im najlepšie odpovie. Napokon nie som udavač. Zlostne ma napomenul, aby som si dával pozor na jazyk, ak chcem ďalej študovať. Stojaci civil na mňa hrozivo zvrchu zazeral. Celé vyšetrovanie bolo jasným zastrašovaním 16-ročného chlapca, ale súdruhovia sa prerátali, nebál som sa ich, bol som celým mojím doterajším životom dokonale „vytrénovaný“ odolávať režimu. Povedal som im približne nasledovné: *„Hudbu milujem nadovšetko a rád som na konzervatóriu, ale ak má byť moje štúdium podmienené udavačstvom, tak sa ho zaraz zrieknem. Morálka je u mňa prvoradá, tak ma vychovala...“ „Ja viem, tvoja katolícka mamička! To sme už počuli!“* – skočil mi do reči podráždený Cimra. Ešte mi položil zopár otázok ohľadom predaja auta, ale videl som, že to všetko bolo druhoradé, jeho pôvodným úmyslom bolo nejako namočiť otca do celého prípadu. No a to sa mu nepodarilo. Napokon mi ešte dal ospravedlnenku do školy a zaviedol ma na vrátnicu k východu, kde sa bez slova otočil a zmizol v budove. Nevadila mi táto eštebácka neslušnosť, nič iné som od neho ani neočakával. Hlavná vec, že som bol z chmúrnej budovy von, na ulici, kde som si poriadne vydýchol a kde medzičasom spoza mrakov vykuklo slniečko. Padol mi veľký kameň zo srdca, mal som dojem, že buchot museli počuli i okoloidúci chodci.

60. ROKY A „NORMALIZÁCIA“

Nasledujúce 60. roky prebehli bez záujmu ŠtB o členov našej rodiny. Aspoň my sme si to mysleli. Žiadne výsluchy, pohovory a nábory sa nekonali. Keďže v Montreale zomrel v lete 1965 otcov brat Ján Hurný, skončilo i mnohoročné prehováranie otca na špionáž v Kanade. Lenže súdruhovia na nás nezabudli, čo sme zbadali, keď riaditeľ Konzervatória v Bratislave Dr. Zdenko Nováček chcel otca zamestnať ako svojho kancelára a ŠtB to nedovolila. Boli sme stále pod dohľadom, navonok sme však mali pokoj.

Rok 1968 sme prežili v nádeji na lepšie časy, kedy prvý tajomník ÚV KSČ Alexander Dubček, ktorý v predošlých rokoch betónoval komunizmus na Slovensku, ho chcel teraz poľudštiť. Bolo to veľmi chvályhodné a sympatické, ale zároveň naivné, pretože tejto diktatúre nebolo možné dať ľudskú tvár. Z utopistického sna nás prebrali v auguste 1968 tanky vojsk Varšavskej zmluvy a polmiliónová okupačná armáda. To, čo prišlo potom, nazvali súdruhovia tzv. normalizáciou, hoci skutočnosť bola iná, nič nebolo normálne! Komunisti besneli, šikanovali ľudí, z ktorých väčšina žila dvojtvárne, krivili sa charaktery a v tejto chorej dobe vládla v štáte všemocná ŠtB.

70. ROKY

Začiatkom 70. rokov, kedy „normalizácia“ poriadne pritvrdzovala, si opäť príslušníci ŠtB spomenuli na rodinu Hurných a obnovili s nami osobné kontakty. Najprv k nám poslali jedného tajného na výzvedy. Tento chodil po byte, nazrel do všetkých miestností, so záujmom si „preštudoval“ názvy kníh, čo sme mali v knižnici. Vybral z nej a prelistoval Hrušovského obrázkové slovenské dejiny z roku 1942, kde

27 Diatonická durová stupnica, majúca tri krížiky: fis, cis a gis.

Juraj Hurný ml. pri natáčaní rozhovoru pre ÚPN v rámci projektu Oral history, Graz 2017 (Zdroj: ÚPN)

na posledných stranách boli fotografie členov vlády 1. Slovenskej republiky, na čele s prezidentom Jozefom Tisom. Nepovedal nič, iba pokrútil hlavou nad knihou, ktorá bola na indexe, vzal do rúk *Potupenie kríža*, ďalšiu zakázanú knihu, čo bolo zrejme preňho priveľa, lebo vedľa založeného Papiniho *Život Krista* už ani nevybral. Zaregistroval aj kríž na stene v obývačke, a vtedy ho otec dôrazne vyzval, aby odišiel: *„Nie ste tu vítaný, je načase, aby ste konečne vypadli!"* Eštebák sa „nešprajcoval", len podotkol, že sa prišiel iba pozrieť ako žijeme a išiel von z nášho bytu. Otec skôr než zavrel dvere ešte podotkol: *„Vaším pusipajtášom na ŠtB odkazujem, aby ma už konečne nechali na pokoji."*

ŠtB si otcov odkaz, či skôr jeho túžobné želanie, nezobrala k srdcu a o nejaký čas zvonil pri našich dverách ďalší príslušník ŠtB, ktorý sa legitimoval a hneď aj hrnul do bytu. Bol veľmi sebavedomý, bez vyzvania sa usadil v obývačke a bez akýchkoľvek okolkov sa začal vypytovať na nášho suseda Ing. Sosenka. Chcel vedieť, čo rozpráva, aký má názor na normalizáciu, s kým sa stýka... Otec mu skočil do reči a rázne zdôraznil, že nie je udavačom, nech sa opýta rovno Sosenka, napokon je to váš súdruh, člen komunistickej strany. *„Mňa, nespoľahlivého človeka sa pýtate? Politického väzňa? Pekné pomery to v tej strane máte, neveríte si navzájom! Ha, ha, ha..."* – a eštebáka vysmial. Tento však zrazu preladil na inú strunu, bolo vidieť, že Sosenko bol len zámienka na návštevu a začal otca nahovárať na spoluprácu s ŠtB. To, čo robili od začiatku 50. rokov, teda pokračuje i naďalej. Mama i ja sme boli rozhovoru prítomní, videli sme, že otec očervenel od hnevu a začal kričať: *„Ja nie som Judáš ako vy! Také bezcharakterné veci robíte iba vy, komunisti!" „Kľud, pán Hurný, kľud!"* – tíšil ho eštebák. *„Čo kľud?!* [...] *Budem ho mať, keď mi dáte pokoj!"* – stále silnejším hlasom hrmel otec. Príslušník ŠtB videl, že hrozí eskalácia, preto apeloval na mamu: *„Pani Hurná, ukľudnite ho!" „Bol by kľudný, keby ste ho neprovokovali a dali mu už konečne pokoj!"* – odsekla mama. *„Zničili ste mi život, čo ešte chcete?!"* – teraz už reval otec. *„Počúvaj, ty sviňa boľševická, ja mám od doktora na papieri, že ak v rozčúlení niekomu ublížim, tak ma nik nemôže brať na zodpovednosť* [...] *Ani keď ti tú tvoju boľševickú hubu rozbijem* [...] *Zmizni* [...] *Vypadni, lebo ťa nakopem!"* – a hnal eštebáka z obývačky do predsiene. Mama tam pribehla skôr, aby mohla otvoriť dvere nášho bytu. Eštebák ustupoval chrbtom, chcel otca stále vidieť, prípadne odvrátiť jeho útok. Keď už bol na schodisku, ani nečakal na výťah, ale rýchlo utekal pred otcom dolu schodmi. Tento za ním ešte kričal: *„Banda boľševická* [...] *Komunistická sviňa!"* – čo počulo celé šesť poschodové schodisko, lebo susedia stáli v pootváraných dverách. Otcovi bolo potom veľmi zle, bolelo ho pri srdci a mama mu dávala studené obklady na hruď. Takéto návštevy mu ničili jeho chabé zdravie, trvalo viacero dní než sa opäť upokojil a prestalo ho bolieť v hrudi.

PALERMO

V školskom roku 1972/73, v poslednom roku štúdia, som sa stal zároveň sólistom opery SND v Bratislave, čo bol obrovský úspech pre poslucháča konzervatória, no túžil som si ešte rozšíriť vedomosti v kolíske opery, v Taliansku. Preto som v rokoch 1973/74 a 1974/75 strávil dve divadelné sezóny na štúdiách v Teatro Massimo v Palerme na Sicílii. Nie, nestal sa zázrak, že by ma tam vyslala moja vlasť a hradila mi študijný pobyt. Naopak, na Ministerstve kultúry Slovenskej socialistickej republiky (SSR) v Bratislave referent Dionýz Stavrovský prehlásil: *„Do vás naša socialistická vlasť investovať nebude!“* Ako syn politického väzňa, aj keď nespravodlivo odsúdeného, som mal stále na čele „Kainovo znamenie“, a tak sa aj so mnou zaobchádzalo. Neostávalo mi nič iné, ako sa pokúsiť si vyspievať štipendium u talianskej vlády, čo sa mi aj podarilo a za čo som Talianom povďačný na veky vekov, hoci v prvom rade musím byť vďačný môjmu otcovi, ktorý kdesi čítal, že v palermskej opere sa zdokonaľujú mladí speváci pod vedením vynikajúcich pedagógov. Zatelefonoval tam a poprosil ich o zaslanie pozvánky na predspievanie, s ktorým potom šiel na Ministerstvo kultúry SSR, kde samozrejme nikto nevedel po taliansky, a tak nebol problém im nahovoriť, že Taliani mi v liste udeľujú štipendium. Toto som si ale napokon musel vyspievať v tvrdej konkurencii na konkurze v Palerme, kam mi súdruhovia dovolili vycestovať, keďže ich to nič nestálo. V Palerme som prežil krásny čas, zdokonalil som sa v speve, rozšíril repertoár, naučil taliansky jazyk a spoznal veľké internacionálne spoločenstvo mladých operných spevákov, s ktorými som zažil nádherné chvíle. Mali sme vynikajúcu hlasovú pedagogičku, bývalú svetovú opernú divu signoru Ginu Cignu, vyhlásenú za najlepšiu Turandot storočia.

OTEC NA „FEBRUÁRKE“

Že sa ešte niekedy aj v našej dobe dejú zázraky, som sa presvedčil v roku 1974, kedy komunisti pustili mojich rodičov ku mne na návštevu do Palerma. Samozrejme, že nie spolu. Najprv prišiel otec, po jeho návrate do Bratislavy mohla vycestovať aj mama. Jej cesta na „zahnívajúci západ“ nevzbudila záujem u ŠtB, no po otcovom návrate z Talianska prišiel k nám domov 27. mája 1974 osobne jeden príslušník ŠtB ho predvolať na vypočúvanie na obávanú „Februárku“ do sídla ŠtB. Malo to byť hneď na druhý deň o deviatej hodine a mal si doniesť aj svoj cestovný pas. Nebol to dobrý znak, lebo mu ho mohli ľahko odobrať.

Svoje obavy však nedal znať a nebojácne, aj keď znepokojený, vstúpil do budovy, ktorá nemala na Slovensku najlepšie meno. Príslušníci ŠtB začali veľmi žoviálne, pýtajúc sa obligátne ako sa mu cestovalo, či sa mu tam páčilo a ako sa vodí synovi v Palerme. Otec s nadšením opisoval krásy Talianska i moje štúdium, pričom zvlášť zdôraznil, že mi ho financuje taliansky štát. Táto “maličkosť“ ich nezaujímala, až napokon položili otázku, ktorú otec netrpezlivo očakával: *„Boli ste aj inde v Taliansku?“* *„Samozrejme!“* – s úsmevom pritakal otec. *„Tak ako sa vy v Moskve idete pokloniť vášmu Leninovi, tak ja som sa bol v Ríme pokloniť môjmu drahému Svätému Otcovi Pavlovi VI. a ubezpečiť ho o svojej oddanosti.“* Eštebáci ho počúvali s bezvýraznými tvárami, no otec nadšene pokračoval ďalej: *„A nielen to! Mal som tú česť na audiencii sedieť v prvom rade, kde sedeli zástupcovia národov, a s mojím kamarátom kňazom Antonom Srholcom sme reprezentovali Slovákov.“* Otcova úprimnosť ich rozladila, očividne im sklaplo, mysleli si, že Rím zatají a oni ho triumfálne usvedčia z klamstva. Mali po nálade, pravdepodobne sa tešili ako na otca pritlačia, a on im túto radosť pokazil. Možno ho aj vydieraním chceli opäť nútiť ku spolupráci, teraz však nemali žiadny tromf, a preto jeden z vyšetrovateľov znechutene hodil na stôl fotografiu, ktorú dovtedy držal v ruke. Bola zo spomínanej audiencie v Aule Pavla VI. vo Vatikáne a na nej sediaci v prvom rade otec so Srholcom. *„To však nie je všetko!“* – s nadšením pokračoval otec. *„A nielen tam som bol. Keďže neviem, či ma ešte niekedy pustíte do slobodného sveta, tak som sa rozhodol odskočiť do Mníchova a pozrieť si toto kultúrne mesto.“* V skutočnosti tam cestoval, aby navštívil rádio Slobodná Európa, to im však na nos nevešal. *„Čo nám to chcete nahovoriť?!“* – povýšenecky odvrkol jeden z príslušníkov ŠtB, a keďže vedeli, že mal vycestovaciu doložku vystavenú iba do Talianska, hneď ho požiadali o pas a listovali v ňom. *„Nemáte tu žiadnu pečiatku od nemeckej pasovej kontroly.“* Vtedy sa otec rozhodol im dať poučenie: *„No vidíte, aká je tam sloboda! Ľudia si chodia voľne cez hranice. Žiadne ostnaté drôty, žiadni pohraničiari so psami, žiadne strieľanie!“* V nasledujúcom rozhovore im opísal ako nastúpil v Taliansku do vlaku a až po Mníchov si ho nikto, okrem sprievodcu kontrolujúceho cestovné lístky, ani nevšimol. Také voľné cestovanie a slobodu si eštebáci nedokázali predstaviť, preto mu jeho návštevu Mníchova jednoducho neuverili.

Bola to v istom slova zmysle komická situácia, pretože návštevou Spolkovej republiky Nemecko sa otec previnil voči socialistickému „poriadku“. On sa im k tomu „previneniu“ priznal, dokonca sa ich silou-mocou snažil o tom presvedčiť a eštebáci mu neuverili. Jeho rozprávanie brali ako propagandu kapitalistickému západu. Nevedeli si predstaviť takú slobodu, o ktorej hovoril, poznali iba diktatúru, ktorej sami boli pevnými piliermi. Napokon mu vrátili pas a prepustili ho. Pri odchode z miestnosti sa otec vo dverách ešte otočil: *„Nemohli by ste mi dať tú fotografiu?“* *„Zmizniteľ“* – zreval nahnevaný eštebák. Bolo to zrejme jedno z najkratších vypočúvaní v histórii ŠtB, trvalo iba pol hodiny, približne od 9.00 hod. do 9.30 hod.

ODSTAVENIE

Plný veľkých zážitkov zo slobodnej krajiny som sa v júli 1975 vrátil z Talianska domov a plnou vervou pustil do aktívneho speváckeho života v opere SND. Začal som tam dostávať pekné hlavné roly, účinkoval som na mnohých koncertoch, nahrával v rozhlase i vystupoval v televízii. Novinári za mnou chodili zo žiadosťami na rozhovory, mal

som participovať na platni OPUS-u, slovom celá kariéra sa vyvíjala sľubne až do momentu, kedy som v roku 1976 odmietol vyplniť prihlášku do KSS.

Raz prišiel otec z mesta celý vydesený domov a s vážnou tvárou nám opisoval, ako stretol svojho bývalého kolegu z čias slúženia v Slovenskej armáde, ktorý prešiel medzičasom do služieb u ŠtB a ktorý ho teraz poriadne vystrašil. *„Ďuri, ten tvoj syn mal radšej ostať v Taliansku, tu sa mu nebude dobre vodiť."* Otca prekvapila jeho dobrá informovanosť a opýtal sa, čo tým myslí? *„Máme nariadenie zhora, tvojho syna existenčne i ľudsky odstaviť."* Otec sa mu snažil vysvetliť, že sa o politiku nestarám, že sa chcem angažovať iba umelecky v speve, proti režimu nič nepodnikám, tak nechápe prečo toto všetko. Eštebák vedel o mojom odmietnutí vstúpiť do komunistickej strany, ktorá vraj mala byť mojou šancou, a keďže som ju premárnil, musím niesť následky. *„Veď aj mnoho iných umelcov je bezpartajných,"* – argumentoval otec. Vtedy mu dôverne prezradil, že v mojom prípade sa okrem politického motívu jedná aj o odstavenie z konkurenčných dôvodov a zaviazal otca k mlčanlivosti.

V nasledujúcich mesiacoch sa krok za krokom uskutočňovalo moje odstavovanie, ktoré spomínal príslušník ŠtB. Zastavili sa ponuky z rozhlasu a televízie, zrušilo sa moje nahrávanie v OPUS-e, žiadne ponuky na koncerty viac neprichádzali, až napokon šéf opery SND Pavol Bagin prehlásil na aktíve umeleckých pracovníkov, že budem preradený do zboru. K tomu všetkému mi nielenže nedovolil prijať ponuky na hosťovanie vo Viedni a v Kolíne nad Rýnom, ale ani stále angažmán v Národnom divadle v Prahe. Podobná demontáž jedného operného speváka sa doteraz v celej histórii opery SND ešte nikdy neudiala.

ODCHOD

Po desaťročiach komunistického prenasledovania bolo nad slnko jasnejšie, že nás diktátorský režim nenechá žiť normálnym pokojným životom, že nás vyháňa z vlasti, a ak chceme žiť normálne ako slobodní ľudia, musíme ísť do exilu a v cudzine hľadať šťastie, ktoré nám naša domovina odoprela. Cez hranice sa utiecť nedalo, tie boli strážené vojakmi pohraničnej stráže, ktorí nemilosrdne strieľali na každého utečenca. Preto sme si dôkladne premysleli stratégiu a zrealizovali odchod do Rakúska, ktorý podrobne opisujem v mojich knižných memoároch *Keď nám nebolo do spevu*. Pamätným dňom odchodu za slobodou bol 26. september 1977.

ŠTB V ZAHRANIČÍ

V Rakúsku sme hneď získali politický azyl a tým aj ochranu novej vlasti, v ktorej sme sa cítili šťastnými ľuďmi. Naším domovom sa stal Graz, kde som predspievaním v tamojšom Opernhause získal stály angažmán. Užívali sme si plnými dúškami slobodu a ani vo sne nám nenapadlo, že československá ŠtB má o nás stále záujem. Až po páde komunistickej diktatúry sme sa v Ústave pamäti národa v Bratislave dozvedeli zo zoznamov agentov ŠtB, že niektorí naši známi, čo nás navštívili v Grazi, boli v službách komunistickej tajnej služby.

Už v júni 1978, tesne pred začiatkom predstavenia Verdiho *Traviaty*, prišiel za mnou do šatne grazskej opery vtedajší asistent réžie zo SND Peter Dörr, vedený v zozname agentov Krajskej správy (KS) ZNB Správy (S) ŠtB Bratislava pod registračným číslom 20 145 s krycím menom „GREGOR". Chcel si pozrieť predstavenie, čo som aj zariadil a po ňom som ho pozval k nám. Na jeho správaní mi nebolo nič podozrivého, iba jeho snaha chovať sa ako starí priatelia, čo sme neboli, dokonca sme si vykali, no teraz mi dôverne tykal. Zaujímal sa, ako som získal angažmán, kde všade spievam a ako by sa tu on mohol uplatniť. Nebolo na tom nič podozrivého, iba sa mi zdalo zvláštne, keď ráno o štvrtej od nás odchádzal, že sa nechcel nechať odprevadiť do hotela, kde bol údajne ubytovaný, dokonca nevedel ani jeho meno, ani adresu. V novembri toho istého roku prišiel opäť, rozhovor bol podobný ako predtým, ibaže sa teraz viac vypytoval na moje aktivity v slovenskom exile, na Svetový kongres Slovákov atď. Nebolo na tom nič zvláštneho, všetky naše návštevy zo Slovenska sa veľa vypytovali.

Koncom októbra 1980 nás prišla navštíviť bývala kolegyňa mojej manželky Anna Kováčová (rod. Moravčíková) z MDKO (Mestský dom kultúry a osvety), ktorú KS ZNB S ŠtB Bratislava evidovala ako svoju dôveríčku pod registračným číslom 36 789 s krycím menom „HUDBA". Nemali nejaký bližší vzťah a na návštevu k nám do Grazu sa vlastne pozvala sama. Spomínam si, že bola veľmi zvedavá, chcela dokonca vedieť, koľko zarábam, čo som jej samozrejme neprezradil. Bral som ju vtedy ako zvedavú ženu, no dnes, keď viem o jej činnosti, sa na ňu dívam úplne inými očami.

EMIGRANTSKÉ CHODNÍČKY

Nikoho z našich hostí zo Slovenska sme neupodozrievali zo spolupráce s ŠtB, a preto sme ani nemali tušenie o ich ešte stálom záujme o našu rodinu. Až v roku 1981 nás informoval môj bývalý spolužiak z konzervatória, barytonista Jaro Kosec, o snahe ŠtB *„zistiť emigrantské chodníčky pána Hurného"*. Ako k tomu vôbec došlo?

S Jarom som viedol z Grazu stále korešpondenciu, jednak oficiálnu cez cenzúru, a jednak tajnú, keď mi posielal listy z Maďarska a ja som mu odpovedal pod inými menami z Nemecka, Španielska, Švajčiarska atď. Prečo tak konšpiračne? Jaro chcel tiež emigrovať na Západ a zbieral rôzne informácie, ktoré som mu písal zašifrované. Príklad: Ak chcel vedieť, či je momentálne vhodná doba na získanie angažmán, tak som mu z Barcelony kladne odpovedal, že *„máme tu teraz pekné počasie"*, v zápornom prípade by som písal o *„zlom počasí"*. Takýmto spôsobom sme v roku 1981 dohodli spoločnú cestu do Ríma. Preto som bol veľmi prekvapený, keď mi začiatkom leta písal zo Slovenska oficiálne cez cenzúru, že sa u nás v Grazi zastaví 27. júla pri ceste do Talianska. Keď potom skutočne došiel aj s manželkou, hneď nám oznámil, že ho k nám posiela ŠtB, čo som bral s humorom a podotkol, že je v Grazi teda vlastne na

služobnej ceste. Jaro žil v Banskej Bystrici, bol sólistom tamojšej opery a dlho sa snažil neúspešne získať cestovný pas i povolenie cestovať do Talianska. Vždy dostal tú istú zápornú odpoveď: *„Vaša cesta do Talianska nie je v súlade so štátnym záujmom."* Bol z toho značne zdeprimovaný, až mu jeden kolega, o ktorom sa vedelo, že je tajný, poradil, aby sa išiel sťažovať na ŠtB. Ešte mu aj vybavil termín. Príslušníci ŠtB na neho hneď začali „zhurta", chceli ho zastrašiť: *„Pán Kosec, my vieme o vašich kontaktoch so Západom, o kontaktoch s Hurným!"* Jaro sa však nedal zastrašiť a pokojne s úsmevom odpovedal: *„Veď mi si píšeme. Keď potrebujem nejaké noty, pošle mi, keď on, pošlem ja!"* Vyjavení eštebáci sa chvíľu nezmohli na slovo a iba hlúpo na neho civeli. *„Prečo ma nechcete pustiť?"* – nedal sa Jaro. *„Dobre. Pustíme vás, ale zistite nám emigrantské chodníčky pána Hurného." „Ja tam ale nepôjdem. Nemám na to čas."* Jaro sa zdráhal, nechal sa prosiť, oponoval, že aj keď si s Hurným píše, predsa je to len emigrant, a naša komunistická strana a vláda nám zakázala sa stretávať s emigrantmi. *„Ja predsa nechcem porušovať zákon a konať proti našej strane a vláde,"* – zdôraznil s pátosom a čakal na reakciu súdruhov. *„Váš postoj je veľmi chválitebný, správny. No teraz vás my za ním posielame, pôjdete tam, tak povediac, v štátnom záujme,"* – končili argumenty príslušníkov ŠtB. *„Neviem, neviem* [...] *predsa len zradil vlasť."* Chvíľu sa nechal ešte prehovárať, a keď mal dojem, že by to už mohlo stačiť, tak veľkoryso súhlasil s návštevou Grazu. Dobre sme sa bavili, keď nám to potom u nás rozprával. Treba ešte dodať, že Jaro nikdy nepodpísal spoluprácu s ŠtB, nepracoval pre nich a ani nebol vedený v ich zoznamoch spolupracovníkov.

Jur Hurný ml. (vľavo) a Ivan Ondrášek – agent ŠtB „KVETINKA", Graz 8. júna 1985
(Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

AGENT „KVETINKA"

Iným prípadom bol ďalší môj spolužiak z Konzervatória v Bratislave Ivan Ondrášek, ktorý bol u nás trikrát a ani raz sa nepriznal, že ho k nám poslala ŠtB. KS ZNB S ŠtB Bratislava ho ako agenta viedla pod registračným číslom 21 617 s krycím menom „KVETINKA", čo by som o ňom nikdy nepovedal. Pripadal mi ako úplne nepraktický človek, typický mamkin syn, ktorý si, keď bol u nás, bez mojej pomoci nevedel ani kufor zabaliť (na cestu do Rakúska mu ho zabalila mama). Preto si ani neviem predstaviť jeho aktivitu agenta tajnej služby. Na jeho návšteve u nás mi nebolo absolútne nič podozrivé, ani sa zvlášť nevypytoval a zaujímala ho iba floristika, nadchýnal sa krásou kvetín. Moji dobrí známi ho raz zobrali do Mariazellu, kde sú veľké narcisové lúky a Ivan si pri pohľade na to more krásnych kvetov sadol na zem a od dojatia mal slzy v očiach. Vzal som ho aj do opery na moje predstavenie Pucciniho *Bohémy*. Bol u nás trikrát, v rokoch 1982, 1983 a 1985. Vždy bol u nás aj ubytovaný, a ani nechcem pomyslieť, čo sa mohlo stať, ak by bol býval dostal nejakú nekalú úlohu. Sú známe prípady, keď príslušníci ŠtB namiešali exulantovi do nápoja uspávací prášok a potom ho uniesli cez hranice do Československa. Nešťastník sa prebudil až vo väznici Praha-Ruzyně.

REKORDNÝCH 40 ROKOV

Neviem, či agentom „KVETINKA" skončil záujem komunistickej tajnej služby o našu rodinu. Skôr si myslím, že nie. No keby aj bol „KVETINKA" posledným Mohykánom v galérii komunistických fízlov, znamenalo by to rekordných 40 rokov, čo bola táto mamutia inštitúcia zla interesovaná na našom osude a negatívne vplývala na náš život. Fakt, že napriek tomu, že sme štyri desaťročia „zamestnávali" príslušníkov ŠtB, sa žiadne záznamy v jej archívoch nenašli, je prinajmenšom zarážajúci. Veď to museli byť kopy papierov, na ktorých vyfabrikovaní sa podieľali generácie príslušníkov ŠtB. Ako je to možné, že sa nič nezachovalo? Kto mal záujem na dôkladnom skartovaní všetkých materiálov? Kardinálnou otázkou však ostáva, kto mal tú moc všetko zničiť? A to dokonca tri mesiace pred Nežnou revolúciou.

Z toho, čo viem, sa ponúka jedna interpretácia: Keď som v 70. rokoch minulého storočia ako sólista opery SND v Bratislave účinkoval na povinných kultúrnych brigádach, ktoré bývali pri príležitosti socialistických osláv komunistických sviatkov, pohyboval sa tam istý človek, z ktorého mali všetci strach. Bol kvestorom na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, vekom asi šesťdesiatnik, vždy v perfektnom tmavošedom obleku a vlasy pedantne ulízané s cestičkou. Všetci sa k nemu správali servilne, aj „papaláši" z KSS, ktorí mávali politické prejavy v programe. Každý chcel byť v jeho priazni a priam sa mu vnucoval na rozhovor. Ja som jeho

Štefan Orlík – krajský veliteľ ŠtB v Bratislave v rokoch 1949 – 1950 (Zdroj: Archív J. Sivoša)

Štefan Orlík ako kvestor VŠVU v Bratislave (Zdroj: Archív J. Sivoša)

spoločnosť nevyhľadával, no on moju áno, často sa dával do debaty, keď som čakal v zákulisí na môj výstup. Boli to nezáväzné a povrchné rozhovory, vcelku neškodné, kde si ma ale pod maskou úsmevu a srdečnosti kedy-tedy svojimi otázkami testoval. Dával som si dobrý pozor, lebo Štefana Orlíka[28] – tak sa totiž volal „náš údajný kvestor" – som mal už dávno za eštebáka.

Po príchode do exilu som sa s ním nikdy viac nezaoberal a až v roku 2019 som sa dozvedel od historika Martina Lacka, že Š. Orlík bol z titulu krajského veliteľa ŠtB v Bratislave priamo zodpovedný za zatknutie a vyšetrovanie môjho otca v marci 1950. Táto zvesť bola pre mňa bombou, všeličo mi vysvetľuje, no ešte viac navodzuje rôzne dohady, motivuje nespočetné otázky, na ktoré mi dnes už nikto nedokáže odpovedať. Jedna vec je však jasná! Štefan Orlík bol dôstojníkom ŠtB až do septembra roku 1950. Po odchode z ŠtB pokračoval dlhé roky v kariére ako kvestor VŠVU. Koľko zmien za ten dlhý čas komunistický režim prekonal. Mnohí komunisti v boji o moc upadli do nemilosti, do väzení, ba niektorí skončili aj na šibeniciach. Iba Orlík tu bol stále, ako akási šedá eminencia, majúca obrovskú moc.

Aj keď stál na začiatku nášho rodinného nešťastia, neviem, akú úlohu v ňom hral počas otcovho väznenia a po prepustení na slobodu. A akú v mojom odstavení? Historici význam jeho kontaktov v ŠtB začiatkom 70. rokov spochybňujú. Komu som to teda vlastne stál v ceste, keď moje odstavenie bolo motivované nielen politicky, ale aj z konkurenčných dôvodov? Napokon aj naše sledovanie v exile musel niekto riadiť. Kto boli títo ľudia? Otázok veľa, odpoveď žiadna!

ZÁVER

Náš štyridsaťročný príbeh s ŠtB ilustruje osud jednej normálnej slovenskej rodiny, žiadnych prominentov alebo disidentov, ale iba obyčajných ľudí, ktorí si chceli, rešpektujúc Božie zákony, prežiť svoj život s bežnými radosťami i starosťami vo vzájomnej láske, no komunistický režim im to nedovolil. Vyhliadol si ich za nepriateľov, páchal na nich surové neprávosti a všemocná ŠtB im robila zo života peklo na zemi.

28 Štefan Orlík sa narodil 31. 12. 1909 v obci Tormoš v okrese Nitra. Vyučil sa za obchodníka a do roku 1929 pracoval ako obchodný pomocník. Po absolvovaní vojenskej služby (1929 – 1933) navštevoval školu četníkov na skúšku a pôsobil v Banskej Bystrici. Od júna 1939 bol príslušníkom Kriminálnej ústredne v Bratislave, pričom viedol bezpečnostný rozhlas. Od novembra 1940 do júna 1941 absolvoval školu veliteľov staníc v Bratislave. Od októbra 1941 bol inštruktorom u Veliteľstva žandárskeho školstva v Bratislave a od júla 1943 veliteľ žandárskej stanice v Štítniku. Po skončení vojny vstúpil do služieb ZNB. V apríli 1948 ho mimoriadne povýšili do hodnosti kapitána a zaradili na VII. odbor Poverenictva vnútra. V januári 1949 sa stal prednostom 2. oddelenia odboru BA Poverenictva vnútra. Od 18. 9. 1949 do 5. 4. 1950 bol povereným krajským veliteľom ŠtB v Bratislave. Zastupoval dovtedajšieho veliteľa Jozefa Ilčíka, ktorý bol na šesťmesačnom štúdiu na Ústrednej politickej škole v Modre-Harmónii. Vrátil sa do svojej pôvodnej funkcie, no už 6. 9. 1950 bol uvoľnený zo služieb ZNB. Potom dlhé roky pôsobil ako kvestor a politický tajomník VŠVU. Za poskytnuté údaje ďakujem historikovi ÚPN Jergušovi Sivošovi.

JAKUB DRÁBIK

FAŠIZMUS

Bratislava: Premedia, 2019, 648 s.

V roku 2019 pribudla na slovenský knižný trh prvá veľká slovenská kniha venovaná problematike fašizmu s jednoduchým názvom *Fašizmus* z pera mladého historika Jakuba Drábika a od vydavateľstva Premedia.[1] Samotný pojem „fašizmus" je aj v slovenskom diskurze veľmi často používaný, avšak jeho význam je napriek tomu mnohým nejasný. Drábikova kniha môže napomôcť pochopiť, čo vlastne toto slovo znamená, a zároveň aj podnietiť diskusiu na tú istú tému.

Pojem „fašizmus" sa vo verejnej diskusii používa často zmätočne, účelovo a neprincipiálne. Niektorí tak označujú akýkoľvek zásah zo strany štátu do oblasti individuálnej slobody, voľby či sebarealizácie. Iní fašistami nazývajú *en bloc* všetkých kritikov otvorenej migračnej politiky, multikulturalizmu či Európskej únie. Pre ďalších je to „len" nadávka či nálepka, ktorou chcú démonizovať svojich názorových oponentov.

PROBLÉMY S DEFINÍCIOU FAŠIZMU

Predtým, než prejdem k obsahu Drábikovej knihy, považujem za dôležité objasniť problémy, ktoré sú s definovaním fašizmu spojené.

Fašistické hnutia sa síce odvolávali na práce rôznych filozofov, sociológov a iných autorov, avšak nemožno hovoriť o ucelenej fašistickej ideologickej tradícii, z ktorej by jednotlivé hnutia vychádzali (skôr by to asi bolo možné pri niektorých aspektoch nacizmu ako eugenika a rasové teórie, ak by sme nacizmus hodnotili ako samostatnú ideológiu, nie formu fašizmu). To je významná odlišnosť oproti iným politickým smerom a spôsobuje to problémy pri hľadaní akurátnej definície.

Zároveň samotní predstavitelia fašistických hnutí spravidla neponúkali jasnú a zrozumiteľnú definíciu fašizmu. Podľa historika fašizmu Roberta Paxtona sa talianski fašisti vôbec netajili absenciou špecifického politického programu. Až po desiatich rokov od uchopenia moci, v roku 1932, bol v súvislosti s novým vydaním *Enciclopedia italiana* napísaný traktát *Fašistická doktrína*. Ako jediný autor bol uvedený Benito Mussolini, avšak neuvedeným spoluautorom bol filozof Giovanni Gentile.[2]

Napriek tomu si však čitateľ *Fašistickej doktríny* z roku 1932 isto všimne, že veľkú časť z nej predstavuje vymedzenie voči konkurenčným politickým myšlienkam (liberalizmu, socializmu, parlamentnej demokracii, pacifizmu, historickému materializmu, reakcionárstvu), pričom okrem zdôrazňovania totalitného etatizmu sa o pozitívnom obsahu fašistickej ideológie veľa nedozvie.

V tomto smere je výpovedná poznámka prekladateľa Vojtecha Košíka v slovenskom vydaní tohto traktátu z roku 1939. Košík uvádza, že nemenovaný fínsky novinár mal požiadať Mussoliniho o jednovetnú definíciu fašizmu. Duceho odpoveď mala znieť: *„Bojujeme proti pohodlnému životu!"*[3]

Na okraj tu možno spomenúť výstižné zhodnotenie amerického filozofa a historika Paula E. Gottfrieda, podľa ktorého bol fašizmus skôr situačné ako teoretické hnutie.[4]

Problémom pri hľadaní definície a významu fašizmu je teda okrem nedostatku ucelenej fašistickej ideologickej tradície aj absencia výstižnej a komplexnej definície prinajmenšom zo strany materského (talianskeho) fašistického hnutia. Z toho pramení aj ďalší problém – rôznorodosť jednotlivých hnutí, ktoré bývajú označované za fašistické.

Historik Stephen M. Cullen napríklad upozorňuje na podstatné odlišnosti v názoroch vodcu britských fašistov Oswalda Mosleyho, „jefeho" španielskej falangy José Antonia Primo de Riveru a „kapitána" rumunskej Železnej gardy Cornelia Zeleu Codreaneho ohľadom kapitalizmu, usporiadania hospodárstva, viery v modernú vedu a racionalitu, vlastenectva, rasových doktrín a pod.[5]

HĽADANIE DEFINÍCIE FAŠIZMU

Vzhľadom na uvedené je zrejmé, že historici to s definovaním fašizmu ľahké nemali a ani nemajú.

Okrem základnej otázky, čo je to fašizmus, museli riešiť aj to, či je fašizmus len talianskou záležitosťou, či je nemecký národný socializmus

1 DRÁBIK, Jakub. *Fašizmus*. Bratislava: Premedia, 2019, 648 s.
2 PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 23.
3 MUSSOLINI, Benito. *Fašistická náuka*. Bratislava: Slovenská ľudová kníhtlačiareň a nakladateľstvo, 1939, s. 7.
4 GOTTFRIED, Paul Edward. *Fascism : The Career of a Concept*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2016, s. 136.
5 CULLEN, Stephen M. Leaders And Martyrs: Codreanu, Mosley and José Antonio. *History*, roč. 71, 1986, č. 233, s. 408 – 433.

samostatnou politickou filozofiou alebo súčasťou fašizmu, či možno za fašistické označiť aj pravicové autoritatívne režimy (napr. tie pod vedením generála Francisca Franca či admirála Miklósa Horthyho) a pod.

Na tieto a iné súvisiace otázky prišli rôzni autori s rôznymi odpoveďami a interpretáciami. Vývoj vo fašistických štúdiách v Drábikovej knihe opisovaný nie je (čo je vzhľadom na jej rozsah pochopiteľné), avšak záujemcov možno odkázať na prehľadové články českého historika Ondřeja Cinkajzla[6] a samotného Jakuba Drábika.[7]

Medzi historikmi fašizmu dodnes síce nepanuje úplný konsenzus v spomenutých otázkach, avšak na začiatku 90. rokov prišiel s originálnym definičným prístupom britský historik Roger Griffin. Na svoju stranu získal viacerých významných historikov fašizmu, a hlavne mnoho nastupujúcich výskumníkov, preto sa v súvislosti s jeho definíciou hovorí ako o „novom konsenze" vo fašistických štúdiách. Všetci sa s ňou síce stále nestotožňujú, ale žiadna iná definícia fašizmu si nikdy nezískala tak širokú podporu.

Medzi Griffinových žiakov patrí aj Jakub Drábik a vo svojom definičnom prístupe tak nasleduje Griffina, ktorý napísal aj predhovor knihy.

ŠTRUKTÚRA KNIHY

Jej obsah možno rozčleniť na tri základné okruhy. Prvý sa podrobne zaoberá definíciou fašizmu a jeho ideovými inšpiráciami. V druhej časti sú prehľadovo opísané štyri historické príklady fašizmu: Mussoliniho Taliansko, Hitlerovo Nemecko, britské fašistické hnutie a fašistické hnutia v Československu, resp. na Slovensku. Dva z nich sú príklady fašizmu pri moci, dva z nich zase fašizmu len v „embryonálnom" štádiu. Posledná a najdlhšia kapitola sa zaoberá otázkou (neo)fašizmu po druhej svetovej vojne.

Keďže Drábikom ponúknutú definíciu fašizmu považujem za najväčší prínos tejto knihy pre slovenskú historiografiu, budem sa v nasledujúcom texte venovať primárne jej. Neskôr sa vyjadrím aj k zaujímavej a čiastočne kontroverznej otázke fašizmu po roku 1945.

ČO JE TO FAŠIZMUS?

Fašizmus podľa Jakuba Drábika je: *„druh revolučného nacionalizmu vyznačujúci sa obsesívnymi predstavami o rozklade spoločnosti, dekadencii a o národnom potupení. Snaží sa pritom (spravidla násilím) o dosiahnutie utopického národného znovuzrodenia prostredníctvom očisty národa od nepriateľov a vytvorenia nového politického a spoločenského poriadku a nového človeka"* (s. 27).

Túto definíciu je pre jej úplné pochopenie potrebné rozmeniť na drobné. Sústrediť sa budem iba na tie znaky, ktoré sú pre fašizmus v zmysle tejto definície esenciálne.

Nacionalizmus Drábik definuje ako ideológiu a politiku, *„ktorá zdôrazňuje význam skupiny ľudí (ktorí majú podľa rôznych definícií spoločný pôvod, históriu, jazyk a kultúru) a právo tejto skupiny na získanie a udržanie suverenity a správy nad územím, ktoré má pre ňu historický a kultúrny význam"*. Okrem toho nacionalizmus *„zdôrazňuje i národnú identitu"* (s. 31). V skratke možno teda sumarizovať, že nacionalizmus presadzuje hlavne koncept národného štátu a pripúšťa rôzne chápania národa (etnické, kultúrne, lingvistické a pod.).

Revolučnosť zase spočíva v tom, že fašizmus *„odmieta akékoľvek liberálne inštitúcie a čokoľvek, čo súvisí s osvieteneckým humanizmom, odmieta princípy absolutizmu i pluralistickej reprezentatívnej vlády"* (s. 31 – 32). Revolučný nacionalizmus je teda Drábikom označený za nacionalizmus protidemokratický a protiliberálny.

Pri predstavách o rozklade spoločnosti ide o rôzne druhy úpadku: demografický, etnický, kultúrny, morálny alebo ekonomický (rozmach korupcie). Zdá sa, že osobitné miesto vo fašistickom diskurze má úpadok sexuálnej morálky a odmietanie tzv. amerikanizácie kultúry (s. 37 – 38).

Národné znovuzrodenie alebo palingenéza (zloženina z gréckych slov) je kľúčovým pojmom v Griffinovej definícii fašizmu. Fašisti majú takto priniesť *„nový, lepší spoločenský, kultúrny, politický a ekonomický poriadok"* (s. 41), pričom však nejde len o *„reštauráciu niečoho, čo už bolo"* (s. 43). Súčasťou procesu palingenézy majú byť aj ďalšie znaky fašizmu: očista národa od nepriateľov, vytvorenie novej spoločnosti a nového človeka.

Očista národa od nepriateľov má vychádzať *„z chápania národa ako čistej organickej komunity"*. Odstránením nepriateľov, ktorí majú stáť za všetkými problémami národa, sa majú *„odstrániť i problémy národa"* (s. 52).

Vytvorenie nového poriadku a nového človeka patria k najutopickejším prvkom fašistickej ideológie. Zároveň je príznačné (a súladné s tým, čo som písal vyššie v súvislosti s problémami definovania fašizmu), že tieto ciele boli veľmi nejasné. Pri novom poriadku sa najviac hovorí o korporativizme, i keď ten nebol vlastný len fašizmu. Vytvorenie nového človeka je zase jedným zo znakov, ktorý odlišuje fašizmus od radikálnej pravice (s. 64), hoci Drábik tiež uvádza, že o novom človeku napr. nacisti až tak často nehovorili (s. 65).

Je dôležité zdôrazniť, že čiastkové znaky fašizmu sú prítomné v rôznych iných hnutiach. Napríklad vytvorenie nového človeka sľubovali aj komunisti, o rozklade spoločnosti hovoria mnohé politické strany snažiace sa o zásadnejšie zmeny, palingenéza je súčasťou aj mnohých náboženstiev vrátane kresťanstva. Je to až prítomnosť všetkých

6 CINKAJZL, Ondřej. Ke genezi komparativních fašistických studií a „novému konsenzu". *Securitas imperii*, roč. 17, 2010, č. 2, s. 106 – 123.

7 DRÁBIK, Jakub. K problematike definície pojmu fašizmus, „nového konsenzu" a vývoja v bádaní o fašizme. *Historický časopis*, roč. 62, 2014, č. 4, s. 695 – 718.

esenciálnych znakov fašizmu, čo robí (robilo) nejaké konkrétne hnutie fašistickým.

NEJASNOSTI OHĽADOM DRÁBIKOVEJ DEFINÍCIE

Na okraj Drábikovej definície treba zdôrazniť, že síce vychádza z Griffinovej definície, obsahuje však viac znakov fašizmu. Griffin totiž definuje fašizmus ako *„druh politickej ideológie, ktorej mýtické jadro v jej rôznych obdobách predstavuje palingenetická forma populistického ultranacionalizmu“*.[8] Drábik teda do svojej definície pridáva predstavy o rozklade spoločnosti, očistu od nepriateľov, vytvorenie novej spoločnosti a nového človeka, ktoré však priamo nadväzujú na palingenézu a Griffin ich vo svojich dielach spomína.[9]

Na dvoch miestach knihy sa však zdá, že Drábik sa prikláňa ku Griffinovej, teda širšej definícii. Na strane 46 píše: *„Základom fašistickej ideológie sú palingenéza a revolučný nacionalizmus. Tieto dva fenomény by nám pri správnej interpretácii mali stačiť ako heuristický nástroj na rozoznávanie fašistických hnutí a na odlíšenie fašizmu od radikálnej pravice, nacionalizmu či populizmu.“* K širšej definícii sa rovnako hlási aj na strane 70.

Nie je z toho teda zrejmé, či Drábik považuje aj ostatné znaky vo svojej definícii za esenciálne, resp. či ich považuje za automaticky vyplývajúce z dvoch, možno povedať, superesenciánych znakov fašizmu, t. j. palingenézy a revolučného nacionalizmu. Ak by to tak bolo, potom nie je potrebné stavať užšiu definíciu, ale obmedziť sa iba na repetíciu Griffinovho vymedzenia fašizmu.

Sú tu však aj nejasnosti v druhom smere, ktoré sa týkajú ďalších esenciálnych znakov fašizmu nad rámec prvotnej definície. Ide najmä o rasizmus. Na s. 34 Drábik uvádza, že „[*f*]*ašizmus však ako taký ale rasistický je*“ (s. 34). Z toho vyplýva, že esenciálnym znakom fašizmu je aj rasizmus. To však naráža najmenej na dva problémy.

Roger Griffin považuje za fašistickú politickú stranu Brazílsku integralistickú akciu, ktorá pôsobila v Brazílii v 30. rokoch minulého storočia. Táto strana však bola sotva rasistická, skôr naopak oslavovala rasové, etnické a kultúrne miešanie.[10] Z toho sa zdá, že rasizmus nie je esenciálnym znakom fašizmu, i keď je možné, že sa tu Drábik s Griffinom v interpretácii jemne rozchádza.

Druhý problém sa dotýka rasizmu v talianskom fašizme. O rasizme pri nemeckom nacizme nie je pochýb, avšak pri talianskom fašizme sa často vníma len ako následok užšieho spojenectva s Nemeckom. Drábik však uvádza, že *„taliansky fašizmus bol v skutočnosti silne rasistický – antisemitské a rasové excesy však neboli v jadre jeho ideológie, ako tomu bolo v nacizme“* (s. 33 – 34).

K tomu treba uviesť, že v danom období aj mnohé demokratické štáty udržiavali a rozvíjali koloniálne impériá, v mnohých štátoch USA zase existoval tamojším Najvyšším súdom posvätený systém rasovej segregácie. Z dnešného hľadiska tak bol rasizmus podstatne plošnejší fenomén.

Druhá vec je, že rasistické tendencie sa v talianskom fašizme významnejšie prejavili až v druhej polovici 30. rokov, v zákonnej podobe až od roku 1938. Predtým boli predstavitelia talianskeho fašizmu často kritickí k rasovým koncepciám. Známy je Mussoliniho výrok z roku 1932: *„Samozrejme, že nie sú žiadne čisté rasy, i Židia sú pomiešaní. Práve zo šťastného pomiešania vyšla často sila a krása národa. Rasa: to je cit, to nie je realita, z 95 percent je to cit.“*[11]

Ako ďalší možný esenciálny znak nad rámec definície fašizmu sa spomína aj útočná vojna. Drábik v kapitole venovanej koreňom a inšpiráciám fašizmu uvádza niektoré myšlienky antického filozofia Platóna, ktoré mohli inšpirovať fašistov, avšak zdôrazňuje, že *„medzi Platónom a fašizmom je množstvo rozdielov (napríklad Platón bol zásadne proti útočnej vojne)“* (s. 104).

Prečo má ako príklad odlišnosti slúžiť práve postoj k útočnej vojne, ktorý nie je súčasťou Drábikovej definície? Spomína v nej síce násilie ako nástroj dosiahnutia palingenézy, avšak nešpecifikuje sa forma násilia a ani nejde o esenciálny znak (násilie je v definícii uvedené slovom „spravidla“). Ide tak zrejme len o nejasnú formuláciu.

V závere knihy sa spomína ďalší esenciálny znak fašizmu mimo definíciu: „[v]*o svojej podstate je genocídny*“ (s. 563). Táto charakteristika je nepochybne výstižná pri nemeckom nacizme, otázka je však, či sa hodí k talianskemu fašizmu.

PROBLÉMY DRÁBIKOVEJ DEFINÍCIE

Základný problém s touto definíciou fašizmu vidím v tom, že sa očividne vzťahuje hlavne na fašistické hnutia bojujúce o moc v podmienkach parlamentnej demokracie. Nie je však už dostatočne výstižná pre fašistické hnutia, ktoré sa dostali k moci, pretože tie už zrejme nebudú hovoriť o rozklade spoločnosti (ktorej už vládnu).

Takéto poňatie definície fašizmu je však nutným dôsledkom slabej ideovej a programovej základne fašizmu. Drábik výstižne píše, že *„fašizmus vlastne s ničím zásadne novým neprišiel.“* Fašizmus prevzaté myšlienky *„často reinterpretoval, prispôsoboval a prekrucoval, zahmlieval, zatajoval a ignoroval všetko to, čo sa mu práve nehodilo“*. (s. 139). Definícia fašizmu tak musí logicky fašizmus vnímať nie ako program, ale

8 GRIFFIN, Roger. *Fascism : An Introduction to Comparative Fascist Studies*. Cambridge: Polity Press, 2018, s. 46.

9 GRIFFIN, R. *Fascism*, s. 130 – 133.

10 GRIFFIN, R. *Fascism*, s. 76 – 77.

11 LUDWIG, Emil. *B. Mussolini: Osmnáct rozhovorů*. Praha: Leopold Mazáč, 1932, s. 61.

hlavne ako prístup k svetu, čo, ako som už uviedol, je jedným z koreňov definičných ťažkostí pri tomto fenoméne.

S tým úzko súvisí aj ďalší problém s touto definíciou, že fašistické režimy pri moci môžu mať problém sa do nej zmestiť. Je to zrejme logickým dôsledkom utopických sľubov fašizmu, ktoré sa dostali do jeho definície, avšak následná realita fašistickej vlády dokazuje nezrealizovateľnosť utópie. Fašistické Taliansko je toho vhodným príkladom.

Drábik upozorňuje, že taliansky fašizmus a nemecký nacizmus ako vládnuce hnutia neboli ideologicky čisté, pretože ich vláda stála na dohode s konzervatívnymi elitami. V praxi bol podľa neho nacizmus vlastne fašistickejší, pretože v snahe o dosiahnutie *„fašistickej utópie vytvorenia očisteného národa“* sa nezastavil ani pred vojnou a genocídou. V Taliansku na druhej strane *„fašizmus upadal a režim sa postupne menil na konzervatívnu autoritársku vládu“* (s. 68).

Táto poznámka o zmene podstaty Mussoliniho režimu – môžeme povedať, že vládna prax taliansky fašizmus defašizovala – v knihe, žiaľ, ďalej rozvedená nie je. Odhaľuje však ďalší možný problém s touto definíciou fašizmu, ktorý je aj paradoxný: hnutie, ktoré dalo tomuto fenoménu názov, samo začalo strácať definičnú fašistickú podstatu.

Tretí možný problém súvisí s percepciou fašizmu, ktorá mohla byť a zjavne bola iná oproti tej zo strany povojnovej historiografie pri snahe o definíciu fašizmu. Zjednodušene povedané, mnohí ľudia v medzivojnovom období zrejme chápali fašizmus inak, ako hovorí tu diskutovaná definícia, ktorá je nutne (ako každá definícia) analytickým konštruktom.

Drábik sám uvádza zaujímavý príklad hnutia Britskí fašisti, ktoré vzniklo v roku 1923 a ako prvé v Británii a jedno z prvých hnutí mimo Talianska sa už v názve identifikovalo ako fašistické. Historici fašizmu vychádzajúci z Griffinovej definície však toto hnutie napriek názvu nepovažujú za fašistické, keďže išlo skôr o antikomunistické konzervatívne hnutie a chýbala mu *„palingenetická revolučnosť“* (s. 361 – 362).

Na druhej strane nemeckí nacisti, ktorí podľa Griffina, Drábika, ale aj mnohých ďalších výskumníkov spadajú do širšej fašistickej množiny a sú (najextrémnejším) druhom fašizmu, sa však sami za fašistov neoznačovali.[12]

FAŠIZMUS V ČESKOSLOVENSKU, RESP. NA SLOVENSKU DO ROKU 1945

Aspoň za stručnú zmienku stojí aj kapitola o fašizme v československom, resp. slovenskom kontexte v rokoch 1922 až 1945. Pokiaľ ide o dobový fašizmus na Slovensku, s výnimkou prác Antona Hruboňa je táto kniha asi jedinou, ktorá sa mu explicitne venuje s použitím najnovších teoretických prístupov západnej historiografie.

Drábik sa v nej relatívne podrobne zaoberá fašistickými hnutiami ako Národná obec fašistická či Vlajka. Opisuje aj slovenské medzivojnové hnutie Rodobrana, ktoré vzniklo okolo Vojtecha Tuku v roku 1923 ako pridružená organizácia Slovenskej ľudovej strany a pri ktorej *„o fašizme môžeme hovoriť bez obáv“* (s. 406). Išlo tak zrejme o prvú slovenskú fašistickú organizáciu v dejinách.

Slovenského čitateľa bude asi najviac zaujímať autorove hodnotenie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Slovenskej republiky (1939 – 1945), ktorému však venuje iba necelé štyri strany. Napriek tomu sa na tomto priestore dokázal s danou problematikou v stručnosti vysporiadať.

Podľa Drábika nemožno ani HSĽS a ani vtedajší slovenský štát hodnotiť ako fašistický, keďže nenapĺňa všetky znaky fašizmu, najmä absentuje snaha o palingenézu. Prezident Jozef Tiso sa podľa neho nemal snažiť *„o začatie národnej revolúcie, ktorá zlikviduje predchádzajúci sociálny a kultúrny poriadok“*, naopak *„Tiso sa mal snažiť veľkú časť z pôvodného sociálneho a kultúrneho poriadku udržať a konzervovať“* (s. 464).

To však neznamená, že v rámci strany alebo štátu nepôsobili aj radikálnejší predstavitelia ako predseda vlády Vojtech Tuka či minister vnútra Alexander Mach, ktorí mali k fašizmu *„omnoho bližšie ako Tiso“*, avšak vo vnútroštátnom zápase o dominanciu vtedajšej slovenskej politiky zväčša ťahali za kratší povraz a fašizáciu (či nacifikáciu) štátu sa im nepodarilo dotiahnuť do konca (s. 466).

Treba tiež zdôrazniť, že otázka, či bol nejaký štát alebo presnejšie režim fašistický, má význam skôr len z interpretačného hľadiska a nijak sa nedotýka hodnotenia konkrétnych skutkov, ktorých sa jeho predstavitelia dopustili a za ktoré nesú zodpovednosť.

FAŠIZMUS PO ROKU 1945 – NEOFAŠIZMUS

Medzi kontroverzné a aktuálne otázky výskumu fašizmu patrí i to, či rok 1945, teda koniec druhej svetovej vojny, priniesol aj koniec fašizmu. Jedna časť autorov (menšinová, treba zdôrazniť) tvrdí, že fašizmus vznikol po prvej svetovej vojne v špecifických spoločenských podmienkach, ktoré sú po druhej svetovej vojne pasé.[13] Druhá skupina hovorí, že fašizmus stále existuje a je to dodnes relevantný fenomén.

Obe skupiny sa však viac-menej zhodnú v tom, že obdobie medzi rokmi 1918 až 1945 bolo naozaj fašistickou epochou, kedy fašizmus ovplyvňoval verejný diskurz naprieč Európou a aj mimo ňu. Táto epocha skončila, tu však zhoda končí a obe názorové skupiny sa rozchádzajú. Roger Griffin a Jakub Drábik patria k druhej skupine. Fašizmus tu stále je, *„rovnako ako existujú neistoty, problémy, strach a emócie, z ktorých vznikol a na ktorých rástol“* (s. 468).

Pre povojnový fašizmus Drábik používa označenie neofašizmus. Jadrom

12 EATWELL, Roger, GOODWIN, Matthew. *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. London: Pelican, 2018, s. 58.

13 GOTTFRIED, P. E. *Fascism*, s. 41.

je stále *„snaha o mýtické znovuzrodenie národa“*, ale neofašizmu nejde (len) o resuscitáciu medzivojnového fašizmu, ale prináša *„i nové originálne témy a myšlienky, a z politických dôvodov sa často snaží od medzivojnového fašizmu dištancovať“* (s. 468 – 469).

Prínos nových myšlienok a tém však sám osebe nie je v nijakom rozpore s pôvodnou definíciou fašizmu, keďže ten nebol definovaný cez svoj program, ale prístup k svetu, a tak pripúšťal širokú škálu rôznych programových riešení a ideových prístupov. Rozdiel medzi fašizmom a neofašizmom tak je asi hlavne v tom, že neofašizmus je fašizmus v skrytosti.

Zaujímavé je aj rozlišovanie medzi neofašizmom a neonacizmom. Neonacisti sa snažia *„o obnovenie a zavedenie ideológie nacizmu“*, na rozdiel od neofašistov sa nedištancujú od svojich ideologických predchodcov a spravidla ani neprinášajú nové témy (s. 469). Z tohto sa zdá, že pri neonacistoch je predpona „neo-“ nadbytočná, keďže sa od nacistov podstatne ideologicky nelíšia a dokonca sa k nim hlásia (rozdielom však môže byť väčšia nadnárodná spolupráca neonacistov oproti nacistom, s. 470). Takisto sa zdá, že kým bol v Drábikovom poňatí nacizmus jednou z permutácií fašizmu, neonacizmus nie je jedným z prejavov neofašizmu, ale „samostatnou“ politickou ideológiou.

PROBLÉM S HĽADANÍM NEOFAŠIZMU

Vzhľadom na zväčša skrytú povahu neofašizmu sa podľa Drábika musí zmeniť aj metodologický prístup k jeho výskumu. Rovnaké kritériá ako pri výskume medzivojnového fašizmu nemožno na hnutia po roku 1945 použiť, pretože *„pomedzi prsty by nám pretiekli mnohé hnutia, ktoré sú vo svojej podstate neofašistické, navonok sa tak neprezentujú“*. Hnutí, ktoré sa otvorene hlásia k palingenetickému ultranacionalizmu, *„je reálne len veľmi málo“* (s. 469).

Je to logické, fašizmus je silne negatívne vnímaný a hlásenie sa k nemu a jeho presadzovanie je asi vo väčšine krajín Európy kriminalizované. Takisto by boli rozpustené všetky politické strany a občianske združenia, ktoré by chceli odstrániť súčasné demokratické zriadenie, čo priamo vyplýva z revolučného (antidemokratického) nacionalizmu – esenciálneho prvku fašistickej ideológie.

Z knihy nie je celkom zrejmé, v čom má spočívať iný metodologický prístup k neofašizmu ako k fašizmu, avšak očividne sa tu objavuje jeden problém. Ako zistíme, že neofašisti, ktorí svoj neofašizmus skrývajú, sú neofašisti? Otázka sa, samozrejme, dá aj otočiť.

Pri hľadaní neofašistov totiž existuje hrozba domýšľavosti. Keďže neofašisti svoju podstatu skrývajú, môže sa vyskytnúť tendencia označiť za neofašistu každého, kto hovorí o rovnakých témach ako neofašisti. Ak sa bráni, vždy sa dá povedať, že len ďalej skrýva svoju podstatu. „Odhalený“ neofašista by totiž zrejme v rovnakej situácii naozaj nechcel priznať farbu.

Výskumníci neofašizmu (a nielen oni) by si teda mali dať pozor, aby toto označenie bolo používané rozvážne a uvážlivo. Odhalenie neofašistických hnutí je zrejme možné hlavne na základe uniknutej internej komunikácie, infiltrácie, vďaka „odpadlíkom“ alebo neopatrnosti, keď sú verejne prezentované napr. nedemokratické ciele hnutia. Bez týchto silných dôkazov alebo prinajmenšom indícií totiž často môže ísť len o špekulácie a domýšľavosť.

Problém so skrytosťou neofašistických hnutí spočíva aj v tom, že nárast členstva takýchto hnutí zvyšuje pravdepodobnosť odhalenia tohto tajomstva. „Kmeňoví“ členovia môžu byť preto motivovaní podstatu ich hnutia tajiť pred novými členmi, čo však len ďalej skomplikuje fungovanie hnutia v jeho neofašistickej orientácii a aj presadenie ich cieľov v prípade reálneho dosiahnutia moci.

Myslím si, že autentické neofašistické hnutia môžu dnes fungovať iba ako malé politické skupiny na periférii spoločenského významu. Roger Griffin používa zaujímavé slovo – grupuskula (groupuscule). Zmasovenie neofašistického hnutia totiž pravdepodobne spôsobí aj „kontamináciu“ jeho ideologického základu a následné oslabenie neofašistickej podstaty. Kým medzivojnový fašizmus na svoju ideologickú podstatu lákal milióny voličov (s. 41), neofašizmus ju musí skrývať ako toxické tajomstvo.

PROBLÉMY S APLIKÁCIOU POJMU NEOFAŠIZMUS

Zdá sa, že výpovedným príkladom tejto tendencie je Talianske sociálne hnutie (MSI) vzniknuvšie v roku 1946. Táto politická strana *„sa stala najväčšou a najvýznamnejšou neofašistickou stranou 20. storočia“* (s. 479).

MSI sa však po niekoľkých rokoch existencie začala postupne deradikalizovať a utlmovať svoje neofašistické tendencie. Postupne ju opúšťali radikálne časti jej členskej základne a MSI začala podporovať NATO i európsku integráciu. Strana participovala na parlamentnej demokracii a pri niektorých príležitostiach aj spolupracovala s kresťanskými demokratmi. Jej členskú základňu tvorili monarchisti, konzervatívci, zástancovia politického katolicizmu, ľavičiari i autentickí neofašisti (s. 482). O tom, či ju možno naozaj oprávnene nazývať neofašistickou snáď okrem prvých rokov jej existencie, možno teda viesť polemiky.

Ďalším príkladom toho, ako diskutabilná môže byť aplikácia pojmu neofašizmus, je francúzske hnutie Nová pravica (treba upozorniť, že ide pôvodne o mediálny, nie sebadeskriptívny, názov). Drábik toto hnutie označuje za *„radikálne pravicové“*, avšak dodáva, že niektorí akademici ho *„označujú priamo za fašistické“* (s. 522). Na iných miestach však v súvislosti s týmto hnutím a jeho predstaviteľmi hovorí o neofašizme aj Drábik (napr. s. 474).

Medzi týchto akademikov patrí aj Roger Griffin, ktorý označuje Novú pravicu a osobitne jej popredného mysliteľa Alaina de Benoista za neofašistický fenomén.[14] Zdá sa však, že Nová pravica a osobitne de Benoist neodmieta reprezentatívnu demokraciu, ale presadzuje rozšírenie prvkov

14 GRIFFIN, R. *Fascism*, s. 116 – 117.

priamej a participatívnej demokracie v jej rámci.[15]

Ak teda vychádzame z toho, že jedným z esenciálnych znakov fašizmu je odmietanie demokracie (aspoň v jej súčasnej, parlamentnej podobe), jeho absencia pri tomto hnutí problematizuje, aspoň sa tak *prima facie* zdá, Griffinov záver.

POZNÁMKA K POJMU „RADIKÁLNA PRAVICA"

Na okraj tejto terminologickej diskusie by som sa ešte chcel vyjadriť k Drábikom používanému pojmu „radikálna pravica" na označenie napríklad aj politických strán ako britská Strana nezávislosti Spojeného kráľovstva (UKIP), nemecká Alternatíva pre Nemecko (AfD) alebo francúzske Národné zhromaždenie, niekdajší Národný front (s. 472).

Ide o široko používaný politologický termín, avšak podľa mňa nemá zo širšej perspektívy výpovednú hodnotu. V jednotlivých európskych krajinách je tento pojem spravidla chápaný priestorovo (hlavne na mediálnej úrovni), teda je ním označovaná tá politická strana (prípadne strany), ktorá je v sociokultúrnom zmysle najviac napravo z relevantných parlamentných strán, ktoré neodmietajú demokratické zriadenie (k tomu pozri výbornú prehľadovú štúdiu Tomáša Nociara,[16] ktorú cituje aj Drábik).

V praxi tak o tom, kto padne do politického koša „radikálna pravica", nerozhoduje nejaký konkrétny súbor politických postojov, ale to, ako je v tej-ktorej krajine (a v tom-ktorom čase) „nastavené" Overtonovo okno.[17] Ilustratívne je pritom to, kde a s kým jednotlivé „radikálne pravicové" strany sedia v rôznych frakciách Európskeho parlamentu.

V tejto súvislosti by som upozornil na prístup Rogera Eatwella (mimochodom, jedného z popredných výskumníkov fašizmu, z ktorého Drábik tiež vychádza) a Matthewa Goodwina, ktorí vo svojej knihe z roku 2018 navrhujú používať pojem národný populizmus.[18] Ich prístup síce nerieši všetky vyššie spomenuté problémy (a pojem „populizmus" má nielen u nás skôr pejoratívny význam), ale zdá sa byť výstižnejším a výpovednejším.

Azda na tomto mieste možno upozorniť na ešte jednu okolnosť, ktorá s vyššie uvedeným súvisí. Roger Griffin (a podobne aj Jakub Drábik) patrí k angažovaným spoločenským vedcom a vo svojich výstupoch sa neobmedzuje len na fašistické hnutia. V predhovore k tejto knihe napríklad kritizuje aj Brexit, Trumpa, Orbána či Putina, pretože tieto politické fenomény môžu podľa neho *„zvrátiť povojnový pokrok liberalizmu"* (s. 14).

ZOPÁR KOREKCIÍ

Drábikova kniha má takmer 600 strán textu. Nie je preto prekvapením, že sa v nej vyskytlo zopár, neveľmi závažných, faktografických nepresností, ktoré nebude žiaden problém korigovať v ďalších prípadných vydaniach. Upozorním na tie, ktoré som si pri čítaní všimol.

Na s. 352 sa uvádza, že *„Auschwitz sa stal i hlavným ‚príjemcom' slovenských Židov"* pri deportáciách v roku 1942. Pri týchto deportáciách bolo deportovaných takmer 58-tisíc slovenských Židov. Z nich takmer 19-tisíc do Auschwitzu a vyše 39-tisíc do Lublinskej oblasti[19] – okolo 24 500 z nich bolo zavraždených vo vyhladzovacom tábore Sobibor.[20]

V poznámke pod čiarou na s. 488 sa ako slovenský preklad Hitlerovej *Zweites Buch* mylne označuje tzv. *Kniha Hitler*, čo je sovietska správa o živote Adolfa Hitlera vypracovaná na Stalinov príkaz.

Na s. 495 sa píše, že Ferdinand Ďurčanský bol *„odsúdený Národným súdom ako vojnový zločinec na trest smrti"*. Chápem, že ide o zjednodušenie, ale v slovenskom retribučnom súdnictve neexistoval trestný čin „vojnový zločin". Ďurčanský bol odsúdený ako domáci zradca, kolaborant a páchateľ zrady na povstaní.

Na s. 514 sa uvádza, že strana radikálnych odštiepencov z MSI Fiamma Tricolore *„nikdy nezaznamenala žiaden volebný úspech"*. Samozrejme, je diskutabilné, čo je to volebný úspech, ale ak zaň považujeme zvolenie v celoštátnych voľbách, tak to sa tejto strane podarilo. V rokoch 1999 a 2004 získala jeden poslanecký mandát vo voľbách do Európskeho parlamentu.

A posledná vec, v poznámke pod čiarou na s. 518 sa píše, že v roku 1995 prehral David Irving *„súd, keď žaloval historičku Deboru Lipstadtovú za ohováranie, pretože ho verejne označila za popierača holokaustu a antisemitu"*. Všetko sedí okrem roku, Irving ten proces prehral v roku 2000.

ZÁVER

V tomto texte som sa snažil priblížiť tie časti Drábikovej knihy, ktoré považujem za najprínosnejšie alebo najzaujímavejšie. Táto kniha je však nepochybne podnetné dielo, ktoré posúva slovenské „fašistologické" bádanie na európsku úroveň. Odporúčam ju každému záujemcovi o dejiny prvej polovice 20. storočia, ale aj o súčasný politický vývoj a verejný diskurz.

Michal Malatinský

15 SUNIĆ, Tomislav. *Evropská nová pravice: Proti liberalismu a egalitářství*. Zvolen: Sol Noctis, 2019, s. 24 a 269.

16 NOCIAR, Tomáš. Politológov sprievodca „terminologickým chaosom": Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajne pravicovej ideologickej rodiny. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, roč. 14, 2016, č. 1, s. 44 – 91.

17 Tento pojem označuje množinu myšlienok, ktoré sú vo verejnej diskusii tolerované. Spolu s vývojom spoločnosti sa spravidla posúva aj Overtonovo okno.

18 EATWELL, R., GOODWIN, M. *National Populism*, s. 67 – 80.

19 ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: Vyhladzovací tábory akce Reinhard.* Praha: BB/art, 2006, s. 149.

20 NIŽŇANSKÝ, Eduard, ed. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 533.

POĽSKÝ VEĽVYSLANEC NA SLOVENSKU NAVŠTÍVIL ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

Mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Poľska v Slovenskej republike Krzysztof Strzałka navštívil v utorok 14. januára 2020 Ústav pamäti národa. S predsedom Správnej rady ÚPN Jánom Pálffym rokovali o nadviazaní na spoluprácu z roku 2019, počas ktorého ÚPN a poľské veľvyslanectvo pripravili viacero spoločných projektov. Vynikla medzi nimi najmä výstava *Bratia vo viere* zameraná na prenasledovanie a cezhraničnú spoluprácu veriacich v období komunistického režimu.

Zástupcovia oboch strán sa dohodli, že budú spolupracovať na príprave podujatí, ktoré pripomenú významné výročia v roku 2020 ako napríklad 100 rokov od narodenia pápeža Jána Pavla II., výročie masakru v Katyni či vznik poľského odborového hnutia Solidarita.

Mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Poľska v Slovenskej republike Krzysztof Strzałka (vpravo) a predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy (Foto: Andrea Púčiková)

ZÁSTUPCOVIA ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA SI UCTILI OBETE HOLOKAUSTU

V deň 75. výročia oslobodenia koncentračného a vyhladzovacieho tábora Auschwitz-Birkenau, ktorý bol oslobodený 27. januára 1945, si predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, riaditeľ Archívu ÚPN Ľubomír Ďurina a riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek uctili obete holokaustu položením venca k pamätníku na Rybnom námestí v Bratislave, kde v minulosti stála synagóga.

Väzenie pre poľských vojnových zajatcov – to bol pôvodný účel koncentračného tábora Auschwitz na nacistami okupovanom poľskom území pri meste Osvienčim. Vznikol na jar roku 1940, zakrátko ho však nacisti začali rozširovať a privážať doň prenasledovaných Židov a Rómov, svedkov Jehovových, sovietskych vojenských zajatcov či homosexuálov.

Vo vraždení Židov nacisti pokračovali až do novembra 1944, hoci po vstupe Červenej armády na územie dnešného Poľska ho začali postupne likvidovať a evakuovať. Zabíjali väzňov, ktorí obsluhovali plynové komory a krematóriá, ďalších evakuovali na otrocké práce do nemeckých priemyselných podnikov a zároveň zahladzovali stopy po spáchaných zločinoch – odvážali ulúpený majetok, zasypávali jamy s popolom zo spálených tiel a ničili písomné záznamy.

Rozkaz opustiť tábor prišiel 17. januára 1945 a asi 56-tisíc väzňov bolo vyhnaných na pochod do mesta Gliwice, odkiaľ ich vo vlakoch odvážali do Buchanwaldu, Mauthausenu a ďalších koncentračných táborov. V táborovom komplexe však stále zostávalo viac ako 8-tisíc väzňov vrátane detí a nemluvniat, ktorých chceli nacisti pred odchodom zlikvidovať, ale pre chaos a dezercie strážnikov zavraždili asi 700 z nich. Preživší väzni dokázali zorganizovať svojpomocnú zdravotnú starostlivosť a distribúciu oblečenia a potravín z otvorených skladov.

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy (v strede), riaditeľ Archívu ÚPN Ľubomír Ďurina (vľavo) a riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek (vpravo) si uctili obete holokaustu položením venca k pamätníku na Rybnom námestí v Bratislave (Foto: Jerguš Sivoš)

Okolo 15. hodiny v sobotu 27. januára 1945 vstúpili do komplexu Auschwitz-Birkenau prví sovietski vojaci.

ROKOVANIE ÚPN SO ZÁSTUPCAMI PARTNERSKÝCH INŠTITÚCIÍ V POĽSKU A MAĎARSKU

V utorok 28. januára 2020 sa zástupcovia Ústavu pamäti národa v Budapešti zúčastnili na pracovnom rokovaní s predstaviteľmi maďarského Národného pamäťového výboru (NEB) a poľského Ústavu národnej pamäti. Na rokovaní, ktoré viedla predsedníčka NEB-u Réka Kiss, sa zúčastnili riaditeľ Sekretariátu predsedu Správnej rady Jerguš Sivoš, riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu Peter Jašek a vedúci Referátu Oral History Ján Endrödi.

Predmetom rokovania bola spolupráca na téme prenasledovania cirkví komunistickým režimom na Slovensku, v Poľsku a Maďarsku, ktorej výsledkom bude séria medzinárodných vedeckých konferencií, pričom prvá sa bude konať v novembri 2020 vo Varšave, druhá v nasledujúcom roku v Budapešti a tretia v roku 2022 v Bratislave. ÚPN sa zároveň dohodol s maďarskou partnerskou inštitúciou na organizovaní seminára venovaného 70. výročiu likvidácie kláštorov na jeseň roku 2020.

Po skončení pracovnej časti navštívili účastníci rokovania budapeštiansky cintorín a pozreli si miesta posledného odpočinku politických väzňov, ako aj zabitých a popravených aktérov maďarského povstania v roku 1956, ktorých pripomínajú pomníky, sochy a pamätné tabule.

V stredu 29. januára 2020 zástupcov ÚPN prijal mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec SR v Maďarsku Pavol Hamžík. Témou rozhovoru boli aktivity a spolupráca Ústavu pamäti národa s maďarskými partnerskými inštitúciami a možnosti spolupráce pri organizovaní aktivít popularizujúcich slovenské dejiny v Maďarsku.

Pracovné stretnutie zástupcov ÚPN, maďarského NEB a poľského IPN v Budapešti (Foto: Ján Endrödi)

Zástupcovia pamäťových inštitúcií v Maďarsku navštívili aj pietne miesta pripomínajúce obete komunistického režimu a aktérov maďarského povstania z roku 1956 (Foto: Ján Endrödi)

ZÁSTUPCOVIA ÚPN VZDALI ÚCTU OBETIAM KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Určiť presný počet obetí spomedzi odporcov komunizmu je takmer nemožné – z politických dôvodov bolo na Slovensku odsúdených 71 168 osôb, z ktorých 50 bolo popravených. Približne desaťtisíc Slovákov bolo odvlečených do sovietskych gulagov, tábormi nútenej práce si v rokoch 1948 až 1953 prešlo 8 240 osôb. Okupácia v roku 1968 si na Slovensku vyžiadala 37 mŕtvych a stovky ťažko zranených ľudí.

Úctu obetiam komunizmu vzdali uložením venca k pamätníku na cintoríne Vrakuňa v Bratislave predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek a riaditeľ sekretariátu Jerguš Sivoš. Pamiatku obetí tak vyzdvihli v deň 72. výročia komunistického prevratu, ktorý stál na začiatku štyri desaťročia trvajúcej totality.

Úctu obetiam komunizmu vzdali uložením venca k pamätníku na cintoríne Vrakuňa v Bratislave predseda SpR ÚPN Ján Pálffy (v strede), riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek (vľavo) a riaditeľ Sekretariátu predsedu SpR ÚPN Jerguš Sivoš (vpravo) (Foto: Štefan Badura)

SPOLUPRÁCA MEDZI ÚPN A ARCHÍVOM BEZPEČNOSTNEJ SLUŽBY UKRAJINY

Vo štvrtok 20. februára 2020 podpísali v Kyjeve predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy a riaditeľ Archívu Bezpečnostnej služby Ukrajiny Andriy Kohut, v prítomnosti mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Slovenskej republiky na Ukrajine Mareka Šafina, Dohodu o spolupráci medzi Ústavom pamäti národa a Bezpečnostnou službou Ukrajiny v oblasti archívneho výskumu, vedeckého bádania a publikovania dokumentov o politickej represii v 20. storočí.

Majúc na pamäti veľké množstvo obetí a tragické následky nedemokratických režimov, sledujúc záujem na zachovaní kultúrneho dedičstva a na historiografickom spracovaní politických represií na území Slovenskej republiky a Ukrajiny v 20. storočí sa obe strany dohodli na vzájomnom sprístupnení archívnych pomôcok a archívnych dokumentov týkajúcich sa činnosti represívnych zložiek, na výmene kópií archívnych dokumentov, na spolupráci pri publikovaní historických prác a dokumentov, ale aj na spolupráci pri organizovaní výstav, vedeckých a spomienkových podujatí a zabezpečovaní odborných stáží.

Predseda SpR ÚPN Ján Pálffy a riaditeľ Archívu Bezpečnostnej služby Ukrajiny Andriy Kohut podpisujú Dohodu o spolupráci medzi ÚPN a Bezpečnostnou službou Ukrajiny v oblasti archívneho výskumu a vedeckého bádania (Foto: SBU)

„*Dohoda o vzájomnej spolupráci našich inštitúcií otvára pracovníkom Ústavu pamäti národa, ale aj iným vedeckým pracovníkom a následne aj slovenskej verejnosti možnosti spoznania historických dokumentov sovietskych represívnych orgánov a doplnenia bielych miest slovenskej histórie 20. storočia,*“ uviedol predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy a zároveň ocenil iniciatívu Zastupiteľského úradu Slovenskej republiky na Ukrajine, ktorý pod vedením mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Mareka Šafina sprostredkoval dohodu o spolupráci.

Podpis dohody je ďalším krokom v spolupráci Ústavu pamäti národa s ukrajinskými pamäťovými inštitúciami. V minulom roku sa ÚPN na Ukrajine zúčastnil série prednášok a ako predsedajúca inštitúcia Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície inicioval prizvanie Ukrajinského ústavu pamäti národa za asociovaného člena tohto nadnárodného združenia.

ROKOVANIE ORGÁNOV EURÓPSKEJ SIETE PAMÄŤ A SOLIDARITA

Vo Varšave sa v dňoch 5. a 6. februára 2020 konalo rokovanie Vedeckej rady a Poradného zboru Európskej siete Pamäť a solidarita (ENRS). Slovenskú republiku na týchto rokovaniach zastupoval člen Riadiaceho výboru ENRS a predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy.

Predmetom rokovaní poradných rokovaní ENRS bolo oboznámenie sa s finančnou štruktúrou ENRS a projektmi realizovanými v roku 2019, ako aj diskusia o strategických cieľoch Siete a projektoch plánovaných v nadchádzajúcom období.

Jednou z kľúčových otázok diskusií bolo aj rozšírenie Siete o ďalšie členské štáty, osobitne o Českú republiku, Rakúsko, Gruzínsko a Albánsko. Na otvorení stretnutia preto vystúpila albánska ministerka kultúry Elva Margariti, ktorá prítomným prezentovala úsilie Albánska pripojiť sa k ENRS a ocenila predchádzajúce aktivity Siete venované európskym dejinám 20. storočia.

Účastníci rokovaní poradných orgánov ENRS (Foto: ENRS/Beata Drzazga)

ZA STANISLAVOM DUSÍKOM (1946 – 2019)

Dňa 6. decembra 2019 zomrel v talianskej Florencii vo veku 73 rokov významný slovenský umelec Stanislav Dusík – maliar, grafik, ilustrátor a spisovateľ, ktorý žil a pôsobil v tejto metropole umenia. Radíme ho medzi najvýznamnejších tvorcov v oblasti sakrálneho umenia a jeho diela nájdeme aj v Centre Georges Pompidou či v Louvre v Paríži. Medzi umeleckými oceneniami Stanislava Dusíka sú aj Zlatá medaila „Carlo Magno" (Florencia 1985), Prvá cena „Ex Equo Giorgio Vasari" (Miláno 1989), Prvá cena „Veľkí profesori v dejinách súčasného umenia" (Parma 1989), Prvá cena Medzinárodného exlibristického konkurzu „Giubileo 2000" (Pescara 2000), Cena Ľudovíta Fullu (Bratislava 2002), Prvá cena „Fiorino d´Oro – XXIII. Premio Firenze" (Florencia 2005) a Cena Fra Angelica (Bratislava 2009).

Stano Dusík sa narodil 6. júna 1946 v Boleráze pri Trnave. Jeho otec Jozef pochádzal z hudobníckej a misionárskej rodiny. Otcov brat Ján odišiel začiatkom roku 1940 do Talianska k saleziánom a pôsobil ako misionár v Ekvádore a Kostarike. Stano si s ním písal. Jeho otec Jozef chcel tiež odísť do Talianska, ale pre vojnové pomery sa to už nedalo. Matka Alžbeta (rodená Janečková) z Gajar bola veselej aj optimistickej povahy. Jej ujo bol Martin Benka z Kostolišťa.

Po absolvovaní Strednej školy umeleckého priemyslu študoval v rokoch 1965 – 1970 grafiku a knižnú ilustráciu na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave a pracoval u majstra Vincenta Hložníka. Boli to najskôr roky politického oteplenia Pražskej jari, v auguste 1968 prevalcované vojskami Varšavskej zmluvy a následnou normalizáciou. Pre mladého, nadšeného a zvedavého Stana to boli aj roky poctivého zvládania zručností všestranného výtvarníka, reštaurátora a vnímavého pozorovania práce a tvorby iných umelcov, spoznávania, študovania prameňov ľudskej kultúry, uvažovania, hlbokých i búrlivých diskusií s umelcami a tvorivými ľuďmi svojej doby.

So svojou manželkou Majkou, rodenou Ondreičkovou, ilustrátorkou a grafičkou vychovali tri deti, ale tvorili aj pútavé ilustrácie k mnohým knižkám pre deti aj dospelých, tak na Slovensku, ako aj v zahraničí. Dusivá politická a sociálna atmosféra konca 70. a začiatku 80. rokov, ignorujúca a potláčajúca tvorivé sily a potenciál umelcov dohnala k emigrácii v roku 1982 aj túto mladú rodinu. Ponúkali sa im viaceré možnosti, no majster Stano Dusík sa napokon rozhodol zakotviť v domovine umenia a umelcov, v Taliansku, kde aj napriek tvrdej konkurencii, svojimi kvalitami a poctivou snahou o dokonalosť presvedčil a uspel ako výtvarník a neskôr aj ako učiteľ. Popri tom sa veľmi intenzívne zaoberal štúdiom Syndone – Turínskeho plátna.

Majster Dusík bol nielen úspešným výtvarníkom, uvádzaným vo významných encyklopédiách umelcov, ale aj mysliteľom, mystikom každodenného života, majstrom slova, literátom. Už v ranom detstve ho v kostolíku v rodnom Boleráze očaril obraz Kristovej tváre – Veronika. Pochopil, že maľovať znamená písať naživo. Po tom, čo nakreslil a namaľoval stovky Kristových tvárí podľa Syndone – Turínskeho plátna, o tom v rokoch 1984/86 napísal literárnu esej Jediné plátno jediného Majstra a dostal za ňu literárnu cenu roka v Comune di Londa.

Stanislav Dusík pri práci (Zdroj: Archív S. Labjaka)

K jednému z vrcholov Dusíkovej maliarskej tvorby, ale aj osobného a rodinného života patril moment, keď na Kvetnú nedeľu roku 1985 mohol odovzdať pápežovi Jánovi Pavlovi II. oltárny triptych sv. vierozvestcov Cyrila a Metoda, ktorý sa nachádza v zbierkach Vatikánskych múzeí. Nadchýnala ho nosná idea začiatkov nášho písomníctva a našej evanjelizácie ako kristianizácie kultúry našich predkov cez „SLOVO".

Stanislav Dusík s nadšením a nasadením študoval biblické texty, aby im lepšie porozumel. V tom čase sa zoznámil so spolupracovníkom biskupa Hnilicu, Mons. Antonom Botekom, ktorý práve dokončoval preklad Jeruzalemskej biblie. V roku 1984 ho prizval k spolupráci a S. Dusík Jeruzalemskú Bibliu ilustroval. Majster Stano s obľubou tvoril v tichosti noci a mal rád svitanie: *„Ak je svetlo tieňom Boha, ako hovorí Einstein, potom je ticho jeho rečou a svitanie jeho podpisom. A každý deň je novým zázrakom."*

Stanislav Labjak

ZA ANTONOM SEMEŠOM (1930 – 2020)

Dňa 25. januára 2020 sme sa vo farskom kostole sv. Kataríny Alexandrijskej a na cintoríne v Dechticiach rozlúčili s Antonom Semešom, politickým väzňom č. A-05658, „muklom" jáchymovských lágrov, trpiteľom pre vieru, otcom, tajným kňazom východného rítu, historikom, disidentom, obetavým vydavateľom a šíriteľom náboženského samizdatu a posledným na Slovensku žijúcim z tretej výpravy Titusa Zemana.

Jeho život bol svedectvom o dobe neslobody, ktorá sa skončila v novembri roku 1989. Z vyše 70-tisíc prenasledovaných za komunizmu žije dnes na Slovensku už len približne 500 väzňov totalitného režimu. Mnohí z nich vydali svedectvo o živote v komunistických väzniciach a táboroch a ovplyvnili tak smer vývoja spoločnosti po roku 1989. Anton Semeš bol jedným z nich. Napriek utrpeniu, väzneniu, prenasledovaniu a spoločenskej ostrakizácii sa neuzavrel, nezanevrel, ale dokázal prežiť naplnený život a mnohých vo svojom okolí aj obohatiť.

Anton Semeš sa narodil 30. januára 1930 v železničiarskej kresťanskej rodine a vyrastal na Zemplíne v obci Ložín. Počas štúdia na gymnáziu v Michalovciach sa stretol so saleziánmi z tamojšieho ústavu SDB a rozhodol sa pre život v tejto rehoľnej spoločnosti. Saleziánsky noviciát absolvoval od roku 1946 vo Sv. Beňadiku a v nasledujúcom roku pokračoval v štúdiu na rehoľnom gymnáziu v Trnave. Od roku 1948 študoval v saleziánskom ústave v Hodoch pri Galante a od začiatku roka 1950 v ústave v Šaštíne. Jeho rehoľný „rozlet" prerušila tzv. barbarská noc 14. apríla 1950 a Anton Semeš sa dostal do sústreďovacieho tábora v Podolínci, neskôr do Báču a odtiaľ v lete 1950 do Kostolnej pri Trenčíne, odkiaľ mladí Saleziáni chodili pracovať na stavbu Priehrady mládeže. V septembri 1950 mu komunisti nedovolili zmaturovať, zároveň odmietol študovať na režimom kontrolovanej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte a tak bol následne odvedený do armády do Pomocných technických práporov (PTP) v Libavé, neskôr do vojenského ústavu v Plzni, kde pracoval na stavbe kasární. Z vianočnej dovolenky sa však do kasární nevrátil, začal sa skrývať v Kátlovciach a pod vplyvom saleziána Ernesta Macáka uvažoval o úteku do zahraničia, aby mohol slobodne študovať za saleziánskeho kňaza. V tom čase sa saleziánovi Tit(us)ovi Zemanovi podarilo previesť dve skupiny mladých saleziánov cez Rakúsko do saleziánskeho ústavu v talianskom Turíne.

Anton Semeš sa tak 7. (8./9.) apríla 1950 pokúsil o útek za hranice v 22-člennej tretej Zemanovej výprave, ktorá však nedokázala prejsť cez rieku Moravu do Rakúska. Šiestim sa podarilo ujsť, avšak Anton Semeš bol 16. apríla 1950 zadržaný. Podrobne sa o tomto neúspešnom prechode možno dočítať v knihe Viliama Mitošinku *Pamäti kňaza*, v spomienkach Františka Revesa *Živého ma nedostanete* alebo v knihe *Don Titus – „vatikánsky špión?"* od Michala Titusa Radošinského. Anton Semeš bol obvinený z ozbrojenej vojenskej dezercie a následne tvrdo vyšetrovaný a mučený. V politickom procese s Titusom Zemanom a spol. bol 22. februára 1952 odsúdený *„ako vatikánsky či americký agent"* na 14 rokov odňatia slobody. Všetci odsúdení dostali súhrnne 308 rokov väzenia. Anton Semeš bol väzňom v Ilave, neskôr v uránových lágroch v Jáchymove (tábory Svornost, Slavkov), kde pracoval pod zemou pri dolovaní uránovej rudy i jej spracovaní na povrchu. Neskôr bol preradený do tábora Bytíz na Příbramsku. Po intervencii vplyvného príbuzného mu bol trest skrátený na polovicu.

Anton Semeš (Zdroj: Archív Marka Semeša)

Po prepustení z väzenia pracoval ako drevorubač v Liberci, potom v Bratislavskom Matadore, kde si dokončil maturitu a následne bol 19 rokov zamestnaný vo Výskumnom a vývojovom ústave prefabrikácií (neskôr ZIPP), ako prekladateľ technickej literatúry z ruštiny a nemčiny.

Zapojil sa do činnosti tajnej cirkvi a udržiaval styky so saleziánmi. Zoznámil sa s Máriou Dubovskou z Dechtíc, sestrou historika Jána Milana Dubovského, uzatvorili manželstvo a mali 4 synov. V bratislavskej Petržalke postavil dom, ktorý im pri prestavbe tejto časti mesta zbúrali za náhradu, a tak v Petržalke prežil celý svoj život. V roku 1972 Anton Semeš na podnet priateľa, tajného kňaza, kanonika a neskoršieho prodekana gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty v Prešove Jána Krajňáka zmenil rítus na východný a študoval tajne teológiu. V roku 1978 [niektoré zdroje hovoria, že skôr po roku 1975 – pozn. P. D.] bol biskupom tajnej cirkvi Nikodémom Mikulášom Krettom OSBM, taktiež väzňom komunistického režimu, s ktorým sa stretol v lágri na Příbramsku, vysvätený za kňaza východného rítu.

V rokoch 1970 – 1989 pracoval na organizácii, tvorbe a šírení katolíckeho samizdatu. Anton Semeš, Peter Haťapka, Jozef Roman, Peter Rúčka, Vincent Halenár a Peter Rúčka zabezpečovali tlač samizdatových titulov. V spolupráci s Jánom Letzom sa pričinil o vydanie vyše 100 samizdatových publikácií. Vydali napríklad bibliografiu 106 prameňov nazvaných *Výber najdôležitejších prác z filozofie a teológie*. Spolu s Petrom Haťapkom, Michalom Vaškom a Jánom Letzom od roku 1987 pracovali na vydávaní a distribúcii samizdatu kresťanskej kultúrno-spoločenskej revue *Radosť a nádej*. Spolupracoval aj s českými vydavateľmi samizdatu. Anton Semeš i na tvorbe samizdatov dlhodobo spolupracoval so svojím spoluväzňom Antonom Srholcom SDB. Neskôr spolupracoval aj s Ústavom pamäti národa, ktorému daroval rukopis opisu svojho strádania v lágri Bytíz, elaborát s názvom *Likvidácia kláštorov* (apríl 1950), knižné samizdaty a exilovú literatúru a zúčastňoval sa seminárov a prezentácií kníh.

K histórii sa dostal ako študent kňaza piaristu Jozefa Braneckého a neskôr dvoch spoluväzňov na Jáchymovsku. Vypracoval sa na odborníka dejín kresťanstva na Slovensku pred sv. Cyrilom a Metodom, čo dokázal vo svojej knihe *Nie sme tu odvčera*. Je autorom dejín Zemplínskej župy. Po roku 1990 sa spolupodieľal na obnovovaní gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku a spolupracoval s biskupom Jánom Hirkom. V období predtým Anton Semeš budoval knižnicu s vyše 13 500 zväzkami. Neskôr ich daroval Gréckokatolíckej teologickej fakulte v Prešove, kam ich dopravil jeho syn Marko Semeš. Anton Semeš trinásť rokov pomáhal študentom pri záverečných prácach a prekladoch. Zameral sa na dejiny gréckokatolíckej cirkvi a východného rítu a pracoval na *Historickom schematizme gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. Spolupracoval s profesorom Milanom S. Ďuricom, pracoval v historickom krúžku *Vospolnosť* a publikoval v časopise *Kultúra*. So svojím bratom Alojzom, taktiež politickým väzňom, pracoval v organizáciách politických väzňov, najskôr Konfederácii politických väzňov Slovenska, neskôr v Zväze protikomunistického odboja.

Anton Semeš v roku 1951 (Zdroj: A ÚPN)

Anton Semeš si prial dožiť v Dechticiach, v rodisku svojej manželky, kde napokon skonal 20. januára 2020, desať dní pred svojimi 90. narodeninami. Hlavným celebrantom zádušnej sv. omše a pohrebných obradov bol trnavský emeritný arcibiskup Mons. Ján Sokol, koncelebrovali aj kňazi východného obradu Miroslav Dancák a Jozef Gača. V homílii jeho plodný a dramatický život predstavil kňaz Ján Košiar. Bola slúžená gréckokatolícka panychída a spievaná pieseň *Vičnaja pamjať*. Pri hrobe prehovoril saleziánsky kňaz don Andrej Kňaze.

Patrik Dubovský, Ľudovít Košík

1/2019

NA ÚVOD
MARUŠIAK, Juraj

ŠTÚDIE
CHOLÍNSKÝ, Jan. Lev Prchala – armádní generál nebo vojín? Poznámky k činnosti předsedy Českého národního výboru v Londýně v letech 1948–1963, s. 3 – 18.
BOBÁK, Ján. Predsedníctvo Ústredného výboru KSS v prvých dňoch okupácie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy (20. – 26. augusta 1968), s. 19 – 51.

DOKUMENTY
DUBOVSKÝ, Patrik. Obavy bratislavskej ŠtB pred 1. výročím Sviečkovej manifestácie, s. 52 – 61.

MATERIÁLY
PASTVOVÁ, Emília. Emigrácia po roku 1968 vo Východoslovenskom kraji a emigrácie obyvateľov židovského pôvodu, s. 62 – 74.

V SLUŽBÁCH REŽIMU
JAŠEK, Peter. Dôsledný normalizátor. Kariéra Jána Pješčaka v službách KSČ, s. 75 – 83.

SPRAVODLIVÝ MEDZI NÁRODMI
GAREK, Martin. František a Gizela Svrbickí, s. 84 – 85.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH
ADAMČÍKOVÁ, Annamária. Teta Marienka. Príbeh Márie Slodičákovej (SSS), s. 86 – 89.

RECENZIE
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Mueller, Wolfgang – Gehler, Michael – Suppan, Arnold, eds. The revolutions of 1989. Handbook, s. 90 – 96.

ÚPN INTERNE
s. 97 – 101.

SPOMÍNAME
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Za Imrichom Kružliakom (1914 – 2019), s. 102.
KLUBERT, Tomáš – DUBOVSKÝ, Patrik. Za Miroslavom Kusým (1931 – 2019), s. 103.

PREHĽAD ÚVEREJNENÝCH ČLÁNKOV V ROKU 2018
s. 104.

2/2019

NA ÚVOD
LETZ, Róbert

ŠTÚDIE
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Biskup Pavol Hnilica očami Štátnej bezpečnosti, s. 3 – 20.
HALČÍN, Daniel. František Garay – Tri desaťročia v Štátnej bezpečnosti. Od ochrany socialistickej ekonomiky po rozviedku, s. 21 – 35.

DOKUMENTY
MIKLE, Peter. Činnosť vybraných pohraničných jednotiek a pohraničných oddelení Verejnej bezpečnosti počas augustových udalostí v roku 1968, s. 36 – 50.

MATERIÁLY
STRAPEK, František. Červení Kméri a genocída v Kambodži, s. 51 – 60.

V SLUŽBÁCH REŽIMU
PALKO, Vladimír. Zahraničný tajný spolupracovník „RICHARD“ v službách spravodajských zložiek 11. brigády Pohraničnej stráže, s. 61 – 71.

ROZHOVORY
NEUPAUER, František. Rozhovor s dominikánom Akvinasom Jurajom Gaburom, s. 72 – 87.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH
FRONKOVÁ, Viola. 100. rokov od narodenia brata generálneho biskupa Pavla Uhorskaia, s. 88 – 97.
LABJAK, Stanislav. Dezider Greguš (1933), s. 98 – 103.

RECENZIE
BORZA, Peter. Pekár, Martin. Príbeh Juraja Szánta. Rozhovor o záchrancoch a obeti, s. 104 – 105.
KINČOK, Branislav. Černák, Tomáš – Mocko, Martin. Husák v odboji a SNP 1938 – 1944, s. 105 – 107.
KOŠÍK, Ľudovít. Horváth, József Közi. Kardinál Mindszenty. Vyznávač a mučeník, s. 107 – 108.

ÚPN INTERNE
s. 109 – 112.

3/2019

NA ÚVOD
PÁLFFY, Ján

ŠTÚDIE
KOZŁOWSKI, Tomasz. Poľský okrúhly stôl, s. 3 – 12.
KRÁLOVIČ, Tomáš. Prológ Nežnej revolúcie. Študentská demonštrácia 16. novembra 1989 v Bratislave, s. 13 – 24.
ABRAHAM, Florin. Rumunská revolúcia 1989. Historický kontext, priebeh a dozvuky, s. 25 – 41.

DOKUMENTY
JAŠEK, Peter. Začali to študenti… Dokumenty k vydávaniu plánovaného časopisu Proglas v roku 1989, s. 42 – 56.

V SLUŽBÁCH REŽIMU
HUDAČEK, Milan. Rudolf Šesták a jeho informácie k osobe Vendelína Javorku, s. 57 – 66.

ROZHOVOR
JAŠEK, Peter – PODOLEC, Ondrej. Revolúcia v Bratislave mala iný parfum. Rozhovor s Milanom Kňažkom o udalostiach Novembra 1989, s. 67 – 82.

RECENZIE
KINČOK, Branislav. Černák, Tomáš – Syrný Marek. Husák vrcholy a pády 1945 – 1951, s. 83 – 85.
PODOLEC, Ondrej. Štefek, Martin. Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985, s. 85 – 87.
GAREK, Martin. Hruboň, Anton. Alexander Mach. Radikál z povolania, s. 87 – 90.
KLUBERT, Tomáš. Ward, James Mace. Jozef Tiso, Kňaz, politik, kolaborant, s. 90 – 92.

ÚPN INTERNE
s. 93 – 104.

4/2019

NA ÚVOD
ŠMIGEĽ, Michal

ŠTÚDIE
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Alexander Dubček a talianski komunisti 1968 – 1989, s. 3 – 28.
DUBOVSKÝ, Patrik. Amnestovaný „FANATIK“. Salezián Ivan Gróf v strete so Štátnou bezpečnosťou, s. 29 – 43.
SZEKÉR, Nóra. Jedna revolúcia, jedna strana, jedna zmena režimu. Vnímanie a interpretácia revolúcie z roku 1956 pod Kádárovou diktatúrou a počas zmeny politického systému v Maďarsku, s. 44 – 59.

DOKUMENTY
HALADOVÁ, Silvia. Pravé hrdinstvo. Náčrt príbehu politického väzňa Juraja Hurného, s. 60 – 71.

MATERIÁLY
LAINCZ, Eduard. Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945, s. 72 – 95.

ROZHOVORY
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Môj starý otec ma mal veľmi rád. Bol som jeho najstarším vnukom. Rozhovor s disidentom Pavlom Litvinovom, s. 96 – 106.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH
KOŠÍK, Ľudovít. Páter Emanuel Jozef Cubínek OFM, s. 107 – 108.

ÚPN INTERNE
s. 109 – 112.

ÚPN HĽADÁ MATERIÁLY A SVEDECTVÁ O NÁSILNEJ LIKVIDÁCII REHOLÍ

Pri príležitosti 70. výročia násilnej likvidácie reholí komunistickým režimom hľadá Ústav pamäti národa pamätníkov udalostí a očitých svedkov zásahu voči reholiam v Akciách K a R. Zároveň prosíme príbuzných a priateľov prenasledovaných rehoľníkov, ktorí majú fotografický alebo listový materiál (napr. korešpondencie z väzenia, fotografie z čias komunistického režimu, denníky a i.), aby nám ho poskytli k nahliadnutiu, či archivácii. I malé svedectvo o bezpráví je dôležité pre pamäť národa.

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
P. O. BOX 29
820 18 Bratislava
Tel. kontakt: 02/593 00 332, 02/593 00 311
Kontaktná osoba: František Neupauer, frantisek.neupauer@upn.gov.sk

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

.tasr.

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2019
ISBN 978-80-89335-92-3

ÉRA SAMIZDATU

SPOLOČENSTVO FATIMA A SAMIZDAT V ROKOCH 1974 – 1989

JÁN ŠIMULČÍK

Publikácia *Éra samizdatu* predstavuje druhý diel edície Antológia slovenského samizdatu, ktorej cieľom je komplexne zmapovať a analyzovať slovenský samizdat vychádzajúci v období vlády komunistického režimu. Autor vo svojej publikácii analyzuje kresťanské samizdaty, ktoré vychádzali v prostredí Spoločenstva Fatima. Konkrétne išlo o samizdaty *Jubilejný rok*, *Náboženstvo a súčasnosť*, *Príloha mladých*, *Katolícky mesačník* a *ZRNO*, pričom z každého samizdatu je v antológii v rámci prílohy publikované prvé číslo. Jadrom publikácie je syntetizujúci text, ktorý analyzuje obsahovú a tematickú stránku kresťanských samizdatov a bilancuje ich vydávanie, vrátane siete distribútorov či kvantifikačných údajov ako sú náklad samizdatov, počet vytlačených strán či prostriedky nevyhnutné na ich vydanie. Autor tiež analyzuje postoj komunistického režimu a osobitne aktivity Štátnej bezpečnosti proti vydávaniu samizdatovej literatúry. Súčasťou knihy je aj fotografická príloha, ktorá popri predstavení osobností podieľajúcich sa na vydávaní samizdatu obsahuje aj fotografie tlačiarenských strojov a miest, na ktorých sa ukrývali pred Štátnou bezpečnosťou.